

HAZİNE-İ FÜNÛN DERGİSİ
(2. YIL, 27-52. SAYILAR)
(İNCELEME VE SEÇİLMİŞ METİNLER)

Eyup ŞİMŞEK

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Türk Dili ve Edebiyatı

Anabilim Dalı / Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Olarak Hazırlanmıştır.

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Süheyla YÜKSEL

Aralık – 2007

SİVAS

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Eyup ŞİMŞEK'in hazırlamıő olduğu bu çalışma jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı / Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Yrd. Doç. Dr. Süheyla YÜKSEL (Danıőman)

ye : Yrd. Doç. Dr. Yunus AYATA

ye : Yrd. Doç. Dr. Emin EMİNOėLU

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen ğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

..... / 12 / 2007

Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOğLU
Enstitü Müdürü

ÖZET

Gazete ve dergiler yayımlandıkları dönemin siyasî, sosyal, sosyoekonomik, kültürel durumunu ve hedeflerini yansıtmaları bakımından önemli kaynaklardır. İncelenen her gazete ve mecmua geçmişimize ışık tutar. Bunlar, geçmiş kültürümüzle gelişmekte olan toplumumuz arasında köprü vazifesi görür. 1893–1895 yılları arasında yayımlanan **Hazine-i Fünûn** mecmuası üzerinde yaptığımız çalışma da bu açıdan değerlendirilebilir.

Derginin 27-52. sayılarını içeren kısmının fotokopileri Milli Kütüphaneden temin edilerek bu sayılarda yayımlanan bütün yazılar incelenmiş, tek tek fişlemeler yapılmış ve yazarlarla ilgili gerekli araştırmalar yapılmıştır. Bütün yazılar, imzasız olanlar da dâhil, yazar adına, türlerine ve konularına göre tasnif edilmiştir.

Sultan II. Abdülhamit döneminde yayımlanmış olan **Hazine-i Fünûn**, logo altı yazısında da belirtildiği gibi “fennî ve edebî bir gazete (dergi)” olarak perşembe günleri yayımlanmış ve derginin başyazarlığını da **Faik Reşât** yapmıştır.

Bu çalışmada, **Hazine-i Fünûn**’un H 13 Recep 1312 – 27 Zilhicce 1312 (M 10 Ocak 1895 - 20 Haziran 1895) tarihleri arasında yayımlanan 26 sayısı ele alınmıştır. Çalıştığımız sayılarda dış kapak mevcut değildir; ilk sayfa kapak görevi yapmakta olup derginin sayfa sayısına dâhildir. Her sayı 8 sayfadan ibarettir.

Dergideki yazıların belirli sütunlar altında neşrine dikkat edilmiştir. İncelediğimiz bu sayılarda “**Kısm-ı Edebî, Eslâf, Mütenevvîa, Meşâhîr-i Şuarâyı Arab, Eş’âr, Makâle-i Mahsûsa, Ma’raz-ı Sühan, Kısm-ı Fennî, Musâhabe, Sıhhâtnümâ, Öteberi, Yeni Kitaplar**” isimlerini taşıyan sütunlar vardır. Bunlardan “**Eslâf**” ve “**Ma’raz-ı Sühan**” sütunları bazen müstakil bazen de “**Kısm-ı Edebî**”nin alt başlığı yapılmıştır. Ayrıca “**Sıhhâtnümâ**” ve “**Öteberi**” sütunlarının da “**Mütenevvîa**”nın alt başlığı olduğu görülmektedir.

“**Kısm-ı Edebî**”de edebiyat ve edebî türlerle ilgili makalelere yer verilmiştir. “**Eslâf**”ta Osmanlı şairlerinin biyografileri yayımlanmıştır. “**Mütenevvîa**”da başta gezi yazıları ve hikâyeler olmak üzere dilbilgisi, matematik, genel kültür ve güncel meseleler gibi çeşitli alanlarda yazılara yer

verilmiştir. **“Meşâhîr-i Şuarâ-yı Arab”**da Arap şairlerinden ikisinin biyografisi yayımlanmıştır. **“Eş’âr”**da **Ali Râşit**’in divanından şiirleri yayınlanmıştır. **“Makâle-i Mahsûsa”**da sağlık, kimya, ahlâk üzerine makalelere; **“Ma’raz-ı Sühan”**da Tanzimat öncesi Divan şairlerinden bazılarının gazellerine ve beyitlerine; **“Kısm-i Fennî”**de sağlık, coğrafya ve hayvanlar âlemi alanlarında, gezi yazısı türünde yazılara; **“Musâhabe”**de şairlerin aralarında yaptıkları sohbetlere yer verilmiştir. **“Sihhâtnümâ”**da özellikle mutfakta kullanılabilecek pratik bilgiler aktarılmaktadır. **“Öteberi”**de dilbilgisi alanında kullanılan kelimelerden bazılarının yazılışları hakkında bilgiler verilmiştir. **“Yeni Kitaplar”** sütununda tanıtılan kitaplar, derginin matbaasında basılıp kütüphanesinde bulunan ve satışı yapılan kitaplardır.

Hazine-i Fünûn’da siyasî olaylara yer verilmeden, toplumun eğitilmesi amacıyla güncel konular üzerinde faydalı bilgilere ağırlık verilmiştir. Dönemin temel özelliği olan duygusallık, yayımlanan hikâyelerde ön plana çıkarılmıştır.

ABSTRACT

The magazines and journals published in any period of history can be regarded the most important sources to study many topics about political, social, socio-economic and cultural objects. The journals and magazines, if analyzed, shed lights into Turkish history. These are the bridges between past and future according to the Turkish culture which is developing day by day. One of them is the Journal of Hazine-i Fünûn which had been published during the years 1893-1895 and we have examined and analysed it in this study.

The copies of the issues of 27-52 of the journal were obtained from Turkish National Library in Ankara. All topics were examined one by one, and analysed and the composers were arranged in a card index. All articles, even without an author were classified author by author, type by type and topic by topic.

Hazine-i Fünûn which is published by **Faik Reşât** at the time of Sultan Second Abdulhamit, is a good example of articles written scientifically and literary.

In this study, I examined twenty six issues of **Hazine-i Fünûn** published between Hicri (to Islamic Calendar) 13 Recep (1312 and 27 Zilhicce 1312 (which corresponds to the period of 10th of January 1895- 20th of June 1895). I started surveying the journal from the first page which is also counted as the cover page of the journal. There are eight pages in every issue.

In the Journal every articles are fitted nicely under the columns. There are a few columns which were called “**Kısm-ı Edebî, Eslâf, Mütenevvia, Meşâhîr-i Şuarâ-yı Arab, Eş’âr, Makâle-i Mahsûsa, Ma’raz-ı Sühan, Kısm-ı Fennî, Musâhabe, Sıhhâtnümâ, Öteberi, Yeni Kitaplar**”, “**Eslâf**” and “**Ma’raz-ı Sühan**”. These were worked mostly privately and rarely published as a subtitle of “**Kısm-ı Edebî**”. However “**Sıhhâtnümâ**” and “**Öteberi**” was examined sometimes independently as a subtitle of “**Mütenevvia**”.

In the “**Kısm-ı Edebî**”, there are not only poems but also literary articles. In the “**Eslâf**”, Ottoman poets' biographies were published. In the “**Mütenevvia**” stories and travel notes, as well as grammatical, mathematical, cultural and daily articles took place. In the “**Meşâhîr-i Şuarâ-yı Arab**”, two Arabic poets'

biographies were published. In the “**Eş’âr**”, poetries of **Ali Râşit**’s collection were published. In the “**Makâle-i Mahsûsa**”, we can find articles about health, chemistry and morality and in the “**Ma’raz-ı Sühan**” gazelles (Ottoman poet) and distiches which belong to Divan Poets (the poets for a grand deliberative council or assembly in Ottoman Empire), and in “**Kısm-i Fennî**” articles about health, geography and animal planets. In the “**Musâhabe**”, main idea is about the dialogs among the poets. In the “**Sıhhatnümâ**”, especially we will find practical information that could be used in the kitchen. The main theme in the “**Öteberi**” is to give knowledge about the style of writings of some grammatical words. The column of the “**Yeni Kitaplar**” presented the advertised books.

In the **Hazine-i Fünûn**, generally daily topics were discussed but no attention was paid to political topics. Romanticism was the common style which always took place in the stories.

İÇİNDEKİLER

Özet	I
Abstract	III
İçindekiler	V
Fotoğraflar ve Fotokopiler Listesi.....	XI
Tablolar	XII
Kısaltmalar	XIII
Ön Söz	XIV
Hazine-i Fünûn'un Kimlik Bilgileri.....	XXI
Hazine-i Fünûn Dergisi'nin 27-52. Sayıları Arasındaki İntişâr Tarihini Gösteren Cetvel	XXII
Giriş.....	1
I. Batılılaşma Sürecinde Siyasî ve Sosyal Hayat	3
II. Batılılaşma Sürecinde Edebî Faaliyetler	20
III. Batılılaşma Sürecinde Basın Hayatı (1880'e kadar)	35

BİRİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

(44 - 158)

I. HAZİNE-İ FÜNÛN'UN KÜLTÜR HAYATIMIZDAKİ YERİ.....	45
A. Derginin Şekil Özellikleri	45
B. Derginin Muhteva Özellikleri.....	48
1. Edebiyat.....	52
a. Biyografi.....	52
b. Hikâye ve Roman.....	57
c. Şiir	60
d. Çeviri.....	63

e. Mektup	66
f. Dil ve Üslûp.....	67
g. Deneme - Makale - Sohbet.....	69
h. Hatıra.....	70
2. Fen.....	72
3. İlân ve Reklâm	74
C. Yazar Kadrosu	76
II. TAHLİLİ FİHRİST	104
A. Yazılar	104
1- Yazar Adına Göre	104
2- Konularına Göre	128
a. Ahlâk bk. Toplum-Ahlâk.....	128
b. Aile bk. Aile - Kadın - Çocuk.....	128
c. Aile - Kadın - Çocuk.....	128
ç. Aktüel Haber	129
d. Coğrafya bk. Tabiat-Coğrafya	129
e. Çeviri	129
f. Çocuk bk. Aile - Kadın - Çocuk.....	130
g. Dil bk. Dil-İmlâ.....	130
ğ. Dil-İmlâ.....	130
h. Edebî Tenkit.....	131
ı. Edebiyat Teorisi bk. Edebiyat Teorisi - Edipler	131
i. Edebiyat Teorisi - Edipler	131
j. Bitkiler bk. Bitkiler - Hayvanlar.....	132
k. Bitkiler - Hayvanlar.....	132
l. Edipler bk. Edebiyat Teorisi-Edipler	133
m. Derginin Yayın Politikası –Kutlama - Teşekkür ve Cevaplar	133
n. Hayvanlar bk. Bitkiler - Hayvanlar.....	134
o. İmlâ bk. Dil-İmlâ.....	134
ö. Kadın bk. Aile - Kadın - Çocuk.....	134
p. Padişaha Övgüler	134

r. Sağlık	bk. Tıp-Sağlık.....	134
s. Tabiat - Coğrafya.....		134
ş. Tabiat	bk. Tabiat-Coğrafya	135
t. Tarih.....		135
u. Tıp	bk. Tıp-Sağlık.....	135
ü. Tıp-Sağlık.....		135
v. Toplum	bk. Toplum-Ahlâk	136
y. Toplum-Ahlâk		136
z. Yayımlanan Yazılarla İlgili Düzeltmeler		137
3- Türlerine Göre.....		137
a. Biyografi.....		137
b. Deneme		138
c. Gezi		138
d. Hatıra.....		139
e. Hikâye		139
f. Makale		140
g. Mektup		142
h. Sohbet.....		142
i. Şiir.....		143
B. İlân ve Reklâmlar		146
C. Resim, Fotoğraf ve Çizimler		157

İKİNCİ BÖLÜM

SEÇİLMİŞ METİNLER

(159 - 334)

I. AİLE, KADIN VE ÇOCUK İLE İLGİLİ METİNLER.....	160
Andre – Mehmet İhsan (Muhasebe-i Vilayet Ketebesinden).....	161
Zavallı Masum – Ali Muzaffer	162
Levhü'l-Garâm fî Mesâri'-i Erbâbü'l-hüyâm – Faik Reşât	167
Hâlâ Düşünüyorum – Erzurumî E. (!) Raif	171
Bir Genç Kızın Söylenişi – Abdülkerim Hâdî	172

Metanetsiz Olan Kadın Mıdır Erkek Midir – Köprülüzade Mehmet Tevfik	174
Hazân – Necmeddin Sami	176
Fakir Bir Kız (Kibritçi Kız) – (Hans C. Andersen) çev. Köprülüzade Mehmet Tevfik	178
Avdet – Necmeddin Sami	181
Raciye – Mustafa Rauf	185
Yâd-ı Mâzi – Zeynelabidin Fenârî	186
Son Arzu - Zeynelabidin Fenârî	187
II. EDEBİYAT İLE İLGİLİ METİNLER	188
Edebiyat – Abdülgânî Senî [YURDMAN]	189
İntihâl – Faik Reşât	195
Hazâr - İmzasız	199
Cevdet Paşa – Hazine-i Fünûn	206
Mektup – Bir İhtiyar	212
Mektup – İzzet Efendi	213
III. SAĞLIK İLE İLGİLİ METİNLER	215
Sıhhâtnümâ – Mustafa Rauf	216
Sıhhâtnümâ – Mustafa Rauf	219
Dâ-i Bahr – Mustafa Rauf	220
Vesâya-yı Beytiyye – Mustafa Rauf	221
Sıhhâtnümâ – Mustafa Rauf	225
IV. TABİAT – COĞRAFYA İLE İLGİLİ METİNLER	228
Kış İçinde Bahar Âlemi – Veled Çelebi [İZBUDAK]	229
Te'sîrât-ı Seyahat – Kış Memleketi – Hüseyin Pertev	236
İlkbaharda Küçük Bir Seyahat – Mustafa Rauf	241
Hindistan Cevizi Ağacı Yahut Ceviz-İ Bevvâ – A (ع). Rızkullah	243
Bir Manzara-İ Kutbiye – E (ي). Eslahaddin (Selahattin)	245
Tuzla'da Bir Sabah – Mustafa Rauf	247
Patates – A (ع). Rızkullah	248
Bir Mehtap Gecesi – Abdülgânî Senî [YURDMAN]	249

Şam'dan Mektup- M. İhsan (Şam Mekteb-i İdâdî-i Askerî Dâhiliye Zâbiti Mülâzımı).....	250
Baharı Severim – Bir İhtiyar	256
V. EDEBÎ TENKÎT İLE İLGİLİ METİNLER	258
Arz-ı Hâlisâne – Faik Reşât	259
VI. TOPLUM – AHLÂK İLE İLGİLİ METİNLER.....	262
Tavsiyenâme – A (ع). Rızkullah	263
Vicdan – Karahafızzade Şevket	264
Arzu-yı Visâl-Muhabbet - Cahit	266
Severim – Zeynelabidin Fenârî	267
Nevreste Bir Muharririn Hissiyatı – Mustafa Rauf.....	268
Zavallı Arkadaşım – Mustafa Rauf	271
Zavallı Arkadaşımın Kabrini Ziyaret – Mustafa Rauf	273
Hâlâ Düşünüyorum – Manastırlı Salim.....	274
Subh-ı Saâdet – Fatma Makbule Leman	275
VII. AKTÜEL HABER İLE İLGİLİ METİNLER	277
Pickpocket Yahut Londra Yankesicileri – Mehmet Tevfik	278
VIII. DİL BİLGİSİ VE İMLÂ İLE İLGİLİ METİNLER	281
Öteberi – Abdülgânî Senî [YURDMAN]	282
İzmir'de Tab Olunan Ahenk Dergisi'nde (M. B.) İmzasıyla İstanbul'dan Yazılıp Gönderilmiş Olan Bir Mektup – Hazine-i Fünûn	283
Âsâr-ı Fennîyeye Münasip Üslûb-ı İfade – Faik Reşât.....	286
Beyhûde, İlhâk, Nânpare, İskân – Veled Çelebi [İZBUDAK]	291
Öteberi – Faik Reşât.....	292
Tersane, Amiral, Kaptan, Levend Lafızları Hakkında Malumât – Mehmet Şükrü	294
Âsûriler Ve Keldânilere Mahsus Hatt-ı Mîhî Hakkında Malumât-ı Mücmele – K (ق). B.	297
IX. TARİH İLE İLGİLİ METİNLER	310

Âsâr-ı Celîle-i Hamidiyeden Bir Nebze – Abdülgânî Senî [YURDMAN].....	311
X. DERGİNİN YAYIN POLİTİKASI TEŞEKKÜR VE CEVAPLAR İLE İLGİLİ	
METİNLER	326
Öteberi – Faik Reşât.....	327
İhtar – Hazine-i Fünûn	327
İhtar – Hazine-i Fünûn	328
İhtar – Hazine-i Fünûn	328
İhtar – Hazine-i Fünûn	329
İhtar – Hazine-i Fünûn	329
İhtar – Hazine-i Fünûn	330
Tashîh – Hazine-i Fünûn.....	330
Tashîh – Hazine-i Fünûn.....	331
(İzahat) – Hazine-i Fünûn	331
(Teşekkür) – Hazine-i Fünûn	332
Yevm-i Velâdet-i Bâsi‘âdet Hazret Padişahı – Hazine-i Fünûn	333
Tebrîk-i ‘Îd-i Saîd – Hazine-i Fünûn	334
‘Îd-i Saîd-i Adhî – Hazine-i Fünûn	334
TABLO-2	335
SONUÇ	337
KAYNAKÇA.....	341
DİZİN	347

FOTOĞRAFLAR VE FOTOKOPİLER LİSTESİ

Hazine-i Fünûn'un 30. sayısının İlk Sayfası	s. 43
Ahmet Cevdet Paşa'nın Bir Fotoğrafı.....	s. 75
Osmanlı Amblemi.....	s. 103
Hazine-i Fünûn'un 51. sayısının Son Sayfası	s. 158

TABLÖLAR

Tablo–1 Hazine-i Fünûn Mecmuasının İntişâr Tarihini Gösteren Cetvel.....s. XXII

Tablo–2 Şiirlerin Tasnifi..... s. 335

KISALTMALAR

bk.	: Bakınız
biy.	: Biyografi
C	: Cilt
ev.	: Çeviren
den.	: Deneme
der.	: Dergi
gz.	: Gazete
H	: Hicrî
har.	: Harita
hat.	: Hatıra
Hzl.	: Hazırlayan
hk.	: Hakkında
hik.	: Hikâye
kt.	: Kitap
M	: Miladî
mak.	: Makale
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
Nu.	: Numara
Örn	: Örnek
R	: Rumî
rom.	: Roman
s.	: Sayfa
tiy.	: Tiyatro
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vs.	: Vesaire
vb.	: Ve benzeri
y.	: Yıl
Yay.	: Yayınevi
Yrd. Doç. Dr.	: Yardımcı Doçent Doktor

ÖN SÖZ

İnsanlık tarihi kadar eski olan; edebî ürünler oluşturma, sözlü ve yazılı olarak kendini ifade etme ve bunları diğer insanlarla paylaşma düşüncesi, her zaman var olmuştur; Tanzimatla birlikte edebiyat alanında yeni bir açılım başlatan gazete ve dergiler özellikle, yazılan edebî eserlerin insanlara ulaştırılması açısından önemlidir.

Dünyada ve günümüz Türkiyesinde gazeteye artık geçmişte olduğundan daha fazla önem verilmektedir. Çünkü gazete, meydana gelen olayları günlük olarak bir yandan aktarırken aynı zamanda, insanların aydınlanmasını, bilgi düzeyinin arttırılmasını ve insanların kendilerini ifade edebilmelerini sağlayan bir araçtır. Gazete, toplumsal gelişimin önemli bir aracı olarak bireylerin eğitilmesi, toplumun gelişimi ile direkt olarak ilişkilidir.

Toplum hayatını şekillendiren, onu insanların refahı için düzenleyen unsurlardan biri basındır. Avrupa’da toplum hayatına yön vermede ne derece etkin bir güç olduğu uzun yıllar önce bilinen basın, Osmanlı toplumunda ancak Tanzimat Dönemi ile gücünü hissettirebilmiştir. Bizde ilk gazete ve mecmuaların yabancı kaynaklı olması bu alanda geri kalmışlığın bir göstergesidir. Buna karşılık Tanzimat’tan sonra gazete ve dergiler çoğalmış, toplum hayatına yön vermeyi başarmıştır.

Gazete ve dergiler yayımlandıkları dönemin siyasî, sosyal, sosyoekonomik, kültürel durumunu ve hedeflerini yansıtmaları bakımından önemli vesikalardır. Böylece, incelenen her gazete ve mecmua geçmişimizle ilgili zihinlerde yer alan soru işaretlerini giderir. Gelişmekte olan toplumumuza eski kültürüyle ilgili yeni bilgiler sunar. **Hazine-i Fünûn** üzerinde yaptığımız çalışmanın amacı da budur.

Hazine-i Fünûn logosunun hemen altında “Perşembe günü neşrolunur edebî ve fennî gazete” ifadesi yer alsa da, düzenleniş biçimi bakımından gazeteyi değil dergiyi anımsatmasından dolayı gazete yerine dergi ifadesi kullanılmıştır.

Bu çalışmada 1893–1895 yılları arasında neşredilen **Hazine-i Fünûn** dergisinin ikinci senesine ait 27.–52. sayıları incelenmiştir. Derginin belirtilen sayılarının fotokopileri **Milli Kütüphane**’den temin edilmiş, dergide yer alan yazılar tek tek fişlenerek tasniflenmiştir.

Dergide rumî ve hicrî takvime göre tarih verilmiştir. Milâdî takvime göre tarih dergide verilmemiştir. Bu tarihlerin miladi karşılıkları **Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın Takvimü's-Sinin** adlı eserinden hareketle tarafımızdan tespit edilmiştir. Rumî tarih ile hicrî tarihin bazı sayılarda denk gelmemesi sebebiyle miladî tarihin belirlenmesinde rumî tarihin karşılığı olan miladî tarih hareket noktamız olmuştur.

Çalıştığımız sayılarda bildiğimiz anlamda kapağın mevcut olmaması sebebiyle, ilk sayfa kapak görevi yapmakta olup derginin sayfa sayısına dâhildir. Her sayı 8 sayfadan ibarettir.

Derginin içeriği hakkında ön bilgi sahibi olunması amacıyla öncelikle **Hazine-i Fünûn**'un kimlik bilgileri ve ikinci senesine ait 27.-52. sayıların çıkış tarihlerini gösteren bir cetvel hazırlanmıştır.

Bu çalışma “İNCELEME” ve “SEÇİLMİŞ METİNLER” olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Ayrıca, o yılların siyasî, sosyal ve edebî hayatını inceleyen ve Türk basın tarihini kısaca anlatan “Giriş” bölümü de eklenmiştir.

“Giriş” bölümünde, “Batılılaşma Sürecinde Siyasî ve Sosyal Hayat” bahsi altında verilen kısımda siyasî konular üzerinde derinleşilmemiştir. Çünkü Hazine-i Fünûn siyasî bir dergi değildir. Edebî faaliyetler ve basın konusunun ele alındığı “Batılılaşma Sürecinde Edebî Faaliyetler” ve “Batılılaşma Sürecinde Basın” kısımlarında ise ayrıntıya daha fazla inilmiştir.

Çalışmanın ana bölümlerinden “İNCELEME” bölümü iki alt başlıkta ele alınmıştır. “HAZİNE-İ FÜNÛN’UN KÜLTÜR HAYATIMIZDAKİ YERİ” adlı ilk başlıkta derginin şekil özellikleri tanıtılmış; muhteva özelliklerinde dergi içerisinde yer alan yazıların türleri belirlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra yazar kadrosu tespit edilerek kaynaklardan bilgi bulunabildiği kadarıyla yazarlar hakkında bilgi verilmiştir. Bu şahsiyetler hakkında bilgi verirken yazarların **Hazine-i Fünûn**’da yer alan yazıları da değerlendirilmiştir. Ancak kaynaklarda sıkça rastlanan yazarlar hakkında çok fazla bilgi vermeye gerek görülmemiştir. Örn. Salih Zeki. Yazar ve şairler hakkında bilgi edinilen kaynaklar her yazıdan sonra parantez içinde verilmiştir. Hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamayan yazarların sadece dergideki yazıları değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Dergide tek bir şiiri (beyit, kıta gibi) bulunan bazı imzalar hakkında biyografik bir bilgi bulunamamış olması sebebiyle ayrı ayrı incelenmeyip bunlara genel değerlendirmede değinilmiştir.

“İNCELEME”nin ikinci kısmını oluşturan “TAHLİLÎ FİHRİST” bölümünde, dergide yer alan yazılar, önce yazar adına göre, sonra da konu ve türlerine göre tasnif edilmiştir. Yazar adına göre yapılan fihristte, öncelikle yazı sahibinin soyadı esas alınmıştır. Tespit edilebilen takma isimler ve rumuzlar, yazarın asıl isminin yanına parantez içinde eklenmiştir. Bazı takma isimlerle yazıları bulunan yazarlar, tespit edilebildiği kadarıyla asıl isimlerine gönderme yapılmıştır. Meselâ **Bahâî** bk. [İZBUDAK], **Veled Çelebi**. Eğer yazarın soyadı yoksa ismi esas alınmıştır. Köprülüzade, Müstecabizade, Kilisli vb. gibi unvanları isimlerin sonunda parantez içinde verilmiştir. Dergide rumuzlarıyla yazısı bulunan yazarlardan bazılarının tam isimleri belirlenmiş olup rumuzlar yazarların tam isimlerine gönderme yapılmıştır. Meselâ **İbnü’r-Rifat Sâmi** bk. **Mustafa Sâmi Rifat**. Dergide imzasız olan yazıların yazarları bulunamamışsa imzasız olarak verilmiştir. Tespit edilenlerse asıl ismine gönderme yapılmıştır.

Bazı yazılar imzasız olmasına karşın, bu yazıların “Münderacât” kısmında sahipleri belirtilmiştir. Bu tür yazılar imzasız olarak değil “Münderacât”ta belirtilen kişilerin adına kaydedilmiştir. Ayrıca “Eslâf” sütununda yer alan 31. sayıdaki Nazîm, 35. sayıdaki Seyyid Vehbî ve 44. sayıdaki Hâmî-i Âmedî biyografileri imzasızdır. Fakat bu sütunun **Faik Reşât** tarafından hazırlandığı bilindiği için **Faik Reşât** maddesine alınmış fakat imzasız olduğu belirtilmiştir.

Yazar adına göre yapılan fihristte parantez içerisinde yer alan sütun, konu türü ve konunun açıklamalarının ilk harfi, ayırt edici olması amacıyla büyük olarak yazılmış ve araları virgülle ayrılmıştır. Örneğin “Mütenevvia, Hikâye, Şairin hayatı hk.” gibi.

Hazine-i Fünûn’un incelediğimiz sayılarında imzasız olarak yer alan, derginin yayın politikaları, yayımlanan yazılarla ilgili tashihler, derginin abonelerine yönelik ihtarlar, teşekkürler ve bayram kutlamaları, padişaha övgüler ile ilgili yazılar muhtevalarından dolayı imzasız olarak değil **Hazine-i Fünûn** ismine

fişlenmiştir. Bu yazılar, yazar adına göre fihrist bölümünde alfabetik listelemede imzasızların sonuna; dergideki imzasız yazılar ise isimlerin sonuna yerleştirilmiştir.

Dergide aynı yazara ait olan yazılar “TAHLİLÎ FİHRİST” bölümünde aynı ismin altına toplanmıştır; yazıların sıralanması da yazıların yayımlandığı dergi sayılarının doğrultusunda 27. sayıdan 52. sayıya doğru yapılmıştır. **Hazine-i Fünûn** imzasıyla yazılan İhtar, Tashih, Teşekkür ve bayram kutlama yazıları da aynı sıralamaya tabi tutulmuştur. İmzasız yazılarda da aynı yöntem kullanılarak sıralama 27. sayıdan 52. sayıya doğru yapılmıştır.

Konu ve türlerine göre tasnifte de yazıların sıralamaları yazarların isimlerine göre alfabetik olarak verilmiştir.

Dergide yer alan bazı yazıların türü net olarak tespit edilememiştir. Türlerin sınırları tam olarak çizilemediği için bazı yazılar, konularına ve türlerine göre tasniflemeler yapılırken her iki başlık altına da alınmıştır.

Çalışmamızın konularına göre yapılan tasniflemesinde “Çeviri” adlı bir başlık açılmıştır. Çeviri bir tür veya konu olarak kabul edilemez. Fakat o yıllardaki sosyal ve kültürel hayatımızın yorumlanması için yapılan çevirilerin niteliklerini bilmek anlamlı olacaktır. Bu sebeple “Konularına Göre” tasnifte dergideki çeviriler bir başlık altında toplanmıştır. Bu yazılar “Konularına Göre” tasnifte, uygun olan bölümlerde ayrıca yer almıştır.

Hazine-i Fünûn’da yer alan bazı çevirilerin yazarları verilmemiş, çeviri olduğu belirtilmemiştir. Bunlar tarafımızdan belirlenmeye çalışılmıştır. Özellikle hikâye türündeki bu yazıları, çeviri olarak kabul etmemizin sebebi hikâyelerdeki kahramanların isimlerinin yabancı olması, Noel kutlamalarından bahsedilmesi gibi özelliklerdir. Örneğin **Mehmet Tevfik (Köprülüzade)** imzasıyla yayımlanan “**Fakir Bir Kız**” adlı hikâye, “**Kibritçi Kız**” isimli hikâyenin tercümesidir, fakat tercüme olduğuna dair bir açıklama yapılmamıştır. Bu hikâye “**Kibritçi Kız**” adıyla Hans C. Andersen’e aittir.

Çeviri yazılar hem yazar adına hem de çevirenin adına işlenmiştir. Yazarı tespit edilemeyen çeviriler ise çeviriyi yapanın ismiyle fişlenmiş, çeviri olduğu parantez içerisinde belirtilmiştir. Çeviri olan yazılar konu ve türlerine göre tasnif

edilirken de, yazılar içeriğine uygun maddelere yerleştirilmiştir. Bazı yazılar, konusu nedeniyle her iki maddeye de gönderme yapılmıştır.

Dergide yer alan ilân, reklâm ve fotoğraflar da “TAHLİLÎ FİHRİST” bölümünün sonunda sıralanmıştır.

Kitap ilânlarındaki kitapla ilgili yapılan açıklamaların tamamı Latin harflerine aktarılmıştır. “**Yeni Kitaplar**” başlığı altında tanıtılan eserlerin yazarları verilmemişse tespit edilebildiği kadarıyla verilmeye çalışılmıştır. Bu konuda **Seyfeddin ÖZEGE, Bağış Kitaplar Kataloğu**, C. I, II, III, IV, V. Hzl: Ali Bayram - M. Sabit Çöğenli, Atatürk Ün. Basım Evi, Erzurum, 1973, 1978, 1980, 1989. adlı kaynaktan yararlanılmıştır.

Dergide yayımlanan şiirlerin türlerinin belirlenebilmesi ve o dönemde yazılan şiirlerde meydana gelen değişimleri göz önüne sermek için **M. Fatih ANDİ**’nin **Servet-i Fünûn’a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişimleri** adlı eserinden yola çıkılarak tablo halinde bir tasnifleme yapılmıştır. Kitapta tam olarak belirtilmeyen şiir isimleri ve yazar isimleri dergideki incelemeden sonra belirlenmiş ve parantez içerisinde gösterilmiştir (bk. Tablo-2, s. 335).

Çalışmamızın ikinci bölümünü oluşturan “SEÇİLMİŞ METİNLER”de, dergideki “**Mütenevvia**” sütununda bulunan bütün yazılar Latin alfabesine çevirilmiştir. Bunların yanı sıra derginin edebî anlayışını yansıtır özellikte olan bazı yazıları da Latin alfabesine aktarmaya dikkat edilmiştir. “**Mütenevvia**” sütununda yer alan hikâyelerin Latin harflerine aktarılış sebebi devrin üslûbu hakkında bilgi sahibi olmaktır.

“**Eslâf**”ın, **Faik Reşât** tarafından kitap olarak yayımlanmış olması sebebiyle **Hazine-i Fünûn**’da yer alan aynı isimli sütunda yer alan biyografiler, bu çalışmada, Latin harflerine aktarılmamıştır.

Latin harflerine çevrilen metinler, yazar adına göre “TAHLİLÎ FİHRİST”te “+” işaretiyle yazının önünde belirtilmiştir.

Bu çalışmada yer yer isimlerine değinilen gazete ve dergi isimleri, ayrıca **Hazine-i Fünûn** dergisindeki yazarlar ve bu yazarlara ait yazılar koyu renkli ve

tırnak içerisinde belirtilmiştir. Tezimize kaynaklık eden yazarların isimleri ve bu yazarlara ait eserler ise italik yapılmıştır.

Latin harflerine aktarılan yazılarda bulunan yabancı dillerdeki özel isimler orijinal imlâsıyla verilmeye çalışılmıştır. Orijinal yazılışları bulunamayan isimler okuduğumuz şekliyle yazılmıştır. Okunuşunda doğruluğundan emin olmadığımız kelimelerin Osmanlıcası parantez içinde verilmiştir. Örn. Dr. Buşven (بوشون).

“SEÇİLMİŞ METİNLER” bölümünde Latin harflerine aktarılan yazıların yazar adları dergideki imzalarıyla değil belirlenen isimleriyle verilmiştir. Ayrıca bu bölümde çevirisi yapılan eserler de ele aldıkları konulara göre tasnif edilmiştir. Çevirisi yapılan yazıların derginin hangi adedinde ve sayfasında yer aldığı parantez içerisinde belirtilmiştir.

Bazı terim ve isimlerde yapılan kısaltmalar, “Kısaltmalar”da gösterilmiştir. Tezin en sonunda ise, yazar, kurum, kuruluş, kişi, eser, fikir akımı, millet, dil vs. özel isimlerin ve terimlerin geçtiği sayfaları gösteren bir “Dizin” eklenmiştir. Bu dizinde dergideki yazarlara ve yazılarına da yer verilmiştir. Dergide yer alan fakat kendisine özgü bir ismi olmayan şiir parçaları ve tür ismiyle anılmış şiirler “Dizin”de mevcut değildir.

“Kaynakça”da gösterilen fakat dipnot olarak gösterilmeyen kaynaklar “Giriş” bölümünün hazırlanması sırasında okunan eserlerdir.

Hazine-i Fünûn’u daha iyi tanıtmak amacıyla, çalışmanın çeşitli bölümlerinde, Ahmet Cevdet Paşa’nın dergide yayımlanan tek fotoğrafına, Osmanlı amblemine ve 30. sayının ilk sayfası ile 51. sayının son sayfasına yer verilmiştir.

Derginin “Münderecât”ında “Hazine-i Fünûn Tefrikası” (13 sayıda), “Divançe-i Râşit Tefrikası” (1 sayıda), “Tefrika: Bâkes” (2 sayıda), “Hazine-i Fünûn Tefrikası: Zavallı Alper (Necmeddin Sami)” (4 sayıda) başlıklı tefrikaların yayımlanacağı haberi verilse de dergide bu tefrikalardan sadece 35. sayıdaki “Divançe-i Râşit Tefrikası” yer almıştır. Bu tefrikaların dergide yer almamış olmalarını, dergiye ek olarak çıkarılmış olabileceği düşünülse de buna dair herhangi

bir delil yoktur. Bu sebeple derginin şekil ve muhteva özellikleri değerlendirilirken bu tefrikalardan bahsedilmemiştir.

"SEÇİLMİŞ METİNLER" bölümünde çevirisi yapılan metinlerin dergide bulundukları sayfalar metin içerisinde ve sayfanın bitimini gösteren yerde "/()/" işaretleri arasında verilmiştir.

Kendi ifadelerimizde **Türk Dil Kurumu**'nun **Yazım Kılavuzu**, dergideki yazıların Latin harflerine aktarımı sırasında eski tamlama ve terkiplerin yazımında **Muharrem Ergin**'in "**Osmanlıca Dersleri**" adlı kitabı esas alınmıştır.

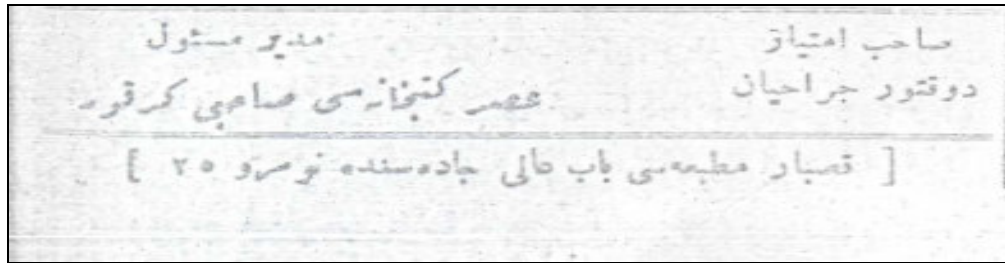
Bu çalışmayı başından sonuna kadar büyük bir titizlikle ve sabırla yöneten, hatalarımı ve eksiklerimi sabır ve hoşgörü ile düzelten saygıdeğer hocam **Yrd. Doç. Dr. Süheyla YÜKSEL**'e; çalışmanın hazırlık safhasında, konumuz olan derginin gerekli sayılarını **Milli Kütüphane**'den temin etmemi sağlayan kardeşim **İsa**'ya; tezin hazırlanması sırasında her zaman yanımda bulunan ve desteğini her zaman gösteren, dönemin siyasî ve sosyal hayatının hazırlanmasında yardımcı olan ve tezle ilgili yer yer görüşlerini bildiren Tarih Öğretmeni olan sevgili eşime ve Latin harflerine aktarılan metinlerin kontrollerinde yardımcı olan abim **Doç. Dr. M. Ali ŞİMŞEK**'e çok teşekkür ederim.

Sivas, Aralık 2007

Eyup ŞİMŞEK

HAZİNE-İ FÜNÛN'UN KİMLİK BİLGİLERİ

(YIL 2, 27-52. SAYILAR)



Hazine-i Fünûn

Perşembe günleri neşrolunur edebî ve fennî gazete

Sahib-i İmtiyaz : Doktor Cerrahyan

Müdîr-i Mesûl : Asır Kütüphanesi Sahibi Kirkor (Faik)

Başyazarı : Faik Reşât

Basıldığı Yer : Kasbâr Matbaası Babîâlî Caddesinde Numara 25

Fiyatı : 10 paradır

Abone Şartları : “İstanbul için seneliği 10, altı aylığı 6 - vilayet için seneliği 23, altı aylığı 12 kuruştur”

Mahal-i İdare Tevzi'î : Babîâlî Caddesi'nde 44 numaralı Asır Kütüphanesi'dir

**HAZİNE-İ FÜNÛN DERGİSİ'NİN 27-52. SAYILARI ARASINDAKİ
İNTİŞÂR TARİHİNİ GÖSTEREN CETVEL**

TABLO-1

Sayı	Hicri Tarih	Rumî Tarih	Miladî Tarih	Süre		Sayı	Matba a	Sahib-i imtiyaz	Müdür-i Mesul	Düşünceler
				Hafta	Gün					
27	13 Recep 1312	29 Kanun-ı Evvel 1310	10 Ocak 1895	Hafta	Perşembe	213-220	Kasbâr Matbaası	Doktor Cerrahyan	Asır Kütüphanesi Sahibi Kırkor	Kapaklar sayfa sayısına dâhildir.
28	20 Recep 1312	5 Kanun-ı Sani 1310	17 Ocak 1895	"	Perşembe	221-228	"	"	"	
29	27 Recep 1312	12 Kanun-ı Sani 1310	24 Ocak 1895	"	Perşembe	229-236	"	"	"	
30	05 Şaban 1312	19 Kanun-ı Sani 1310	31 Ocak 1895	"	Perşembe	237-244	"	"	"	
31	12 Şaban 1312	26 Kanun-ı Sani 1310	7 Şubat 1895	"	Perşembe	245-252	"	"	"	
32	16 Şaban 1312	30 Kanun-ı Sani 1310	11 Şubat 1895	"	Pazartesi	253-260	"	"	"	Padişahın Doğum Günü Sebebiyle Özel Sayı
33	19 Şaban 1312	2 Şubat 1310	14 Şubat 1895	"	Perşembe	261-268	"	"	"	
34	26 Şaban 1312	9 Şubat 1310	21 Şubat 1895	"	Perşembe	269-276	"	"	"	
35	03 Ramazan 1312	16 Şubat 1310	28 Şubat 1895	"	Perşembe	277-284	"	"	"	
36	10 Ramazan 1312	23 Şubat 1310	7 Mart 1895	"	Perşembe	285-292	"	"	"	
37	17 Ramazan 1312	2 Mart 1310	14 Mart 1895	"	Perşembe	293-300	"	"	"	
38	24 Ramazan 1312	9 Mart 1310	21 Mart 1895	"	Perşembe	301-308	"	"	"	
39	01 Şevval 1312	15 Mart 1310	27 Mart 1895	"	Çarşamba	309-316	"	"	"	Tebrik-i 'İd-i Saîd için Bugünden Neşrolunmuştur.
40	09 Şevval 1312	22 Mart 1310	3 Nisan 1895	"	Çarşamba	317-324	"	"	"	
41	15 Şevval 1312	30 Mart 1310	11 Nisan 1895	"	Perşembe	325-332	"	"	"	
42	23 Şevval 1312	6 Nisan 1310	18 Nisan 1895	"	Perşembe	333-340	"	"	"	
43	30 Şevval 1312	13 Nisan 1310	25 Nisan 1895	"	Perşembe	341-348	"	"	"	
44	7 Zilkade 1312	20 Nisan 1310	2 Mayıs 1895	"	Perşembe	349-356	"	"	"	
45	14 Zilkade 1312	27 Nisan 1310	9 Mayıs 1895	"	Perşembe	357-364	"	"	"	
46	21 Zilkade 1312	4 Mayıs 1310	16 Mayıs 1895	"	Perşembe	365-372	"	"	"	
47	28 Zilkade 1312	11 Mayıs 1310	23 Mayıs 1895	"	Perşembe	373-380	"	"	"	
48	5 Zilhicce 1312	18 Mayıs 1310	30 Mayıs 1895	"	Perşembe	381-388	"	"	"	
49	10 Zilhicce 1312	22 Mayıs 1310	3 Haziran 1895	"	Pazartesi	389-396	"	"	"	Gazetenin Kurban Bayramına Mahsus Nüshası
50	13 Zilhicce 1312	25 Mayıs 1310	6 Haziran 1895	"	Perşembe	397-404	"	"	"	
51	20 Zilhicce 1312	1 Haziran 1310	13 Haziran 1895	"	Perşembe	405-412	"	"	"	
52	27 Zilhicce 1312	8 Haziran 1310	20 Haziran 1895	"	Perşembe	413-420	"	"	"	Son iki sayfasına ulaşılamamıştır.

GİRİŞ

İnsan, toplum hayatı yaşamaya başladıktan sonra birbirini etkilemeye ve bilgi aktarımı yapmaya başlamıştır. İnsanın, okuma, gözlem ve deneme yolu ile edindiği bilgi birikimini başkalarına aktarmak ihtiyacı duyması ve bu bilgi birikimini onlara kazandırma çabası içine girmesiyle en basit anlamda eğitim ortaya çıkmıştır. Zamanla bilgi birikimin niteliği ve niceliği değişmiş, bu bilgi birikiminin aktarılmasında yakın iletişim (sohbet) ihtiyacı karşılayamaz hâle gelmiştir. Bunun üzerine, kitap yazma yoluyla geniş halk kitlelerine ulaşma sağlanmıştır. Gazetenin ortaya çıkması ve yaygınlaşmasıyla birlikte, insanlara bilgiler ve beceriler kazandırmaya devam edilmiştir.

İnsanlık tarihi kadar eski olan edebî ürünler oluşturma, sözlü ve yazılı olarak kendini ifade etme ve bunları diğer insanlarla paylaşma düşüncesi her zaman var olmuştur. Tanzimatla birlikte edebiyat alanında yeni bir açılım başlatan gazete, özellikle yazılan edebî eserlerin topluma ulaştırılması açısından önemlidir.

Gazete, toplumsal gelişimin önemli bir aracı ve bireylerin eğitilmesi, toplumun gelişimi ile direkt olarak ilişkilidir. Çünkü gazete, sadece günlük olayların insanlara aktarılmasını değil, aynı zamanda, insanların aydınlatılması, bilgi düzeyinin artırılması ve insanların kendilerini ifade edebilmelerini sağlayan bir araçtır.

Peki, gazete nedir? Bu konuda, **Hüdâvendigâr** (Bursa’da 8 Şubat 1869 tarihinde çıkarılmaya başlanan gazete)’ın ilk sayısında, son derece ilginç bir gazete tanımlaması vardır. Bu tanım, hayli anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır ve şöyledir:

“... vakta ki basımcılık ilmi ortaya çıktı ve bir kalemden çıkan bir kelimenin, az vakitte yüzbin ele geçmesi mümkün oldu. Artık lisan ile halka verilecek mâlûmat pek küçük kalarak, herkes gözüniün önündeki adamın sözüne kanaat etmeyip kendisinden bir saat uzaktaki adamların söyledikleri ve bildikleri ve yaptıkları ve yapacakları ve yapmak istedikleri şeyleri işitmeye ve okumaya başladı. Bu misillü havâdisi ilân ve işâa eden (yayan, yaygınlaştıran, yayımlayan) kâğıtcağıza ‘gazete’ denildi.”¹

¹ AKKILIÇ, Yılmaz; Dünyada ve Osmanlı’da ilk basımevleri (<http://www.bgc.org.tr> - 02.01.2007)

“Gazete, her gün bir toplumdaki, bir sorun üzerinde fikir ve görüşe sahip ikinci bir toplum çıkarabilecek kudrette bir çözümleme ve birleştirme organıdır. Gazete sayfaları her gün yüz binlerce insanın beraber toplanıp, beraber düşündükleri, konuştukları bir toplantı meydanıdır. Demokratik toplumların hayatında en önemli rolü fikirler oynamaktadır. Fikir özgürlüğünün olduğu her yerde kişiler, çeşitli olanak ve araçlardan faydalanarak, fikirlerini savunmak isterler. İşte bu araçların en önemlisi ve en etkilisi gazetedir. Gazete dünyadaki bütün olup biten olayları günü gününe halka bildiren, haberleri kendi görüşü ile yorumlayan, ufkumuzu her türlü bilgiler vererek genişleten düşüncelerimizi aydınlığa götüren, halkı dar görüşten kurtaran basılmış kâğıtlar topluluğudur.”²

Gazetenin var oluşunun sebebi ise **Şinasi**'ye göre, önce bir amme (umuma mahsus) hukuku meselesidir. Vatandaş, ülke sorunlarına ilişkin görüş ve düşüncelerini gazete aracılığıyla söylemelidir. Bu yönüyle gazete, halk için değil, halkın istediğini, düşüncesini anlatma vasıtasıdır (Tuncer 1994: 16).

İnsanı zihinsel ve duyuşsal yönden geliştirmek, onu üretken hâle getirmek gazetenin topluma sağladığı faydalardandır. Buna göre gazetenin amacı, bir taraftan bireyi öznellikten kurtarıp ona devlet içinde nesnellik kazandırmak ve insanların davranışlarını ve düşüncelerini genel ahlâkla ve kanunlarla uyumlulaştırmaktır. Zira özellikle devlet kontrolünde çıkarılan gazeteler, devletin istediği doğrultuda yayınlar yapmakta, izin verdiği yazılar yayınlanmakta ve devletin yaptığı faaliyetleri topluma kabul ettirmeye çalışmaktadır.

Gazetenin temel işlevlerinden birinin, kültür değerlerini sonradan gelenlere aktarmak olduğu görülür. Gazetenin temel amacı kültür nakli ve daha önemlisi toplumu arzulanan bir geleceğe götürmektir.

Gazetenin bu temel işlevinin keşfi Tanzimatla olmuş, I. Meşrutiyetle birlikte iyice ortaya çıkmıştır.

² Tanzimat Edebiyatı; www.geocities.com/ amasyalisesi/tanzimat.html- 25.02.2007

I. BATILILAŞMA SÜRECİNDE SİYASÎ VE SOSYAL HAYAT

Türk tarihinin değil, bütün dünya tarihinin en büyük, en muhteşem imparatorluklarından biri Osmanlı İmparatorluğu'dur. Dünyanın en uzun ömürlü hanedanı, 623 yıl devam eden yine Osmanlı hanedanıdır.

Bir aşiretken tarih sahnesine çıkan Osmanlıların, Osman Gazi'nin aşiret beyi olarak başa geçmesiyle başlayan yükselişi Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümüne kadar devam etmiş; bu dönemden itibaren Osmanlı Devleti'ndeki yükseliş, yerini duraklamaya; Köprülüler döneminde devlet, toparlanmaya başlamışsa da daha sonra savaşların kaybedilmesi, yapılan anlaşmaların başarısızlığı sebebiyle de duraklama, yerini gerilemeye bırakmıştır.

Meydana gelen ekonomik ve siyasî olaylar sonucunda devletin çöküşüne engel olunamamış, fakat bu çöküşe kadar geçen sürede yapılan yenilikler ve ıslahat çalışmaları devleti kurtarma çabaları açısından oldukça önemli olmuştur.

XIX. yy'da özellikle Sultan II. Mahmut'tan itibaren hukuk, yönetim, eğitim, ekonomi ve sosyal alanda hızlı bir batılılaşmaya gidilmiş, Batı tarzında eğitim yapan yeni okullar açılmış ve Avrupa'ya öğrenciler gönderilmiştir.

Bu yüzyılda Osmanlı Devleti, birçok isyanla da karşı karşıya kalmış, Fransız İhtilâli'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımının etkisiyle imparatorluk içindeki ulusal yapılar kendi devletlerini kurmak için tek tek ayaklanmaya başlamıştır. Bu da imparatorluğun içyapısında büyük sorunlar yaratmıştır. Osmanlı Devleti ise bu toplumları ve onların yaşadığı toprakları kaybetmek istemediğinden azınlıklara karşı geniş haklar tanıyan ıslahatlara girişmiştir. Ayrıca, Batı hayranlığı, Batılılaşma hareketi ve Rusya'ya karşı Batı'yla iyi geçinme düşüncesi; Batı'ya dayanmayı, bu da Osmanlı üzerinde gün geçtikçe baskısını artıran Batı taleplerini, dayatmalarını karşılamayı gerektirmiştir. Tanzimat ve Islahat fermanları, Meşrutiyet hareketleri hep Batı'nın hoşnutluğunu, desteğini sağlamak içindir. Her ne kadar amaçlanan hedeflere ulaşılamamış olsa da, yapılan bütün yenilikler ve ıslahatlar devleti kurtarmak amacıyla yapılmıştır.

Sultan Abdülmecit döneminin en önemli olayları; devleti ayakta tutabilmek ve dağılmaktan kurtarmak, Avrupalı büyük devletlerin desteğini kazanmak için, önceki ıslahatların yetersizliği nedeniyle, daha esaslı değişiklikler yapılmasının

gerekli görülmesi sonucu ve Hıristiyan azınlıkları korumak isteyen Batılı büyük devletlerin baskısı ve tesirleriyle **Tanzimat Fermanı** (3 Kasım 1839)'nın ve Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu çöküntüden kurtarmak, azınlıklara, Tanzimat Fermanı'ndan daha geniş haklar tanıyarak isyanları engellemek, Avrupa'nın iç işlerimize müdahalesini önlemek, Paris Antlaşması'nda Avrupalı devletlerin Osmanlı'ya desteğini sağlamak, azınlıklar lehine karar alınmasını önlemek amacıyla **Islahat Fermanı** (28 Şubat 1856)'nın yayımlanmasıdır.

Tanzimat Fermanı'yla öncelikle yönetim ve hukuk, ayrıca adliye, maliye, askerlik ve eğitim alanlarında yenilikler yapılmıştır. Tanzimat dönemi, Osmanlı toplumunda aydın kesimin Batı'ya olan ilgisini arttırmıştır. Fakat bu ferman birçok kesimin tepkisini de almıştır.

Bunun yanında, **Tanzimat Fermanı**'na gösterilmeyen tepkilerin **Islahat Fermanı**'na gösterildiğini, hatta yenilikçi birçok aydın, özellikle de **Tanzimat Fermanı**'nın hazırlayıcısı ve yayımlayıcı *Mustafa Reşit Paşa* tarafından da eleştirildiğini ve bu eleştirilerini uzun ve ayrıntılı bir lâyiha (Kurdakul, 1997: bel.4, s. 209–214) ile Sultan Abdülmecit'e de duyurduğunu Necdet Kurdakul, belge göstererek belirtmiştir.

Engelhardt ise “*Türkiye ve Tanzimat*” adlı eserinde, *Mustafa Reşit Paşa*'nın **Islahat Fermanı**'na tepki göstermesini bir homurtu olarak değerlendirerek şunları söylemiştir: “*Bununla beraber en basiretli ve dikkatli bilinen kişiden, bir homurtu duyuldu. Bir vakitler reformu teşahhus ettiren ve fakat Hatt-ı Hümayûn'u doğuran görüşmelere katılmamış olan Reşit Paşa, işten el çektirilmenin ve izzetinefsi kırılmışlığın verdiği tepkiyle olsa gerek, fermanı vatan hainlerin Avrupa'ya sundukları baltalayıcı tavizlerdir, diyordu. Gülhane Fermanı'nı kaleme alan bu kişi, sözünü ettiği hainlerden Âli Paşa ve Fuat Paşa'nın kendi yetiştirmeleri olduğunu unutuyor ve Onları takbih ediyordu; böylece kendi ürününün kökenini reddediyor; bir benzeri olan kendi eseriyle bir zamanlar övündüğünü unutuyordu.*” (Kurdakul 1997: 31).

Avrupa'ya yönelimin bir diğer göstergesi de 1864'te hazırlanmaya başlanan Mecelle'dir. “1868'de “*Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*” oluşturulmuş, daha sonra başına *Ahmet Cevdet Paşa* getirilmiştir. Mecellenin meydana gelmesinde en mühim ve hattâ

başlıca amilin Cevdet Paşa olduğu herkesçe malûmdur. Mecellenin hemen her satırı kendisinin kaleminden çıkmış veya tashih olunmuştur.” (İskit 2000: 51).

XIX. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Avrupa’yı yakından tanıyan, aydın, şair, sanatçı topluluğu oluşmuş, bunlar ülkenin kurtarılması için meşrutî yönetimi şart koşarak ülkedeki etkinliklerini artırmışlardır. En son, Genç Osmanlılar adıyla örgütlenerek ilk aydın muhalefeti oluşturmuş ve halkı demokrasi konusunda bilinçlendirmeye başlamışlardır. Yurt içinde ve dışında özellikle basın yoluyla yürütülen bu muhalefet hareketi Genç Osmanlılar’ın Sultan II. Abdülhamit ile anlaşması ile sonuçlanmıştır.

Nihayet, Avrupa Devletleri’nin Osmanlı Devleti’nin içişlerine karışmasını önlemek, büyük devletlerin desteğini almak, devleti içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmak, Avrupa medeniyeti seviyesine ulaşmak, Balkanlardaki isyanları engellemek amacıyla ve de Osmanlı Devleti’ndeki azınlıkların tek bir çatı altında toplanmasıyla aralarındaki ayrılıkların giderileceği ve tek bir Osmanlı milletinin oluşacağı düşüncesiyle Meşrutiyet ilân edilmiş; Divan-ı Hümayun’dan Meclis-i Mebusan’a, Fermanlardan Anayasaya, Mutlakıyetten Meşrutiyete geçilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetim şekli değişikliği noktasına getiren bir takım siyasî oluşumlar ve basın faaliyetleri vardır. Genç Osmanlılar ile başlayan İttihat ve Terakki ile devam eden bu siyasî oluşumlar Osmanlı İmparatorluğu’ndaki geleneksel padişah değişimine farklılık getirmiştir. Artık padişah değil yönetim ismi ön plana çıkarılmıştır. Bu değişimin ismi de, monarşiden meşrutî yönetime geçiştir.

Avrupa ile olan yoğun temaslar sonucunda Osmanlı ülkesinde Batılı fikirlere ilgi duyan yeni bir aydın sınıf ortaya çıkmıştı. Avrupa’yı yakından gören Türk aydınları devletin gidişatını beğenmiyorlardı. Yapılan yeniliklerin yeterli olmadığını, devletin kurtarılabilmesi için daha köklü ve etkili ıslahatların yapılması gerektiğini düşünüyorlardı. Giderek etkinlikleri artan bu kimseler memlekette meşrutiyet ilân edilirse kötü gidişin sona ereceğine inanıyorlardı. Onlar, Avrupa’da olduğu gibi, halkın devlet işlerini denetleyebileceği, yönetime katkıda bulunacağı bir meşrutî sistemin kurulmasıyla, tüm azınlıkların devlete sahip çıkacağını düşünüyorlardı.

Aydınlarda oluşan, azınlıkların devlete sahip çıkacağı düşüncesi, 1870’li yıllardan itibaren başlayan isyanlar özellikle 1871 Yemen İsyanı, 1875 Hersek İsyanı ile kendiliğinden ortadan kalkmaya başladı. *“Bunun üzerine 1875’te de bütün imparatorluğu kapsayan yeni bir ıslahat fermanı çıkarıldı. Fakat bunlar da ayaklanmayı sona erdiremedi.”* (Uçarol 1995:322). Bu isyanları Bulgar İsyanı (1876) takip etti.

Mithat Paşa, Avrupa Devletleri’nin Osmanlı Devleti’nin iç işlerine karışmalarını önlemek ve devleti içine düştüğü güç durumdan kurtarmak için, bir anayasa ilânından yana idi. Genç Osmanlılar’dan olan Mithat Paşa ve yandaşları bu ittifakla Balkanlar’daki isyanlar ve artan diğer ülke bunalımlarını bahane ederek 30 Mayıs 1876’da Sultan Abdülaziz’e karşı bir saray darbesi gerçekleştirdi ve Sultan Abdülaziz’in yerine Sultan V. Murat geçirildi. Sultan V. Murat’ın acziyeti nedeniyle bir kaç ay sonra, Meşrutiyet’i ilân edeceğini söyleyen Sultan II. Abdülhamit, Mithat Paşa’nın gayretiyle tahta geçti. Tahta çıkan Sultan II. Abdülhamit, Mithat Paşa’yı da Sadrazam yapıp daha önce verdiği sözünü tutarak 23 Aralık 1876’da Osmanlıların ilk anayasası olan Kanun-i Esasî’yi ilân etti.

I. Meşrutiyet’in ömrü çok kısa sürdü. 1877’de çıkan Osmanlı-Rus Savaşı ülkede durumu kötüleştirdi. Türklerin azınlık konumuna düşürüldüğü bu mecliste ahenk ve birlik yoktu. Mebuslar kendi bilgi ve fikirleri doğrultusunda ayrı ayrı hareket ediyorlardı. Bu gelişmeleri gerekçe gösteren Sultan II. Abdülhamit, 1878’de Mebuslar Meclisi’ni dağıttı.

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan Balkan Devletleri’nin üzerinde sinsice oyunlar oynamaya başlayan Rusya’nın ortaya çıkardığı Panislâvizm Akımı sonucunda büyük huzursuzluklar yaşanmaya başladı. Çıkan ayaklanmaların bastırılması çalışmalarını Rusya, Avrupa’ya *“Türkler Ortodokslara katliamlar yapıyor”* şeklinde yansıtmıştır (Şahin ? : 206). Balkanlarda gözü olan Avusturya ve Rusya’nın bu bölgeyi paylaşma konusunda anlaşmış olmaları sebebiyle bu duruma engel olmak isteyen İngiltere, İstanbul’da bir konferans toplanmasını sağladı (1876). İstedikini gerçekleştiremeyen İngiltere, İstanbul Konferansı’na katılan devletlerin yetkilileriyle Londra Konferansı’nı düzenletti (1877). Konferans sonucunda katılanların imzaladığı protokolü ağır şartları sebebiyle Osmanlı Devleti kabul etmemiştir.

Rusya'nın yayılcı politikasını engelleme konusunda İngiltere'den gerekli desteği alamayan Osmanlı yalnız kalmıştır. Bunu gören Rusya'nın, 24 Nisan 1877'de batıdan Tuna'yı, doğudan Arpaçay'ı geçerek Osmanlı topraklarına saldırmasıyla Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) başladı. Erzurum ve Plevne'de büyük başarı sağlanmışsa da Bulgarların ihanetine uğrayan Türk kuvvetleri teslim olmak zorunda kaldı. Sultan II. Abdülhamit barış istemek zorunda kaldı (1878). Ayrıca bu savaşla birlikte, İngiltere Ruslar'ın İstanbul'a yaklaşmalarını önleme bahanesiyle İstanbul'a gemi göndereceğini belirtmesi üzerine boğazlar sorunu yeniden gündeme gelmiş oldu.

Önce Ayastafanos Antlaşması yapıldı (3 Mart 1878). Fakat bu antlaşmanın şartları çok ağır idi. İngiltere ve Avusturya antlaşmaya itiraz ettiler. Almanya'nın isteğiyle Berlin'de bir konferans daha toplandı. Yapılan görüşmelerden sonra Berlin Antlaşması imzalandı (1878). *“Ayastafanos Antlaşması'yla Rusya; Slavcılık politikasının zaferini kazanmış, Osmanlı Devleti'ni istediği gibi parçalamış ve Balkanlar ile Doğu Anadolu'ya yerleşmiş oluyor ve Osmanlı Devleti Doğu Anadolu'da önemli toprakları Rusya'ya bırakmak zorunda kalıyordu. Ayrıca Ermeniler üzerinde Rusya'ya söz hakkı tanıyordu ve böylece Ermeni sorunu resmen başlıyordu. Böylece Osmanlı Devleti'nin Rumeli'den tamamen sökülüp atılmasının temelleri atılıyordu. Doğu Anadolu'da da yeni sorunlar ortaya çıkıyordu.”* (Uçarol 1995: 343).

Sultan II. Abdülhamit döneminde Berlin Kongresi'nden sonra ortaya çıkarılan önemli bir olay da Ermeni meselesidir. Tarih boyunca Türkler, egemenlikleri altında yaşayan milletlere hoşgörülü davranmışlardır. Onların dillerine, dinlerine karışmamışlardır. Bu milletlerden birisi de Ermenilerdir.

Ermenilerin Osmanlı Devleti içinde rahat bir hayatları vardı. Çiftçilik, ticaret, endüstri gibi işlerle uğraşıyorlar, devletin resmî kurumlarında yüksek mevkilere atanabiliyorlardı. Hatta bazıları paşalığa kadar yükselmiştir. Bu da göstermektedir ki *“Ermenilere, Türkler tarafından, herhangi bir ulustan daha çok saygı gösterilmekteydi”* (Yorga, Osmanlı Tarihi, C. V, s.616; bk UÇAROL 1995: 374).

Ermenilerin Türklerle barış içinde yaşaması XIX. yüzyılın sonlarına kadar devam etti. Ermeni meselesinin çıkmasının sebebi, Osmanlı Devleti'ni parçalamak isteyen devletlerin, özellikle İngiltere ve Rusya'nın uyguladıkları siyasettir. Bunda milliyetçilik akımlarının önemli tesiri olmuştur.

Rusya ve İngiltere'nin desteğiyle Ermeniler teşkilâtlandı. Rusya, Doğu Anadolu'da Ermenilere bir devlet kurdurup burada nüfuz sahibi olmak amacındaydı. Bunun için ön adım olarak Revan ve Nahçıvan'ın birleştirilmesinden oluşan Ermeni Vilayeti kurulduğunu açıklamıştır.

Ermeni sorununun resmi olarak başlaması ise Ayatafanos Antlaşması'na Ermenilerle ilgili hüküm konulmasıyla olmuştur (3 Mart 1878).

Ermeniler, cemiyetler ve komiteler kurdular. 1887'de İsviçre'de kurulan Hınçak Komitesi, 1890'da Kafkasya'da ve Doğu Anadolu'da kurulan Taşnaksutyun Komitesi bunlar arasındadır.

Ermeniler, devlet kurma çalışmalarına zemin hazırlayabilmek için 1890'da Erzurum ve İstanbul Kumkapı'da; 1892-1893'de de Kayseri, Merzifon, Yozgat ve Sasun (Bitlis)'da isyanlar çıkardılar. Osmanlı Devleti bu isyanları bastırdı. 1894'de İstanbul'da gösteri yapan Ermeniler, 1904'de de Sultan II. Abdülhamit'e karşı başarısız bir suikast girişiminde bulundular.

I. Dünya Savaşı'nda Türkler, Doğu Cephesi'nde Ruslarla savaşırken Ermenilerin ihanetine uğradılar. Ermenilerin Türk ordusunu arkadan vurmaları üzerine de Osmanlı hükümeti 1915'de Tehcir Kanunu'nu çıkardı. Ermenileri Suriye ve Lübnan'a göç ettirme kararı aldı.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Ermeniler, Kafkasya'da Ermenistan Devleti'ni kurdular. Bir süre sonra Doğu Anadolu'yu ele geçirmek için saldırdılar ve birçok katliamlar yaptılar. TBMM'nin emriyle Kazım Karabekir Paşa komutasında Ermenilere karşı konuldu ve 3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması yapıldı.

I. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan bir diğer önemli konu Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasıdır. Bunun sonucu olarak, Akdeniz'deki hâkimiyet tamamen kaybedilmiştir. İngiltere, Avusturya ile birlikte Ayastafanos Antlaşması'na tepki göstermiştir. Almanya'nın isteğiyle Berlin'de bir kongrenin

toplanması kararlaştırılmıştır. İngiltere, Osmanlı Devleti'ne Kıbrıs'ın kendilerine verilmesi karşılığında Berlin Kongresi'nin toplanmasını engelleyeceğini, aksi takdirde bunun Osmanlı Devleti'nin parçalanması demek olacağını bildirmiştir. Ayrıca Ayastafanos Antlaşması'nın şartlarını hafifletecekleri vaadinde bulunmuştur. Bunun üzerine Kıbrıs, Osmanlı Devleti'ne ait olmakla birlikte, yönetimi bakımından İngiltere'ye bırakılmıştır (4 Haziran 1878) (Uçarol 1995: 349). Fakat İngiltere vaadini yerine getirmemiştir. I. Dünya Savaşı'nda İngiltere, Osmanlı Devleti'ne karşı savaştığı için, Kıbrıs'ı kendi topraklarına kattığını ilân etmiştir (1914).

Fransızlar 1830'da Cezayir'i, 93 savaşıdan sonra ise Tunus'u 1881'de işgal ettiler. Mısır Hidivi İsmail Paşa, Mısır'ı kalkındırmak için İngiliz ve Fransızlardan aldığı borçların karşılığında Süveyş hisselerini İngiltere ve Fransa'ya sattı. İngiltere ve Fransızlar Mısır'ın iç ve dış siyasetine yön vermeye başladılar. Kıbrıs'a yerleşen İngilizler, 1882'de İskenderiye'yi işgal ettiler. Böylece Mısır tamamen elimizden çıkmış oldu.

Berlin Antlaşması'na göre, Bulgaristan üçe ayrılıp, Bulgaristan sorunu, Prenslik haline getirilerek kısa vadeli çözüm sağlandı. Doğu Rumeli ve Makedonya ıslahat yapmak şartıyla Osmanlı Devleti'nde kalmıştı. 1885'de Doğu Rumeli'de isyanlar çıktı. Bulgarlar buranın da Bulgar Prensliği'ne bağlandığını ilân ettiler. Osmanlı Devleti II. Meşrutiyeti ilân edince, Bulgaristan bağımsızlığını ilân etti (1908).

1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti yenilince, Yunanistan Girit'in kendisine verilmesini istedi. Osmanlı Devleti bunu reddetti. Girit Rumları Yunanistan'a bağlanmak için isyan ettiler. Osmanlı Devleti çıkan isyanları bastırdı. Yunanistan Girit adasına asker çıkarınca, Osmanlı Devleti onlara savaş açtı (1897). Gazi Ethem Paşa, Teselya'da Dömeke Meydan Savaşı'nda Yunanlıları yendi. Avrupa devletlerinin araya girmesiyle İstanbul'da antlaşma yapıldı. Bu antlaşmayla Girit'e muhtariyet verildi. Yunanistan, kral hanedanından bir prensin vali olması hakkını kazandı. Yunanistan 1908'de Girit'i işgal etti. Böylece Girit elimizden çıktı.

Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı (1853–1856) sırasında alınan borçların ödenememesi ve faizinin sürekli artması, 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı

kaybeden Osmanlı'nın Rusya'ya ağır savaş tazminatı ödemek zorunda kalması ve biriken borçların artık ödenemeyecek bir durum alması sebebiyle alacaklılarla yapılan uzun müzakereler sonucunda alacaklıların seçeceği temsilcilerden oluşan Düyunu Umumiye (Genel Borçlar) İdare Meclisi 20 Aralık 1881 yılında kurulmuştur. Bu idare, ülkede anlaşma ile saptanan gelirleri, bizzat atadığı kendi memurları vasıtasıyla toplamıştır.

“Böylece Osmanlı Devleti, 1878 Berlin Antlaşması’ndan itibaren meydana gelen iç ve dış sorunlarla, olayların ve gelişmelerin sonucunda, 20. yüzyıla siyaset, ekonomik, mali ve sosyal alanlarda çeşitli zorluklarla, bunalımlarla karşı karşıya bulunduğu halde girmiştir. 20. yüzyılın başlarında, İmparatorluğun genel durumu bu şekildeyken, yönetimde önemli bir değişiklik oldu, 1908 yılında ikinci Meşrutiyet ilân edildi.” (Uçarol 1995:398).

Önemli siyasal değişimlerin meydana geldiği sahalarda büyük şehirlerdir. Değişimler buradan başlayıp dalga dalga tüm ülkeye yayılır. Osmanlı Devleti’nde de İstanbul’un böyle bir rolü vardır. İmparatorluğun kalbinin attığı bu şehir sosyal değişimlerin de merkezi durumundadır.

Sultan II. Mahmut dönemiyle birlikte kılık kıyafette askerlerle başlayan değişim topluma da yansır. Yabancı kıyafet ve âdetlerini Müslüman halk Beyoğlu’nda da görmeye başlar. Beyoğlu yeniliklerin merkezi haline gelir. Avrupa’daki müesseseler, terziler, manifatura tüccarları, mobilya satan dükkânlar çoğalmaya başlar. Bunlar Müslüman halkın da sık sık uğradığı yerler haline gelir³.

Toplumun en önemli unsurlarından biri olan kadınların sosyal hayatındaki en belirgin değişimi kıyafetlerinde olmuştur. Bu değişimde, Türk toplumunun batılılaşma çabalarında ecnebilerin ve imparatorluk bünyesi içindeki yabancı ilim adamların, yazar ve sanatkârların, bunları himaye eden yabancı büyükelçilerin, dışarıdan göreve çağırılmış uzman ve müşavirlerin, tüccar ve iş adamlarının ve seyyahların mühim rolü olmuştur. Bu kişilerin aynı zamanda şehirlerin ve özellikle İstanbul’un hayatı üzerinde önemli tesirleri olmuştur⁴. Erkeklerin aşırı derecede

³ CEBECİ, Dilaver, Tanzimat ve Türk Ailesi, (<http://www.akintarih.com/osmanli/aile/aile.htm> - 12/01/2007)

⁴ CEBECİ, Dilaver, Tanzimat ve Türk Ailesi, (<http://www.akintarih.com/osmanli/aile/aile.htm> - 12/01/2007)

eğlenceye ve güzelliğe düşkünlükleri ile beraber, hanımların da ziynet eşyası ve eğlenceye meyilleri sebebiyle boşanmalar ve aile dağılmaları artmıştır.

Şehirlerde Türk ailesi ve kadınlığı adına önemli değişimler göze çarpmaktadır. Şehirlerin kalabalığı bir yandan güven ortamını sağlamasının yanında emniyet açısından bir takım sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Özellikle kadınların emniyet hislerini zayıflatmış ve onun halk içine fazla çıkmasına mani olmuştur. Bu arada İran kültüründen gelen çarşaf ve peçe geniş çapta şehirlerde kullanılmıştır.

Batılılaşmanın ilk yıllarında İstanbul'daki kadınların en önemli kıyafeti feracedir. Tanzimat sonrasında kadının yavaş yavaş cemiyet içinde daha çok serbestîye kazanmasına bağlı olarak, aşk münasebetlerinde de anlaşma vasıtaları değişikliğe uğramıştır. Özellikle Çamlıca gezileri romanlara dahi konu edilmiştir.

“Aşk münasebetlerinin nadiren görüldüğü daha önceki dönemlerde, ev ev dolaşarak kıymetli kumaşlar, mücevherler, kokular, şekerlemeler satan ve harem dairelerine girebilen Yahudi ve Ermeni kadınlar bu hususta arabuluculuk yaparlardı. Tanzimat sonrasında kadının yavaş yavaş cemiyet içinde daha çok serbestiye kazanmasına bağlı olarak, aşk münasebetlerinde de anlaşma vasıtaları değişikliğe uğramıştır. Yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'un hayatını anlatan Ahmet Rasim, sembol hareketlerle yapılan bir mükameleyi şöyle tasvir ediyor “Sarılalım manasına göğsünü kavuşturuyor” yanıyorum demesini bilmiyormuş gibi ..., teşekkür için parmaklarıyla saçlarını düzeltiyor.. Aşıрма temennaları, yelpaze sallayışlar, yüz açıp kapamalar, mektup atmalar, mendil kapışlar”⁵.

Türk kadını kendisine yabancı olan korse ile ilk defa Sultan Abdülmecit döneminde tanışmıştır. Padişah yapılacak bir düğün şenliği için bütün saray kadınlarının Frenk usulü korseler giymelerini emretmiştir. Yaşamak ve ferace yerine, 1892'de de bir çarşaf modası başlamıştır. İlk çarşaf Sultan II. Abdülhamit zamanında ortaya çıkmıştır.

Padişah, şeyhülislâmlık kanalıyla da göz zinasına sebep olacak kadar ince giyilen yaşamak ve feracelerin kullanımını yasaklamış, yasağı çiğneyen kadınların

⁵ CEBECİ, Dilaver, Tanzimat ve Türk Ailesi, (<http://www.akintarih.com/osmanli/aile/aile.htm> - 12/01/2007)

eşleri ve babalarına ceza verileceği bildirilmiştir. Kadınların kıyafetinin yanında erkeklerin kıyafetinde de büyük bir değişim başlamıştır.

Batılılaşma yolunda meydana gelen gelişmeleri kısaca “*Tanzimatçı Türk, fotoğrafını çektirir, Fransızca konuşur ve tiyatroya giderdi. Kısaca gazete tespihin, sigara çubuğun, şarap iyi suyun, yaylı araba arabanın, piyano davulun, Fransız grameri Arap sarf ve nahvinin, kargir ev ahşap evin yerini almaya başlamıştır*”⁶ şeklinde özetlemek mümkündür.

Kadınlardaki değişim sadece kıyafette olmamıştır. Değişen dünya düzeninde bir kenara itilmiş durumda bulunan kadınlar tarih sahnesine çıkarak kendine ait yerleri tekrar almaya başlamışlardır. Özellikle de edebiyat sahasında kendilerini ispat etmişlerdir.

“*İnatçı soğuşun, tek renkliliğin, beyaz suskunluğuna yerini cıvı cıvı renkleriyle, sesleriyle, canlılığıyla bahara gelişinin ilk müjdeleyicisi kardelenler gibi, öncü kadınların, güneşe, aydınlığa yükselen ilk merhabaları bu dönemle birlikte bu kentten yükselmeye başlar. Zafer Hanımlar, Fatma Aliyeler, Nigar binti Osmanlar, Ayşe Sıdkılar, Emine Semiyeler, Belkıs Şevketler, Halide Edipler, Nezihe Muhittinler, Aziz Haydarlar ve daha niceleri adım adım tarih sayfalarında yerlerini alırlar*” (Toksa 1999: 462). Bu kadın yazarlar eğitimin, özellikle de kızların eğitiminin üzerinde hassasiyetle durmuşlar, her türlü desteği sağlamışlardır.

Sosyal hayatın en önemli unsurlarından birisi de eğitimidir.

Eğitim alanındaki batılılaşma çabaları öncelikle askeri alanda olmuştur. Askeri alanda donanmada istihdam edilecek askerleri yetiştirmek amacıyla Mühendishane-i Bahr-i Hümayun 1776’ta, karada çeşitli alanlarda askeri birlikleri oluşturacak askerleri yetiştirmek amacıyla Mühendishane-i Berr-i Hümayun 1795’te ve kaldırılan Yeniçeriler’in yerine oluşturulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye’ye subay yetiştirmek amacıyla da Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye 1834’te, Mızıka-i Hümayûn Mektebi de 1834’te; bunun yanında sivil ve askeri doktor yetiştirmek için Tıphane-i Âmire ve Cerrahhane-i Mamure 1827’de açılmıştır.

⁶ CEBECİ, Dilaver, Tanzimat ve Türk Ailesi, (<http://www.akintarih.com/osmanli/aile/aile.htm> - 12/01/2007)

Gelenekçi medreselere ilişilmeksizin sıbyan mekteplerini açarak bunlara devam zorunluluğunu getiren Sultan II. Mahmut eğitim alanında köklü değişimin önünü açmıştır. Sıbyan mekteplerine devam zorunluluğu hakkında Sultan II. Mahmut 1824'te bir ferman yayımlayarak ilköğretimi zorunlu hâle getirmiştir. Buna dayalı Rüştîye ve Mülkiye adlı orta derecedeki okulların yanı sıra, Tıbbiye ve Harbiye gibi yüksek öğretim kurumlarını da açmıştır. Ayrıca askerlere iyi bir eğitim verilebilmesi için yeni tarzda ilkokul, ortaokul ve liseler açmıştır. Rüştîye Mektepleri 1839'da, memur yetiştirmek için Mekteb-i Maarif-i Adliye 1839'da, rüştîye düzeyinde olan ve gerek halka gerek memur olacılara yanlışsız yazı yazabilme ve bir konuyu kaleme alabilme öğretimi yapmak üzere Mekteb-i Ulûm-i Edebiye 1839'da kurulmuştur.

Sultan II. Mahmut döneminde dikkat çeken bir diğer nokta ise 1834'ten itibaren Avrupa'ya öğrenci gönderilmeye başlanmasıdır. Tanzimat'tan sonra öğrenci göndermeye sayıları artırılarak devam edilmiştir (Akyüz 1999: 133).

Aynı çizgide ilerlemeyi isteyen Sultan Abdülmecit, eğitim ve öğretim programını düzenlemek için özel bir komisyon kurdurmuştur. Bu komisyonun isteği doğrultusunda, milli eğitim işlerinin yürütülmesi ve kontrolü takip etmek amacıyla bir de "Meclis-i Daimi-i Maarif-i Umumiye" kurulmuştur. Bu meclis ilk, orta ve yüksek öğretim kurullarını medresenin nüfusundan kurtararak devlet otoritesi altına almaya çalışmıştır. 1869'da yayımlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile sıbyan mektepleri konusunda önemli atılımlar yapılmıştır. 6–10 yaş arası kızların eğitimi de zorunlu hâle getirilmiştir.

Meslekî ve teknik eğitim ve öğretim alanında, 1842'de Askerî Baytar Mektebi, 1847'de Ziraat Tâlimnamesi, 1857'de Orman Mektebi, 1874'te maden mühendisi yetiştirmek için Maâdin Mektebi, 1862–1863 yıllarından itibaren Mekteb-i Maarif-i Adliye yerine önce Mekteb-i Aklâm sonra Mahrec-i Aklâm olarak 1865'te Bosna'da, 1868'de Sivas'ta memur yetiştirmek için açılmıştır. 1864'te İstanbul'da Lisan Mektebi açılmıştır. 1868–1870 yılları arasında ülkenin bir çok şehrinde meslekî eğitim alanında Islâhhaneler açılmıştır. 1868'de İstanbul'da bir de Sanayi Mektebi açılmıştır. Kızlar için ise 1859'da Cevri Kalfa Rüşdiyesi açılmış olup bu okul ilk kız rüştîyesidir. Bir diğeri ise 1869'da açılan Kız Sanayi Mektebi'dir.

1846'da Mekâtib-i Umumiye Nazırlığı kurulduktan sonra Mülkiye Rüştiyeleri açılmaya başlanmıştır. 1852'de İstanbul'da 12 rüştiye varken 1874'te bu sayı 18'e çıkmıştır.

1848'de açılan Darümuallimîn-i Rüşdî ilk mezunlarını verip öğretmen yetiştirdikçe taşrada büyük kentlerde de kurulmaya başlamış (1853) ve 25 Rüşdiye açılmıştır. Ayrıca askerî yüksek okullara öğrenci kaynağı sağlamak amacıyla 1875'ten itibaren İstanbul'da ve başlıca il merkezlerinde Askerî Rüşdiyeler de açılmaya başlanmıştır (Akyüz 1999: 143).

İstanbul'da açılan ilk İdadî Mekteb-i Fünûn-ı İdadîye'dir (1845). Bu okul, 1872'de Kuleli kışlasına taşınınca Kuleli Askerî İdadîsi olarak anılmıştır. Yine 1845'te Bursa'da bir Askerî İdadî kurulmuş ve sonradan Işıklar Askerî İdadîsi olarak anılmıştır.

İdadî kısmının bir orta öğretim kurumu olarak yaygınlaşması 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kesinleşmiştir. Lise düzeyinde sultani adıyla 1868'de Fransızlarla ortak olarak ilk açılan okul Mekteb-i Sultanî'dir. Sultaniler, Rüşdiye üzerine 6 yıllık bir öğretim vereceklerdi. Sultanî düzeyinde açılan bir diğer okul ise, fakir öğrencilerin ücretsiz olarak okuyabilmelerini sağlayabilmek amacıyla 1873'te öğretime başlayan Darüşşafaka'dır.

1847'de Darulmuallim, 1848'de Darulmaarif adıyla lise, 1858'de kız rüştiyeleri, 1859'da mülkiye mektebi açılmıştır. Bunları Devlet teşkilâtına ehliyetli idareciler yetiştirmek amacıyla 1859'da Mülkiye-yi Şâhâne, 1868'de Osmanlı - Fransız işbirliği ile kurulan Galatasaray Sultanîsi'nin hizmete girmesi izlemiştir.

Osmanlı eğitiminde ihmal edilen en önemli konu kızlara yeterli eğitimin sağlanamamasıdır. Çünkü *“Erkek çocuklardan çok az bir kısmı, sıbyan mektebinden sonra medreselere ve 1773'lerden itibaren açılan çeşitli askerî ve sivil okullara gidebiliyordu. Kızların öğrenimleri ise çok ihmal edilmişti. Onlar için 1859'dan önce sıbyan mektebinden başka bir örgün eğitim kurumu yoktu.”* (Akyüz 1999: 144).

Kızların eğitimi konusunda aydın kadınların öncülüğünde başlatılan yoğun baskılar sonuç vermeye başlamıştır. *“Örgütlü kadın hareketinin kız çocukların eğitim hayatının iyileştirilmesinde önemli katkıları olmuştur. Yeni okulların açılması,*

Darülfünun'a kabul edilmeleri ve erkek öğrenciler gibi Avrupa'da eğitim imkânı için devamlı isteklerde bulunmuşlar ve bu konuda kamuoyu yaratmak için devamlı olarak yazılar yazmışlardır” (Toksa 1999: 462).

Osmanlı Devleti'nde kızların eğitimi konusunda Avrupa'dan 100–150 yıl geride kalındığı Akyüz tarafından şöyle belirtilir: *“Batıda da kızların eğitimi erkek çocuklarına göre çok yavaş bir gelişme göstermekle beraber yine de Osmanlılara göre bu alandaki gelişmeler 100–150 yıl önce başlamıştı.” (Akyüz 1999: 144).*

Osmanlıların son dönemlerine doğru eğitim alanında meydana gelen gelişmeler konusunda hangi durumda bulunulduğunu Ömer Seyfettin, *Bahar* ve *Kelebekler* başlıklı hikâyesinde, bir büyükanne, Meşrutiyet dönemi genç kızı olan torununun öğrenim biçimini eleştirir ve kız torununa şöylece özetler: *“Biz de okurduk. Kibar, zengin efendiler kızlarına Farisî öğretir, cami dersleri gösterirlerdi. Tuhfe-i Vehbi'yi okuturlardı. Fuzulî'nin, Baki'nin gazellerini ezberlerdik. Mesnevi'yi anlardık. Mükemmel seciler (düz yazıda kafiye), kafiyeler yapar, kocalarımızla müşaaare eder (şiir söyleşir), hafızamıza, zekâmıza, nüktelerimize onları hayran ederdik. O vakit bir kadın için en büyük medh (övgü), fâzıla (erdemli), edîbe (yazar) şâire (şair), âkile (akıllı)... hanım olmak idi. Şimdi siz Frenk mürebbiyeler elinde büyüyor, kendi lisanımızın güzelliklerini tanımıyor, başka memleketlerin şeylerini öğreniyorsunuz. Onlara benzemek istedikçe kendi benliğinizden uzaklaşıyorsunuz.”* Burada, Tanzimat sonrasının, henüz millî bir özellik kazanamamış okulları ve yeni eğitim anlayışı da içelenmektedir.

Basında zaman zaman okullaşma oranlarının arttırılması yönünde, özellikle de kızların eğitime önem verilmesini isteyen yazılara da yer verilmiştir. Bu konuda kadın yazarların yeri çok büyüktür.

Aydın kadın yazarlar, *“Tanzimatla birlikte Müslüman kız ocukları için açılan orta ve lise seviyesindeki meslek ve öğretmen okulları eğitimin yaygınlaşmasını sağlamış, bu arada çıkarılan süreli kadın yayınları aracılığıyla kadınlık bilinci uyandırmışlardır. Kadınların terakki ve tealileri yani ilerlemesi ve yükselmesi için başlatılan seferberlikte kadın yazarlar en ön safta yerlerini alırlar. Onları sadece iyi bir eş, iyi bir anne ve Müslüman kadın olarak görmek isteyen taassuba karşı seslerini duyurmaya başlarlar.” (Toksa 1999: 462).*

Namık Kemal, 1872 tarihli bir yazısında, gelişmiş Batı ülkelerinde kadınların erkekler gibi eğitim öğrenim gördüklerini, oralarda çok değerli kadın yazarlar vs. yetiştiğini belirtir. Ayrıca, “18 yaşında öyle kız öğretmenler yetişir ki, *Felsefe ve Matematiğin inceliklerini okuturlar ve onların önünde ak sakallı hocalar kitaplarını açarak bilgi öğrenmeye çalışırlar*” (**İbret**, 22 Haziran 1288, Nu. 16)⁷.

1872’de “Kızlar” başlıklı ve Nuri imzalı bir gazete yazısında, önce, halkın kızların eğitime ilişkin olumsuz görüş ve tutumu açıklanmaktadır. Bunlar toplumdaki anlayışı gösterdiği için psikolojik ve sosyolojik açıdan çok önemli tespitlerdir: “Kızların eğitime ilişkin halkta bazı yanlış inanışlar ortaya çıkmıştır. Örneğin, bazıları, kızların görevlerini ancak evin iç işleriyle uğraşmak olarak görür ve böylece fakir kızların yalnızca mutfak, dikiş, tahta silmek vs. bilmelerini yeterli bulurlar. Zengin kızların işi ise bunları yapacak hizmetçilerin denetimi olduğu için onların da okuma yazma öğrenmelerine hiç gerek yoktur derler. Bazıları da kadınların yalnızca ihtiyaç giderme ve neslin üremesi âleti olduklarını, onların eğitim ve öğrenim görmelerinin gereksizliği şöyle dursun, bir ölçüde zararlı bile olduğunu söylerler. Çünkü, böyle söyleyenlere göre, kadınlar, yaratılışlarındaki eksiklik nedeniyle öğrendikleri şeyleri ekseriya kötüye kullanabilirler.” (**İbret**, 22 Haziran 1288, Nu. 16)⁸.

Yazar, daha sonra, kızların eğitimini “her şeyden daha önemli” bir iş olarak görür ve özetle der ki:

“Kız çocukları ev kadınlığına aday oldukları için ev işlerinin nazarî bilgilerini de öğrenmelidirler. Bu nedenle de eğitimlerine özen göstermek gerekir. Bir ev kadını kocasıyla günlük işlerde bile anlaşabilmek için öğrenim yoluyla bilgi edinmek zorundadır. Yoksa, bir hiç yüzünden kadın anlaşmazlık çıkarıp işi boşanmaya kadar götürüp yuvasını yıkar ve çocuklarını analı babalı yetim eder. Mademki bir kız çocuğu eş olacaktır, o halde yukarıdaki gibi nedenlerle de öğrenim görmelidir. Mademki kadınlar bazı bakımlardan eksiktirler, bu nedenle de eğitim görmeleri gereklidir. Mademki insanlar çocukluk döneminde aldıkları eğitimin gücüne göre gelişirler ve küçük çocukların eğitimini anneler verir, mademki kız

⁷ AKYÜZ, Yahya “Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı” (<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/143/1.htm> - 12/10/2007)

⁸ AKYÜZ, Yahya age

çocukları anne olacaktır, o halde kızların eğitime erkek çocuklarınkine göre öncelik tanımak gerekir.”

Kız ve kadınların eğitilmesi gereği üzerinde 1893 tarihli **Hazine-i Fünûn**'da bir doktor özetle şunları yazmıştır:

“Bizde kadınlar çocuk sağlığı kurallarını (hijyen) bilmedikleri gibi kendi sağlıklarını da sürekli tehlikeye atarlar. Örneğin, çocuk düşürmek çok tehlikeli iken yine de bu zararlı işi yaparlar. Bu, aileler için felâkettir. Kadınlarımız da, ebelerimiz de cahildir. Ayrıca, dilimizde çocuk eğitime ilişkin kitap ve yayınlar pek azdır ve mevcut olanlar da kadınlarımızın anlayamayacağı şekilde yazılmıştır.” (Hazine-i Fünûn, 21 T. evvel 1309, Adet 17)⁹.

Yine 1893 tarihli **Hazine-i Fünûn**'da yayımlanan yazıya göre, Osmanlı çocuklarının bir kısmının okula gitmemesi ve aldıkları eğitimin olumlu sonuçlarının pek görülmemesi ebeveynin, özellikle de annelerin tutum ve davranışından kaynaklanmaktadır: *“Bazı ana babalar, sevgileri yüzünden, çocuklarının ders çalışmaktan sıkılmamaları için, onları bir olgunlaşma ve ilerleme kaynağı olan okula göndermezler. Bu nedenle, çocuğun eğitimi konusuna annelerini asla karıştırmamalıdır. Çünkü anneler öyle bir şefkat duygusu taşırlar ki, canlarının bir parçası olan çocuklarının az bir üzülmeye varını yoğunlu değil, ömrünü bile feda etmeye hazırdırlar. Böyle olan anneler, çocuklarının geleceğini mahvetmekte etkin olurlar.” (Hazine-i Fünûn, 3 Mart 1309, Adet 36)¹⁰.*

İşte bu çerçevede içinde, kuruluşu 1819-1820'ye giden ilk kız Rüşdiyesi olan Cevri Kalfa Okulu, önce ilkokul, sonra Kız Rüşdiyesi olarak Ocak 1859'da İstanbul'da açılmış; buna Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi, Sultan Ahmet (At Meydanı) Kız Rüşdiyesi de denmiştir. Beyoğlu'ndaki Zapyon Rum Kız Lisesi, 1875'te kurulmuştur.

“Haziran 1862'de basında yayımlanan bir resmî ilânda, Cevri Usta Kız Rüşdiyesi'nin o tarihte daha iyi bir düzen ve yönetime kavuştuğu, Peygamberin bir sözüne göre de bilim öğrenmenin erkek kadın herkese farz olduğu belirtiliyor ve ana

⁹ AKYÜZ, Yahya age

¹⁰ AKYÜZ, Yahya age

babalardan kızlarını bu okula göndermeleri isteniyordu” (Takvim-i Vakâyî, 26 Zilhicce 1278, Nu. 649)¹¹.

Tanzimat dönemi içerisinde yabancı okulların sayısına bakıldığında zaman Türk okullarına göre çok daha fazla olduğu gözlenir. 1839’da İstanbul’da Fransızların açtığı 19 kız okulu vardı. Bu okulların yanı sıra da sürekli yeni okullar açılmaya devam edilmiştir. 1871’de İstanbul’da Arnavutköy Amerikan Kız Koleji açılmıştır.

Erkek Rüşdiyelerine erkek öğretmen sağlamak için 1848’de Darülmuallimîn, kız Rüşdiyelerine kadın öğretmen sağlamak için de 26 Nisan 1870 Salı günü Darülmuallimat adında öğretmen okulları açılmıştır Darülmuallimat ilk mezunlarını 1873’te vermiştir. Sultan II. Abdülhamit döneminde taşraya yayılan kız rüşdiyelerinin sayısı 74’e ulaşmıştır. Bunlardan biri de 1875’te Isparta’da açılan bir kız rüşdiyesidir.

Bir kültür ve medeniyet değişimi olan yenileşme sürecinde batı tiyatrosu da Türkiye’ye girmiştir. Geleneksel Türk tiyatrosu içerisinde yer alan Karagöz, Orta Oyun, Meddah’ın vs yazılı bir metne dayanmaması ve bir tiyatro binasında oynanmaması sebebiyle Batı tiyatrosundan ayrılmaktadır. Aradaki farkı biraz olsun ortadan kaldırabilmek amacıyla Tanzimat’ın ilânının birinci yılında (1839–1840) İstanbul’da dört tiyatro açılmıştır. Bununla birlikte Türk tiyatrosunda yazılı metne dayanan oyun, Tanzimat’ın ilânından ve tiyatro binalarının açılmasından ancak yirmi yıl sonra *Şinasi*’nin *Şair Evlenmesi* (1859) adlı eseriyle ortaya çıkmıştır.

“Osmanlı’da, geleneksel tiyatromuzda sahne ve tiyatro olmadığından Batı tiyatrosu yolunda en önemli adım tiyatro binalarıyla atılmıştır” (Çalışlar 1995: 638).

1842’de yabancı kumpanyalar memlekete gelerek temsiller vermişlerdir. O zamana kadar Avrupa’dan hokkabazlar ve pehlivanlar gelip gösteriler yapmışlardır.

Sultan Abdülmecit Dolmabahçe sarayının yanına küçük bir tiyatro salonu ve saray orkestrası kurdurmuştur.

“Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmut zamanında öteden beri İstanbul’da Beyoğlu’nda, teşekkül eden Avrupa kolonisi için tiyatro binaları kurulması da yeni tiyatronun Türkiye’de yerleşmesini sağlamıştır.

¹¹ AKYÜZ, Yahya age

Bugünkü bilgimize göre Beyoğlu'nda yapılan ilk tiyatro binası Fransız Tiyatro'sudur. İkincisi Bosko isimli bir yabancı tarafından kurulan ve Osmanlı tebaasından Naum'a devredildikten sonra Naum Tiyatrosu adıyla şöhret bulan binadır. Sarayda ise opera ve tiyatro temsilleri önce bu temsiller ve musikî konserleri için ayrılan salonlarda icra edilmiştir. Tiyatroya daha şehzadelîği zamanında büyük alâka duyduğu bilinen Tanzimat hükümdarı Sultan Abdülmecit zamanında Dolmabahçe sarayının karşısında bir saray tiyatrosu yaptırılarak tiyatroya daha ciddî bir şekil ve ehemmiyet verilmiştir.” (Banarlı 1982: 1003).

Tanzimat döneminde İstanbul'un başlıca Tiyatro binaları olarak şunlar gösterilebilir: (Beyoğlu'nda) Naum Tiyatrosu (1840), Fransız Tiyatrosu (Palais de Cristal), Odeon Tiyatrosu (1884), Şark Tiyatrosu (1862), Conordia, Tepebaşı Yazlık Tiyatrosu (1889), Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu (1881), ayrıca İstanbul'da Tanzimat dönemi tiyatrosuna damgasını vuran saray tiyatroları olarak Dolmabahçe Tiyatrosu (1858) ile Yıldız Tiyatrosu (1889).

Tanzimat'tan sonra yabancı tiyatro kumpanyaları İstanbul'da faaliyet göstermeye başlar. Sultan Abdülmecit müziğe ve tiyatroya ilgi gösterir. Bu ilgi sonucu İstanbul'da küçük bir saray tiyatrosu yapılır. Burada bazı piyeslerle, bazı opera ve operetler oynanır. 1860'da *Hoca Nazım*, Ermeni oyuncularından oluşan bir kumpanya kurar; böylece tiyatro çalışmaları halka iner ve Türkçe temsiller gösterime girer (Tuncer 1994: 17).

Batılı tarzda ilk oyunları *Şinasi*, *Ali Haydar* ve *Direktör Âli Bey* kaleme almıştır. Bunlara *Ebuzziya Tevfik*, *Ahmet Mithat Efendi*, *Namık Kemal* ve Molière'den yaptığı uyarlamalarla *Ahmet Vefik Paşa* ve *Şemseddin Sami* katılmıştır.

Siyasî ve sosyal alanlarda başlatılan Batılılaşma çabalarının tüm topluma yayılabilmesi ve kabul ettirilebilmesi amacıyla ortaya konulan edebî ürünlerin varlığı göz ardı edilemez. Yazarlar roman, tiyatro, deneme ve makalelerle toplum üzerinde tesirlerini artırmışlardır.

II. BATILILAŞMA SÜRECİNDE EDEBÎ FAALİYETLER

Tanzimat Fermanı'nın ilânıyla siyasî alanda başlayan Batılılaşma çabaları, en büyük tesirini edebî türlerin edebiyatımıza kazandırılmasında göstermiştir. Avrupa'ya tahsile gönderilen öğrenciler ve devlet memurları yurda döndüklerinde orada gördüklerinden hareketle edebiyatımızda çok sayıda yeniliğin öncülüğünü yapmışlardır.

Batılılaşma yolunda 1832'de kurulan Tercüme Odası, Mabeyn Kalemi, Tophane Kalemi ve Gümrük Kalemi fikir ve sanat hayatında aydınların yetiştirilmesinde bir mektep görevi görmüş; *Âli Paşa*, *Fuat Paşa* ve *Saffet Paşa* buradan yetişmiş; *Şinasi*, *Namık Kemal* gibi aydınlar buralarda çalışmışlardır.

Bunun yanında, "... *düşünsel ve edebî anlamdaki Tanzimat; bir arayışlar, sorgulayışlar ve hep yeniden oluşlar dönemini içine alan bir süreçtir ki, Şinasi'nin yenilik yolundaki ilk denemelerini yaptığı 1859 yılında başlamıştır*"(Korkmaz 2004: 24).

Yenileşme hamleleri, Batı dillerinden yapılan tercümelerle başlamıştır. Batı edebiyatından alınan şiir, hikâye, roman, tiyatro ve diğer türlerdeki ilk örneklerin tesirleri Türk yazarlarının eserlerinde kendisini göstermiştir. Bu tesir önce taklit ve adapte yoluyla; sonra yeni bir senteze büründürülerek millî ve mahallî bir yapıya bürünmüştür.

Yeni oluşumun içerisinde aydınların batıya yönelmesinin sebebi olarak, "*bir bakıma artık doğunun duyguya olan yöneliminden kaçıp aklın hâkimiyetine girmenin gerektiği düşüncesinin kabulüne bağlanmıştır.*" Çünkü, "*Klasik doğu kültürü, batıya kıyasla gönle ve duyguya daha çok önem vermiştir. Gönlün, duygunun ifade vasıtası nazımdır. Batıda ise doğuya nispetle akıl ve düşünce öne çıkmıştır. Aklın ve düşüncenin ifade vasıtası ise nesirdir. Bu sebeple doğuda söz, batıda yazı önem kazanmıştır.*" (Gariper 2004: 50).

Yeni edebî türlerin edebiyatımıza girmesinde ve geliştirilmesinde gazetelerin ve dergilerin büyük katkısı olmuştur. Tiyatro, tercüme, telif roman, yeni tarz şiir ilk ürünlerini gazete ile vermiş; bu yeni aracın varlığıyla makale, tenkit, deneme gibi yeni edebî türler edebiyatımıza girmiştir. Bunlarla birlikte edebiyatımızda eskiden

farklı olarak yeni bir toplum görüşü oluşmaya başlamış; bu yeni görüşler edebiyatımızdaki yeni oluşumlara zemin hazırlamıştır.

Gazetenin yazı hayatına kazandırdığı makale, siyasî, fikrî ve edebî yazıların yanında, sosyal sorunları da dile getirmede önemli bir araç olmuştur (Tuncer 1994: 16). **Ceride-i Havadis**'le başlayan makaleler, **Tercümân-ı Ahvâl**'le etkisini iyice hissettirmeye başlamıştır.

“Bütün gazeteler ve mecmualar, bir taraftan Namık Kemal gibi ateşli bir Tanzimat makalecisinin; bir taraftan Ahmet Mithat Efendi gibi hayli geniş bir kitleyi okumaya alıştıran, velûd bir muharririn Direktör Âli Bey gibi, kuvvetli ve kültürlü bir mizah sanatkârının, bir taraftan Muallim Naci gibi edebiyatımızda bir itidâl havası yaratmaya ve Türk Edebiyatını mukallitlikten kurtarmaya çalışan, şuurlu bir sanat adamının; bir taraftan da çeşitli ilim ve fen mevzularında makaleler, küçük etütler, tenkitler, münakaşalar, neşreden diğer fikir ve kalem sahiplerinin, memleketimizde cemiyet hayatı ile ilim ve sanat hayatını birleştirmeye yarayan, faydalı ve tesirli yazılarıyla dolup taşmıştır.” (Banarlı 1982: 1007).

Edebiyatımızın en önemli türlerinden şiir, gazete ile birlikte yeni bir görünüme kavuşmuştur. *“Gazetenin aksiyonu burada kalmaz, daha ileriye gider, divanı bile parçalar, Şinasi'den itibaren münferit şiirler gazetede sığdığı sığacağına neşre başlanır. Bu suretle şiirin tesir sahası değiştiği için kendisi de değişir. Filhakika o zamana kadar şairle, daima tek başına yakaladığı okuyucu arasında geçen konuşma, yavaş yavaş onunla kitle arasında bir konuşma, yahut ona hitap olur”* (Tanpınar 1976: 251).

Tercüme yoluyla yenileştirilen ilk tür, şiirdir ve bu türün gelişmesinde Batı kültürünü yerinde tanıyan ve Batı'nın düşünce sistemini iyi kavrayan *Şinasi*'nin gayretleri sonuç vermiştir. *“Şinasi, Fransız şairlerinden La Fontaine ve Lamartine'den yaptığı çevirilerle yeni şiirin kapısını açmıştır. “Münâcât”, “İlâhî” şiirleriyle kasideler, “Arz-ı Muhabbet” manzumesi ve “Eşek ile Tilki” hikâyesiyle sade Türkçe kıtalarla, klasik Türk şiiri ilk olarak, eski şekillerden ayrılır. Bunda Şinasi'nin Fransızcadan çevirdiği “Tercüme-i Manzume”si etkili olur. Bu eseriyle*

Türkçeye batılı şiir örneklerini getirir. Lamartine'in "Souvenir"inden çevirdiği dört kıta, kafiye sistemi ve şekliyle ilk yeni manzume örneği vermiştir." (Tuncer 1994: 16)

Ayrıca, "*Şinasi'nin Tercüme-i Manzume'sindeki, şiirlerden başka Edhem Pertev Paşa'nın, Sâdullah Rami Paşa'nın, Recaizade Mahmut Ekrem ve Muallim Naci'nin şiir tercümeleri, Türk şiirinde şüphesiz yeni bir zevkin ve yeni bir anlayışın ifadeleridir.*"(Banarlı 1982: 996)

Ziya Paşa'nın, Türk şiirine büyük emeği vardır. Ancak Doğu ile Batı kültürü arasında kalması, tavırlarındaki tutarsızlığı sebebiyle *Namık Kemal* tarafından *Tahrib-i Harâbât* ve *Tâkib* adlı eserleriyle ağır bir şekilde eleştirilmiştir.

Kahramanlık ve vatan şairi olarak anılan *Namık Kemal* hem şekil, hem de muhteva bakımından kendisini yenileyerek vatan, millet, hürriyet ve meşrutiyet kavramlarını şiire sokmuştur.

"*Abdülhak Hamit'in Duhter-i Hindû'ya ilâve ettiği tarz-ı garbı üzere kafiyeleştirilmiş bir manzumesi, yeni Türk nazmunda Avrupâî şeklin ilk telif örneği; b.a.a.b. (sarma) kafiyeleleri Türk nazmunda bir değişiklik ve bir yenilik sayılmaktadır.*" (Banarlı 1982: 996)

Ayrıca "*Edhem Pertev Paşa'nın Victor Hugo'dan tercüme ettiği Tıfl-ı Nâim (uyuyan çocuk) manzumesi ile Sâdullah Rami Paşa'nın Lamartine'den çevirdiği Göl şiiri (Şinasi'nin tercümeleriyle birlikte) Türk Edebiyatının tanıdığı ilk Avrupâî şiirlerdir.*" (Banarlı 1982:996)

Bunun yanı sıra, Türk şiirindeki yenileşme şekil unsurlarının yanında konu ve içerikleriyle de olmuştur: "*Eski Türk şiirindeki vecizeleşmiş söyleyişlere karşı, doyasıya tabiat tasvirleri; varlıklar ve hâdiseler karşısındaki, insan tahassüs ve hayranlıklarının değişik ifadeleri; Tanzimat şiirine biraz da, bu tercümelerin getirdiği yeniliklerdendir. Böyle manzumeleri asıllarından okuyan Abdülhak Hamit'in mühim bir kısım küçük şiirleri; Recaizade Mahmut Ekrem'in birçok manzumeleri; Muallim Naci'nin Kuzu Şam-ı Gariban, Dicle v.b. gibi şiirleri, yalnız kafiyeleleriyle değil, iç âlemleri ile de Avrupâî şiir tarzında söyleyişlerdir. Aynı devirde Nabizade Nazım gibi İsmail Safa gibi bazı genç şairler bu çizgide ilerlemişlerdir.*" (Banarlı 1982: 997)

Şinasi'nin Türk edebiyatında şiir türünden sonra gerçekleştirdiği bir diğer yenileşme ise tiyatrodadır.

“Devrin Siyasî ve Sosyal Hayatı”nda değinildiği gibi Osmanlı’da, geleneksel tiyatromuzda sahne ve tiyatro olmadığından Batı tiyatrosu yolunda en önemli adım tiyatro binalarıyla atılmıştır.

Batı tarzı tiyatro, yenileşme dönemi Türk edebiyatına kazandırılmış edebî bir türdür. Geleneksel olarak sürdürülen **Köy Seyirlik Oyunları, Karagöz, Orta Oyun, Meddah** vb. modern tiyatrodan çok farklıdır.

Bizde ilk tiyatro örneği *Hayrullah Efendi*’nin 1844’ten sonra yazdığı *Hikâye-i İbrahim Paşa be-İbrahim-i Gülşenî*’dir. Bunu *Şinasi*’nin *Şair Evlenmesi* (1859) izler (Tuncer 1994: 17). *Şinasi, Şair Evlenmesi*’ni 1859’da yazmış, 1860’da **Tercümân-ı Ahvâl** gazetesinde tefrika ettikten sonra kitap olarak yayımlamıştır. Piyesin konusu, görmeden evlenme üzerine kurulmuştur.

Bu dönem diğer tiyatro yazarları *Namık Kemal, Direktör Âli Bey, Ahmet Mithat Efendi, Recaizade Mahmut Ekrem, Ebuzziya Tevfik, Abdülhak Hamit, Şemseddin Sami, Feraizcizade Mehmet Şakir, Mustafa Nuri Bey, Ali Haydar, Teodor Kasap ve Ahmet Vefik Paşa*; oyuncular arasında ise *Güllü Agop, Minakyan, Fasulyacıyan ve Ahmet Fehim* önde gelenlerdendir.

“Tanzimat devrinde tiyatro hayatı hatta tiyatro edebiyatı bakımından diğer mühim bir adım, *Gedik Paşa*’da Tiyatro-yı Osmânî adıyla kurulan tiyatrodaki faaliyetlerdir. 1860’da bir canbazhane binası olarak yaptırılan ahşap bina kısa bir zaman sonra bir tiyatro binası olmuş ve *Gedik Faşa Tiyatrosu* adıyla tanınmıştır. 1868’de bu binada *Güllü Agop* isimli bir Ermeni sanatkarının idaresi altında ciddi bir tiyatro faaliyeti görülmüştür.” (Banarlı 1982: 1004). Burada sahneye konulmak üzere *Namık Kemal, Mustafa Nuri Bey, Halet Bey ve Direktör Âli Bey* temsiller yazmışlardır. Ki *Namık Kemal*’in gösterimi yapılan *Vatan Yahut Silistre* adlı eseriyle tiyatronun toplum üzerindeki tesirinin ne derece etkili olduğu ispatlanmıştır.

1870’te *Kokona Yatıyor, Misafir-i İstikbâl* adlı iki piyesle *Direktör Âli Bey* dikkat çeker. Molière’den adapte ettiği *Ayyar Hamza* ile şöhrete ulaşır. *Namık Kemal*’in *Celâlettin Harzemşah Mukaddimesi* tiyatro sanatı hakkında topluca bilgiler

vermesi bakımından özel bir yere ve öneme sahiptir. Bunu *Abdülhak Hamit*'in *Duhter-i Hindû Mukaddimesi* izler. (Tuncer 1994: 17)

İlk trajedi yazarı olan *Ali Haydar*'ın *Sergüzeşt-i Perviz* (1866), *İkinci Ersas* (1866) adlarıyla iki manzum trajedi ile *Rüya Oyunu* (1875) başlığını taşıyan bir de manzum komedisi vardır. Bu iki trajedi de *Gedikpaşa Osmanlı Tiyatrosu*'nda sahnelenmiştir.

“*Batılı-Doğulu ikiciliğini ve onunla gelen çelişme ve tartışmaları kendinde arındırmış olan Tanzimat tiyatrosu'nda, başta komedya olmak üzere, manzum oyun (romantik tragedy), tarihsel oyun, melodram, duygulu oyun, romantik oyun ve fantezi oyunu gibi Batı tiyatrosunun birçok türleri uygulamaya konarak yerli bir içeriğe oturtulmak istenmiş; oyunların eğlendirici olmanın yanı sıra, eğitici, eleştirici, işlevsel ve yararlı olmasına çalışmış; genellikle de ahlâk kurumu çerçevesinde, aile ilişkileri ile yurt sevgisi başlıca konular olarak ele alınmıştır.*” (Çalışlar 1995: 622)

Türk tiyatrosunda batılı tarzda yerli eserlerin yoğun olarak kaleme alınmaya başlaması ve tiyatronun gelişmesi 1870'li yıllarda olur. Yazılan eserler incelendiğinde daha çok 1870–1880 yılları arasında olduğu görülmektedir. I. Meşrutiyet yıllarında siyasî baskı yazarların sosyal yönü ön plana çıkan tiyatro türünde eserler vermelerine engel olmuştur.

Devrinin çok yönlü yazarlarından olan *Namık Kemal*, Osmanlı tiyatrosunda oyuncuların yetişmesi için tiyatro çalışmalarına katılmanın, gazetelerde tiyatro konusunda makaleler yayımlamanın yanında altı da oyun kaleme almıştır. *Namık Kemal*, eserlerinde sosyal konulardan “*aşk, onur ve vatan sevgisini*” (Çalışlar 1995: 451) başlıca tema olarak almıştır.

Türk tiyatrosunun en verimli yazarlarından olan *Namık Kemal* sadece tiyatro eseri yazmakla kalmamış, tiyatronun ne olduğu ve nasıl olması gerektiği konusunda da görüşler ileri sürmüştür. Ona göre tiyatro, “*aşka benzer. İnsanı hazin hazin ağlatır, fakat verdiği şiddetli teessürlerde bir başka lezzet bulur.*” Ayrıca tiyatro “*eğlencedir, fakat eğlencelerin en faidelisidir.*” Tiyatroyla insanlara belli düşüncelerin rahatlıkla aşılabilceğini savunmaktadır.

Tanzimat'ın en renkli sanatkârlarından biri olan *Ahmet Mithat Efendi*, halkta okuma zevkini oluşturmak ve halkı eğitmenin bir yolu olarak gördüğü tiyatro alanında da 7 eser yazmıştır. *Ahmet Mithat Efendi*, tiyatro tarihiyle ilgili yazılar yazmış, tiyatro binaları hakkında bilgi vermiş ve Corneille'in *Le Cid* adlı eserini özet olarak Türkçeye çevirmiştir.

“*Yenileşme dönemi Türk tiyatrosunda hissî, ev hayatını işleyen hafif, duygulu bazı tiyatro eserleri kaleme alınmıştır. Bu eserlerde göreneklere körü körüne bağlılık, aile reislerinin kumara, içkiye, eğlenceye düşkünlükleri, çok evlilik, yaşlı erkeklerin genç kızlara olan ilgileri, esirlik, kaçgöçün olumsuz sonuçlarıyla gençlerin aşkları ve evlenmeleri gibi konularda sosyal problemlere parmak basılmıştır.*” (Gariper 2004: 65)

Edebiyatımızda tercüme ve adapte piyes dalında *Ahmet Vefik Paşa* başta gelir. *Ahmet Vefik Paşa*, bir devlet adamı olup tiyatro binası yaptıran, oyuncu yetiştiren, Türk tiyatrosunun gelişmesi ve yaygınlaştırılması için çalışan önemli isimlerden biridir. *Ahmet Vefik Paşa*'nın Molière'den tercüme ve adapte ettiği eserlerin sayısı 16'dır (Banarlı 1982: 1006).

Şemseddin Sami 4 tiyatro eserini, *Recaizade Mahmut Ekrem* 12 tiyatro eserini Tanzimat döneminde yazmışlardır.

“*Türk Molière olarak görülen*” (Çalışlar 1995: 214) *Feraizcizade Mehmet Şakir*, *Evhami* (1881), *İcab-ı Gurur yahut İnkılâb-ı Muhabbet* (1883), *Teehhül yahut İlk Gözağrısı* (1884), *İnatçı yahut Çöpçatan* (1884), *Kırk Yalan Köse* (1884) ve *Yalan Tükendi* (1884) adlı tiyatro eserlerini yazmıştır.

Dönemin diğer tiyatro yazarlarından *Manastırlı Rifat* ile *Hasan Bedrettin Paşa* önce ayrı olarak piyesler yazmışlar, sonra ortaklaşa yazmaya devam etmişlerdir. *Manastırlı Rifat*'ın kendi piyesleri 4, *Hasan Bedrettin Paşa*'nın kendi piyesleri 2, ortak olarak yazdıkları tiyatro eseri sayısı ise 7 adettir.

Samipaşazade Sezai ise *Şîr* (1879)'i yazmıştır. (Akyüz 1995: 66) Ayrıca, *Muallim Naci* de, *Musa bin Ebu'l-Gazan Yahut Hamiyet* (1882), *Zatü'n-Nitakayn* (1889) ve *Heder* (1910) adlı tiyatroları yazmıştır.

Batı edebiyatından ilk tercümeler 1860’larda yayımlanmış, ilk telif roman ve uzun hikâye örnekleri de 1870’ten sonra ortaya çıkmıştır.

İbrahim Müteferrika’nın ilk matbaayı kurması ile başlayan çeviriler asıl Tanzimatla birlikte kendini göstermiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar (1982: 285), bizde hikâye türünün başlamasını tercümeyle bağlamıştır. “*Tanzimat döneminde devletin birçok kademesinde başlatılan Batılılaşma hareketi, fert ve toplum düzeyinde dünyaya bakışta ve hayatı yaşayışta önemli bazı değişikliklere yol açmış; Batı dilleri ve özellikle Fransızca öğreniminin yaygınlaşması, aydınların Batılı anlamda roman ve hikâye örnekleriyle tanışmasına vesile olmuştur.*” (Kahraman 1998: 494).

Edebî türlerin edebiyatımıza yerleşmesi de çevirilerle olmuştur. Yapılan bu çeviriler *Münif Paşa*’nın *Volter*, *Fenelon* ve *Fontenel*’den seçilmiş felsefi diyalogları içeren *Muheverat-ı Hikemiyye* (1859) adlı çevirisi ve *Yusuf Kamil Paşa*’nın *Fenelon*’un *Telemaque* (1859) adlı eserini dilimize kazandırması; “*yenileşme hareketlerinin sigortası sayılan düşünsel zeminleri oluşturacaktır.*” (Korkmaz 2004: 18).

Victor Hugo’nun *Sefiller*’i *Hikâye-i Mağdurîn* (1864) adıyla **Ceride-i Havadis**’te tefrika edilmiştir. *Ahmet Lütfi Efendi*, *Daniel Defoe*’nun *Robenson Cruzoe* (1864) adlı eserini; *Teodor Kasap*, *Monte Cristo*’yu (1872), *Lesage*’dan *Topal Şeytan*’ı (1872) dilimize kazandırmıştır. *Recaizade Mahmut Ekrem*’in *Chateaubriand*’dan yaptığı *Atala* (1873) ve *Bernardin de Saint-Piere*’den yaptığı *Pol ve Virjini* adlı çeviriler yazarlarımıza öncülük etmişlerdir.

Ahmet Mithat Efendi’nin ahlâkı gaye edinen fıkralardan oluşan *Kıssadan Hisse* ve otuz hikâyeden oluşan *Letâif-i Rivâyet* (1870) adlı hikâyeleri ile *Emin Nihat*’ın 1872’de başlayıp 1875’te tamamladığı yedi uzun hikâyeden oluşan *Müsâmeretnâme* adlı hikâyesi, Batı hikâyeleri yolunda verilen ilk hikâye örnekleridir. “*Aynı dönemde, yazarı belli olmayan “Âşıkla Maşuk Dürbünü” ve “Her Milletin Güzeli” adını taşıyan otuz bir geceye dağıtılmış, uzunlu kısalı hikâyelerden meydana gelen bir başka eser de görülmektedir.*” (Kahraman 1998: 494).

Ahmet Mithat Efendi'nin edebiyatımızda ilk defa ele aldığı konulardan biri köy hayatıdır. Bu konuda onun iki hikâyesinden birincisi *Bir Gerçek Hikâye* (1876), ikincisi ise *Bahtiyarlık* (1885)'tir (Gariper 2004: 57).

Yayınlandığı dönemin toplum hayatının birer yansıtıcısı olan romanlar, Tanzimat ve I. Meşrutiyet dönemlerinin resmini çizmektedir. Özellikle batılılaşmayı yanlış anlama, mesire gezileri, yabancı mürebbiyelerin aile üzerindeki etkileri, kölelik gibi o günün toplumunda var olan olayları günümüze yansıtma açılarından romanlar özel bir yere sahiptir.

Bu dönemde hikâye ile roman birbirinden ayrı olarak düşünülmemiş, verilen eserler hem hikâye, hem roman kavramlarını içine alan hikâye olarak adlandırılmıştır. Ancak *Emin Nihat, Müsâmeretnâme* adlı eserinde her bir hikâyeyi birbirinden ayırmak için “fıkra” kelimesini kullanmıştır.

Samipaşazade Sezai, yazdığı hikâyeleri *Küçük Şeyler*, *Rumuzü'l-Edeb* ve *İclâl* adlı kitaplarda toplamıştır. Bu hikâyelerden *Küçük Şeyler* birçok araştırmacı tarafından modern anlamda kısa hikâyenin başlangıcı kabul edilmektedir. *Mehmet Celal*'in roman alanındaki eserlerinden *Venüs* ve *Cemile* uzun hikâye olarak adlandırılmaktadır. “*Recaizade Mahmut Ekrem, büyük hikâye dediği romanı büyük bir tabloya, küçük hikâyeyi de minyatüre benzetmiştir.*” (Kahraman 1998: 495).

Roman alanındaki ilk eser ise *Şemseddin Sami*'nin *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat* (1872)'idir. Tanpınar (1995: 56), edebiyatımızda yazılan ilk romanın *Namık Kemal*'in *İntibah* (1876)'ı olduğunu belirtmektedir.

Edebiyatımızdaki ilk tarihi romanlar *Yeniçeriler* ve *Cezmi*'dir. İlk köy romanı ise *Nabizade Nazım*'ın *Karabibik* (1890) adlı eseridir.

Ahmet Mithat Efendi'nin eserleri içinde *Felâun Bey ile Rakım Efendi* (1875) adlı romanı, “çift kutupluluk üzerine kurulan bir roman, Türk edebiyatında Tanzimat'tan sonra başlayan yanlış batılılaşmayı konu alan ilk romandır” (Gariper 2004: 57).

Devri içinde “hace-i evvel” sıfatı verilen *Ahmet Mithat Efendi*, yazdığı eserleri daha rahat anlayabilmeleri için “sade dil” kullanmış; halka öğretici eserler verme yoluna gittiği için de eserlerinin sonunda genellikle bir ‘kıssadan hisse’

çıkarmıştır. *Ahmet Mithat Efendi*, hikâye yazmaktan amacın hikemiyattan, ahlâktan bazı esasları komik veya trajik anlatım kalıplarından biri içinde okuyucuya telkin etmek olduğunu söylemiştir.

Ahmet Mithat Efendi tam bir yazı makinesidir. Bunu, *Muallim Naci*'ye yazdığı bir mektupta şöyle ifade etmektedir:

“Çalışmağı ve onun mükâfatı olan kazancı severim. Bazı kere beş on kuruşluk bir iş için ne kadar uğraştığımı görenler bana adeta acırlar. Lâkin bu uğraşış benim zevkimdir. Yazıp, çizip, basıp meydana koyduktan sonra hâsılâtın iktitaî ve sarfı işi gelir. İşte o zaman benim vazîfem bitmiş olur. Rüfekamızdan Teodor Kasap Efendi bana yazı makinesi lâkabını vermişti. İşte kayıtsız gibi görünen Mithat bu kadar kayıtlıdır.” *Ahmet Mithat Efendi*, 40'ın üzerinde roman yazıp 20 kadar da roman çevirisi yapmıştır.

“Tanzimat romanında sosyal meselelere ilk defa ve en çok yer veren Ahmet Mithat'tır” (Akyüz 1995: 73). *Ahmet Mithat Efendi*'nin bu kadar çok roman yazmış olmasına rağmen eserlerinde *“Vakayı ancak destekleyen, iki insanı birbirinin karşısında gayr-ı tabîî bir atalette bırakmayan, birbirleriyle karşılaşan şahsiyetlerin arasında mahremiyet, bir ihtiras veya menfaat havasını kuran, en basit manasında bir konuşma”* (Tanpınar 1995: 67) bulunmamaktadır. *“Bu kusur ilk romancılarda görülen kusur olup Türk romanında hakiki konuşma, Hüseyin Rahmi Gürpınar ile başlamıştır.”* (Tanpınar 1995: 67).

Romanlarda eleştirilen bir diğer nokta ise, iyilerin doğuştan iyi, kötülerin ise doğuştan kötü olarak yansıtılmasıdır.

Bu dönem romanının esasını kısaca, romantizmin verdiği aşırı duygusallığın tesiri sonucu kendini ortaya çıkaran aile problemleri, o dönemde toplumun kanayan bir yarası olan kölelik ve yürekte büyük iç buhranlar oluşturan, yanardağ patlaması meydana getiren aşk konusu, Batılılaşma ve Batılılaşmanın yanlış anlaşılması sonucu ortaya çıkan çarpıklıklar teşkil eder denilebilir.

Yenileşme döneminde hikâye ve romanın yanında Türk edebiyatına giren türlerden biri de edebî tenkittir.

Tanzimat edebiyatı, eski edebiyata bir tepki olarak doğar. Bu nedenle geçmişe değil, geleceğe yöneliktir. Doğuya değil Batıya bağlıdır. Bu bağlılık Doğuya karşı eleştirel olarak yaklaşım sağlamaya başlamıştır.

Dönem içerisinde çeşitli gazete ve dergilerin faaliyet alanına girmesiyle canlı bir eleştiri atmosferi oluşmuştur. Bu eleştiri faaliyeti, bazen eskiyle yeni arasında, bazen yenilikçilerin birbiri arasında çıkan ihtilaflarda belirecek; dil, edebiyat, edebî türler, sanat eseri ve sanatkârlar üzerinde düşünme ve tartışma ortamı doğurmuştur.

Tanzimat Edebiyatı devrinde, Avrupâî edebiyatla Eski Türk Edebiyatı arasında arkası gelmeyen amansız bir mücadele başlamıştır. Oysa “*Gazete ve mecmua rekabetlerinin körüklediği çatışmalar veya eski - yeni edebiyatlara bunların yalnız bir tanesini tanıdıkları için, körü körüne bağlanan, mutaassıp taraftarlar arasındaki dil ve sanat tartışmaları, edebiyat tarihimiz için, umumiyetle, mühim ve kaliteli hareketler değildir*” (Banarlı 1982: 972).

Şinasi ilk eleştirisini, Türkler arasında sürekli bir gazete çıkarmayı kimsenin akıl etmemiş olduğunu belirterek, kendisinden önceki aydınlara yapmıştır. Ayrıca **Tercümân-ı Ahvâl**’in mukaddimesinde yazılarda halkın anlayabileceği sadelikte bir dilin kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Böylelikle ilk eleştirel görüşler dil ve basın hayatı etrafında olmuştur.

Edebiyatımızın ilk tartışması ise, **Tasvir-i Efkâr** ile **Ruznâme-i Ceride-i Havadis** gazetelerinde *Şinasi* ile *Mehmet Sait Efendi* arasında görülür. “*Dil meselesiyle ortaya çıkan tartışma, sürdükçe edebiyat davasına dönüşür. Bu tartışma edebiyat tarihlerine “Mes’el-i mebhusetü anha” adıyla geçer. Bu tartışma dört ay sürer ve kapanır; önemi, tenkit çılgırını açmış olmasıdır.*” (Tuncer 1994: 31).

Edebiyatımızda tenkit türünün örnekleri de verilmeye başlanmıştır. Özellikle “eski-yeni”, “Doğu-Batı” şeklinde kendini gösteren tartışmalarda Türk aydınları, yeni yetişen kuşağın eski edebiyatımızla olan ilgilerini kesmeye çalışmışlardır. Divan edebiyatının esası ve özü üzerine yoğunlaşan bu tartışmalar *Ziya Paşa* ile *Namık Kemal* tarafından başlatılmıştır.

Ziya Paşa, *Şiir ve İnşa* makalesinde Divan edebiyatına karşı çıkar, Halk edebiyatını benimser. “*Osmanlıların şiirleri acaba nedir?*” diye soran *Ziya Paşa*,

Necati, Bakî ve Nefî, Nedim ve Vâsıf'ın ismini sayarak bunların divanlarında yer alan şiirlerin bizim asıl şiirimiz olamayacağını söyler. Burada Divan edebiyatına saldırırken, Halk edebiyatını göklere çıkarmıştır denilebilir. Divan şiirine melezin melezi olarak ithamda bulunur.

Zıtlıklar adamı olarak anılan *Ziya Paşa, Harâbât* (1874)'a yazdığı ön sözünde bu düşüncesinin aksini öne sürer; halk edebiyatını küçümser ve onun karşısında klasik edebiyatı yüceltir ve bir ikilik içinde kalır. Şairlik için kabiliyetin gerektiği fikrinde olan *Ziya Paşa*, ikinci şart olarak da ilim ve fazilet tahsil etmeyi gösterir. Ayrıca o, şairlik için Avrupa dili öğrenmeyi de şart koşar. Çünkü şair dünyayı onunla anlayacaktır. Her edebiyatın kendine has özellikleri ve iklimi olduğunu düşünen *Ziya Paşa*, Racine ve Lamartine'in Nefî gibi kaside yazamayacağını; Senâî ve Ferezak'ın da Moliere gibi bir tiyatro vücuda getiremeyeceğini bildirir. Çünkü doğu ve batı birbirinden farklıdır.

Buna karşılık *Namık Kemal, Lisân-ı Osmanînin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir* adlı makalesinde; “*Harâbât*”ı tenkit amacıyla yazdığı *Tahrib-i Harâbât* (1876) ve *Tâkib* adlı eserlerinde Divan edebiyatı hakkında olumsuz düşünceler ileri sürer (Tuncer 1994: 18). Ayrıca *İntibah Mukaddimesi, Bahâr-ı Dâniş Mukaddimesi, Emir Nevruz Mukaddimesi, İrfan Paşa'ya Mektup, Meprizon Muahezenâmesi, Talîm-i Edebiyat'a Dair Risale, Celâlettin Harzemşah Mukaddimesi* gibi yazılarıyla edebiyatımız hakkında tenkit ve tekliflerini, prensip ve görüşlerini ifade etmiştir. Bu yazılarıyla eski edebiyatı tenkit etmesinin yanında yeni edebiyatı ve yeni edebî türlerin müdafaasını yapmıştır.

Tanzimat döneminin başarılı sanatçısı olan *Namık Kemal*, roman ve tiyatro türündeki başarısını tenkit türünde de göstermiştir. Kaleme aldığı edebî tenkitler oldukça önemlidir.

Eski edebiyata karşı yeni edebiyatın ilk beyannamesi sayılabilecek *Namık Kemal*'in *Lisân-ı Osmanînin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir* isimli makalesinde yazarın yeni ve eski edebiyat hakkındaki fikirleri topluca yer almaktadır. *Hintli Şeyh İnâyetullah Kanbu*'nun *Bahâr-ı Dâniş* adlı hikâyesini Fransızcadan dilimize çevirdikten sonra başına yazdığı önsözde İran Edebiyatının

edebiyatımız üzerindeki olumsuz etkilerini tenkit etmiştir. *İntibah* romanının mukaddime kısmında Avrupa Edebiyatına uymanın, hatta onu taklit etmenin gerekliliğinden bahsedilmiştir.

Tanpınar’a (1995: 213) göre ilk münekkidiğimiz *Namık Kemal* olup bugünkü fikir ve sanat hayatımızın her şubesi onunla başlamış ve tenkidi, romanı, tiyatroyu edebiyatımıza o getirmiştir.

Namık Kemal’in kurmak için çaba harcadığı yeni edebiyat, sosyal fayda fikri ve edebiyatın hakikate, tabiata ve akla uygunluğu, olmak üzere başlıca iki düşünceye dayanmaktadır (Gariper 2004: 71).

Denilebilir ki, *Namık Kemal*, *Şinasi*’nin kısık sesle söylediği fikirleri âdeta hoparlörle geniş halk kitlesine yaymıştır.

Batılılaşma sürecinin bir diğer önemli sanatkârı olan *Abdülhak Hamit*, “*bir münekkit değil, bir sanatkârdır. Bir eleştiri olma niteliğinden çok, tiyatroya ve şiire olan sevgisi ve bu iki türde eski kaideleri yıkmak istemesi sebebiyle bu iki konuda düşüncelerini ifade etme isteğinde bulunmuştur*” (Ercilasun 1994: 48). *Duhter-i Hindû* önsözü ve *Birkaç Perişan Söz*, *Makber* bunlar arasındadır.

Recaizade Mahmut Ekrem’in *Zemzeme III Mukaddimesi* ile *Takdir-i Elhân* ve *Takrizât* tenkit ve deneme türünün bilinen örnekleridir. Tenkitin yoğun örnekleri *Recaizade Mahmut Ekrem*’in *Talîm-i Edebiyat*’ının çıkışından sonra görülür (Tuncer 1994: 19).

Zemzeme III Mukaddimesi’nde şiir ve şiirdeki güzelliği ele almış, şiirin asıl gayesinin güzellik olduğunu belirtmiştir. “*En güzel eserler insanı ağlatanlardır*” düşüncesini eleştirerek, en güzel eserlerin okunduktan sonra insanı bir müddet düşündürenler olduğunu belirtmiştir (Ercilasun 1994: 51). *Takdir-i Elhân*’da, *Menemenlizade Mehmet Tahir*’in *Elhan* adlı şiir kitabını eleştirmiş; kendi düşüncelerini açıklamıştır. *Takrizât* ise, dönemin genç sanatçılara ait eserler hakkında yazdığı yazıları bir araya getirdiği eserdir.

Talîm-i Edebiyat, *Recaizade Mahmut Ekrem*’in Mülkiye Mektebinde hocalığı sırasında verdiği edebiyat derslerinin notları bir araya getirilerek oluşturulmuştur. Bu eser bazıları tarafından olumlu bulunurken *Elhac İbrahim Efendi* tarafından eski

edebiyat yanlılarına değer vermediği yolundaki görüşüyle olumsuz şekilde eleştirilmiştir. Böylelikle eski-yeni tartışmasıyla iki grubun oluşmasına neden olmuştur.

Bu kadar büyük bir tartışmaya sebep olan *Talîm-i Edebiyat*'ta *Recaizade Mahmut Ekrem*, sanatta önemli olanın güzellik olduğunu; güzel sanatlar arasında şiir, müzik, resim, yontma ve oymacılığı saymıştır. Söz sanatlarının aşırı kullanılmaması gerektiğini belirterek edebiyatın düşünceden hareket etmesi gerektiği üzerinde durmuştur.

Recaizade Mahmut Ekrem ile *Muallim Naci*'nin eski ve yeni edebiyat, şiir dili ve nazım tekniği üzerine yaptıkları tartışmalar doruk noktaya ulaşır. "*Muallim Naci'nin zıttı olarak Recaizade Mahmut Ekrem, tamamıyla Batılı bir metotla yazmıştır.*" (Akyüz 1995: 86). *Muallim Naci*'nin *Demdeme*'sinin hükümet tarafından toplatılmasıyla bu tartışma sona ermiştir.

Recaizade Mahmut Ekrem ile *Muallim Naci* arasındaki tartışma ile eski ve yeni edebiyat üzerindeki mücadele önemli bir boyut kazanmıştır. *Muallim Naci*, *Recaizade Mahmut Ekrem*'in edebî görüşlerine karşı **Saadet** gazetesinde çıkan kitaplarını *Demdeme* (1888) adıyla yayımlar. *Muallim Naci*'nin tenkide dair eserleri arasında *Yazmış Bulundum* (1884), *Muallim* (1886), *İstîlâhât-ı Edebiye* (1891) kaydedilebilir (Tuncer 1994: 245). *Beşir Fuat*'la realizm, natüralizm ve çeviri konusundaki yazışmalarını *İntikâd*'da toplamıştır.

Edebiyatımızda realizmden ilk olarak bahseden, realizm ve natüralizm hakkında ilk bilgileri veren; ilk tenkitli biyografileri yazan ve Emile Zola, Alphonse Daudet Charles Dickens, Gustave Flaubert gibi batılı ediplerden ilk defa bahseden *Beşir Fuat*'ın Tanzimat tenkidinde önemli bir yere sahiptir.

Bu dönemde tenkitlerin mektup yoluyla gerçekleştirildiği dikkatleri çekmektedir. *Namık Kemal*'in *İrfan Paşa*'ya *Mektup*'u, *Beşir Fuat*'la *Muallim Naci* ve *Ahmet Mithat Efendi* arasındaki mektuplaşmalar vb. (Tuncer 1994: 19)

Recaizade Mahmut Ekrem'in *Kudemâdan Birkaç Şair*'i, *Muallim Naci*'nin *Osmanlı Şâirleri* ve *Esâmî* adlı eserleri; *Faik Reşât*'ın *Victor Hugo* ve *Voltaire*

monografileri, modern bir metotla yazılmış ilk tenkitli biyografilere örnektir (Ercilasun 1994: 69).

Topçu zabıtlığından araştırmacı muharrirliğe geçen *İsmail Hakkı* da biyografi türünde oldukça faydalı yapıtlar vermiştir. *Ondördüncü Asır Türk Muharrirleri* ve *Osmanlı Meşâhir-i Üdebâsı* başlıklı eserlerinde monografilere yer vermiştir. *Ahmet Mithat Efendi*, *Ekrem Bey*, *Şemseddin Sami*, *Cevdet Paşa* (1890), *Muallim Naci* (1893) isimli kitaplar neşretmiştir.

Biyografi türünde eser vermiş bir başka sanatçı da *Ebuzziya Tevfik*'tir. *Numune-i Edebiyat-ı Osmaniye* (1876–1913) isimli eserinde *Sinan Paşa*'dan *Namık Kemal*'e kadar Türk yazar ve şairlerinin eserlerinden örneklerle müelliflerinin hayatları hakkında bilgi verilmiştir.

“*Türk Matbuat hayatının önemli muharrirlerinden olan Ahmet Rasim'in Tanzimat Muharrirlerinden Şinasi hakkında bir monografi yazmış Matbuat Tarihine Medhal: İlk Büyük Türk Muharrirlerinden Şinasi başlığıyla yazılan bu eser 1927'de yayınlanmıştır. Ahmet Rasim'in Akif Paşa, Ziya Paşa ve Namık Kemal için yazılmış fakat neşrolunmamış monografileri de vardır.*” (Banarlı 1982: 1064)

Bu yıllarda yeni Türk Edebiyatında görülen bazı kusurları gidermek amacıyla edebî tenkide yönelen diğer önemli isimler ve eserleri şunlardır: *Mizancı Murat*'ın **Mîzan**'da yayımlanan *Edebiyatımızın Nümûne-i İmtisalleri*; *Beşir Fuat* ile *Menemenlizade Mehmet Tahir*'in “Edebiyat-Fen”, “Romantizm-Realizm” ve “Şiir-Hakikat” üzerine tartışmaları anılmaya değer tenkit örnekleridir (Tuncer 1994: 19).

Edebiyatımızın tenkit alanında verilen çalışmalar Tanzimat dönemiyle sınırlı kalmamıştır. “*Bu eski - yeni, Doğu - Batı mücadelesi, Tanzimat devrini aşp Servet-i Fünûn devrine de geçecek ve ancak 1899 yılında Batılı Türk Edebiyatının zaferi ile sonuçlanacaktır.*” (Akyüz 1995: 85). Bu tartışmalar bir takım kutuplaşmaları da beraberinde getirmiştir.

Bahsettiğimiz kutuplaşmaların ilki 1896 yılında *Tevfik Fikret*'in başyazarlığında edebî bir karaktere bürünen **Servet-i Fünûn** dergisi etrafında meydana gelmiştir. Bu yıllarda eski - yeni tarafları arasındaki münakaşalar şiddetlenmiştir. Eski edebiyat taraftarlarına yöneltilen eleştirilerde merkez *Muallim*

Naci iken, yeni edebiyat taraftarlarında merkez *Recaizade Mahmut Ekrem* olmuştur. **Malumât** dergisinde başlayan abes - muktebes tartışmasında eleştirilerin yöneltildiği isim *Recaizade Mahmut Ekrem* olmuştur; ancak *Recaizade Mahmut Ekrem*'in **Malumât**'ın nüshalarını toplattırmasıyla tartışma son bulmuştur.

Yazarlar ortaya atılan bir konu üzerinde çok da sessiz kalamamaktadırlar. Her zaman bir tartışmanın içerisinde bulunmuşlardır. Her dergi ve gazetede açılan konu üzerine fikrini ifade eden birileri her zaman bulunmuştur. **Hazine-i Fünûn**'un ikinci senesinin 27. adedinde **Abdülgânî Senî [YURDMAN]**'ın “**Edebiyat**” adlı makalesiyle edebiyatın doğuşu, tarifi ve gayesi üzerine fikirlerini beyan etmesiyle bu konuya değinmesi tartışmalara kayıtsız kalınmadığının bir göstergesi olabilir.

Yalnız şunu da belirtmek gerekir ki, “*Tanzimat devride tenkidin bazı meseleleri dağınık ve sistemsiz bir şekilde ele alınmış; tenkide bir edebî tür gözüyle bakılmadığı için tenkidî faaliyetlerde fazla derinleşilememiştir. Tenkidin bir edebî tür ciddiyetiyle ele alınması ve tenkit meselelerinin sistematik bir şekilde işlenmesi, Servet-i Fünûncuları beklemektedir.*” (Ercilasun 1994: 69).

Şiir, roman-öykü, tiyatro ve edebî eleştiri dışında kalan türlerden gülmece (mizah), yergi (hiciv) ve edebiyat tarihi konularında çalışmalar devam etmektedir. Bu konularda eser verenlerden bazıları şunlardır: Batılı anlamda gülmecenin yazarları *Edhem Pertev Paşa (Avavanâme)*, *Âli Bey (Lehçetü'l-Hakaayık, Seyyareler)*; yergide önde gelen yazarlar *Ziya Paşa (Zafernâme)*, *Namık Kemal (Hirrername, Hürriyet Kasidesi)*, *Mehmet Eşref (İstimdâd, Deccal, Hasbîhâl)*; edebiyat tarihi konusunda çalışan yazarlar ise *Ebuzziya Tevfik (Numune-i Edebiyat-ı Osmaniye)*, *Abdülhalim Memduh (Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye)*, *Recaizade Mahmut Ekrem (Kudemâdan Birkaç Şair)*, *Muallim Naci (Osmanlı Şâirleri)* ve *Faik Reşât (Eslâf)*'dir.

III. BATILILAŞMA SÜRECİNDE BASIN HAYATI (1880’e kadar)

Gazeteler, bir yandan toplum hayatını ilgilendiren yurdun dört bir yanında meydana gelen olayların aktarılmasını, halkın bilgilendirilmesini sağlamakta; diğer yandan da şair ve yazarların kendilerini daha geniş halk kitlelerine ulaşmalarına aracı olmaktadır. Tanzimat dönemiyle ortaya çıkan **Osmanlıcılık, Batıcılık, İslâm Birliği** gibi fikir akımları, akıl, demokrasi, vatan sevgisi, hürriyet aşkı, fert hürriyeti, fikir hürriyeti, hak ve adalet, medeniyet ve prensipleri, devlet ve halk münasebeti, din ve dünya işleri, eğitim ve öğretim ile ilgili görüşler, düşünceler, okuryazarlar ve aydınlar arasında gazete vasıtasıyla yayılmaya başlamıştır.

Gazete ayrıca, Batı edebiyatından alınan yeni edebî türlerin edebiyatımıza girmelerine yardım eder. Tiyatro, tercüme ve telif roman, tenkit ve yeni tarz şiir ilk ürünlerini gazete ile verir. Bunların yanı sıra makale ve deneme de yeni gelen türler arasındadır. Böylece toplumun düşünce sahası gelişir.

Toplum üzerinde büyük bir etki sağlayabilecek güce sahip olan gazete Osmanlı ülkesinde varlığını çok geç göstermiştir. Avrupa’dan alınan gazeteyi ilk çıkaranlar da Avrupalıdır. 1795 yılında Osmanlı Devleti’nde görülmeye başlayan gazete, Mısır ve İzmir’den sonra İstanbul’a gelmiştir. Bu gazeteler çoğunlukla Fransızca olarak yayınlanmıştır.

Osmanlı Devleti’nin ilk Türkçe gazetesi, yenilikçi padişah, Sultan II. Mahmut (1808–1839) öncülüğünde, İstanbul’da yayım hayatına giren **Takvim-i Vakâyî**’dir. Birinci sayısı 11 Kasım 1831’de basılan bu gazete resmî nitelikte olup amacı, devlet görevlileri ve aydınlar başta olmak üzere, halka ülkede meydana gelen olayların gelişimini aktarmaktır.

Takvim-i Vakâyî’nin yayımlanma sürecini Selim Nüzhet şöyle izah eder:

“On dokuzuncu asrın bidayeti Osmanlı saltanatının yeniliğe doğru attığı ilk adımların mebdeidir. Zira “teceddüt harekâtı” Sultan III. Mustafa’nın kurduğu, Sultan I. Abdülhamit’in istediği, Sultan III. Selim’in yaptığı, Sultan II. Mahmut’un meydana çıkardığı ve Sultan Abdülmecit’in tamim ettiği teceddüt harekâtı bu tarihte (1831) filen başlamıştır.” (Nüzhet 1931: 9).

Takvim-i Vakâyî Gazetesi'ni 3 Temmuz 1940'da yarı resmi olarak çıkan **Ceride-i Havadis** takip etmiş; ilk Türkçe gazete olan **Vakâyî-i Tıbbiyet**¹² ise 1849'da yayımlanmaya başlamıştır.

1853–1855 Kırım Savaşı ile ilgili haberlerle birlikte basının giderek etkili olduğu görülmüştür. Bunun üzerine 1854 ve 1856'da basım evlerine ilişkin ilk iradeler yayımlanmış, 1856 tarihli irade ile basım izne bağlanmıştır. 1857 Matbaa Nizâmnâmesi'yle de ön denetim ve izin koşuluna yasal düzenleme getirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde aydınlar 1860'lı yıllara gelinene kadar gazetenin gücünün farkında değillerdir. Bu, o dönem içerisinde yabancıların açtığı gazetelerin çokluğundan anlaşılabilmektedir. Zira o dönemde İstanbul'da yabancılara ait 16 gazete yayın yapmaktadır. Tanpınar (1988: 147)'ın söylediği gibi *"..bu ilk yıllarda iktidar mevkiinde bulunanların hiç biri memleket içinde matbuatın kuvvetinden istifadeyi ciddi surette düşünmemiştir"*.

1860 yılında yayınlanan **Tercümân-ı Ahvâl**, ilk özel gazete olarak Osmanlı basınında yeni bir dönem başlatmış, yaygın olan görüşle bu gazete Türk gazeteciliğinin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. *"Yabancıların bile gazete yayımlayabildikleri bir ülkede, kendi yurttaşlarına gazete çıkarma hakkının neden tanınmadığını"* () ifade ederek yazdığı dilekçesiyle Türk gazeteciliğine yeni bir açılım yapmıştır. *Agâh Efendi* ile *Şinasi*'nin çıkardığı **Tercümân-ı Ahvâl**, özel girişimle yayımlanan ilk Türkçe gazete olup ilk telif tiyatro olan *Şinasi*'nin *Şair Evlenmesi* de bu gazetede tefrika edilmiştir.

Tercümân-ı Ahvâl'in yayın hayatına başlamasıyla basında rekabet ortamı başlamıştır. Gazeteler arası rekabetin belki de ilk örneğini Selim Nüzhet şöyle belirtir: *"Çörçil bu yeni gazetenin kendisine ziyanı dokunacağını anlayarak derhal oğlunun yardımı ile Ruznâme-i Ceride-i Havadis (1860) isimli haftada beş gün çıkan bir gazete daha neşrine başladı. Bu suretle Tercümân-ı Ahvâl'in sürümüne mâni olmak istiyordu."* (Nüzhet 1931: 38) .

¹² "Bu gazete Türkçe ve Fransızca olarak ayda bir çıkar. Bir gazete sayılamaz. Bu suretle şimdiye kadar olan iddiayı — Mecmua-i Fünun'un ilk mecmua olması — iddiasını bertaraf etmek lâzım gelecek, ilk mecmua olmak şerefi de Vakâyî-i Tıbbiyet'e ait olmak icap edecek." (Selim Nüzhet, 1931: 91)

Bu gazeteyi, Avrupa görmüş Osmanlı aydını, şair ve ilk Türk tiyatro yazarı **Şinasi**'nin 27 Haziran 1862'den itibaren **Tasvir-i Efkâr** adını verdiği gazetesi takip etmiştir. Bu gazete 1868'de kapanmıştır.

1866'da yayınlanan **Muhbîr** gazetesi basın hayatında önemli bir yere sahiptir. “Çünkü, dönemin yönetim biçimini sert bir dille eleştiren bu gazete, seçenek olarak meclis sistemini önermiştir. Yurtdışına kaçan Ali Suavi'nin kısa bir süre sonra Londra'da yayımladığı *Muhbir* (1869), yurtdışında çıkan ilk Türkçe gazete olup bir diğer gazetesi olan **Ulûm**, Türkçülük cereyanının yayılmasında kuvvetli akisler meydana getirmiştir. Paris muhasarasına rağmen Liyon'da **Muvakkaten** namıyla bir gazete daha çıkarmıştır. Yeni Osmanlılar arasındaki görüş ayrılıkları ve Mustafa Fazıl Paşa'nın parasal desteğini çekmesi üzerine de 3 Kasım 1868'de kapanmıştır. Bu gazete Avrupa'daki Türk basınının temelini oluşturmaktadır” (Nüzhet 1931: 42–43).

Resimli ilk gazete **Ayine-i Vatan** (1866)'dır. “Resimlerini hakedecek san'atkâr bulunamaması ve çıkan resimlerin pek iptidaî olması yüzünden satılamamış ve çabuk kapanmıştır.” (Nüzhet 1931: 43).

1867 yılında yayımlanan **Veledü'l-cevaip** Arapça olarak çıkarılmıştır.

Tasvir-i Efkâr'dan (1862) sonra sırasıyla neşredilen diğer gazeteler arasında **Ceride-i Askeriye** (1863), **Takvim-i Ticaret** (1865), **Vatan** (1866), **Ruznâme-i Âyine-i Vatan** (1867), **Muhip** (1867), **Utarit** (1867), **İstanbul** (1867), **Mecmua-i Maarif** (1867), **Terakki** (1868), **Mümeyyiz** (1869), **Kevkeb-i Şarkî** (1869), **Diyojen** (1869), **Hadika** (1869), **Vakâyî-i Zaptiye** (1869), **Terakki (Kadınlara)** (1869), **Mümeyyiz** (1869), **Basiret** (1869), **Memâlik-i Mahsura** (1870), **Hakâyiku'l-Vakâyî** (1870), **Mirkat** (1870), **Asır** (1870) ve bir günlük ömrü olan **Devir** (1870) sayılabilir.

“Bizde siyasî gazeteler 1870'den sonra başlar ve bunların ilki Namık Kemal'in yayınladığı **İbret** (1870)'tir. Bu gazeteyi Ahmet Mithat Efendi'nin çıkardığı ve ömürleri kısa süren iki gazetesi **Devir** (1871) ve **Bedir** (1871), **Letâif-i Asar** (1871), **Hayâl** (1872), **Çingiraklı Tatar** (1872), **Hadika** (1873), **Sıraç** (1873), **Lâtife** (1873), **Kamer** (1873), **Hulâsetü'l-efkâr** (1873), **Mecmua-i Maarif** (1874),

Tiyatro (1874), **Medeniyet** (1874), **Şafak** (1874), **Efkâr** (1874), **Şark** (1874), **Kahkaha** (1874), **Geveze** (1875), **İttihâd** (1875), **Meddâh** (1875), **Sadâkat** (1875), **Etfal** (1875), **İstikbâl** (1875), **Vakit** (1875), **Sabah** (1875), **Lâtife** (1875), **Kamer** (1875), **Çaylak** (1876), **Arkadaş** (1876), **Müsavat** (1876), **Osmanlı** (1876), **Selâmet** (1876), **Efkâr** (1876), **Mecmua-i Maarif** (1876), **Hakikat** (1877), **Tercümân-ı Şark** (1878), **Mecmua-i Şark** (1878), **Vasıta-ı Servet** (1879), **Umran** (1878), **Tercümân-ı Hakikât** (1878), **Bahçe** (1879), **Ziraat** (1880)" (Selim Nüzhet 1931: 85) takip eder.

Filip Efendi'nin sahibi olduğu **Vakit** veya **Mürebbi-i Muhadderat** (1875) adlı gazetesi ise kadınlar için çıkarılan bir gazetedir. Ayrıca, kadınlar tarafından çıkarılan **Hanımlara Mahsus Gazete**, 1895'de yayım hayatına atılmıştır.

Kırım Savaşı yıllarında **Ceride-i Havadis**'in toplum üzerinde meydana getirdiği etkinin farkına varan aydınlar gazeteye büyük önem vermişlerdir. Özellikle 1860'lı yıllardan sonra gazetenin toplum üzerinde meydana getireceği etkiler yavaş yavaş kendini göstermeye; yazarların yorumları halka tesir etmeye başlamıştır. Bunun en büyük göstergesi ise gazetelere uygulanan sansür olmuştur.

Matbaaların sayısında meydana gelen artışlar üzerine devlet tarafından kontrolünü sağlamak amacıyla 1849 tarihli ve 407 numaralı **Takvim-i Vakâyî**'de bir kararname yayınlanmış; bu kararname ile gazete basımı izne bağlanmış, özellikle devletin aleyhinde herhangi bir şeyin yayınlanmamasının sağlanması istenmiştir (İskit 2000: 37). Bu kararname, kısmî olarak da olsa gazete için sansürün başlangıcıdır diyebiliriz.

Kanun olarak nitelendirilen 1864 Matbuat Nizamnamesi ve hükümet aleyhindeki yayımları önleyebilmek amacıyla 1867'de çıkarılan Âli Kararnamesi bunların en önemlileridir. Âli Kararnamesi ile hükümete gazeteleri susturabilmek için matbuata karşı idarî tedbirler alması salâhiyeti verilmiştir. Bununla gazeteler kapatılmış, aydınlar sürgüne gönderilmiş, gazeteler toplatılmış, toplum susturulmaya çalışılmıştır (İskit 2000: 61).

Özellikle 1865'ten sonra Genç Osmanlılar tarafından basında yönetime karşı eleştiriler daha da sertleşince 1867'de Âli Kararnamesi ile basın denetim altına

alınmıştır. Basında meydana gelen aşırı baskı sonucunda birçok Genç Osmanlılar üyesi yurtdışına kaçmış ve basın faaliyetlerine oralarda devam etmişlerdir. Paris, Londra, Cenevre, Kahire gibi şehirlerde, **Muhbîr, Hürriyet, Ulûm, İnkılâp, Hayâl, İstikbâl** gibi gazeteleri çıkarmışlardır.

Basında uygulanan sansür ve baskının ağırlığına rağmen yayın hayatına başlayan gazete ve dergilerin sayılarında azalmanın aksine sürekli bir artış olmuştur. Koloğlu'na göre, 1867–1878 arasında yalnızca İstanbul'da yayımlanan gazete sayısı 113'tür.

30 Mayıs 1876'da Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilerek Sultan V. Murat'ın tahta geçmesiyle, basın kısa bir süre için de olsa özgürlüğüne kavuşmuştur.

I. Meşrutiyet'in ilânından sonra basının halk kitleleri üzerinde etkisi artmıştır. Osmanlı Devleti, meşruti idareye ve anayasaya kavuşmanın sevincini yaşarken basın da bu coşkudan yararlanmıştır. Bu durum Sultan II. Abdülhamit'in tahta çıkışının ilk günlerindeki kısa bir özgürlük dönemidir.

Sultan II. Abdülhamit'in tahta çıkmasından sonra ilân edilen Kanun-ı Esasi'nin 12. maddesi “basın kanun dairesinde serbesttir” hükmünü getirmiştir. Basına tanınan bu özgürlük kısa sürmüştür; 19 Mart 1877'de yayımlanan bir irade ile basın, hükümetin çalışmalarına yönelttiği eleştiriler konusunda uyarılmıştır.

Meclis'in dağıtıldığı 1878'den sonra da çeşitli sansür kurulları kurulmuş ve basına sansür uygulanmaya başlanmıştır. Bu sansürler Matbuat-ı Dâhiliye Müdürlüğü tarafından uygulamaya konulmuştur.

Sultan II. Abdülhamit döneminde, Türkiye'de basın her ne kadar baskı altında olsa da bunun bir bakıma faydasının olduğu da gözlenebilmektedir. Çünkü siyasetten uzaklaşan aydınlar özellikle roman, hikâye, tiyatro, tıp, matematik vb alanlara yönelerek tercüme ve telif eserler vererek büyük gelişmeler kaydetmişlerdir.

Sansürle beraber “*Sultan II. Abdülhamit çağının etkisiz kalmış gazeteleri bile, sadece sayılarını ve okuyucularını artırmak ve böylece daha fazla Türk'ü haber okumak gibi Avrupalı âdetine alıştırmakla da olsa, Türkiye'nin modernleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Yeni okumuş sınıfların istinasını*

doymak - ve yeniden kabartmak - için basın evlerinden gittikçe artan sayıda çıkan dergiler ve kitaplar gazetelerden daha az önemli değildir.

Politikadan ve politik düşünceden yasaklanan Türk aydınları ya “salt edebiyat”a ya da bilime döndüler. Her iki alanda da Sultan II. Abdülhamit devri, böylece enerji ve yetenekler sayesinde, çabuk ve önemli gelişme dönemlerinden biri olmuştur.” (Lewis 1984: 186–187).

Sansürün o yılların matbuatında ne denli etkili olduğunu ve her yazının mutlaka sansürden geçtiğine delil olarak **Hazine-i Fünûn**’un ikinci sene 25. sayısındaki sayfa 204’te yayımlanan “İhtar” gösterilebilir (Metin için, bk Sel 2004:211). Bu ihtarda “Encümen-i Teftiş ve Muayene”ye evrakların iki nüsha halinde çıkıntılı ve silintili olmaksızın gönderilmesinin istendiği belirtilir, bu sebeple de gazeteye gönderilecek yazıların bu özellikleri taşıması istenir.

Yazıların dergiye tek nüsha olarak gönderilmesinin devam etmesi üzerine olmalı ki, bu ihtar tekrar yer verilmesine ihtiyaç duyulmuştur: “**Hazine-i Fünûn** derc olunmak üzere irsâl buyurulacak evrâk ve mekâtibin iki nüsha olarak yazılması lüzumunu evvelce ilân ve ihtar eylediğimiz halde ekseriya yine bir nüsha olarak gönderilmekte olduğundan ba’dazın iki nüsha olmayan evrâk ve mekâtibin kabul ve derc edilemeyeceğini ma’-ı el-i’tizâr tekrar ihtar ederiz.” (Hazine-i Fünûn, 21 Mart 1895, adet 39, s. 316. Bu ihtar, metinler bölümünde Latin harflerine aktarılmıştır).

Ayrıca Sultan II. Abdülhamit döneminin basın sansürünün ne kadar ciddi boyutta olduğunu bir göstergesi olarak şu gösterilebilir: “*Hal’edilen Sultan V. Murat’ın adı zikredilemezdi. Bu yüzden Bursa’da Sultan II. Murat’ın onbeşinci yüzyıla ait camiinin 1904’te restorasyonuna ait gazete haberi, “Ebülfeth Sultan Mehmet Han Hazretlerinin peder-i cennet makarlarının camii şerifi” diye söz ediyordu. Hükümdar katli daha da tehlikeli bir konuydu; öyle ki 1903’te Sırp Kral ve kraliçesinin ânî ve aynı zamanda ölümlerini Türk gazeteleri mide fesadına atfetmişlerdi.*” (Lewis 1996:185–186).

Ayrıca basın tepki çekmemek adına, her fırsatta padişahı öven yazılara yer veriyordu.

Uygulanan sansür sonucunda yurtdışına kaçan aydınların gittikleri yerlerde yayımladıkları gazeteler de basın hayatımızda önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Avrupa ülkelerinde çoğu **Türkçe**, bazıları **Fransızca**, **Arapça**, **Almanca**, **İngilizce** ve **İbranice** gazeteler yayımlanmıştır.

“Genç Osmanlılar’ın çıkardığı gazetelerin en eskisi **Muhbîr**’dir. Bu gazeteyi, **İttihâd**, **İttihâd-i Osmânî**, **Kanûn-i Esasi**, **Kıbrıs**, **Kürdistan**, **Meşrutiyet**, **Meşveret**, **Mir’at-Abdülhamid**, **Ahâli**, **Anadolu**, **Arnavutluk**, **Basîretü’l-şark**, **Beberuhi**, **Curcuna**, **Cür’et**, **Doğru Söz**, **Dolap**, **Emel**, **Enini Mazlum**, **Ezân**, **Feryat**, **Gencine-i Hayâl**, **Girit**, **Hak**, **Hakikat**, **Havâtir**, **Hayâl**, **Hilâfet**, **Hilâl**, **Hürriyet**, **Islah**, **Islahat**, **İçtihat**, **İncili Çavuş**, **İstikbâl**, **İntibâh**, **İntikam**, **İstirdât-ı Zaman**, **Mîzan**, **Monitör Ottoman**, **Muvakkaten Muvâzene**, **Nasihât**, **Osmanlı**, **Pinti**, **Rumeli**, **Sadâkat**, **Sadâ-yı Millet**, **Sancak**, **Selâmet**, **Seyf i Hakikat**, **Şark**, **Şark ve Garp**, **Şûra-yi Osmani**, **Şûra-yi Ümmet**, **Takip**, **İstikbâl**, **Terakki**, **Teessüf**, **Tokmak**, **Tuna**, **Türk**, **Ulûm**, **Ümit**, **Vatan**, **Yeni Fikir**, **Yıldırım**, **Yıldız**, **Zuhuri**; Arapça olanlar **Cüneyne**, **el-Hilâfe**, **es-Sadaka**; Fransızca olanlar **Le Constitutionnel**, **Le Courier des Balkans**, **Daul La Foudre**, **Le Liberal**, **Ottomon**, **Mechveret**, **Le Moniteur Ottomon**, **Osmanlı**, **Le Turquie Contemporaine**, **La Turquie Libre** ve **Le Yıldız**.” (Nüzhet 1931: 79–80) takip etmiştir.

Türk basın hayatında gazetelerin yanı sıra dergiler de yer almaktadır, 1850–1881 yılları arasında çıkarılan mecmualar şunlardır: “**Vakâyî-i Tıbbiye** (1850), **Mecmua-i Fünun** (1862), **Mecmua-i İberi İntibâh** (1862), **Mir’at** (1862), **Mecmua-i Askeriye** (1864), **Mecmua-i İbretnüma** (1865), **Mecmua-i Maarif** (1866), **Ayine-i Vatan** (1866), **Mecmua-i Ulûm** (1867), **Tuhfetü’l-tıp** (1867), **Sıhhâtnümâ** (1867), **Ravzatü’l-maarif** (1871), **Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye** (1871), **Dağarcık** (1871), **Cüzdan** (1872), **Mazbutetü’l-fünûn** (1872), **Dolap** (1873), **Armağan** (1873), **Mecmua-i Nevadirü’l-asar** (1873), **Sandık** (1873), **Müteferrika** (1873), **Hayat** (1873), **Revnak** (1873), **Kasa** (1873), **Âsâr-ı Perakende** (1873), **Çanta** (1873), **Kırk Ambar** (1873), **Öteberî** (1873), **Mir’at-ı Vatan** (1873), **Mecmua** (1873), **Çekmece** (1873), **Medeniyet** (1874), **Afitab-ı Maarif** (1874), **Mısbah-ı Felâh** (1874), **Keşkül** (1875), **Cihan** (1875), **Muharrir**

(1875), **Mir'at-ı İber** (1876), **Muharrir** (1876), **Derme Çatma** (1877), **Medrese-i Edep** (1877), **Ceride-i Mehakim** (1878), **Yadigâr** (1878), **Mecmua-i Ulûm** (1878), **Mecmua-i Ebuzziya** (1879), **Hazine-i Evrâk** (1879), **Şark** (1879), **Manzara-i İrfan** (1879), **Maariften Bir Seda** (1879), **Mebahis-i Mütenevvîa** (1879), **Musavver** (1879), **Meşahir-i Âlem** (1879), **Mecmua-i Âsâr-ı Edebiye** (1879), **Şümruhu Edep** (1880), **Rehber-i Fünûn** (1880), **Arkadaş** (1880), **İbn-i Sina** (1880), **Hafta** (1880), **Envâr-ı Şarkîye** (1880), **Hadikatü'l-maarif** (1881), **Vasıta-ı Terakki** (1881), **İnsaniyet** (1881), **Afak** (1881), **Musavver Türkistan** (1881), **Mecmua-i Âsâr** (1881)” (Nüzhet 1931: 91–93).

Sonuç olarak diyebiliriz ki 1870’li yıllardan itibaren gazetelerin sayılarında sürekli bir artış olmuş, bu artışla birlikte sansür uygulaması da artmıştır. Özellikle Sultan II. Abdülhamit dönemi basın hayatının esasını sansür şekillendirmiştir. Haftada bir perşembe günleri çıkarılan **Hazine-i Fünûn** mecmuasında da siyasete ilişkin yazılara yer verilmemesi ve bazı nüshalarda padişaha yapılan övgüler dönemin karakteristik özelliğini yansıtmıştır.

Hazine-i Fünûn’da siyasete yer verilmemiştir; fakat edebiyat, coğrafya, tıp, sağlık gibi farklı alanlarda aydınlatıcı yazılar yer almıştır. Dergi, bu tavrıyla da siyasetten çok, devrin hemen bütün yayın organlarında olduğu gibi toplumu eğitici bir rol oynamıştır.

[illegible]

BİRİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

I. HAZİNE-İ FÜNÛN’UN KÜLTÜR HAYATIMIZDAKİ YERİ

A. DERGİNİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Üzerinde çalışılan **Hazine-i Fünûn**’un ikinci yılına ait 27–52. sayıları, M. 10 Ocak 1895 (R. 29 Kanun-ı Evvel 1310/ H. 13 Recep 1312) ile M. 20 Haziran 1895 (R. 8 Haziran 1310 / H. 27 Zilhicce 1312) tarihleri arasında haftalık olarak yayımlanmıştır. Derginin ilk sayfalarının üst kısmında kimlik bilgileri ve logosu yer almıştır. Logonun sağ tarafında şu bilgiler bulunmaktadır:

“Bahası 10 paradır

Bedel-i İştirak: İstanbul için seneliği 10, altı aylığı 6 - vilayet için seneliği 23, altı aylığı 12 kuruştur.”

Logonun sol tarafında ise:

“Bahası 10 paradır

Mahall-i idare ve tevzii: Babıâli Caddesinde 44 numaralı (Asır Kütüphanesi)dir. Derc olunmayan evrak iade edilmez.”

Logo altı yazısı ise “Perşembe günleri neşrolunur edebî ve fennî gazete”dir.

Hazine-i Fünûn’un ikinci yılına ait incelenen sayıların tamamı 8 sayfadan ibarettir. Yalnız, 52. sayının çıktısı mikroçipten 6 sayfa olarak alınmıştır. Bu, 52. sayının 6 sayfa olduğuna delalet etmez. Zira 6. sayfadaki yazılar bitmemiştir ve derginin “Münderacât” kısmında tasniflediğimiz yerlerin haricinde **A (ع).** **Rızkullah**’a ait “**Süt, Tazeyağı, Peynir**” ve **Mustafa Rauf**’a ait “**Pek Severim!**” adlı yazıların bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca **Abdülgânî Senî**’ye ait “**Mesâkin-i İbtidâiye**” adlı yazının bitmediği gözlenmektedir. Bu da derginin aslından mikroçipe eksik aktarıldığını veya derginin bu sayfalarının eksik olduğunu gösterir. Derginin orijinal nüshasına ulaşamamıştır.

Hazine-i Fünûn dergisinde “Perşembe günleri neşrolunur edebî ve fennî gazete” logosunun yer almasına rağmen 32. sayı Padişahın doğum günü sebebiyle özel sayı olarak pazartesi günü (“Velâdet-i Hümâyûn Hazret-i Padişahî yevm-i mübârekine müsâdif olmak münasebetiyle gazetemiz bugün neşredilmiştir”

açıklamasıyla), 39. sayı Ramazan Bayramı sebebiyle özel sayı olarak çarşamba günü (“Tebrîk-i ‘Îd-i Saîd için gazetemiz bugünden neşrolunmuştur” açıklamasıyla) ve 49. sayı ise Kurban Bayramı münasebetiyle özel sayı olarak pazartesi günü (“Gazetemizin bayrama mahsus nüshası” açıklamasıyla) neşrolunmuştur. Bunun yanında 40. sayı Ramazan Bayramından sonraki hafta yayınlanması sebebiyle çarşamba günü çıkarılmıştır. Fakat bunların dışındaki diğer tüm sayılar perşembe günleri yayınlanmıştır.

Derginin ilk sayfalarının haricinde, her sayfanın üst kısmında sayfa ve adet numarası belirtilmiştir. **Hazine-i Fünûn** dergisinde ilk sayfa, kapak görevi yapmaktadır. Kapaklar sayfa sayısına dâhildir. Sayfaların numaralandırılışı müteselsildir ve buna göre 27. sayı, 26. sayının devamı olarak 213. sayfadan başlamış ve 52. sayı 420’de bitmiştir.

Derginin arka sayfasının sol alt kısmında ise, sahib-i imtiyazın **Doktor Cerrahyan**, müdür-i mesulünün de Asır Kütüphanesi sahibi **Kirkor (Faik)** olduğu belirtilmiş, bu ibarenin altında da parantez içinde “**Kasbâr Matbaası** Babîâlî Caddesi’nde numara 25” ifadesine yer verilmiştir.

Derginin 32. sayısının 1. ve 2. sayfaları, 39. sayının 1. sayfası ve 49. sayının 1. ve 2. sayfalarının dışında dergi iki sütun halinde düzenlenmiştir. Bu sayfalar özel sayılara aittir; farklı düzenlemenin sebebi bu olmalıdır.

Derginin 32. sayısının 1. sayfasında “**Yevm-i Velâdet Bâsi’âdet Hazret-i Padişahî**” başlıklı yazı dolayısıyla ve 2. sayfasında başlıksız ve “Tarih-i Velâdet-i Hümâyûn” başlıklı şiirler sebebiyle sütuna yer verilmemiştir. Ayrıca 1. sayfada Osmanlı ambleminin her iki tarafına birer beyit yerleştirilmiştir. Derginin 39. sayının 1. sayfası yarısına kadar sütuna bölünmemiş, Ramazan Bayramı’ndan dolayı padişahın ve halkın bayramını kutlama mesajı yayınlanmıştır. Sayfanın diğer yarısı ise iki sütuna bölünmüştür.

Derginin 49. sayısının ilk sayfasında “Merhum **Ahmet Cevdet Paşa**” alt yazısıyla **Ahmet Cevdet Paşa**’nın resmine, 2. sayfasında ise sayfanın yarısına kadar sütuna bölmeden Kurban Bayramı’ndan dolayı kutlama mesajına yer verilmiştir. Sayfanın diğer yarısı ise iki sütuna bölünmüştür.

Derginin bütün sayılarında yer alan sütun adları koyu yazılmıştır. Sütunlar arası düz çizgi kullanılmış, aynı sütunda yer alan yazıların arasında ise kısa ve ince çizgi “ — ” veya “§” , “.:” gibi değişik simgelere yer verilmiştir.

Dergide “Perşembe günleri neşrolunur edebî ve fennî gazete” logosunun hemen altında sağ taraftaki “Münderacât” 32. ve 49. sayılarda mevcut değildir, 39. ve 52. sayılarda da 1. sayfanın ortasında yer almıştır. “Münderacât” bölümünde önce yazının başlığı ve hemen akabinde yazar isimleri yer almaktadır. Yazar isimleri parantez içinde belirtilmiştir.

Dergideki yazıların, belirli sütunlar altında neşrine dikkat edilmiştir. İncelediğimiz bu sayılarda **“Kısm-ı Edebî, Eslâf, Mütenevvia, Meşâhîr-i Şuarâ-yı Arab, Eş’âr, Makâle-i Mahsûsa, Ma’raz-ı Sühan, Kısm-ı Fennî, Musâhabe, Sıhhâtnümâ, Öteberi, Yeni Kitaplar”** isimlerini taşıyan sütunlar vardır. Bunlardan **“Eslâf”** ve **“Ma’raz-ı Sühan”** sütunları bazen müstakil bazen de **“Kısm-ı Edebî”**’nin alt başlığı yapılmıştır. Ayrıca **“Sıhhâtnümâ”** ve **“Öteberi”** sütunlarının **“Mütenevvia”**’nın alt başlığı olduğu görülmektedir.

“Eslâf” sütununun dergide önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu sütunda biyografi türünde yazılar bulunmaktadır. Derginin 27., 28, 29., 30., 31., 35., 36., 38., 40., 41., 44., 46., 47., 48., 49., 50., 51. ve 52. sayılarında yer alan bu sütunda **Faik Reşât**’ın 13, **Abdülkerim Hâdî**’nin 1, **İsmet (Müstecabizade İbrahim)**’in 1, **Abdülgânî Senî**’nin 2, **İzzet Efendi**’in 1 yazısı bulunmaktadır. Bu sütundaki bir yazı da **İmzasızdır. Abdülgânî Senî**’nin 27. ve 28. sayılarda biyografi türünde **“Meşâhîr-i Şuarâ-yı Arab”** başlıklı yazısı da yer almıştır.

Dergideki sütunların sıralanmasında belli bir düzen takip edilmemiştir; ama **“Eslâf”** sütununun genel olarak **“Kısm-ı Edebî”** sütunundan sonra yer aldığını, **“Mütenevvia”** sütununun da bunu takip ettiğini, **“Yeni Kitaplar”** sütununun ise en sona yerleştirildiği görülmektedir. Bu sütunlardaki yazıların değerlendirilmesi, çalışmanın **“MUHTEVA ÖZELLİKLERİ”** (s. 48) bölümünde yer alacaktır.

Dergide yer alan bazı yazılar, başladığı sayıda bitirilmemiş “maabâdı var” ifadesiyle diğer sayılarda devam ettirilmiştir. Bu tefrikalardan en uzununu 5 sayı devam eden **Necmeddin Samî**’nin **“Muallim Hikmet”** adlı sağlıkla ilgili

yazısıdır. Ayrıca K (ق). B.'nin “Âsûriler ve Keldânilere Mahsus Hatt-ı Mîhî Hakkında Malumât-ı Mücmele” adlı Âsûriler ile Arap Lisanı arasındaki harf ve kelimeler bakımından farklılıklar ve benzerlikler hakkındaki dilbilgisi yazısı da 5 sayı devam etmiştir.

Hazine-i Fünûn resimler, fotoğraflar ve desenlerle süslenmiş bir dergi değildir. Zaten dergiciliğin o yıllarda henüz bu noktaya gelmediği gözlenmektedir. Dergide yazıların dışında göze hitap eden yer çok azdır. Bunlar 49. sayıda yer alan **Ahmet Cevdet Paşa**'nın fotoğrafı ve 32. sayıda yer alan Osmanlı amblemidir. Bunların dışında **Hazine-i Fünûn**'da yayınlanmış başka resim, fotoğraf, çizim, desen yoktur.

Dergide yalnızca kitap ilânına yer verilmiş, bunlar da derginin son sayfasının her iki sütununa veya son sütunun tamamına veya sol alt köşesine yerleştirilmiştir. 27., 29., 30., 31., 32., 33., 34., 37., 38., 41., 42., 45., 50. ve 51. sayılarda toplam 20 kitap ilânı vardır. Bu ilânlar, çalışmanın “İLÂN VE REKLÂMLAR” (s. 146) bölümünde Latin harflerine aktarılmıştır. Bunların yanında 36. sayıda kitap listesi ve bu kitapların satış fiyatları ilân edilmektedir. Bu listede yalnız “Asır Kütüphanesi” tarafından basılan kitaplar vardır. Zaten dergi de aynı kütüphanenin yayınıdır.

Yalnızca kitap ilânlarının olması derginin “edebî kimliğiyle” yorumlanabilir. Başka ilânların olmaması da dergiyi çıkaranların maddi kaygılar taşımadıklarını düşündürülebilir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi resimlerle fotoğraflarla süslenmese bile **Hazine-i Fünûn** şekil özellikleri bakımından çok fazla yanlışın, dikkatsizliğin yer almadığı, klasik bir dergi anlayışına uygun olarak tertip edilmiştir.

B. DERGİNİN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Hazine-i Fünûn, fennî ve edebî bir dergi olarak yayımlanmaya başlamış ve yayım hayatı boyunca da bu politikasını sürdürmüştür. Dergideki yazılar fennî ve edebî konularda ilgilenen okuyuculara ışık tutar mahiyettedir.

Hazine-i Fünûn'un çıktığı yıllar **Sultan II. Abdülhamit** döneminin baskılı yıllarıdır. Basına sansürün uygulanmasıyla pek çok dergi kapatılmıştır. İşte böyle bir ortamda yayın hayatını devam ettiren **Hazine-i Fünûn** o yıllardaki pek çok süreli yayın gibi siyasî konulardan ziyade sosyal ve kültürel konulara ağırlık vermiştir.

Dergide günlük olarak meydana gelen olaylar hakkında hiçbir bilgi verilmemekte, yorumlar yapılmamaktadır. Sadece “**Umûmî Sergiler**” başlıklı yazı, açılan sergilerin, ki bu sergiler de Avrupa'dadır, nerelerde açıldığı ve neler içerdiği hakkındadır. Ayrıca güncel olaylar bağlamında, kış aylarında meydana gelen hava değişiklikleri sebebiyle hastalıklara karşı uyarı mahiyetinde sağlıkla ilgili yazılar vardır. Bunların dışında günlük olaylarla ilgili başka bir yazıya yer verilmemiştir.

Hazine-i Fünûn, edebî ve fennî bir dergi olmakla birlikte dergideki yazılar daha çok edebî niteliktedir. İncelediğimiz sayılarda 168 yazı bulunmaktadır, bunların 105'i edebiyatla ilgili, 17'si sağlıkla ilgili, 46'sı ise diğer alanlardadır.

Dergi, şiir açısından da zengindir. Dergide 63 şiir yer almakta ve bunların çoğunluğu da eski tarz şiirlerden, özellikle de gazellerden, gazellere nazirelerden ve naatlardan oluşurken, bunlardan 7'si birer beyittir. Bunların dışında “**Eslâf**”ta yer alan şairlerin hayatları hakkında bilgi verilirken yer yer gazel ve beyitlerinden örneklerle desteklenmiştir. Bu şiirler tasniflemeye tabi tutulmamıştır.

Dergideki bazı rumuzların kime ait oldukları tespit edilememiştir. Örneğin, 41. sayıdaki “**Naat**”ın imzası sadece **M.** olarak, 47. sayıdaki “**Tahmîs-i Naat-ı Fuzulî**” adlı şiirin imzası **Kâmil** olarak, 48. sayıdaki “**Fuzulî'ye Nazire**” adıyla yazılan gazelin imzası sadece **Ali (Çatalca Muhasebe Ketebesinden)** olarak verilmektedir. Bunların yanında 33. sayıdaki “**Mektup**” ve devamındaki “**Baharı Severim**” adlı deneme **Bir İhtiyar** imzasıyla, 46. sayıdaki “**Kıt'a-yı Naatiye**” adlı şiir **Bir Zat** imzasıyla, 32. sayıdaki “**Arzu-yı Visâl-Muhabbet**” adlı deneme yazısı **Cahit** imzasıyla yayımlanmıştır. Bunlar muhtemelen okuyuculara ait şiir veya yazılardır. Çünkü bazılarının başında veya sonunda gönderilen bir mektuptan bahsedilmekte ya da yazarın kendileri tarafından da tanınmadığı ifade edilmektedir.

Bunların yanında imzasız yazılar da mevcuttur. 28. sayıdaki **“Mâder”** adlı anı, 30. sayıdaki **“Umûmî Sergiler”** adlı makale, 37. sayıdaki **“Gazel”** adlı şiir, 37. sayıdaki **“Terbiye, Mâder-i Medeniyet midir?”** adlı deneme, 49. sayıdaki **“Ahmet Cevdet Paşa”** biyografisi imzasızdır. **“Hazâr”** adlı sohbet yazısı imzasız olarak yayımlanmış olmasına rağmen sohbete katılan kişiler belli olduğu için imzasız olduğu söylenemez; fakat imzasız olarak tasniflenmiştir.

Dergide üzerinde durulan konulardan biri sosyal hayattır. Bu kapsamda aile, kadın ve çocuk başlıkları dikkat çekicidir. Özellikle de anneliğin önemi üzerinde durulmuştur. Dergideki kadın olgusu daha çok annelik rolüyle karşımıza çıkmaktadır. Bununla, daha çok duygusal yönü ağır basan hikâyelerde karşılaşmaktadır.

Abdülkerim Hâdî'nin **“Bir Genç Kızın Söylenişi”** adlı yazısında bir genç kızın hayatının bebeklikten gençliğe kadar gözden geçirilmesi, annesinin üzerine ne kadar titrediği ve anne olmanın kendisine de müyesser olmasının istenmesi üzerinde durulurken, **Mehmet Tevfik (Köprülüzade)**'in **“Metanetsiz Olan Kadın mıdır Erkek midir?”** adlı yazısında metanet konusunda kadınların erkeklerden daha fazla duyarlı olduklarından bahsedilmektedir.

Ali Muzaffer'in **“Zavallı Masum”** adlı hikâyesinde bir annenin evladına olan düşkünlüğü ve sevgisi ve evladının ölümüne olan büyük üzüntüsünden; **Faik Reşât**'ın **“Levhü'l-garâm fî Mesâri'-i Erbâbü'l-hüyâm”** adlı hikâyesinde bir delikanlının sevdiği kıza ulaşabilmek için yaptığı mücadelelerden; **Mehmet Tevfik (Köprülüzade)**'in **“Fakir Bir Kız”** adlı hikâyesinde (bu eser Hans C. Andersen'e ait olup asıl adı Kibritçi Kız'dır) fakir bir kızın ayakları yalın, Noel yortusunda kar yağışı altında kibrit satmaya çalışırken gördüğü hayallerle kurduğu sıcak bir yuvanın özlemi içerisinde ölmesinden bahsedilmektedir.

Kadınlara yönelik bu yazılardan ilk ikisi değerlendirme yazısıdır. Diğerleri hikâyedir ve hepsi de adapte veya çeviridir.

Mustafa Rauf'un **“Raciye”** adlı hikâyesinde (hatıra?) Karadeniz'den İstanbul'a gelen bir posta vapurundaki bir buçuk yaşındaki bir çocuğun eve dönünce hastalanıp ölmesinden, anne-babasının çaresizliğinden bahsedilirken, **Necmeddin Sami**'nin **“Çocuklara Vezâif-i Hayâtiyeden Malumât Vermek İçin Bir Fırsat mı**

Gözetmelidir?” adlı hikâyesinde çocukların küçük yaşlardan itibaren yetiştirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. İmzasız olarak yayımlanan **“Mâder”** adlı hatıradan ise bebeğin yürümeye başlamasına, büyümesine kadar geçen sürede anne sevgisinin ve koruyuculuğunun verdiği rahatlıktan ve o günlere duyulan özleminden bahsedilmektedir.

Denilebilir ki, **Hazine-i Fünûn**’da sosyal hayatın çeşitli alanlarına ve bu alanlarda yaşayan insanların değişik ama her an karşılaşılabilecek olaylara hikâyelerde yer verilmiştir.

Sultan II. Abdülhamit’in istibdat yıllarında gelişen **Servet-i Fünûn** hareketinde de tıpkı **Hazine-i Fünûn**’daki gibi siyasetten bahsedilmemiş; sosyal konular, aile ve çocuk problemleriyle sınırlandırılmıştır.

Dergideki yazılarda görülen sosyal ve siyasî meselelerden kaçış ve santimentalizm daha sonra **Servet-i Fünûn** edebiyatında daha belirgin hâle gelecektir.

Edebî faaliyetlerin dışında fennî konulara da ağırlık verilmiş, fennî yazılar derginin “Kısm-ı Fennî” sütununda yer almıştır.

Dergide fenle ilgili olarak **Emin (Revandizli)**’nin 3, **Mustafa Hayrullah**’ın 2, **Mustafa Rauf**’un 6 ve **Necmeddin Sami**’nin 7 yazısı vardır.

Dergide sağlık ağırlıklı olmak üzere, bir takım faydalı bilgilerin yer aldığı yazılar da vardır. Bir kısmı çeviri olan bu tür yazılar, tahlilî fihrist bölümünde “Tercüme” olarak belirtilmiştir. Bu yazıların kimden çevrildiği ve verilen bilgilerin kimlere ait olduğu yazı içerisinde verilmiştir. Örneğin **Emin (Revandizli)**’in “İlaç Kullanmaksızın Uykusuzluğun Tedavisi” adlı yazısında doktorların konu ile ilgili görüşleri yer almaktadır.

“Kısm-ı Fennî” bölümünde daha çok, okurlara güncel konularda bilgi verme amacı güdülmüştür. İnsanların günlük hayatta da kullanabilecekleri bilgilere ağırlık verilen bu yazılar, bilimsel olarak fazla bir öneme sahip olmasa da halkın anlayabileceği bir sadelikte yazılmış olmaları açısından büyük önem arz etmektedir. **Mustafa Hayrullah**, **“Oksiyor”** adlı yazısında yenilen sebze ve meyvelerden insanlara geçebilen ve insanlarda hastalık yapabilen parazit türü bir

hayvanın insan vücudunda nasıl yaşadığı ve nasıl üredikleri hakkında bilgi vermektedir.

Tüm bunlara ek olarak dergide padişah için yazılan övgü dolu şiirler de dönemin basınının karakteristik yapısını ortaya çıkarır.

Derginin içeriğini daha iyi anlayabilmek için, bu içeriği bazı başlıklar altında toplamak uygun görülmüş ve dergideki önem sırasına göre başlıklar şu şekilde tespit edilmiştir:

1. EDEBİYAT

a. Biyografi

Genellikle tanınmış kişilerin hayat hikâyelerinden bahseden bir tür olan biyografi **Hazine-i Fünûn**'un kültürel faaliyetlerinin başında gelir. Eski edebiyatımızdaki tezkireler biyografi türünün ilk örnekleridir. Türk Edebiyatında ilk kez 16. yüzyılda görülen tezkirecilik 20. yüzyıla kadar devam eder.

Tanzimat'la birlikte Türk Edebiyatı, Batı'dan yeni edebî türler almıştır. Tezkirecilikten Batılı anlamda biyografiye geçiş de bu dönemde olmuştur. Ama aynı yıllarda tezkirecilik anlayışının bir devamı gibi kabul edebileceğimiz *Osmanlı Şairleri (Muallim Naci)* 1890'da, *Eslâf (Faik Reşât)* 1894'te yayımlanmıştır. Yani bu alanda da eski ile yeni birlikte yürütülmüştür. Bu yılların biyografi çalışmalarına bir de özellikle dergilerde yer alan müstakil biyografik yazıları eklememiz gerekir.

Hazine-i Fünûn'da bulunan biyografik yazıların beşi hariç diğerleri “**Eslâf**” sütununda yer almıştır. *Eslâf*, ilk olarak 1894 yılında bazı küçük aksaklıklarla **Hazine-i Fünûn**'da tefrika edilmiş, bunu müteakip 1894'te iki cilt olarak kitap haline getirilmiştir. Bu sebeple tezde, “**Eslâf**” sütununda yer alan biyografiler Latin harflerine aktarılmamıştır.

Dergideki biyografilerden sadece “**Mütenevvia**” sütununda yer alması sebebiyle “**Ahmet Cevdet Paşa**” biyografisi Latin harflerine aktarılmıştır.

“Eslâf” sütunu **Hazine-i Fünûn**’da ilk sayıdan itibaren yer almıştır. Fakat sütunun içeriği ile ilgili değerlendirme, **Hazine-i Fünûn**’un R 28 Temmuz 1310 tarihli 5. sayısının 35. sayfasında “**Eslâf Hakkında Mukaddime Yollu Birkaç Söz**” başlıklı yazıda yapılmıştır (bk. Sel 2004: 165).

Faik Reşât sözü edilen yazısında kudemâ-yı üdebâ ve Şuarâ-yı Osmaniye’den bazılarının hayat hikâyeleri ve eserleri hakkında bilgi verdiğini söyledikten sonra, bizde Araplar ve Garplılar kadar biyografi türüne önem verilmediğine dikkat çekmiştir:

“(Hazine-i Fünûn) tesis olunduğu zaman muhteviyatından bir kısmında “terâcim-i ahvâl” olması kararlaştırılmakla kudemâ-yı üdebâ ve şuarâ-yı Osmaniye’den bazılarının tercüme-i hâl ve muntehabât-ı âsârını hâvî evvelce yazdığım bir iki parça müsveddeyi (Eslâf) unvanı altında peyderpey derce başlamıştım.

Malum olduğu üzere bizde - her nedense - Araplarla Garplılar derecesinde terâcim-i ahvâl ehemmiyet verilmemiş olduğundan yazdığım şeyler mehzarım gibi pür-kusur olmakla beraber mütâlaasına tenezzül buyuranlar tarafından fevka’l-me’ûl eser hüsn-i kabul gösterilmiş...” (Faik Reşât 1894: 35).

Ayrıca biyografileri dergide yayımlamakla kalmayıp kitap haline getirileceğini “**Hazine-i Fünûn** sahifelerinde bırakılmayarak ayrıca kitap şeklinde tab’ ve neşri için mûcib-i şevk ve cesaret olmuştur.” sözleriyle belirtmektedir.

“Eslâf” sütununun dışında Muntehabât namında başka bir sütun oluşturarak “Eslâf”ta yer alanların eserlerinden örnekler verileceğini de belirtmektedir:

“Eslâfımız Arab ve Acem’de ve bilhassa Türk’te zamanımıza gelinceye kadar zuhûr eden ulemâ, hükemâ, üdebâ, şuarâdan bir çoğunun Terâcim-i Ahvâlîyle Osmanlı üdebâ ve şuarâsının âsâr-ı manzûme ve mensûrelerinden bazı numûneyi hâvî olmak üzere vücûda getirilmek mukarrer ve fakat numûneler görüldüğü derecede bırakılmayarak bi’t-tevsi’ (Muntehabât) namıyla başkaca neşredilmek mutasavverdir.” (Faik Reşât 1894: 35).Fakat bu sütun oluşturulmamıştır.

“**Eslâf**”ı hazırlamaktaki amacının edebiyata ve ediplerine olan meyillerinden ve de şiir yazan herkese şair denilemeyeceğini anlatmak maksadında olduğunu şu ifadeyle belirtir:

“Ulemâ ve üdebâ-yı sunûf-ı meşâhîrine takdimen yazışımında iki sebep var: Biri edebiyata ve erbâbına olan şiddet-i temâyülüm, biri de zamanımızda şiir ile iştigâl eden erbâb-ı şebâba – “şiir” demek kelâmı efâil ve tefâile uydurmak, şairlik de bunda meleke sahibi olan demek olmadığını ve gerçekten şair olmak - Eslâfımız gibi - âlim, mütefennin, hakîm olmaya mütevakkıf bulunduğunu anlatmak maksadıdır.” (Faik Reşât 1894: 35).

Faik Reşât, “**Eslâf**” sütununu oluştururken bu sütunda yer verilecek edipleri sadece kendisinin araştırmalarını değil, diğer ihvân ve muhibbân ve **Muallim Naci**’nin kitabından da iktibaslar yapacağını ve bunları sıra numarasıyla kaydedeceğini ve muharririn ismini bir cetvelle göstereceğini belirtmiştir:

“Gerek bazı ihvân ve muhibbân tarafından yazılıp ihdâ buyurulan, gerek - *Muallim Naci* Efendi merhumun “*Osmanlı Şâirleri*”nden ettiğimiz iktibâs vech ile - âsâr-ı mu’tebireden aynen veya cüzî tebdil ile alınan terâcim-i ahvâl **Hazine-i Fünûn**’a geçtiği gibi kitaba dahi sıra numarasıyla geçirilecek ve muharririn ismi cetvelin bir tarafında gösterilecektir.” (Faik Reşât 1894: 35).

Derginin “**Eslâf**” sütununda yer alan yazılarda **Faik Reşât** tarafından kaleme alınanlar Osmanlı şair ve edipleridir. Söz konusu sütunun Arap, Acem, Türk ve Osmanlı şair ve ediplerinin biyografileri ve eserlerinden örneklerle oluşturulacağını söylemekle birlikte “**Eslâf**” sütununda Arap ve Acem şair ve ediplerine yer verilmemiştir.

Ama dergide “**Meşâhîr-i Şuarâ-yı Arab**” başlığı altında **Abdülgânî Senî** tarafından kaleme alınan 2 Arap şairinin tanıtıldığı bir bölüm vardır: **Nuseyyib Bin Rebâh** ve **el-Yerbû’î**.

Hazine-i Fünûn’un incelediğimiz sayılarında **Eslâf** sütununda yalnız şairlerin biyografileri bulunmaktadır. “**Eslâf**”ta biyografileri verilen şahıslar hakkında fikir yürütüldükten sonra, bu şahısların bazı eserleri zikredilmiştir.

Ayrıca, bu şahıslara ait beyitlerle biyografiler zenginleştirilmiştir. Aşağıda örnek teşkil etmesi bakımından **Vişnezade İzzetî** hakkındaki yazı iktibas edilmiştir:

Vişnezade İzzetî (Hazine-i Fünûn, adet: 27, s. 216)

İsmi Mehmet'tir. Şeyhülislâm Zekeriya Efendi'nin ikinci oğlu ve şair-i meşhur Yahya Efendi'nin küçük biraderi olup "Vişne Efendi" lakabıyla benâm olan mevâlîden Lütfullah Efendi'nin mahdûmudur.

1073'te İstanbul Kadısı, 79'da Anadolu Kazaskeri, 80'de Rumeli Kazaskeri olmuş ve ikinci defa kazaskerliğinden ma'zûl iken 1092'de irtihâl eylemiştir.

Büyük pederi Zekeriya Efendi'nin türbesinde medfûndur.

Müşarün-ileyhin Beşiktaş semtinde bir mescidi ve namına mensup bir de mahallesi olduğu "hadîkatü'l-câmi'"de muharrerdir.

Müretteb divanı varmış. Bazı mecmuada manzûrumuz olan gazeliyât ve kıt'atından asrının güzide şairlerinden olduğu müstedeldir.

Eş'ârından birkaç parça:

Bakılmaz ey gül hûd-ı rûy âfitâb sana

Ferûğ-ı nûr cemâlin yeter nikâb sana

Vâdî-i îman didâre güzâr vermezler

Âşıkâ havasla tâb-nazar vermezler.

Nevrûz erişti oldu hevâ-yı çemen latîf

Gül-i nâzen ü benefşe mutarrâ, semen latîf

Gör lütfünü hevâ-yı baharın  bu dem

Oldukça cûy-ı mevc-zen ü per-şiken latîf

Andan nâzikî olur âzerde olsa da

Târ-ı şî'â'-i mihr ile bir pîr-hen latîf

Yâre sezâ kaba olamaz İzzetî yine
 Olsa ne rütbe berg-i gül ü yasemen latîf

Reftâra gelse ser u hurâmân sanır gören
 Güftâra gelse tûtî-i hoş-hân sanır gören
 Hoş eyledikçe şevk ü sâl cemâl dost
 Nâ-çîz katre-i delî imân sanır gören
 Kûh-ı belâda mühr-i giyâ-yı muhabbetim
 Bir şekl ile beni yine insan sanır gören
 Müsta'rik-i fûrûğ cemâlim çû-nihal tûr
 Çeşmî sepend âteş-i hicran sanır gören
 Ben çâk-ı sîne eylemişim dest-i şevk ile
 Gör bî-  çâk-ı girîbân sanır gören

Rubaî

Her dîde-i terhûn ile cûşân olmaz
 Her dal gam-ı aşk ile hurûşân olmaz
 Her hûn ciğer terebbât la'l etmez
 Her senen siye-i la'l bed-hişân olmaz

Hazine-i Fünûn'un incelediğimiz sayılarında biyografi türünde yalnız **Faîk Reşât**'a ait yazılar yer almamıştır. Daha önce şekil özelliklerinde de belirtildiği gibi **Abdülkerim Hâdî**, **Yıldırım Beyazid Han**'ın biyografisini, **İsmet (Müstecabizade İbrahim) Nâilî-i Kadîm**'in biyografisini, **İzzet Efendi**, **Mustafa Nuri Efendi**'nin biyografisini yazmıştır.

Abdülgânî Senî imzasıyla yayımlanan biyografiler ise Arap şairlerine aittir. Bunlar **Nuseyyib Bin Rebâh** ve **el-Yerbû'î**'dir.

Bunların dışında imzasız olarak yayımlanan **“Ahmet Cevdet Paşa”** biyografisi de onun ölümü üzerine kaleme alınmıştır.

İncelediğimiz sayılarda toplam 18 şahsın biyografisi vardır. Bunlardan 2'si yukarıda belirttiğimiz gibi Arap şairlerine aittir. **Faik Reşât**'ın yazdığı biyografilerde ise 13 şair tanıtılmıştır. Dergideki sırasına göre bu şairler şunlardır: **Vişnezade İzzetî, Hoca Neşet, Âşık Çelebi, Nazîm, Seyyid Vehbî, Celâl Bey, Şânizade, Hâmî-i Âmedî, İki Bayraklızade, Ragıp Paşa, Hüdâyî, Hüdâyî-i Müezzîn, Mustafa Nuri Efendi**'nin ölümü üzerine düştüğü bir tarih'tir.

“Eslâf” sütununda tanıtılan şahısların hepsi Divan Edebiyatına mensuptur. Bu tercih **Faik Reşât**'ın Divan Edebiyatı kültürüne ve sevgisine bağlanabileceği gibi derginin de, çok kutuplaşmasa bile, edebiyata bakış açısını gösterir.

b. Hikâye ve Roman

Türk Edebiyatında tahkiyeli eserlerin ilk örnekleri destanlardır. İslâmiyetten sonra halk hikâyeleri ve mesneviler de bu türe örnek teşkil etmektedir. Batılı anlamda hikâye ve roman Tanzimat'la birlikte tercümelerle başlar. Bu sahada ilk tercüme roman *Yusuf Kamil Paşa*'nın *Fenolon*'dan 1859'da çevirdiği *Tercüme-i Telemak*'tır. Bunu *Victor Hugo*'nun *Sefiller* (1862), *Daniel Defeo*'nun *Robinson Cruzoe* (1864), *Alexandre Dumas Pere*'in *Monte Kristo* (1871), *Chateaubriand*'ın *Atala*'sı (1872) izler.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Kıssadan Hisse* ve *Letâif-i Rivâyet* (1870)'i ile de Batılı tarzda ilk eserler verilmeye başlanmıştır. Bunu, *Ali Aziz Efendi*'nin *Muhayyelât* adlı hikâyesi, *Emin Nihat*'ın *Müsâmeretnâme*'si, *Şemseddin Sami*'nin 1872'de neşrolunan *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ı, *Ahmet Mithat Efendi*'nin *Yeniçeriler* (1873)'i, *Dünyaya İkinci Geliş* (1874)'i, *Karı Koca Masalı*, *Hüseyin Fellah Hasan Mellah*, *Yeryüzünde Bir Melek* (1875)'i, *Paris'te Bir Türk*, *Felâtun Bey ile Rakım Efendi* (1876)'si, *Namık Kemal*'in *İntibah* (1876)'ı, *Ahmet Mithat Efendi*'nin *Çengi*,

Kafkas (1877)'ı, *Süleyman Muslî* (1878)'si, *Namık Kemal*'in *Cezmi* (1880)'si takip etmiştir (Bakırcıoğlu 1999: 239).

Tanzimat'la birlikte edebiyatımıza giren hikâye ve roman türü **Servet-i Fünûn** döneminde teknik açıdan gelişme göstererek Batı ölçüsüne ulaşmıştır.

Hazine-i Fünûn'da tercüme, telif birçok kısa hikâye örnekleri görmektedir, fakat **Hazine-i Fünûn**'un çıkarıldığı yıllarda (I. Meşrutiyet Dönemi) sanatçılar eserlerine devrin siyasî ortamından dolayı konu seçmede tam olarak özgür davranamamışlardır. O yıllarda yazılan pek çok eserde sosyal hayat anlatılmıştır. Sosyal hayatı ise kadın, aile ve çocuk oluşturmuş; kadının ve çocuğun eğitiminin toplumsal yaşantıya olan etkisi de bu dönem eserlerinin üzerinde durduğu önemli konulardan olmuştur.

Hazine-i Fünûn'da yer alan hikâyelerde kadın, aile ve çocuk ilişkisini ve bunun sosyal hayata tezahürlerini görmektedir.

Hazine-i Fünûn'un incelediğimiz sayılarda hikâyeler genellikle çeviridir. Örneğin, **Kibritçi Kız** hikâyesi “**Fakir Bir Kız**” olarak çevrilmiştir, fakat çeviri olduğu ve kimden çevrildiği açıklanmamıştır. A (ع). **Rızkullah** imzasıyla yayımlanan “**Tavsiyenâme**” adlı hikâye Fransızcadan tercümedir. **Faik Reşât** imzasıyla yayımlanan “**Levhü'l-garâm fî Mesâri'-i Erbâbü'l-hüyâm**” adlı hikâye de Arap edebiyatına aittir.

Mehmet İhsan (Muhasebe-i Vilayet Ketebesinden)'ın imzasıyla yayımlanan “**Andre**” ve **Ali Muzaffer** imzasıyla yayımlanan “**Zavallı Masum**” adlı hikâyelerin de çeviri olduğunu düşünülebilir. Çünkü, kullanılan isimler yabancıdır ve yılbaşı yortusundan bahsedilmektedir.

Dergilerde yer alan hikâyeler genellikle kahramanlardan birinin ölümüyle sonuçlanmaktadır. Şöyle ki, **Mustafa Rauf**'un “**Raciye**” adlı hikâyesinde (hatıra?), gemi seyahatinde hastalanan ve anne-babasının çaresizliği içerisinde anne-babasının kolları arasında ölen bir kızın durumu gösterilmektedir.

Ali Muzaffer'in “**Zavallı Masum**” adlı hikâyesinde bir annenin evladına olan düşkünlüğü ve sevgisi ve evladının ölümüne olan büyük üzüntüsünden bahsedilerek anne sevgisi ölüm temiyiyle birleştirilmiş, bir kat daha duygusallık

katılmıştır. Bu hikâyede çobanlık yaparak geçinen ailenin çocuğu bir yaşına bastığı sıralarda bir gece ansızın ölür.

Mehmet İhsan (Muhasebe-i Vilayet Ketebesinden) imzasıyla yayımlanan “**Andre**” adlı hikâyede, karasevdaya yakalanan bir gencin sevdiği kızın ölmesinin ardından çok geçmeden ölmesi konusu işlenmektedir.

Mehmet Tevfik (Köprülüzade) imzalı “**Fakir Bir Kız**” adlı hikâyede (bu eser Hans C. Andersen’e ait olup asıl adı **Kibritçi Kız**’dır) fakir bir kızın ayakları yalın, Noel yortusunda kar yağışı altında kibrit satmaya çalışırken gördüğü hayallerle kurduğu sıcak bir yuvanın özlemi içerisinde ölmesinden bahsedilmektedir.

Necmeddin Sami’nin “**Avdet**” adlı hikâyesinde sevdiği kıza kavuşamadan ölen bir gencin yıkılışı anlatılmaktadır.

Telif eserlerde sonucun ölümle bağlanması, tercümelerde duygusallığın ön plana çıkarıldığı eserlerin tercih edilmesi o yıllar için söylenilegelen santimentalizmin çok işlendiği yolundaki değerlendirmelerin somut birer örneği olarak düşünülebilir.

Mustafa Rauf’un “**Nevreste Bir Muharririn Hissiyatı**” adlı hikâyesinde, yazısının bir dergide yayımlanmasını umut içinde bekleyen bir yazarın heyecanı işlenmiştir. Hikâye türünün unsurları yer aldığı için hikâye olarak değerlendirilen “**Nevreste Bir Muharririn Hissiyatı**” adlı yazı konunun işlenişi ve içeriği bakımından incelendiği zaman anı izlenimi vermektedir. Bu sebeple bu yazı hatıra bölümünde de değerlendirilmiştir (Hatıra, s. 70).

Faik Reşât imzalı “**Levhü’l-garâm fî Mesâri’-i Erbâbü’l-hüyâm**” adlı hikâyede, bir delikanlının sevdiği kıza ulaşabilmek için yaptığı mücadelelerden bahsedilmektedir.

A (ع). **Rızkullah**’ın Fransızcadan tercüme ettiği “**Tavsiyenâme**” adlı hikâyede, işe alınacak bir uşak için verilen ilâna başvuru yapanlardan hiçbir yazılı tavsiyenâmesi olmayan, fakat davranışları ile tavsiyenâme addeden birinin seçilmesi anlatılarak davranışların karşısındaki üzerinde bıraktığı etkiye dikkat çekilmek istenmiştir.

Necmeddin Sami'nin “Çocuklara Vezâif-i Hayâtiyeden Malumât Vermek İçin Bir Fırsat mı Gözetmelidir?” adlı hikâyesinde çocukların küçük yaşlardan itibaren yetiştirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

Bu hikâyeler derginin “**Mütenevvia**” sütununda yayınlanmıştır. “SEÇİLMİŞ METİNLER” bölümünde bu eserlerin tamamı Latin harflerine aktarılmıştır.

c. Şiir

Türk edebiyatının Tanzimat'la birlikte Batılılaşma sürecine girdiği bilinen bir gerçektir. Türk şiirinde görülen yenileşme de bu dönemde gerçekleşmiştir. Batılı tarzda şekil özelliklerinin kullanılması ise Batılı şairlerden çeviriler yoluyla gerçekleşmiştir. *Şinasi'nin “Tercüme-i Manzume” (1859) adlı eseri bu alanda ilktir. “Tanzimat edebiyatında yenileştirilen ilk tür, şiirdir. Şinasi'nin La Fontaine ve Lamartine'den yaptığı çevirilerle yeni şiirin kapısını açar.... Lamartine'in Souvenir'inden çevirdiği dört kıta, kafiye sistemi ve şekliyle ilk yeni manzume örneğidir.”* (Tuncer, 1994:16)

Şerif Aktaş, Shakespeare'in Türk şiirine etkisini Enginün'den kaynak olarak “Sone”nin Türk şiirine girişini şöyle belirtir: *“Enginün, Shakespeare'in tiyatromuz üzerindeki tesirini dikkatle gözler önüne sererken XIX. yüzyılda İngiliz şairinin sonnetlerinin tercüme edildiğini ve şiirimize bu tercümelerin tesiri olduğunu şu cümlelerle ifade eder: ‘Mehmet Nadir 1887–1888 yıllarında Shakespeare'in kırk iki sonnetini mensur olarak Türkçeye çevirmiştir. Şimdiye kadar bu tercümelerin varlığından bahsedildiğine rastlamadım. Hâlbuki bu tercümeler, sadece Türk edebiyatında Shakespeare'in yerini tanımak bakımından değil, Türk şiiri tarihi bakımından da mühümdür.’”* (Aktaş, Ankara:29)

Tanzimat edebiyatıyla birlikte, Divan şiirindeki parça güzelliği yerine konu birliğine ve bütün güzelliğine önem verilir. *Abdülhak Hamit*'le birlikte aruz ölçüsüne yenilikler getirilir. Kafiye'nin kulak için olduğu kabul edilir. *“Zerrâtan şümûsa kadar her güzel şey şiirdir”* anlayışı önem kazanır.

I. Meşrutiyet yıllarında ise şiirimizde şekil değişiklikleri daha da belirginleşmiş, temada sosyal konulardan yeniden ferdî konulara dönmüştür.

Üzerinde çalıştığımız **Hazine-i Fünûn**'un çıktığı 1895'li yıllar eski-yeni taraftarlarının henüz - yayın organı açısından - kutuplaşmadığı yıllardır.

Dergideki şiirlerin yer aldığı “**Kısm-ı Edebî**” sütununda adları geçen başlıca şairler şunlardır: **Ahmet Neylî, Ahmet Tahir, Ahmet Tevfik Lâmi, Ali (Çatalca Muhasebe Ketebesinden), Bir Zat, Faik Reşât, H (ح). Ferit, Halil Hâkî, Halil Kemal Vahdetî, Hayretî, Kâzım Paşa, Kâmil, M., M. Ali, Mehmet Rifat (Kilisli), M. Rüşdü (Vehbîzade), Mehmet Celal, Mehmet İhsan, Muhyiddin, Mustafa Sâmih Rifat, Nazmî, Nüzhet (Bursalı), Ali Râşit, Rıza Safvet (Vahdetîzade), Rüşdî-i Kadîm, Servet, Sofullah Yar (Arif-i Rastgirdâr), Abdülgânî Senî [YURDMAN].** İmzasız olarak da 2 şiir yayımlanmıştır. Bunların yanı sıra **Fuzulî, Nedîm, Ratıb Paşa, Vâlihî (Ahmet Çelebi) (Üsküblü), Vasıf-ı Enderûnî**'nin birer beyitleri yer almıştır.

Hazine-i Fünûn'daki şiirlerde genellikle bireysel konular işlenmiştir. Şairler aşk, tabiat, sevgi, ölüm, üzüntü gibi konuları ve duyguları dile getirirken Divan şiirinin benzetmelerini kullanmışlardır. Şiirdeki sosyal konulara yer verilmemesinin sebebi, daha önce üzerinde sıkça durulduğu gibi, devrin siyasî ortamının buna müsaade etmemesi ve şairlerin Divan şiirine olan yakınlıkları olmalıdır.

Dergide Divan şiirinin nazım şekilleri tercih edilmiştir. Şiirler gazel, kaside, na't, kıt'a, nazire gibi isimler alırken bazıları başlıksız bazıları da kendi konularına göre ayrı ayrı isimler almıştır. 38. sayıda **Mehmet Rifat (Kilisli)**'a ait olan “**Ulviyet-i Ramazan**”, 47. sayıdaki **Abdülgânî Senî**'nin “**Sabah**” başlıklı şiirlerinde olduğu gibi (bk. Tablo-2, s. 335).

Dergide daha çok Fuzulî'ye nazire yazılmıştır. 48. sayıda **Ali (Çatalca Muhasebe Ketebesinden)**'nin “**Fuzulî'ye Nazire**”si, 47. sayıda **Kâmil**'in “**Tahmîs-i Naat-ı Fuzulî**”si, 44. sayıda **Kâzım Paşa**'nın Fuzulî'nin birer beyitine nazire olarak yazdığı “**Naat**” ve “**Münacat**”ı ve **Fatma Makbule Leman**'ın

Fuzulî'den ilhamla yazdığını belirttiği “**Subh-ı Saâdet**” adlı şiiri dergide Fuzulî'ye gösterilen ilgiyi yansıtır. Bu ilginin sadece **Hazine-i Fünûn**'a mahsus olmadığını belirtmek gerekir.

Derginin 27. ve 28. sayılarında yer alan “**Meşâhîr-i Şuarâ-yı Arab**” başlıklı yazıda Arap şairlere yer verilmesi, “**Eslâf**” sütununda Divan şairlerinin tanıtılması ve şiirlerinden örnekler verilmesi, “**Ma'raz-ı Sühan**” sütununda eski divan şairlerinin şiirlerinin bulunması, derginin eski geleneğe bağlı olduğunu gösteren birer unsurdur. **Hazine-i Fünûn**'daki şiirlerin büyük bir kısmının aruz vezniyle yazılmış olması da bu görüşü destekler niteliktedir.

Şiirimizdeki şekil yeniliğinin bir yansıması şiirlere konuya uygun isimlerin verilmesidir. **Hazine-i Fünûn**'da bu tarz örnekler de vardır. Bunlar dergide eski tarzın yanı sıra yeni tarz şiirlerin de yayımlandığını gösterir. Zaten devir eski ile yeninin bir arada yürüdüğü bir devirdir. Buna örnek olmak üzere **M. Rüşdü (Vehbîzade)**'nin “**Sevdiğime**”, **Abdülgânî Senî**'nin “**Sabah**” ve **Mehmet Celal**'in “**Şîr-i Gazâ**” isimli şiirlerini verebiliriz (bk. Tablo-2, s. 335).

Bunun yanında başlık itibariyle yeni olmasına rağmen şekil olarak eskiye dönük şiirler de yer almaktadır. **Abdülgânî Senî**'nin “**Bir Mehtap Gecesi**” adlı şiiri “olurum” redifli ve gazel tarzında beş beyitten oluşmaktadır. **Mehmet Celal**'in “**Şîr-i Gazâ**” isimli şiirleri de kaside nazım şekillerini göstermektedir.

Dergideki şiirlerde eskinin yanı sıra yeni ifade tarzları da kullanılmıştır. Ayrıca **Fatma Makbule Leman**'ın sabah ezanının üzerinde bıraktığı etkiyi şiirleştirmiştir. Diyebiliriz ki dergideki şiirler eskiyi yansıtmakla birlikte duygu, hayal ve ifade tarzında şiirimizde görülen yeniliklerden de uzak değildir.

Hazine-i Fünûn'un divan şiirine olan yakınlığının bir göstergesi de dergi çalışanlarından birinin, ele geçen **Divançe-i Râşit** adlı eserin peyderpey yayınlanacağını ilân edilmesi ve bunun gerçekleştirilmesidir.

Dergi, şiir açısından da zengindir. Dergide 63 şiir yer almakta ve bunların çoğunluğu da eski tarz şiirlerden, özellikle de gazellerden, gazellere nazirelerden ve naatlardan oluşmaktadır. Bu şiirlerden 7'si sadece birer beyitten oluşan şiirlerdir.

Dergide bulunan 56 şiirin 26'sı gazel, 2'si kaside, 3'ü münacat, 1'i Tevhid, 1'i murabba', 2'si muhammes, 4'ü naat, 1'i şarkı, 10'u kıt'a, 6'sı ise bu nazım şekillerinden hiçbirine dâhil olmayan serbest şiirlerdir.

Batı kaynaklı veya yeni tarz nazım şekilleri kullanılarak yazılan 6 şiirin nazım nazım şekilleri şunlardır¹: Dört Kafiye Nazım Şekli, Sarma Kafiye Nazım Şekli (Rime embrassée), Çapraz Kafiye Nazım Şekli (Rime croisée), Sekizer Mısralı Bendlerden Meydana Gelen Şekiller, Her Bendi Farklı Sayıda Mısralardan Meydana Gelmiş Olan Şekiller.

Abdülgânî Senî'nin “**Bir Mehtap Gecesi**” başlıklı şiirinde Dört Kafiye Nazım Şekli, **İbnü'r-Rifat Sâmih**'in “**Gırîv-i Uhrevî**” başlıklı şiirinde Dört Kafiye Nazım Şekli, **Mehmet Rifat (Kilisli)**'in “**Ulviyet-i Ramazan**” başlıklı şiirinde Sarma Kafiye Nazım Şekli (Rime embrassée), **Hayretî**'nin “**Re'y**” başlıklı şiirinde Çapraz Kafiye Nazım Şekli (Rime croisée), **Abdülgânî Senî**'nin “**Sabah**” başlıklı şiirinde Sekizer Mısralı Bendlerden Meydana Gelen Şekil, **Mehmet Celal**'in “**Şîr-i Gazâ**” başlıklı şiirinde Her Bendi Farklı Sayıda Mısralardan Meydana Gelmiş Olan Şekil kullanılmıştır (bk. Tablo-2, s. 335).

Bu değerlendirmeden hareketle **Hazine-i Fünûn**'u çıkaranların eskiye bağlı olduklarını, fakat yeniye de kapılarını kapatmadıklarını söylenebiliriz. Eski tarz şiirlere ve eski şairlere fazlaca yer verilmesinin sebebini yalnızca eskiye bağlılıkla açıklamak mümkün değildir. **Faik Reşât**'ın “**Eslâf Hakkında Mukaddime Yollu Birkaç Söz**”ünde de belirttiği gibi dergiyi çıkaranlar, gençlerin tanınması ve gençlere örnek olması için eski şiire ve şairlere dergilerinde yer vermişlerdir.

d. Çeviri

1839'dan sonra devlet işleri için yabancı dil bilen gençlere ihtiyaç artmış, bu ihtiyacı karşılamak için de devlet bazı tedbirler almıştır. 1832'de kurulan Tercüme Odası bu tedbirlerin başında gelir. Bundan başka devlet dairelerindeki kalemler de

¹ Bu değerlendirme ve tasnif M. Fatih ANDI'nın “Servet-i Fünûn'a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişimleri” isimli eserinden hareketle yapılmıştır.

yabancı dil eğitimi yapılan yerlerdendir. Sultan II. Mahmut devrinde Avrupa'ya pek çok genç eğitim için gönderilmiştir. 1839'dan sonra yavaş yavaş yurda dönen bu eğitilmiş gençler yabancı dil öğrenmeleri konusunda çevrelerindeki insanları etkilemişlerdir. Yine bu yıllarda ülkeye girmeye başlayan yabancı gazete ve dergiler, yabancı dil bilme zorunluluğunu da getirmiştir.

Türk Edebiyatı, Batılılaşma sürecini yaşadığı ilk zamanlardan itibaren çevirilerle karşılaşmıştır. Edebiyatımıza giren pek çok yeni tür çeviriler yoluyla tanıtılmıştır. Bu yolda ilk olarak roman tercümeleri dikkati çeker. Yusuf Kamil Paşa'nın *Telemak tercümesini*, Ahmet Vefik Paşa'nın *Voltaire*'den çevirdiği "*Hikâye-i Feyloseyiye-i Mikromegas*" ve diğerleri takip eder.

Müstakil bir eser olarak yapılan çevirilerden başka gazete ve dergi sütunlarında hikâye, deneme, makale, biyografi veya haber niteliği taşıyan çeviriler de yer almıştır.

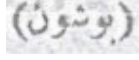
Hazine-i Fünûn'a yer alan tercümeler de ya hikâye ve makale türünde yazılmış, ya da bir takım fennî konularda bilgi vermek amacıyla kaleme alınmıştır. Bu tarz çevirilerde belli bir isimden bahsetmek mümkün değildir.

Yapılan çevirilerin bazılarının kime ait olduğu belirtilmemiş, bazılarının da çeviri olduğuna dahi dikkat çekilmemiştir. Mesela, derginin 29. sayısındaki **Mehmet Tevfik (Köprülüzade)** imzasıyla yayımlanan "**Fakir Bir Kız**" adlı hikâyenin asıl künyesi "**Kibritçi Kız**" ve yazarı da **Hans C. Andersen** olmasına rağmen yazarın ismi ve çeviri olduğuna dair her hangi bir işaret yoktur. **A (Ğ).** **Rızkullah** imzasıyla yayımlanan "**Tavsiyenâme**" adlı hikâyede de sadece Fransızca'dan tercüme olduğu yazılmış, fakat kimden çeviri yapıldığı yazılmamıştır.

Bazı eserlerin çeviri olduğu sonucuna da muhtevalarından hareketle ulaşılmıştır. 36. sayıdaki **Mehmet İhsan** (Muhasebe-i Vilayet Ketebesinden) imzasıyla yayımlanan "**Andre**" adlı hikâyenin kahramanları Andre ve Luis'dir ve Noel gecesinde tanışırlar; 36. sayıdaki **Ali Muzaffer** imzasıyla yayımlanan "**Zavallı Masum**" adlı hikâyenin kahramanlarının isimleri de Jan, Jeron ve oğullarının ismi Şarl'dır.

Dergideki çevirisi yapılan hikâyeler, çoğunlukla Batı'dan yapılmıştır. Bunun yanında Doğu Edebiyatından çeviriler de vardır. **Faîk Reşât** imzalı “**Levhü'l-garâm fî Mesâri'-i Erbâbü'l-hüyâm**” adlı hikâye Arap Edebiyatından çeviridir.

Çevirilerin bir kısmı da sağlıkla ilgilidir ve bunların çoğu **Emin (Revandizli)** tarafından yapılmıştır. Metinler çeviri olmaktan öte yazılan konularla ilgili yabancı doktorların görüşlerinin aktarılması şeklinde kaleme alınmıştır. **Emin (Revandizli)**'in 35. sayıdaki “**İlaç Kullanmaksızın Uykusuzluğun Tedavisi**” başlıklı yazısı bu doğrultudadır. 39. sayıdaki “**Melbûsât**” adlı yazısında, hastalanmamak için giyim kuşamda dikkat edilmesi gereken hususlar konusunda **Dr.**

Buşven 'in makale-i âtîyesinin tercümesi verilmektedir. Ayrıca “**Tecdîd-i Hevâ-yı Mesâkin**” adlı yazısında ise kimden tercüme edildiği belirtilmeden kapalı yerlerin havasının nasıl temizleneceği hakkında bilgi verilmektedir.

Çevirileri yapılan diğer bir konu da gezi yazılarıdır. Burada da çevirilerin kimden yapıldığı belirtilmemektedir. 50. sayıdaki **A (ع)**. **Rızkullah** imzalı “**Hindistan Cevizi Ağacı Yahut Ceviz-i Bevvâ**” adlı yazıda ismi verilmeyen bir seyyahın Hindistan'a gitmesi ve Hindistan cevizini ilk kez görmesi işlenmekte; **E (ل)**. **Eslahaddîn** imzalı 48. sayıdaki “**Bir Manzara-i Kutbiye**” adlı yazıda bir seyyahın Kuzey Kutbuna yaptığı deniz gezisinde gördüğü buzullar karşısındaki hayranlığı anlatılmakta; 42, 44 ve 45. sayılarda yayımlanan **Hüseyin Pertev** imzalı “**Tesîrât-ı Seyahat-Kış Memleketi**” adlı yazıda sahil kenarındaki bir körfez kasabası tanıtılmaktadır.

Abdülgânî Senî [YURDMAN]'a ait “**Âsâr-ı Celîle-i Hamidiye'den Bir Nebze**” başlıklı Fransızcadan yapılan çeviri de, padişahları Avrupa'nın nasıl tanıdığı, Osmanlı'da o yıllarda görülen ilerlemeler ve İslâm âlimlerinin ilme hizmetleri hakkında kaleme alınmıştır.

Bunun yanında Camille Flammarion'dan **Abdülgânî Senî [YURDMAN]** tarafından yapılan iki çeviriden “**Bir Şebb-i Sitâre-i Feza-Camille Flammarion'dan**” adlı yazıda Camille Flammarion'un Venedik'te yaptığı bir gezisi

ve “**Zemîn ve Âsumân – Câzibe**” adlı yazıda da Camille Flammarion’un sandal gezisi sırasında yaptığı sohbeti verilmektedir.

Hazine-i Fünûn’da çevirileri yapılan isimlerin Batı edebiyatında genellikle ismi çok geçen yazarlar olduğu söylenemez. Fakat çeviri faaliyetleri açısından da oldukça yoğun gayretlerin olduğu göz ardı edilemez.

Dergideki tercüme yazılar daha çok “**Mütenevvia**” sütununda yer almakla birlikte “**Makâle-i Mahsûsa**” sütununda da karşımıza çıkmaktadır. Dergide sadece Batı’dan değil Şark’tan da tercümeler yapılmıştır. Bu da derginin genel karakterine uygundur.

Çeviri bir tür veya konu olarak kabul edilemez. Fakat o yıllardaki sosyal ve kültürel hayatımızın yorumlanması için yapılan çevirilerin niteliklerini bilmek anlamlı olacaktır. Bu sebeple “**KONULARINA GÖRE**” tasnifte dergideki çeviriler bir başlık altında toplandı. Bu yazılar “**KONULARINA GÖRE**” tasnifte de uygun olan bölümlerde ayrıca yer almıştır.

e. Mektup

Hazine-i Fünûn, kısa süren yayın hayatında Batı’da gelişme gösteren edebî türlerin hemen hemen hepsinden örnekler içermektedir. Bunlardan biri de mektuptur.

Hazine-i Fünûn’un incelediğimiz sayılarında mektup türünde 4 yazı bulunmaktadır. Bunlardan **Hazine-i Fünûn** imzasıyla “**Mütenevvia**” sütununda yayınlanan –“**İzmir’de Tab Olunan Ahenk Dergisi’nde M. B. İmzasıyla İstanbul’dan Yazılıp Gönderilmiş Olan Bir Mektup**”- açıklamasıyla yayımlanan mektup Türkçenin sadeleştirilmesi konusunda bir anlam ifade eder. Çünkü o yıllarda, Tanzimatla başlayan sadeleşme düşüncesinden büyük ölçüde uzaklaşmıştır.

Bir İhtiyar imzasıyla yayımlanan “**Mektup**”ta okuyucu dergiye daha önceleri de yazılar gönderdiğini, fakat bunların yayınlanmadığını belirtmiş ve bu yazısının aynı akıbeta uğramamasını temenni etmiştir.

Dergideki bir diğerk mektup ise **Mustafa Rauf** imzasını taşımaktadır. **Mustafa Rauf**, “İlkbaharda Küçücük Bir Seyahat” adlı mektubunda İzmit’e giderken yaptığı tren seyahatinin nasıl gerçekleştiğini anlatmıştır.

İzzet Efendi, gönderdiği mektupta ise, ziyaret ettiği bir okuldan, okul müdürünün odasındaki kitaplardan bahsetmiştir. Kitapların incelenmeye değerk olduğunu belirten okul müdürü, **İzzet Efendi**’ye bunları inceleyebileceği önerisi getirmiştir.

Dergideki son mektup ise **M. İhsan** (Şam Mekteb-i İdâdî-i Askerî Dâhiliye Zâbiti Mülâzımı) imzasıyla “**Şam’dan Mektup**” adıyla yayımlanmıştır. Yazar, gönderdiği 3 mektupta, Şam’da yaptığı gezileri anlatmış ve bu vilayetle ilgili tanıtıcı bilgiler vermiştir.

Derginin incelenen sayılarında yayınlanan mektuplar belki adet olarak azdır, ama yenileşen edebî türlerde örnekler verilmesi bu alanda da olumlu bir gelişmedir denilebilir.

f. Dil ve Üslûp

Hazine-i Fünûn dil konusunda hassas davranmıştır. Bu hassasiyetini 28. sayıdan itibaren özellikle kelimelerin doğru kullanımları hakkındaki yazılar ispat eder.

Bu konuda **Faik Reşât**, **Veled Çelebi** [İZBUDAK], **Abdülğânî Senî** [YURDMAN]’ın yazıları yer almaktadır ve bunlar “Öteberi” sütununda yayımlanmıştır.

“İzmir’de Tab Olunan Ahenk Dergisi’nde M. B. İmzasıyla İstanbul’dan Yazılıp Gönderilmiş Olan Bir Mektup” açıklamasıyla 47. sayıda “Mütenevvia” sütununda yayımlanan, Türkçenin sadeleştirilmesi konusunun tartışıldığı mektup, bu konuda izlenmesi gereken yollar hakkında bilgiler verilmesinin yanı sıra, bu sadeleşmenin dil ve üslûp açısından öneminin vurgulanması açısından dikkat çekicidir.

Dilde sadeleşmenin sağlanabilmesinin yolunun dildeki Arapça ve Farsça sözcüklerin atılmasından değerk, Arabî ve Farisî kaidelerin ve terkiplerin

kullanılmamasından geçtiğini belirtmektedir. Bunun başarılılabildiği takdir de ise **Sultan II. Abdülhamit**'in açtığı ilerleme yolundaki atılımlar doğrultusunda bir büyük adım daha atılmış olacağı vurgulanmaktadır.

Muğlak yazılmış kitaplarımızdan birkaç sahifeyi, kelimelerine dokunmaksızın, yalnız terkiplerini değiştirmek suretiyle Türkçeleştirme sağlanacaktır. Yazılacak şeyler ifadece tumturâklı olmayacak, fakat manaca daha tabîi, daha metîn, daha rengîn olacaktır.

Arabî ve Farisî terkip ve kaidelerin kullanılmamasıyla yazılardaki güzellik, tat eskisi kadar kalmayacak, ama bu doğrultuda yapılacak ısrarlı çalışmalar sonucunda sadeleştirilmiş Türkçe ile de lezzetli eserler verilecektir. Türkçe terkebât ile yeniden öyle ifadeler, tabirler icat edilecektir ki evvelkine bin kat üstünlük sağlayacaktır.

K (ق). B. imzasıyla yazılan “**Âsûriler ve Keldânilere Mahsus Hatt-ı Mîhî Hakkında Malumât-ı Mücmele**” adlı yazı Osmanlıca ile ilgili olmasa da Âsûriler ile Arap lisanı arasındaki farklılıklar ve benzerlikleri vermesi, dile verilen önemi göstermesi açısından önemlidir.

Veled Çelebi [İZBUDAK]'ın “**Mütenevvia**” sütununda yer alan “**Beyhûde, İlhâk, Nânpare, İskân**” başlıklı yazısında, bu sözcüklerin doğru kullanımları hakkında bilgiler verilmektedir.

Mehmet Şükrü, “**Tersane, Amiral, Kaptan, Levent Lafızları hakkında Malumât**”ta Osmanlıcada özellikle denizcilik alanında kullanılan bu kelimelerinin ortaya çıkışlarını, dilimize nereden ve nasıl girdiklerini anlatmaktadır.

Tanzimat'tan önce ve sonra dilin sadeleşmesi konusunda oldukça mücadeleler verilmiş, bu konuda fikirler beyan edilmiş, yazılar yazılmış ve sadeleşmeye örnekler verilmiştir. Bu sadeleşmelerin özellikle fen, sağlık gibi okuyucuya bir takım bilgilerin verildiği alanlarda olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu konuda **Hazine-i Fünûn**'un 35. sayısındaki **Faik Reşât**'a ait “**Âsâr-ı Fennîyeye Münasip Üslûb-ı İfade**” adlı yazıda fen alanında verilen eserlerde kullanılacak üslûbun sade olmasına özellikle dikkat edilmesi istenmektedir.

Faik Reşât, “**Mütenevvia**” sütununda yer alan “**Öteberi**” başlıklı iki ayrı yazısında, değişik yerlerden gelen mektuplar vasıtasıyla ve başka sebeplerle yöneltilen sorulara cevaplar vermiştir. Bu cevaplar genellikle farklı yazımı olan kelimelerin doğru yazımının hangisi olduğu şeklindedir.

Abdülgânî Senî [YURDMAN]’ın “**Öteberi**” adlı yazısında da kelimelerin doğru yazımları hakkında bilgiler verilmektedir.

“**Öteberi**” sütunu, çalışmamızın “**SEÇİLMİŞ METİNLER**” bölümünde Latin harflerine aktarılırken kelimelerin okunuşundaki farklılığa dikkat çekmek için söz konusu olan kelime eski harflerle yazılmış ve varsa harekeleri gösterilmiştir.

g. Deneme - Makale - Sohbet

Hazine-i Fünûn’da yukarıdaki edebî türler dışında sohbet, deneme ve makale gibi türlere de yer verilmiştir.

Dergide çok fazla yer tutmamasına rağmen karşılaştığımız edebî türlerden birisi de sohbet yazılarıdır. Bu yazılar daha çok “**Musâhabe**” sütununda toplanmıştır. Burada yazı yazar yazarlar **Abdülgânî Senî [YURDMAN]**, **Veled Çelebi [İZBUDAK]** ve ismi tespit edilmeyen bir şahıstır.

Veled Çelebi [İZBUDAK] (Bahâî)’a ait olan “**Kış İçinde Bahar Âlemi**” başlıklı 33. sayıdaki yazıda, yazarın B., M., V. adlı kişilerle çıkmış olduğu İstanbul’daki bir gezide çevrenin güzelliğiyle içindeki hoşluktan, yaptıkları edebî sohbetten, ‘badem ağacı’ için beyit yazma yarışından bahsedilmektedir. 44. sayıdaki “**Musâhabe**” başlıklı yazısında da, ‘T.....’ adlı kişiyle, havanın insan üzerindeki etkileri hakkındaki sohbeti yer almaktadır.

Hazine-i Fünûn’un 40. sayısında imzasız olarak yer alan “**Hazâr**” başlıklı yazıda ise Sohbetî Efendi – Kelamî Bey – Neşve Çelebi – Hoca Kalender – Derviş Niyazi’nin ‘Vecihî’nin Divanı ve Bir Mecmua’ hakkındaki karşılıklı sohbetleri verilmiştir. Yazıdaki, sohbe katılan şahısların isimleri her ne kadar verilmişse de muhtemelen bunlar takma isimlerdir. Bu sebeple de imzasız olarak kaydedilmiştir.

Abdülgânî Senî [YURDMAN] imzasıyla yayımlanan **“Zemîn ve Âsumân – Câzibe”** adlı yazıda ise Camille Flammarion’un sandal gezisi sırasında ismi verilmeyen biriyle yapılan sohbeti aktarılmaktadır.

Deneme türünün kesin sınırlarını günümüzde bile belirlememiz mümkün değildir. Dergide **“Mütenevvîa”** başlığı altında verildiği için hatıra veya hikâyeye tarzı taşımakla birlikte tam anlamıyla hatıra veya hikâyeye olarak isimlendiremediğimiz denemeye yakın yazılar da mevcuttur. Bu yazılar; **“Bir Genç Kızın Söylenişi”** (Abdülkerim Hâdî), **“Arzu-yı Visâl-Muhabbet”** (Cahit), **“İzzet Efendi’nin Yazılarına Dair”** (İzzet Efendi), **“Nevbahar”** (Mehmet Celal), **“Metanetsiz Olan Kadın mıdır Erkek midir?”** (Mehmet Tevfik (Köprülüzade)), **“Dâ-i Bahr”** (Mustafa Rauf), **“Hazân”** (Necmeddin Sami), **“Bir İki Söz”** (Necmeddin Sami), **“Severim”** (Zeynelabidin Fenârî), **“Son Arzu”** (Zeynelabidin Fenârî), **“Yâd-ı Mâzî”** (Zeynelabidin Fenârî), **“Baharı Severim”** (İmzasız - Bir İhtiyar)

Mustafa Hayrullah, “İlmü’l-Hayattan Birkaç Bahis – Hayat” adlı yazısında, yaşanan hayat konusuna daha farklı bir yaklaşımla bakmış, hevesler ve vazifeler içerisinde hayatın yaşanması hakkında bilgi vermiştir. Derginin **“Kısm-ı Fennî”** sütununda yayımlanan bu yazı fenle ilgili değildir.

Dergide makale türünde yazılar da mevcuttur. Bu yazılar kimi zaman faydalı bilgiler niteliğinde (**“Patates”, “Sıhhâtnümâ”**); kimi zaman edebî nitelikli (**“Tedâbîr-i Tahaffuzîyeye Dair Bir İki Söz”, “Mesâkin-i İbtidâîye”**); kimi zaman da bu iki türün dışında daha çok belirli bir ihtisas alanına yönelik yazılardır (**“Pamuğun Sûret-i İstihâl ve İstimâlî”**; **“Agdiye-i Hayvanât-ı Ehliye”** ve **“Malumât-ı Baytariye”**).

h. Hatıra

Tanzimat’tan sonra kesin çizgileriyle oluşturulan ve yaygınlaştırılmaya çalışılan edebî türlerden biri de olan hatıra dergide önemli bir yer tutmaktadır. Bu yazılar, dergiye daha samimi bir hava vermekte, dergiyi okurla bütünleştirmektedir.

Dergide hatıra türündeki yazıların altında **E (İ). Raif (Erzurûmî), Fatma Makbule Leman, Mustafa Rauf, Salim (Manastırlı)**’in imzaları vardır, bir hatıra

da imzasızdır. Bu yazarlardan **Mustafa Rauf**'un 6, diğerlerinin birer hatırası yayımlanmıştır.

Mustafa Rauf'a ait bazı hatıralar hikâye türünü de düşündürmektedir. Bu sebeple bu yazılar her iki bölümde de değerlendirilmiştir (Hikâye, s. 57). Bu yazılar: **“Raciye”** ve **“Nevreste Bir Muharririn Hissiyatı”**. **“Raciye”** adlı hikâyesinde (hatıra?), gemi seyahatinde hastalanan ve anne-babasının çaresizliği içerisinde anne-babasının kolları arasında ölen bir kızın durumu gösterilmektedir. Ayrıca aynı yazarın **“Nevreste Bir Muharririn Hissiyatı”** adlı hikâyesinde de yazdığı bir yazının dergide yayınlanmasını umut içinde bekleyişin heyecanı işlenmiştir. Üslûp olarak hatırayı çağrıştıran bu yazılar hikâye türünün unsurlarını da beraberinde taşımaktadır.

Fatma Makbule Leman'ın **“Subh-ı Saâdet”** adlı yazısında bir sabah ezan sesiyle uyanması ve okunan ezanın içinde uyandırdığı coşku anlatılmaktadır.

Bu alanda 6 yazısı bulunan **Mustafa Rauf**, **“Zavallı Arkadaşım”** ve **“Zavallı Arkadaşımın Kabrini Ziyaret”** adlı yazılarında okul yıllarında birlikte olduğu arkadaşından, onun hastalanmasından, ölümünden ve arkadaşının mezarını ziyaretinden bahsetmektedir.

Mustafa Rauf, **“Dâ-i Bahr”** adlı yazısında deniz tutmasına karşı alınacak tedbirleri kendi deneyiminden yola çıkarak anlatmaktadır. Bu hatıra bir sağlık öğütü vermesi bakımından diğerlerinden farklıdır.

Ayrıca **Mustafa Rauf**'un **“Tuzla'da Bir Sabah”** adlı yazısında da, yazarın Tuzla'da kaldığı bir dairede uyanması ve gördüğü manzaradan etkilenmesi anlatılmaktadır.

E (1). Raif (Erzurûmî)'in **“Hâlâ Düşünüyorum”** adlı yazısında, yazarın bir gemi seyahati sırasında tanıştığı bir kızın tesirinde kalması, aradan uzun süre geçmiş olmasına rağmen hâlâ unutamaması işlenmiştir.

Salim (Manastırlı)'in ise, genç yaşta kaybettiği bir arkadaşının üzüntüsünün hâlâ devam ettiğini **“Hâlâ Düşünüyorum”** adlı yazısıyla anlatmaktadır.

İmzasız olarak yayımlanan “**Mâder**” adlı yazıda ise, bir kızın anne şefkatine olan özlemi anlatılmaktadır.

Derginin yayımlandığı yıllar edebiyatımızda santimentalizmin yoğun olarak işlendiği yıllardır. İşte, yukarıda değerlendirilmesi yapılan bu yazılar da aşırı duygusallıkları sebebiyle döneme hâkim olan santimentalizmin mecmua yazarlarının üzerinde ne derecede büyük tesirler meydana getirdiğini göstermektedir. **Hazine-i Fünûn**’ndaki bu yazılar ve muhtemelen o yıllarda yayımlanan başka gazete ve dergilerdeki duygu yüklü başka yazılar Servet-i Fünûn yazar ve şairlerinde marazîlik derecesine gelen santimentalizmi hazırlamışlardır.

Hazine-i Fünûn’da hikâye, sohbet, deneme, şiir, hatıra, mektup türlerinde yazı olmasına rağmen tiyatroyla ilgili yazı yoktur. Bu da gösteriyor ki tiyatroya dergide sıraladığımız diğer edebî türler kadar önem verilmemiştir.

2. FEN

Hazine-i Fünûn, edebî faaliyetlerin dışında fennî konulara da ağırlık veren bir dergidir. Dergideki fennî yazıların büyük bir kısmı “**Kısm-ı Fennî**” sütununda yer almıştır.

Dergide fenle ilgili yazılar yazan isimler şunlardır: **Emin (Revandizli)**, **Mustafa Hayrullah**, **Mustafa Rauf** ve **Necmeddin Sami**.

Dergide sağlık ağırlıklı olmak üzere bir takım faydalı bilgilerin yer aldığı yazılar vardır. Bu yazıların bir kısmı çeviridir. Çeviri olan yazılar, “**TAHLİLÎ FİHRİST**” bölümünde belirtilmiştir.

Bu bölümde daha çok okurlara güncel konularda bilgi verme amacı güdülmüş, günlük hayatta da kullanılabilecek bilgilere ağırlıklı olarak yer verilmiştir. Bilimsel yönü çok fazla olmayan bu yazılar, halkın anlayabileceği bir sadelikte yazılmış olmaları açısından büyük önem arz etmektedir.

Emin (Revandizli)’in, tercüme yoluyla yabancı doktorların açıklamalarına yer verdiği yazıları üç tanedir. Bunlar: “**İlaç Kullanmaksızın Uykusuzluğun Tedavisi**”, hastalanmamak için giyim kuşamda dikkat edilmesi gereken hususlar

hakkındaki **“Melbûsât”** ve kapalı yerlerin havasının nasıl temizleneceği hakkındaki **“Tecdîd-i Hevâ-yı Mesâkin”** adlı yazılarıdır.

Mustafa Hayrullah, “Oksiyor” adlı yazısında yenilen sebze ve meyvelerden insanlara geçebilen ve insanlarda hastalık yapabilen parazit türü bir hayvanın insan vücudunda nasıl yaşadığı ve nasıl ürediği hakkında bilgi vermektedir. Yazarın **“İlmü’l-Hayattan Birkaç Bahis – Hayat”** adlı yazısı ise, fenle ilgili değildir.

Mustafa Rauf, “Sıhhâtnümâ” adlı yazısında Çay, İstiridyeye, Midye, Istakoz, , Çağanoz, Yengeç; Yumurtanın Taze Olup Olmadığını Nasıl Anlamalı?, Yumurtayı Beş Altı Ay Nasıl Taze Saklamalı; Kauçuk Ağacı konuları hakkında, **“Vesâya-yı Beytiyye”** adlı yazısıyla yemek kaplarının yapılışı ve sağlık açısından kullanım değerleri hakkında; diğer bir **“Sıhhâtnümâ”** adlı yazısında Piliç, Hindi, Ördek; Kaz; Sayd u Şikâr Hayvanlar; Portakal Hıfzı; Pişirmesi Batî Olan Me’kûlâtı Tezce Pişirmek; Bazı Balıkların Ağır Kokularını Defetmek; Yumurta, Süt konuları hakkında; **“Tedâbîr-i Tahaffuzîyeye Dair Bir İki Söz”** adlı yazısıyla o dönemlerde meydana gelen bir çok hastalıklara karşı dikkatli olunması ve hastalık oluşturabilecek yerler ve bozuk yemeklere karşı gerekli tedbirlerin alınması gerektiği hakkında; diğer bir **“Sıhhâtnümâ”** adlı yazısıyla o dönemlerde yapılan kolalı gömleklerin kollarının soğuğu vücuda çok fazla geçirdiği için hastalıklara yol açtığından buna çare olarak kollara lastik bağlanması gerektiği hakkında; **“Dâ-i Bahr”** adlı yazısında da deniz tutmasının nasıl halledilebileceği ve yazarın deniz tutmasına karşı ne yaptığı hakkında bilgi verilmektedir.

Necmeddin Sami, yenilen yemeklerin hazmı ve kana karışması hakkında “Ef’âl ve Vezâif-i Hayatiye”; solunum organlarımızın işlevselliği ve vücudun hareketinin oluşumu, vücut ısısının dengelenmesi hakkında **“Muallim Hikmet”;** bulutların nasıl oluştuğu ve nasıl hareket ettiği hakkında **“Bulutlar”;** tabâbet-i baytariyeye ve tabâbet-i beşeriyyeye olan bakış ve konular arası yaklaşım farkları hakkında **“Bir İki Söz”;** beygirleri ilk defa daire-i terbiyeye alan kimlerdir, bunlar nereden gelmiş, dünyanın her tarafına nasıl yayılmıştır, hayvanlara verilecek yemlerin nitelikleri, hayvanların yatacakları yerler ve hayvanların beğendirilmesi hakkında **“Malumât-ı Baytariye”;** hayvanların beslenmesinde dikkat edilmesi gereken hususlar hakkında da **“Agdiye-i Hayvanât-ı Ehliye”** adlı yazıları yazmıştır.

3. İLÂN VE REKLÂM

Hazine-i Fünûn'da ilân ve reklâmlara pek yer verilmemiştir. Mecmuadaki ilânların tamamı yeni çıkan edebiyat, lügat ve kanun kitapları üzerinedir.

Hazine-i Fünûn'un 29., 30., 31., 32., 33., 34., 36., 37. 38., 41., 42., 45., 50. ve 51. sayılarında sözü edilen ilânlara rastlıyoruz. Bunlardan 29., 31., 32., 33., 38., 42., 50. ve 51. sayılara 1'er tane kitap ilânı; 30. ve 34. sayılara 2'şer tane kitap ilânı; , 37. ve 45. sayılara 3'er tane kitap ilânı; 41. sayıya 4 tane kitap ilânı; 36. sayıya ise kütüphanelerinde satışa sunulan kitapların listesi ve bu kitapların satış fiyatını ihtiva eden bir liste yerleştirilmiştir.

"İLÂN VE REKLÂMLAR" (s. 146) bölümünde yer alan kitaplar alfabetik sıraya göre dizilmiştir. Kitap isimlerinin karşısına yayımlandığı adet ve adetteki sayfa sayısı verildikten sonra ilân Latin harflerine aktarılmıştır.

İlân edilen kitaplar derginin kendi kütüphanesinde bulunan ve satışa sunulan kitaplardır. Dergide yazıları bulunan **Abdülkerim Hâdî**'nin **Fakîre** ve **Ali Muzaffer**'in **Hâlî Âda** isimli eserlerine de bu bölümde rastlıyoruz.

Sürelî yayınlardaki reklâmlar dergiye veya gazeteye maddî destek sağlayan unsurlardır. Bu açıdan bakıldığında **Hazine-i Fünûn**'da reklâmın olmaması, derginin maddî yönden kendisine yetebilecek güçte ve reklâm katkısına ihtiyacı olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Bunun yanı sıra reklâm, derginin yayın politikası gereği de alınmamış; ya da dergi, topluma mâl olamamış, bu sebeple de kimse reklâm vermek istememiş olabilir.

C. YAZAR KADROSU

Hazine-i Fünûn'un incelediğimiz sayılarında yazıları bulunan kişilere baktığımızda, Türk Edebiyatının ünlü simalarının yanı sıra pek tanınmayan isimlere de rastlanmaktadır. Yazar kadrosu oldukça geniş olan mecmua, okuyucudan gelen yazılarla da zenginleştirilmiştir.

Dergide yazıları ve şiirleri bulunan kişiler şunlardır:

A (ع). Rızkullah, Abdülgânî Senî [YURDMAN], Abdülkerim Hâdî, Ahmet Neyfî, Ahmet Tahir, Ahmet Tevfik Lâmi, Ali (Çatalca Muhasebe Ketebesinden), Ali Muzaffer, Ali Râşit, Bir İhtiyar, Bir Zat, Cahit, E (ل). Eslahaddin (Salahattin), E (ل). Raif (Erzurûmî), Emin (Revandizli), Faik Reşât, Fatma Makbule Leman, Fuzulî, H (ح). Ferit, Halil Hâkî, Halil Kemal Vahdetî, Hayretî, Hüseyin Pertev (Selanik'te Alyanus İsrailiyât ve Hayruş Mektepleri Muallimi), İsmet (Müstecabizade İbrahim), İzzet Efendi, K (ق). B., Kâzım Paşa, Kâmil, Mehmet Tevfik, Mehmet Tevfik (Köprülüzade), M., M. Ali, M. İhsan (Şam Mekteb-i İdâdî-i Askerî Dâhiliye Zâbiti Mülâzımı), Mehmet Rifat (Kilisli), M. Rüştü (Vehbîzade), Mehmet Celal, Mehmet İhsan (Muhasebe-i Vilayet Ketebesinden), Mehmet Şükrü, Muhyiddin, Mustafa Hayrullah, Mustafa Rauf, Mustafa Sâmih Rifat (İbnü'r-Rifat Sâmih), Nazmî, Necmeddin Sami, Nüzhet (Bursalı), Rıza Safvet (Vahdetîzade), Rüştî-i Kadîm, Salih Zeki, Salim (Manastırlı), Servet, Sofullah Yar (Arif-i Rastgirdâr), Şevket (Karahafızade), Bahâî imzasıyla Veled Çelebi [İZBUDAK], Zeynelabidin Fenârî, bir de **Hazine-i Fünûn** imzasıyla bir yazı vardır.

Derginin incelediğimiz sayılarında imzasız yazılar da mevcuttur.

Hazine-i Fünûn imzasıyla yayımlanan Türkçe lisanının sadeleştirilmesiyle ilgili “**Mütenevvia**” (adet 47, s.378–379) adlı yazının yanında, kime ait olduğunu tespit edemediğimiz “**Mâder**” (adet 28, s.221–222), “**Umûmî Sergiler**” (adet 30, s.237–238), “**Gazel**” (adet 37, s.293), “**Terbiye, Mâder-i Medeniyet midir?**” (adet 37, s.293–294), “**Hazâr**” (adet 40, s.317–320), “**Ahmet Cevdet Paşa**” (Adet 49, s.392–395) başlıklarını taşıyan yazıların dışındaki imzasız yazılar derginin okuyucuya yönelik teşekkür, ihtar ve düzeltme yazılarından oluşmaktadır.

Ayrıca, dergide yazısı bulunan **Faik Reşât**'ın “**Eslâf**” sütunundaki bazı yazıları imzasızdır. Bu yazıların **Faik Reşât**'a ait olduğu sonucuna, bu sütunun **Faik Reşât** tarafından kaleme alındığını bildiğimiz için, varılmıştır. Bu yazıları “**TAHLİLÎ FİHRİST**” bölümünde yazarın adına fişlenmiş olup fakat imzasız olduklarını da belirtilmiştir.

Yine yazılarını bir takım rumuzlarla yazan yazarların hayat hikâyeleri araştırdıktan sonra tespit edilmiş ve bu yazılar asıl isimleriyle fişlenmiştir. Bunların dışında bazı yazıların kime ait olduğunu dergi nüshalarının ilk sayfasında yer alan münderecattan belirlenmiştir.

Hazine-i Fünûn'un ikinci yılına ait 1–26 sayıları ile 27–52 sayılarında **Abdûlgânî Senî [YURDMAN]**, **Ahmet Tevfik Lâmi**, **Ali Muzaffer**, **Faik Reşât**, **İsmet (Müstecabizade İbrahim)**, **Fatma Makbule Leman**, **Mustafa Hayrullah**, **Mehmet Celal**, **M. İhsan** (Şam Mekteb-i İdâdî-i Askerî Dâhiliye Zâbiti Mülâzımı), **Mustafa Rauf**, **Muhyiddin**, **Mustafa Sâmih Rifat**, **Necmeddin Sami**, **Veled Çelebi [İZBUDAK]** ortak isimlerdir.

Hazine-i Fünûn'un ikinci yılına ait 27–52 sayılarda 53 yazar ismi tespit edildi. Yukarıda ortak olduğu belirtilen isimlerin sayısı da 14'tür. İmzasız mektup ve yazıların dâhil olmadığı halde devrin siyasî ve sosyal ortamı da göz önünde bulundurulduğunda **Hazine-i Fünûn**'a yeni yazarların ve okuyucuların bir hayli rağbet ettiği ortadadır.

Hazine-i Fünûn'da yazıları veya şiirleri bulunan **A (ع)**. **Rızkullah**, **Abdülkerim Hâdî**, **Bir İhtiyar**, **Emin (Revandizli)**, **İzzet Efendi**, **M. Ali**, **Mehmet İhsan (Muhasebe-i Vilayet Ketebesinden)**, **Mehmet Tevfik (Köprülüzade)**, **Mustafa Hayrullah**, **Mustafa Rauf**, **Nazmî**, **Necmeddin Sami**, **Zeynelabidin Fenârî**; dergide birer yazısı veya şiiri olan **Ahmet Tahir (Canlı Ömer Efendizade)**, **Ali (Çatalca Muhasebe Ketebesinden)**, **Bir Zat**, **Cahit**, **E (ل)**. **Eslahaddin**, **E (ل)**. **Raif (Erzurûmî)**, **H (ح)**. **Ferit**, **Halil Hâkî**, **Halil Kemal Vahdetî**, **Hayretî**, **Hüseyin Pertev (Selanik'te Alyanus İsrailiyât ve Hayruş Mektepleri Muallimi)**, **K (ق)**. **B.**, **Kâmil**, **M.**, **M. İhsan** (Şam Mekteb-i İdâdî-i Askerî Dâhiliye Zâbiti Mülâzımı), **M. Rüşdü (Vehbîzade)**, **Rüşdî-i Kadîm**, **Salim**

(Manastırlı), Servet, Sofullah Yar (Arif-i Rastgirdâr), Şevket (Karahafızzade), Vedât isimli şahsiyetler hakkında bilgi edinilememiştir. Bu şahısların meraklı birer okuyucu ya da amatör bir yazar oldukları söylenebilir.

Hazine-i Fünûn'da Veled Çelebi [İZBUDAK] - Bahâî, Faik Reşât - Faik, Halil Hâkî - Hâkî, Ahmet Tevfik LâmiH-LâmiH ve Tevfik, Mustafa SâmiH Rifat – SâmiH, Abdülgânî Senî [YURDMAN] ise A. Senî imzasıyla yazmışlardır.

Hayatı hakkında bilgi bulunamayan Bir Zat, Halil Hâkî, Halil Kemal Vahdetî, Hayretî, Kâmil, M., M. Rüşdü (Vehbîzade), Rüşdî-i Kadîm, Servet, Sofullah Yar (Arif-i Rastgirdâr) ile Vedât'ın birer ve M. Ali ile Nazmî'nin ikişer şiiri bulunmaktadır.

Buradaki çalışmamızda, dergide yazısı bulunan şahsiyetler hakkında ansiklopedik bilgi verirken aynı zamanda yazıları da değerlendirilmiştir. Kaynaklarda sıkça bilgilerine ulaşılabilen yazarlar hakkında fazla bilgi vermeye gerek görülmemiştir. Yine hakkında bilgi bulamadığımız yazarların da yazılarını yorumlama yoluna gidilmiştir. Bunların içinde dergide tek bir beyit şiiri bulunan bazı imzalar ve yazıları hakkında bir değerlendirme yapmayıp bu yazılara derginin genel değerlendirilmesinde değinilmiştir.

A (ع). Rızkullah:

Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız yazarın **Hazine-i Fünûn**'da makale, gezi yazısı ve hikâye türlerinde 3 yazısı bulunmaktadır. Bu yazılar “**Mütenevvia**” sütununda yayımlanmıştır. Bunlardan “**Patates**” adlı yazısı patatesin faydaları ve patatesin dünyaya yayıldığı yerler hakkında; “**Hindistan Cevizi Ağacı Yahut Ceviz-i Bevvâ**” adlı yazısı ise bir seyyahın Hindistan cevizini ilk kez görmesi hakkında olup tercüme bir metindir.

Hikâye türünde yayımlanan yazısı “**Tavsiyenâme**” adını taşımakta olup Fransızca'dan tercüme edilmiştir. Konusu ise işe alınacak bir uşak için verilen ilâna başvuru yapanlardan hiçbir yazılı tavsiyenâmesi olmayan fakat davranışları ile tavsiyenâme addeden birinin seçilmesi hakkındadır.

Abdülkerim Hâdî:

Biyografi türünde kaleme aldığı **Yıldırım Bayezid**'in tahta çıkışı ve yaptığı savaşları anlattığı “**Yıldırım Beyazid Han**” ve bir genç kızın hayatının bebeklikten gençliğe kadar gözden geçirilmesi, annesinin üzerine ne kadar titredığı ve anne olmanın kendisine de müyesser olmasının istenmesini ifade eden “**Bir Genç Kızın Söylenişi**” adlı yazılarıyla **Hazine-i Fünûn**'da yer alan yazarın hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

Ahmet Neyli (İstanbul 1673–1748):

Divan şairi, tarihçi. 1673'te İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İstanbul kadılarından Mirzazade Mehmet Efendi'nin oğlu. Medrese tahsili gördü ve müderris oldu. Daha sonra kaadilik mesleğine girerek **İzmir, Mısır ve Mekke Mevleviyetleri**'nde yüksek kaadîliklerinde bulundu. 1736'da **Anadolu** ve 1746'da **Rumeli Kazaskerliği** rütbelerine yükseldiyse de biraz sonraları hastalanarak istifaya mecbur oldu. 1748'de vefat etti.

Muallim Naci Efendi merhum “Mecmûa-i Muallim”de “Neyli Efendi iktidarı nispetinde şöhret bulamayan şâirlerimizden sayılır. Halk lisanında dolaşan bazı beyitleri meşhur “Lâedri”nin olmak üzere telâkki edilir. Şiirleri toplansa divançe “küçük divan” denilemeyecek kadar büyük bir kitap teşkil eder” diyorlar.

Bursalı Tahir ise: “.....geçmiş şairlerimizin pek çoğuna tercih olunur. Güzel düşünür, münakkah söyler, sanat göstermeye meyli ziyadece olduğu halde sözü cazibesiz düşmez, tabiatı nazik... halk lisanında dolaşan bazı beyitleri lâedri'nin olmak üzere telakki edilir” bir şair olarak değerlendirmektedir.

Eserleri: 1- Allâme Abdurrahman ibni Cevzi'nin “El-Vefâ fi Fezâilî'l-Mustafâ”sının “**El-Evfâ fi Tercemeti'l-Vefâ**” ismiyle tercemesi. 2- Yavuz Sultan Selim Han'ın emriyle “Şeyh-i Mekkî” şöhretiyle tanınmış Şeyh Muhammed İbni Muzaffer tarafından Farsça olarak yazılan “El-Cânibü'l-Garbî fi Hall-i Müşkilât-ı İbn-i Arabî” adlı eserin “**El-Fazlü'l-Vehbi fi Tercemeti'l-Cânibi'l-Garbî**” ismiyle tercemesi. 3- **Fazîletnâme**. 4- **Şerh-i Manzûme-i Kavâidü'l-İ'rab**. 5- Mâ lâ bûdde li'l-Eribi mine'l-meşhûri ve'l-garîb: Edebiyatdaki değerinin burhanı olan bu kalın “hacimli” eser meşhur “**Târih-i Vassaf**”ın şerhidir. 6- **Hacletü'l-Arus fi Târih-i Engürus**. 7- **Divan**. (Mehmet Tahir 1972: 274–275)

Şairin **Hazine-i Fünûn**'da bir gazeline yer verilmiştir.

Ahmet Tahir (Canlı Ömer Efendizade):

Bir okuyucu olduğu, “Efendim. Şimdiye kadar irsâl etmiş olduğum âsârdan hiçbirisinin **Hazine-i Fünûn**'a derc olunmamasından dolayı cidden müteessir olmaktayım. Bakayım bu defada yazdığım gazel neşre şâyân olamazsa artık bî-tamame kesb-i sünûhât-ı edebiye edinceye kadar sükût edeyim. Fî 14 zil-kade sene 312” sözlerinden anlaşılan ve hayatı hakkında hiçbir bilgiye ulaşamadığımız şairin **Hazine-i Fünûn**'da Servet'in ‘olurum’ redifli gazeline nazire olarak kaleme aldığı bir “**Gazel**”ine yer verilmiştir.

Ahmet Tevfik Lâmih (Konya 1862-İstanbul 1923):

Şair. 1862'de Konya vilâyetinde İbradi'de doğdu. Babası Mehmet Sadık Efendi'dir. **Kastamonu Rüştîye** mektebinde okuyup Şehadetname aldıktan sonra mülazemetle **Kastamonu Bidayet Ceza Mahkemesi Kalemine** girdi. **Kastamonu** ve **Cezâyiri Bahr-i Sefîd Mahkemeleri Zabıt, Konya İstinaf Müddeî-i Umumiliği Kitabetlerinde** ve **Mukâvelât Muharrirliğinde** bulundu. Konya'nın havasıyla imtizaç edemediğinden istifa etti. Bir müddet **Dimetoka Müstantikliğinde, Maarif Nezâreti Evrak Kalemi'nde, Ercümen-i Teftiş ve Muayene Türkçe ve Arapça Kitaplar Müfettişliği'nde** istihdam olundu.

1897'de **İstanbul İstinaf Müddei-i Umumî Muavinliği**'ne tayin kılındı.

İsnat edilen siyasî bir meseleden dolayı tevkif ve muhakeme olunduktan sonra bir sene hapse mahkûm ve bilahare mazharı affoldu.

Müteakiben **Sivas, Trabzon, Halep ve Hüdavendigâr istinaf müddei-i umumiliklerinde, Mamuretülâziz, Diyarbakır Adliye müfettişliğinde, Üsküdar ve İstanbul Bidayet mahkemeleri azalıklarında** ve riyasetlerinde bulundu.

1910'da Hukuk mektebinden birinci derece mezuniyet diploması aldı. İstanbul İstinaf mahkemesi azasından iken tekaüd edildi. 1923'de Kadıköy'ündeki evinde vefat etti.

Yüzü çiçekten bozuk, kısa sakallı, zeki idi. “Lâmih” imzasıyla mevkut risallerde gazelleri ve manzumeleri intişar etti. (İnal 1988:1933–1934)

Şairin **Hazine-i Fünûn**'da **Lâmih** imzasıyla bir “**Gazel**” ve “**Gazel-i Müsterek**” başlığıyla **Müstecabizade İsmet**'le birlikte yazdıkları gazel yer almaktadır.

Ali (Çatalca Muhasebe Ketebesinden) :

Hayatı hakkında bilgiye ulaşamadığımız ama Çatalca muhasebesinde bir memur olarak çalıştığı anlaşılan şairin “**Fuzulî'ye Nazire**” adıyla yayımlanan ‘....ânımıza’ redifli bir gazeli yayımlanmıştır.

Ali Muzaffer (? — 1912):

Yazar. Esasen İzmirli olan Ali Muzaffer, Sultan Abdülhamit döneminde bir süre İzmir gazetelerinde yazı yazdıktan sonra İstanbul’a gitmiş ve yazı hayatına orada devam etmiş ve birçok eser yazmış veya çevirmiş verimli bir yazardır.

Yazar çeşitli konularda eser yazmış veya çeviriler yapmıştır. Bazıları: **Bir Sergüzeşt, Letâif-i Nâdîde, Japonya’da Seyahat, Çin, Balonla Seyahat, Terâcüm-i Ahvâl-i Meşâhir, Abdülezel Paşa, İspana - Amerika Muharebesi, Habeşistan Hakkında Mâlûmât-i Mücmele, Küre-i Arz’ın Sûret-i Teşekkülü, Zelzele Hakkında Malumât.**

1912’de öldüğü kaydedilen Ali Muzaffer’in 1891–1911 yılları arasında yayımlanmış önemli bir kısmı Fransızca’dan çeviri 42 eseri bulunmaktadır. Bu, bize yazarın oldukça verimli birisi olduğunu göstermektedir. (Huyugüzel 2000: 57; Mehmet Tahir 1972:47)

Hazine-i Fünûn'da **Zavallı Masum** adlı tercüme bir hikâyesi ile **Kırlangıçlar** ve **Afrika Kıtası** başlıklı iki makalesi yer almıştır.

Ali Râşit (Ayıntab 1819 – Beylerbeyi 1893):

Şair. 1819’da Ayıntab’da doğmuştur. Babası, Ayıntablı Mehmet İhlas Efendi’dir. Sıbyan mektebinde okuduktan sonra hususî muallimlerden Arabî, Farisî ve ulum-ı âliye tahsil etti. İstanbul’a geldi.

Divan-ı Hümayun, Sadaret Mektubî Kalemî, Sadaret Mektubî Kalemî Mümeyyizliği, Sadaret Mektubî Muavinliği, Meclisi Vâlâ Başkitabeti

görevlerinde bulunmuştur. Çeşitli vesilelerle Şam, Arnavutluk, Rumeli, Beyrut, Kudüs şehirlerinde bulunmuştur.

1871’de Selanik ve Pizren vilâyetleri kapu kethüdâlıklarına nasbolundu. Muahharen Diyarbakır, Mamuretülâziz ve Hudavendigâr vilâyetleri kapu kethüdâlığı da ilâveten tevcih kılındı. 1893’te Beylerbeyinde vefat etti. Üsküdar’da Hazreti Hüdaî Dergâhı haziresine defnolundu.

“**Tevarih-i Enbiya**” isimli eseri Matbaa-i Âmire’de basılmıştır. Fatin tezkiresinde, Ahmet Resmi Efendi’nin” **«سلسلة الرؤيا»**” adlı eserine zeyli bulunduğundan bahsedilmektedir. “Osmanlı Müellifleri” adlı eserde de “**«الف النهار والنهار = bin bir gün»**” adlı hikâyeyi Mustafa Hami Paşa ile beraber Fransızcadan terceme eyledikleri belirtilmektedir. (İnal 1988:1370–1374)

Ali Râşit Bey’in 13 gazeli “**Hazine-i Fünûn**”a şu mukaddime ile derc olunmuştur:

“Vilâyât-ı Celile Kapı kethüdalarından şair ve münşi meşhur Râşit Efendi merhumun mecmua-i eş’arı elimize geçmiş ve müşarü’-ileyh, bekiyetü’s-selef fudaladen olarak kitabhane-i ruzigâre yadigar eylediği âsarı manzume ve mensure ise elhak mütaleasından telezzüz olunur dürari manii latifeyi havi olmağla mecmua-i nefise-i mezkurenin peyderpey **Hazine-i Fünûn**’a derci münasip görülmüştür.”

Bir İhtiyar:

Kim olduğuna dair hiçbir işaret bulunmayan bu okurun **Hazine-i Fünûn**’da, kış aylarında tabiattaki ölümün baharla yeniden nasıl canlandığı ve bu canlılığın insan, özellikle şairler üzerindeki etkilerini ve yaşlanmasıyla herkesin kendisini terk ettiği ama baharın kendisini terk etmediğini ifade eden “**Baharı Severim**” adlı yazısı ve bu yazının yayınlanmasını isteyen bir “**Mektup**”u yer almıştır.

Cahit:

Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız yazarın **Hazine-i Fünûn**’un “**Mütenevvia**” sütununda yer alan “**Arzu-yı Visâl-Muhabbet**” adlı yazısında, arzu duyulan bir şeye kavuşmanın insana vereceği mutluluğun büyüklüğüne vurgu yapmıştır.

E (١). Eslahaddin:

İsmi “Münderacât”ta **E (١). Selahaddin** olarak geçen yazarın tercüme olduğunu düşündüğümüz “**Bir Manzara-i Kutbiye**” adlı yazısında, bir seyyahın Kuzey Kutbu’na yaptığı deniz gezisinde gördüğü buzullar karşısındaki hayranlığına değinilmiştir.

E (١). Raif (Erzurûmî):

Bir vapur gezisi sırasında gördüğü kıza âşık olması hakkındaki anısından “**Hâlâ Düşünüyorum**” adlı yazısında bahseden yazar hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Emin (Revandizli):

Bir doktor veya sağlık alanına ilgisi bulunan birisi olarak değerlendirebileceğimiz yazarın **Hazine-i Fünûn**’da yer alan 3 yazısından 2’si tercümedir. Bunlar uyku problemi çekenlerin ilaç kullanmadan bu sorunu nasıl aşabilecekleri konusunda konu ile ilgili yazılar yazan doktorların görüşlerine yer verdiği “**İlaç Kullanmaksızın Uykusuzluğun Tedavisi**” ve hastalanmamak için giyim kuşamda dikkat edilmesi gereken hususların neler olacağı hakkında Dr. Buşven (بوشون) ’in makale-i âtîyesinin tercümesinin yer aldığı “**Melbûsât**” adlı yazılardır. Ayrıca kapalı yerlerin havasının nasıl temizleneceği konusunda tavsiyelerini sunduğu “**Tecdîd-i Hevâ-yı Mesâkin**” adlı yazısı yayımlanmıştır.

Faik Reşât (1851 – 1914):

Yazar, Şair, Edebiyat Tarihçisi. Asıl adı **Ahmet Reşat** olan **Faik Reşât**’ın babası **İzmirli Hacı Tahir Efendi**’dir. 26 Eylül 1851’de annesinin babası İhya Efendi’nin Kabasakal’daki evinde doğdu. Sıbyan ve İrfaniye ve müteakiben Valide rüşdi mekteplerinde okudu. Mektepten şahadetname almaksızın çıkarak Babı seraskeri muhasebe kalemine girdi. 1865’de büyük babası — mümeyyizlerinden bulunduğu Divanı hümayun, iki sene sonra Hariciye Mektubî kalemlerine kaydettirdi. Divan Kalemine devamı esnasında Tahvil Kalemî ketebesinden Cem’î Efendi’den kalemde Farisî ve sabahları evinde Ayasofya medresesi talebesinden Ali Efendi’den Arabî dersleri almıştır.

Faik Reşât Trablusgarp'ta Humus tahrirat müdürlüğü; **Diyarbakır, Van, Yanya Maarif Müdürlüğü, Matbuat-ı Dâhiliye Mümeyyizliği ve müdür yardımcılığı, İnas Sultanisi'nde ve Kadastro Mektebi'nde** edebiyat öğretmenliği, **Darülfünun'da** Edebiyat Tarihi Müderrisliği, **Tarih-i Osmân-i Encümen'inde** muhabir üyelik yapmıştır. **Faik Reşât** değişik gazete ve mecmualar çıkarmış; **Takvim-i Vakâyî'de (1880), Hazine-i Fünûn'da** başyazarlık yapmıştır. **Hazine-i Fünûn, Resimli Gazete, Mektep, Mürüvvet, Musavver Terakki, Şark, Envâr-ı Zekâ, İntika, Amît, Devr-i Cedîd, Medeniyet** gibi gazete ve dergilerde yazmıştır. 26 Haziran 1914'te **Göztepe'de** vefat eden **Faik Reşât, Sarâ-yı Cedid Kabristanı'na** defnedilmiştir.

Faik Reşât matbuat âleminde ismini ilk defa 9 Eylül 1873 (17 Recep 1290) tarihli 966 numaralı **Hakâyiku'l-Vakâyî** Gazetesinde çıkan bir yazısıyla duyurur. Bu yazısında **Hakâyiku'l-Vakâyî'nin** daha çok gazetecilere yer veren muhtevasını eleştirmiş ve Batıdan yapılan akım, hikmet ve sanata dair tercümeleri gazetelerde görmek istediğini ifade etmiştir. Daha sonraki yıllarda **Muallim Naci'nin** tesiri ile eski tarza yönelecek olan edebiyat zevki bu yıllarda **İbret'teki** yazıların da tesiri ile daha çok Batıya yöneliktir.

Hazine-i Fünûn'un incelediğimiz sayılarında (2. Yıl, 27–52) **Faik Reşât'ın** ismini “Eslâf”, “Mütenevvîa”, “Kısm-ı Edebî” ve “Öteberi” sütunlarında görüyoruz. Derginin önemli bir bölümünü oluşturan **Eslâf'ta** Osmanlı ulema ve şuarâsından bazılarının hayatını, edebî kişiliğini ve eserlerini örnekleri ile tanıtmıştır. **Faik Reşât, önce Hazine-i Fünûn'da** yayımlanan daha sonra iki ciltlik bir kitap haline getirilen **Eslâf'ta** tanıttığı kişileri kronolojik ya da alfabetik sıralamaya tabi tutmamıştır. “Eslâf” ve “Kısm-ı Edebî” sütunlarında Osmanlı ulema ve şuarâsından bazılarının eserlerinden örneklerle birlikte hayatları hakkında bilgi verirken “Öteberi” sütununda kelime ve eklerin doğru kullanımları hakkında bilgi vermektedir. “Mütenevvîa” sütununda ise hikâye ve çeşitli konularda açıklamalara yer vermiştir. “Kısm-ı Edebî” sütununda ayrıca makalelere yer vermiştir.

Faik Reşât, Hazine-i Fünûn'un incelenen sayılarında **Faik** imzasını kullanmıştır. Derginin 31., 35. ve 44. sayılarında yer alan “**Eslâf**” sütununda ise imzasız yazılarına rastlanmıştır. Bunlar da yazarın adına fişlenmiştir.

Önemli bazı eserleri: 1— **Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye**, 2— **Eslâf**, 3— **Güldeste (Şiirler)**, 4— **Hazine-i Müntejabat**, 5— **Külliyat-ı Letâif**, 6— **Gencine-i Letâif**, 7— **Kıraat Dersleri**, 8— **İnşa ve Kitabet**, 9— **Muhtasar ve Musavver Tarih-i Osmanî**, 10— **Kemal ile Muhaberemiz**, 11— **Amelî ve Nazarî Talimi Kitabet**, 12— **Mükemmel Lügat-i Osmanî**(Ali Nazıma Bey'le), 13— **Sergüzeşt-i Sünühi**, 14— **Sergüzeşt-i Aristonotis**.

Faik Reşât merhum, terbiyeli, nazik, halim, mütevazı, kadirşinas, çalışkan, lisana ve edebiyata vakıf, bildiğini iyi bilir, iyi bir zat idi

Maarif müdürlüklerinde, mektep muallimliklerinde ve gazete muharrirliklerinde yıllarca irfanı memlekete hizmet eden danış erbabının kudemasından idi. Son zamanlarında Matbuat-ı Osmaniye tarihini yazmakla uğraşırdı. (İnal 1988: 1431–1435)

Yazarın **Hazine-i Fünûn**'da çeşitli konu ve türde toplam 23 yazısı yer almaktadır. Bu yazılardan 13'ü biyografi, 1'i hikâye, 3'ü dilbilgisi, 3'ü şiir, 1'i tenkit, 1'i açıklama, 1'i intihâl konusunda makaledir.

Fatma Makbule Leman (İstanbul 1865–1898):

Şair, yazar. “**Leman**” mahlasıdır. 1865'te Beşiktaş'ta doğdu. Babası Beşinci Sultan Murat'ın Kahveci Başısı Hacı İbrahim Efendi'dir. Kız Rüşdiyesi'ni bitirdi. Özel tahsil gördü. Kocas Şûra-yı Devlet Azası Mehmet Fuat da şairdir. **Fatma Makbule Leman**'ın sıhhati çok bozuktu, bu yüzden sabrıyla da şöhret buldu. 1898'de Göztepe'de vefat etti. Ölümü dolayısıyla **Tevfik Fikret** de bir mersiye yazmıştır.

Gazete ve mecmualarla neşriyatta bulunan ilk Türk kadınlarından. Yazılarının çoğunu yatakta yazmıştır. Nesirleri, nazımlarından ziyadedir.

Yazıları, **Hanımlara Mahsus Gazete**, **Hazine-i Evrâk**, **Hazine-i Fünûn**'da çıktı. Bu yazıların çoğu ahlâka ve kadın terbiyesine dairdir. Bu ahlâkî yazıları,

ölümünden sonra hakkında söylenenler **Mâkes-i Hayâl (1892)** adlı kitapta toplanmıştır. Bu eserin satışından elde edilen hâsılatı “**Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti**”ne ihda olunmuştur.

Merhumenin hayatının çoğu hastalıkla geçmiş ve eserlerinin mühim bir kısmını o hâlinde yazmıştır.

Ahlâkî eserlerini, Şûrayı Devlet Reisi Sait Paşa takdir ettiğinden makamı sadarete tavsiyesi üzerine şefekat nişanı verilmiştir. (Mehmet Tahir 1972: 238-239; İnal 1988: 904-907; Banarlı 1982:992)

Hazine-i Fünûn’da yer alan, “**Subh-ı Saâdet**” adlı yazısında, sabahın verdiği huzurla yüreğinde oluşan coşkuya ve bu coşkuyla birlikte sabah ezanının kendinde meydana getirdiği huşuya değinmiş ve bu huşu ile Fuzulî’den ilhamla yazdığı 5 dörtlüğe yer vermiştir.

H (ح). Ferit:

Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız Kozan Sancağı tahrîrât Müdür-i Esbakı Metûfî Recai Efendizade H (ح). Ferit Efendi tarafından gönderilen “**Tevhîd**”, 3 adet 5’li bentten oluşan bir şiirdir.

Hüseyin Pertev (Selanik’te Alyanus İsrailiyât ve Hayruş Mektepleri Muallimi):

Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız yazarın, tercüme bir yazı olan “**Tesîrât-ı Seyahat-Kış Memleketi**” adlı yazısında sahil kenarı bir körfez kasabası tanıtılmaktadır.

İsmet (Müstecabizade İbrahim) (1868 – 1917):

1868’de Balıkesir’de doğdu. Karesi dâhilinde Balya kazasının Müstecab köyü zürraından — Balıkesir’de mütevattın — Mehmet Ağazade İcra Memuru Mehmet Ali Efendi’nin oğludur.

“**Müstecabizade**” namıyla yâd olunur. On yaşına kadar tahsilden kaçtı. 1885’te tesis edilen Karesi İdadî Mektebine ilk şakirt olarak girdi. Altı sene sonra ilk mezun olarak çıktı. Arabî, Farisî ve Fransızca öğrenmeğe çalıştı. İstanbul’a geldi. Hukuk Mektebine devam etti. 1897’de aliyyülâlâ rüus aldı.

İslâmî ilimlere ve Batı ilimlerine vâkıf, nazım ve nesirde kalem sahibi, ahlâk ve fazilet erbabından bir zat olduğuna eserleri şahittir. Naci mektebine mensup olmakla beraber şiirde kendine mahsus bir üslûbu ince ve manidar şiirleri vardır.

Gazete ve mecmualara yazı yazdı. Yapılan bir iftira üzerine Midilli’de hapis yattı. Mahkûmiyet müddetini bitirdikten sonra **Tütün Reji İdaresi Umur-ı Hukukiye Müdürlüğü, İzmir İstinaf Hukuk Mahkemesi azalığı, Isparta İstinaf Hukuk Riyaseti** görevlerinde bulundu.

İzmir’de “**Hıyaban**” namı ile edebî bir mecmua neşretmeğe başladı ise de rağbet görmedi. 1917’de Isparta’da vefat etti.

Eserleri: **Terâne** (nazım-nesir karışık, 1893), **Dâsıtân-ı Zafer** (Şehzade Süleyman’ın Rumeli’ye geçişini anlatır, 1896), **Nâilî-i Kadîm** (şairin hal tercümesi ile şiirleri, 1900), **Fürûk-ı Elfâz** (Dilimizde mâna ve kullanım açısından aralarında farklar bulunan kelimelere dair, 1893), **Şukufeçîn** (İzmir’de Âhenk Gazetesi’nde yayımlanan yazıları, 1911), **Tetimme-i Lügat-ı Naci** (**Muallim Naci**’nin “F” harfine kadar yazdığı lügati tamamlamıştır, 1890)’yi yazmıştır. Ayrıca, Midilli’de iken “**Ömer Hayyam**”ın rubailerinden “177” sini ve Lamartine’den, **Rafael**’i İskender adlı birisiyle beraber tercüme etmiştir (1898). (İnal 1988:717–722; Mehmet Tahir 1972:188–189)

Şark kültürü açısından oldukça kuvvetli ve **Arapça, Farsça** ve Fransızcaya hâkim bir şair olan İsmet’in eserlerinin yayımlandığı dergiler arasında **Mektep, Malumât, Terakki, Marifet, İrtika, Resimli Gazete, Hazine-i Fünûn** gibi daha çok eski edebiyat taraftarlarının toplandığı dergiler vardır. (Huyugüzel 2000: 287–289)

Şairin **Hazine-i Fünûn**’da **Nâilî-i Kadîm**’in hayatını anlattığı bir biyografi yazısı ve **Ahmet Tevfik Lâmi**h ile karşılıklı olarak yazdıkları **Gazel-i Müşterek** yer almaktadır.

[İZBUDAK], Veled Çelebi (Konya 1869 - Ankara 1953):

Şair, dil ve edebiyat âlimi. Tam adı **Mehmet Bahâeddin Veled Çelebi** **[İZBUDAK]**’tır. 1868’de Konya’da doğdu. Babası İbni Mevlana Mustafa Necib

Çelebi'dir. Şiirlerinde Bahâî mahlasını kullandı. Baba tarafından Mevlâna Celâlettin-ı Rûmî'nin 18. göbekten torunuydu.

Rüştiyeyi bitirdikten sonra Sultan Veled medresesine devam eden **[İZBUDAK]**, **Özel** dersler alarak **Arapça** ve **Farsça** öğrenerek, tefsir ve hadis okuyarak dini bilgisini attırdı. 1885 yılında **Konya Vilâyeti Mektub-î Kalemî**'ne girdi, bir yıl sonra da **Vilâyet gazetesi** başyazarlığına getirildi, aynı yıl **Vilâyet Mekteb-i Rüşdiyesi**'nde hat ve Farsça hocalığı ile öğretmenliğe başladı. 1889 yılında İstanbul'a gelen Veled Çelebi, Hoca Raik Efendi'den "Buhari-i Şerif" okuyarak hadis bilgisini derinleştirdi. Bu yıllarda **Matbuât-ı Dâhiliye Kalemî**'nde memuriyet hayatına başladı. II. Meşrutiyet'ten sonra **Galatasaray Sultanisi'nde Farisî muallimi** ile **Dârülfünûn'da Tarih-i Edebiyat-ı Farisîye Müderrisi** olarak görev yaptı. **Ahter gazetesi** müfettişliğini yürüttü.

I. Dünya Savaşı'nda postnişin olarak başında bulunduğu Mevlana dergâhındaki Mevlevî dervişlerinden meydana getirdiği "Mücâhidân-ı Mevleviyye Alayı"nı kurup dervişlerin başında savaşmak üzere Şam'a; Kurtuluş Savaşı mücadelesine destek amacıyla Ankara'ya geçmiştir. Ankara Hükümeti tarafından Ankara Lisesi öğretmenliğine ve ayrıca Ziya Gökalp'le Telif ve Tercüme Encümeni Âzalığı'na tayin olundu

Tercümân-ı Hakikât, İkdâm, Mektep, Hazine-i Fünûn, Resimli Gazete gibi gazete ve dergilerde yazı ve şiirleri yayınlanmıştır.

1919'da Şurayı Devlet azalığına tayin edilmiş; 1924–1943 yılları arasında Kastamonu ve Yozgat milletvekilliğine seçilmiştir.

"**Türk Dili**" adlı eserini **Faik Reşât** ve **Mustafa Sâmih Rifat**'la yaptıkları ilmî ve edebî musahabeler sonucunda yazmıştır.

Başlıca eserleri: **Leyla ile Mecnun (1893)**, **Muhakemetü'l-Lügateyn (Osmanlıcaya çev. 1897)**, **Letâif-i Nasreddin Hoca (1909)**, **Lisan-ı Farisî (1909)**, **Hayru'l-kelâm (1914)**, **Türk Diline Medhal (1923)**, **Ferhengname-i Sâdi Tercümesi (1924)**, **Divân-ı Türki-i Sultan Veled (Kilisli Muallim Rifat'la beraber, 1925)**, **El-İdrak Hâşiyesi (1936)**, **Atalar Sözü (1936)**, **Mesnevî Tercümesi (VI. C. 1942–1946)**, **Hatıralarım (1946)**. Ayrıca Orhun Kitabeleri'nden başlayarak

pek çok eserin taranmasıyla meydana getirilmiş VIII. C. Türk Dili isimli bir eseri yazma halinde TDK Ktp.sinde bulunmaktadır. Bir divanı dolduracak kadar ilahi, kaside, gazel, naat, mersiye, terhib-i bent, tahmis, kıtaat, rubai ve müfredleri vardır. (İnal 1988:1977–1982)

Hazine-i Fünûn'da **Veled Çelebi**'ye ait dört yazı mevcuttur. Bu yazılar **“Kısm-ı Edebî”**, **“Mütennivvia”** ve **“Öteberi”** sütunlarında yayımlanmıştır. Bu yazılarından, **“Kış İçinde Bahar Âlemi”**nde B., M., V. Adlı kişilerle çıkmış olduğu İstanbul'daki bir gezide çevrenin güzelliğiyle içindeki hoşluktan, yaptıkları edebî sohbetten, ‘badem ağacı’ için beyit yazma yarışından; **“Beyhûde, İlhâk, Nânpare, İskân”** adlı yazısında bu kelimelerin anlamlarından bahsetmiştir. **“Musâhabe”**de ‘T.....’ adlı kişiyle, havanın insan üzerindeki etkileri hakkındaki sohbetinden bahsedip ‘....-ânımıza’ redifli nazireyi yazmıştır. **“Bedâyü'l-Arab”** adlı yazısında ise Arap şairlerinden bazılarının dörtlüklerini açıklayıp ve bu dörtlüklerin edebî sanatlarını göstermiştir.

Veled Çelebi [İZBUDAK], **Hazine-i Fünûn**'daki bu yazı ve şiirlerini **“Bahâî”** imzasıyla yazmıştır.

İzzet Efendi:

Hazine-i Fünûn'da dört yazısı bulunan **İzzet Efendi**'nin hayatı hakkında hiçbir bilgiye ulaşamamıştır. Bu yazılar **“Kısm-ı Edebî”** sütununda yayımlanmıştır. Aksaray'da Yusuf Paşa civarında ziyaret ettiği bir okulda müdür beyin odasında deste deste kitaplarla karşılaşması hakkındaki **“Mektup”**; **“İki Makale”**; yayınlanmayan yazıları için üzüntüsünü ve yayınlanan yazıları için de teşekkürü ifade eden **“(İzzet Efendi'nin Yazılarına Dair)”** ve Mustafa Nuri Efendi hakkındaki duygularına yer verdiği **“Münşi-i Meşhûr Saadetli İzzet Efendi Hazretleri Tarafından İhdâ Buyrulmuştur”** başlıklı yazılarıdır.

K (ق). B.:

Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız yazarın, 5 sayı devam eden **“Âsûriler ve Keldânilere Mahsus Hatt-ı Mîhî Hakkında Malumât-ı Mücmele”** adlı yazısında Âsûriler ile Arap Lisanı arasındaki harf ve kelimeler bakımından farklılıklar ve benzerlikler karşılaştırılarak ortaya konulmuştur.

Kâzım Paşa (1821 – İstanbul 1889):

Şair. 1821’de Koniçe’de doğdu. Babası Hüseyin Hüsni Bey’dir. Küçük yaşta babası ile beraber İstanbul’a geldi. Yaşı ve tahsili biraz ilerledikten sonra Babîâlî’de **Divan-ı Hümayun** ve **Mühimme** kalemlerine ve bir müddet de **Maliye Nezareti Mektubî Kalemine** devam etti. **Asakir-i Hassa** silkine girdi. Birkaç senede **Liva Kitabetine** ve **Alay Eminliğine** terfi olundu.

1877 Rus Harbinde **Dördüncü Ordunun Erkân Reisliğinde** bulundu. **Babı Seraskerî Muhasebat** dairesinde uzun müddet hizmet etti. O daireye Reis-i sani oldu. Bir aralık **Masarifat Nezareti Vekâleti**’nde bulundu.

Divan-ı Harb-i Daimî Azası’nda iken 1889’da Üsküdar’da Açık Türbe Mahallesi’ndeki evinde vefat etti.

Bedevi tarikatından hilâfet almış ve Celvetî tarikatından da tâc-ı şerif giymiştir. Çok dokunaklı yanık şiir söyleyen şairlerden bir zat olup Peygamber Efendimizin (S.A.V.) Ehl-i Beyti’ne muhabbetinin şiddetiyle meşhur olmuştur. Na’t-ı şerifler ve kasideler inşâdiyle hususîyle acıklı mersiyeler söylemekte asrının tekiydi.

Kâzım Paşa, mersiyegûlukta ve lisanen ve kalemen hicivde en ileri giden şairlerdendir. Ekseriye Fuzulî vadisinde söylediği şiirler, bilhassa mersiyeler, kudret-i edebiyesine şahadet ediyor.

Eserleri: “**Mekaalîd-i Aşk**” ile “**Divançe-i Eş’âr**” (İnal 1988:801–810; Mehmet Tahir 1972:208–209)

Hazine-i Fünûn’da “**Ma’raz-ı Sühan**” sütununda “**Münacat**” ve “**Naat**” başlıklı iki şiiri yer almaktadır. Bu iki şiir Fuzulî’nin aynı başlıklı şiirlerine naziredir.

M. İhsan (Şam Mekteb-i İdâdî-i Askerî Dâhiliye Zâbiti Mülâzımı):

Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız yazarın, 3 sayı devam eden “**Şam’dan Mektup**” adlı yazılarında Şam’da yaptığı gezilerden ve gezdiği yerlerin kimler tarafından yapıldığını anlatmaktadır.

Mehmet Celal (İstanbul 1867–1912):

Şair, yazar. 1867’de İstanbul’da doğdu. Jandarma Dairesi Reisi Esbakı Ferit İsmail Hakkı Paşa’nın oğludur. Muntazam bir tahsil görmedi. Babasının Jandarma Dairesi Reisliği sırasında **Tahrirat Kalemi**’ne girdi, mümeyyiz oldu; lakin içki ve eğlence düşkünlüğü yüzünden vazifesine devam edemedi. Bir süre özel dersler vermiştir.

Yazı hayatına **Tercümân-ı Hakikât**’te yayımlanan şiirleri ile girmiştir. Daha sonra **Mürüvvet, Mektep, Musavver, Şafak, Saadet, Gayret, Maarif, Muktebes, Resimli Gazete, Hazine-i Fünûn, Mektûp, Musavver Terakki, Sürûd, Servet, Sabah, Malumât, Marifet, İrtika, Cerîdetü'l-Hakâyık, Gülşen** gibi gazete ve mecmualarda yazılar yazmıştır. Gazel yanında yeni tarzda şiirler, romanlar yazmış olan Mehmet Celal, irticalî şiir söylemekte pek mahir olduğundan Şair-i zî-irtical lakabı ile anılır. Beş defa evlenmiş, pek çok sevda hikâyesine adı karışmıştır. Özellikle Anna adlı birine olan aşkı neticesinde söyledikleri “**Ada’da Söylediklerim**” onun Ada şairi olarak tanınmasına yol açmıştır.

En ziyade sevdiği “Fehime” namındaki zevcesinin on dört yaşında vefatı üzerine “**Küçük Gelin (roman)**” namı ile bir eser neşretmiştir. Eserlerinde basit ancak samimi bir ifade görülür. Zamanında çok okunmuş bir yazardır.

Bazı eserleri:

Şiir: **Teracüm-i Ahvâl-i Selâtin, Ada’da Söylediklerim** (1886), **Gazellerim** (1892), **Elvah-ı Şâirane** (1894), **Zade-i Celâl** (1894).

Hikâye, roman; **Cemile** (1886), **Venüs, Zehra, Dehşet yahut Üç Mezar** (1887), **Bir Kadının Hayatı** (1890), **Elvâh-ı Sevda** (1891), **Halâ Seviyor yahut İftirak** (1891), **Karlar Altında** (1893), **Bî-vefâ** (1894), **Ak Saçlar** (1895), **Dâmen-Âlude** (1887), **Aşk-ı Mâsumane** (1900), **İki Kız** (1901), **Küçük Gelin** (1892), **Kuşdilinde** (1910), **Mükafât, Mavi Sümbül, Oyun, Margirit, Vicadan Azabları, Teverrüm, Rene, İki Kanarya, Aşina-yı Nikâh.**

Diğer eserleri, **Osmanlı Edebiyatı Nümuneleri** (1894), **İstiğrak yahut Nesirlerim** (1887), **Ahmet Rasim Bey** (1900), **Hüdavendigâr Gazi yahut Fetihler ve Kosova Sahrası** (1891), **Fatih Sultan Mehmet-i Sani yahut İstanbul’un Fethi**

(1891), **Çelebi Sultan Mehmet yahut Müceddid-i Devlet** (1892), **Sevda Lügati, Şîr-i Gaza**. (İnal 1988:212-218; Banarlı 1982: 1020; Akyüz :210)

Hazine-i Fünûn'da yer alan, “**Kısm-ı Edebî**” sütununda üç yazısı yayımlanmıştır. Bunlardan ikisi şiir, biri denemedir. “**Şîr-i Gazâ**” adlı kasidesinde, Sultan Murat Han-ı sâninin yaptığı savaşların tasviri yapılarak Sultan Murat'ın ölümüyle Beyliklerin isyanından ve Beyliklerle yapılan mücadelelerden, Karamanoğulları'nın sürekli isyan etmesi ve padişahın yakalanan beyi kızı sebebiyle affetmesinden, Avrupa Devletleri'nin her fırsatta savaş açtıklarından ve her defasında Osmanlı'nın galip gelmesinden bahsedilmektedir. “**Son Aşk**” ise daha önce “**Sürûd**” adlı mecmuada yayınlanan şiiridir. “**Nevbahar**” adlı denemesinde ise baharın gelmesiyle doğanın canlanması konusu işlenmiştir.

Mehmet İhsan (Muhasebe-i Vilayet Ketebesinden):

Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız yazarın, Selanik'ten gönderdiği ilk yazısı bir hikâye olup “**Andre**” adını taşımaktadır. Tercüme olduğunu düşündüğümüz bu hikâyede, bir yılbaşı yortusunda Luis isimli bir kıza âşık olan Andre, kızın bir hastalık sonucu ölümü üzerine kederlenince, kederini dağıtsın diye babası seyahate gönderir, yola çıkan genç, bunun bir çare olmayacağını anlayınca babasının yanına döner. Fakat iki ay sonra daha fazla kedere dayanamayan genç de ölür. Sevdığı kızla yan yana defnedilir.

Ayrıca gönderdiği iki “**Gazel**”lerden biri “nişânîdir”, diğeri “...-ândır” rediflidir.

Mehmet Rifat (Kilisli) (Kilis 1877-İstanbul 1936):

Hekim, şair. 1877'de Kilis'te doğdu. Kilis'te Emin Çelebioğulları'ndan Hacı Ahmet Efendi'nin oğludur. İlk tahsilini memleketinde gördükten sonra İstanbul'a geldi. Askerî rüşdisinde ve tıbbî idadisinde okudu. Askerî tıbbiye mektebine girdi. 1903'te sınıfın birincisi olarak çıktı. Bağdat'ta Jeoloji tetkikatına giden bir Alman heyetine iştirak ederek malumâtını kuvvetlendirdi. **Karantina İdaresi**'nde, **Tıbbiye Mektebi**'nde, **Sevahl Sıhhiye Müdürlüğü**'nde hekim, idareci ve muallim olarak görev yaptı. Emekliye ayrıldıktan sonra **Şûrâ-yı Devlet Âzalığı**'na tayin edildi.

Vefatında **Tan** gazetesine yazılan yazıda “... Doktor, idareci, muallim ve muharrir sıfatı ile muvaffakiyetli ve faydalı bir hayat geçirmiştir. **Verem Kabili Şifadır, Sari Hastalıklardan Tevakki, Genç Kalnız, Gençlere Tenasül Terbiyesi** gibi kıymetli eserleri vardır” deniliyor.

Mektep arkadaşlarından Doktor Mazher Osman, “**Tan**” muharrirlerinden birine beyanatta bulunduğu sırada şu sözleri de söylemiştir:

“... Daha mektepte iken kalemiyle hayatını kazanmaya başlamış, ailesine yardım etmiştir. “**İkdam**”ın Türkçülüğe dair yazdığı eserler üzerinde çalışmış, Evliya Çelebi Seyahatnamesini bugünkü müdevven haline o, koymuştur. Fransızca ve Arapçayı da iyi bilirdi. Doktorlarımız arasında kalemi en kuvvetli olanlardan biridir. Çok çalışkandı. Hayatta muvaffak olmak için her şeye atılmıştı. Fakat hiç bir vakit izzeti nefsinden, haysiyetinden fedakârlıkta bulunmamıştır. Son zamanında gayet kıymetli bir tıbbî lûgat vücuda getirmiştir, basılmak üzeredir. Hıfzıssıhha mütehassısı idi”. (İnal 1988: 1484–1486)

Hazine-i Fünûn’da, Ramazan-ı Şerif’in yüceliğini ifa eden 6 kıtalık “**Ulvîyet-i Ramazan**” ve “**Gazel**” adlı 2 şiirine yer verilmiştir.

Mehmet Şükrü (İstanbul ?-1910):

Tarihçi. Deniz subayı olup Mekteb-i Bahriye’de öğretmenlik ve kaptanlık yaptı. Mezarı Heybeliada’dadır. Osmanlı harbiyesi ve deniz savaşları hakkında araştırmaları vardır.

Eserleri: **Esfâr-ı Bahriye-yi Osmaniye** (I. C. 1889. Eserin ikinci cildi I. Abdülhamit devrine kadar gelmekte olup basılmamıştır), **Bahriyemizin Tarihçesi** (1912), **Osmanlı Tarihi, Hukuk-ı Düvel-i Bahriye ve Marasim-i Teşrifat**. (Türk Dili ve Edebiyatı Ansk)

Denizci olması sebebiyle yaptığı araştırmalardan elde ettiği bilgilerle özellikle denizcilik alanında kullanılan “**Tersane, Amiral, Kaptan, Levent Lafızları hakkında Malumât**” kelimelerin nerede ortaya çıktıkları ve ne gibi değişikliklere uğradıkları hakkında bilgi vermektedir.

Mehmet Tevfik (Kastamonu 1873 - ?):

Yazar. 1873'te Kastamonu'da doğdu. Babası, Sofîzade Hafız Abdullah Sıdkı Efendi'dir. Rüşdî Mektebinde okuduktan sonra Hafız Ahmet Mahir Efendi'nin dersine on sene devamla tedris-i mutad olan ilimleri tahsil etti ve 1896'da icazet almıştır. Babasının vefatı üzerine ticarete başlamıştır.

Muhiblerinin iltiması üzerine 1902'de tefsiri şerif tedris ve on altı senede itmam etti. O senelerde Buhârî-i Şerif de okutmuştur. Müracaat eden talebeye ayrıca Nahiv, Mantık, Adabı münazara ve muhadara, Maani, Fıkıh ve Tefsir ve mülga; Darülhilâfe medresesinde Mantık, Felsefe, Tarihi Edvan, Usul talim eylemiştir.

Sanayi Mektebi müdürlüğünde, vilâyet umumî meclisi ile muhtelif encümenler ve komisyonlar azalığında bulunmuştur.

Hayatının evailinde söylediği eş'arı ihtiva eden **“Hulviyat”** basıldı. **“Bevanülhak”** ve **“Elmedaris”** mecmualarında makaleleri intişar etti. Vahdeti vücuda dair **“مبدأ الولاية”**, ahlâka müteallik **“مبدأ الخير في الاخلاق الامم”** ve Hazreti Mevlâna'nın yüz rubaisinin şerhini havi ve 400 sahifeden mürekkebe **“Rubaiyyatı Mevlâna”** isimli eserleriyle son zamanlarda yazdığı manzumeler basılmamıştır. (İnal 1988:1935)

Hazine-i Fünûn'da yer alan **“Pickpocket Yahut Londra Yankesicileri”** adlı yazısında, yankesicilerin nasıl iş yaptıklarını ve halkı nasıl bezdirdiklerini anlatmaktadır.

Mehmet Tevfik (Köprülüzade):

Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız yazarın, 2 yazısından biri olan **“Fakir Bir Kız”** adlı hikâye tercüme bir hikâye olup Hans C. Andersen 'e aittir; fakat bu hikâyenin tercüme olduğuna ve kime ait olduğuna dair bir işaret belirtilmeden yayımlanmıştır. Bir diğer yazısı ise **“Metanetsiz Olan Kadın mıdır Erkek midir?”** başlıklı deneme olup metanet konusunda kadınların erkeklerden daha fazla duyarlı olduklarını düşündüğünü ifade etmektedir.

Muhyiddin:

Kaynaklar taranırken Son Asır Türk Şairleri'nde **Mehmet Muhyiddin Mekkî (Çağpar)** ve **Muhyiddin Raif (Yengin)** isimlerine rastlanmıştır. Her iki isim

de mecmuanın yayınlandığı 1895'te şiirler yazmaktadırlar. **Muhyiddin Mekki** hakkında söz konusu kaynakta "... Asıl üstadı, erkânıharbiye miralayı Receb Vahyi Beydir. İlk defa onunla müşaare etti. Sonraları Abdülhak Hamit'le ve çok sevdiği Cenab Şehabettin ile, Ali Ekrem, Süleyman Nazif ve zamanının diğer şairler ile mektuplaşır ve birbirlerine eserlerini gönderirlerdi. İlk eseri "**Yeşil Yaprak**"tır. "**Yeni Mevlidi Nebvî**" ile "**Anize**" ve "**Nahid**" namında manzum, "**Güzel Vatan**" "**Güzel Rumeli**" isimli mensur piyesleri vardır. "**Filiz**" de en son eseridir. Bunların hepsi matbudur. "; **Muhyiddin Raif (Yengin)** hakkında ise "Eski yolda gazelleri, iki yüz rubaisi, yeni tarzda manzumeleri ve hece vezniyle şiirleri, divan teşkil edebilecek derecededir. Arabî, Farişî ve İngilizceden mütercem bazı âsarı vardır. Eş'arının bir kısmı, **Servet-i Fünûn**, **Resimli Gazete**, **Tercümân-ı Hakikât**, **Maarif**, **Aşîyan**, **Malumât**, **Terakki**, **Mahfil** gazete ve risaleleriyle neşredildi." bilgileri verilmektedir. Dergide iki gazeli, bir kıtası bulunan **Muhyiddin**'in **Muhyiddin Raif** olma ihtimali çok yüksektir. Fakat elimizdeki bilgiler bunu ispatlamaya yeterli değildir.

Mustafa Hayrullah:

Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız yazarın, "**Oksiyor**" başlıklı yazısında yenilen sebze ve meyvelerden insanlara geçebilen ve insanlarda hastalık yapabilen parazit türü bir hayvanın insan vücudunda nasıl yaşadığından ve nasıl ürediklerinden bahsetmiş; "**İlmü'l-Hayattan Birkaç Bahis - Hayat**" başlıklı yazısında da havâs ve vezâif içerisinde hayatın yaşanması gerekliliği üzerinde durmuştur.

Mustafa Rauf:

Hayatı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız **Mustafa Rauf**'un **Hazine-i Fünûn**'da çoğunluğu "**Mütenevvia**" sütununda yer alan yazılarını tespit ettik. Günlük hayata getireceği kolaylıklar konusunda bilgi vermek amacıyla kaleme aldığı iki ayrı "**Sıhhatnümâ**" adlı yazılarla, Çay, İstiridye, Midye, Istakoz, , Çağanoz, Yengeç; Yumurtanın Taze Olup Olmadığını Nasıl Anlamalı?, Yumurtanın Beş Altı Ay Nasıl Taze Saklamalı; Kauçuk Ağacı konularında ve Piliç, Hindi, Ördek; Kaz; Sayd u Şikâr Hayvanlar; Portakal Hıfzı;

Pişirmesi Batî Olan Me’kûlâtı Tezce Pişirmek; Bazı Balıkların Ağır Kokularını Defetmek; Yumurta, Süt konularında; “**Vesâya-yı Beytiyye**” ile de Fen Bilgisi ve Matematik alanında, Yemek Kapları, 1’den 10000’e Kadar Olan Adetleri Parmak İle Göstermek hakkında bilgiler vermiştir.

Hikâye (hatıra ?) alanındaki “**Raciye**”, Karadeniz’den İstanbul’a gelen bir posta vapurundaki bir buçuk yaşındaki bir çocuğun eve yerleştikten sonra havale geçirmesi, anne-baba ve doktorun çaresiz kalmaları, iyice kötüleşen çocuğun son kez gözünü açıp anne-babasına tebessüm ettikten sonra ölmesi hakkında olup “**Nevreste Bir Muharririn Hissiyatı**” ise kar yağışı altında etrafın hoşluğu içerisinde yazmak istediğı ama yazamadığı bir makalenin başında bekleyişi, yazdığı bir makalenin dergide yayımlanıp yayımlanmayacağını beklemesi hakkındadır.

Anı alanındaki “**Zavallı Arkadaşım**”da mektepte okurken biriyle tanıştığından, bu kişinin halinden, mezun oldukları gün farklı okulları kazandıkları için arkadaşının kendisine söylediğı sözlerden, arkadaşının hasta olmasından ve ölümünden ve “**Zavallı Arkadaşımın Kabrini Ziyaret**” de ise bir bahar mevsiminde elinde olmadan Eyup Sultan Kabristanlığına gittiğinden, arkadaşının mezarı başında birlikte yaşadıkları olaylardan, ölmeden önce hastanede ziyaret ettiğinden, ağlaya ağlaya mezarlıktan ayrılışından bahsediyor. Ayrıca “**Tuzla’da Bir Sabah**”da da Tuzla’da uyandığı bir sabah gördüğü manzara karşısındaki hissiyatından bahsetmektedir.

Sağlık alanındaki “**Tedâbir-i Tahaffuzîyeye Dair Bir İki Söz**”de yazının yazıldığı sıralarda meydana gelen bir çok hastalıklara karşı dikkatli olunması ve hastalık oluşturabilecek yerler ve bozuk yemeklere karşı gerekli tedbirlerin alınması gerektiğine, “**Sıhhâtnümâ**”da, o dönemlerde yapılan kolalı gömleklerin kollarının soğuşu vücuda çok fazla geçirdiğı için hastalıklara yol açtığından buna çare olarak kollara lastik bağlanması gerektiğine, “**Dâ-i Bahr**”da deniz tutmasının nasıl halledilebileceğı ve yazarın deniz tutmasına karşı ne yaptığına; gezi alanındaki “**İlkbaharda Küçücük Bir Seyahat**” adlı yazısında ise, İzmit’e giderken yaptığı tren seyahatinin nasıl gerçekleştiğine değinmiştir.

Mustafa Sâmi̇ Rifat (İstanbul 1874 – Ankara 1932):

Şair. 1874'te İstanbul'da doğdu. Babası, askeri kaymakamlardan Rifat Bey'dir. Kocamustafa Paşa Rüşdî mektebinde ve Darü'ttedris'de okuduktan sonra hususî surette tahsile devam etmiştir. 1892'de **Kantar İdaresi Rûsum-ı Munzama kâtibi** refakatine memur; muhtelif tarihlerde **Şehremaneti Aklâmında** istihdam olunmuştur. 1899'da **Matbuat-ı Dâhiliye Kalemi hulefalığına** ve muahharen **Matbuat-ı Dâhiliye Kontrol Memurluğuna** naspedildi. 1905'te **Dâhiliye Nezareti'nde Tesri-i muamelât Komisyonu Kaleminin** mümeyyizliğine tayin ve Meşrutiyetin ilânını müteakiben komisyonun lağvında memuriyetinin unvanı, **Dâhiliye Mektubî Kalemi Mümeyyizliğine** tahvil olundu. O sırada bir müddet **Mercan İdadisi** edebiyat ve kitabet muallimliğini ifa etti.

İkdam, **Malumât** ve **Sabah** gazetelerinde muharrirlik yapan Sâmi̇ Rifat, Meşrutiyetin ilânından sonra **İttifak** unvanlı bir gazete çıkarmıştır.

Biga mutasarrıflığında, Karesi mutasarrıflığında, iki defa Konya valiliğinde, Dâhiliye müsteşarlığında, Trabzon, Erzurum valiliklerinde bulunmuş; İnkılâptan sonra Maarif Vekâleti telif ve terceme dairesi âzalığına, muahharen reisliğine ve Maarif Vekâleti müsteşarlığına görevlerinde bulunmuştur. Çanakkale mebusu olmuştur. 1932'de Ankara'da vefat etmiştir.

Kıymetli şair ve ediplerdendir. Eski ve yeni tarzlarda pek güzel şiirler yazarak edebî mecmua ve gazetelerle neşretmiştir. Tarih ve dil encümenlerinde yararlıklar göstermiştir. (İnal 1988:1673–1675)

Hazine-i Fünûn'da “Bir Meclis-i Tarabda”, “Gurûv-i Uhrevî” ve “Kıt'a” başlıklı üç şiiri yayımlanmıştır.

Necmeddin Sami:

Hayatı hakkında kaynaklarda bilgiye ulaşamadığımız **Necmeddin Sami'nin Hazine-i Fünûn'da** onüç yazısını tespit ettik. Bunlardan **“Avdet”** ve **“Çocuklara Vezâif-i Hayâtiyeden Malumât Vermek İçin Bir Fırsat mı Gözetmelidir?”** hikâyesidir.

Hazine-i Fünûn'un ikinci senesinin 1–26. sayılarında aynı başlık altındaki yazı dizisinin devamı olan ve 5 sayı devam eden **“Muallim Hikmet”**te solunum

organlarımızın işlevselliği, vücut hareketinin oluşumu, vücut ısısının dengelenmesi konuları hakkında soru-cevap yöntemi kullanılarak bilgiler vermiştir.

“**Ef’âl ve Vezâif-i Hayatiye**”de yenilen yemeklerin hazmı ve kana karışması, “**Bulutlar**”da bulutların oluşumu ve hareketlerinden bahseden Necmeddin Sami “**Hazân**”da ise sonbaharın kendinde bıraktığı tesir anlatmıştır. “**Bir İki Söz**”de tebâbet-i baytariyeye ve tabâbet-i beşeriyeye olan bakış ve konular arası yaklaşım farklarını ifade etmiştir. “**Kedilerin Dört Ayak Üzerine Düşmeleri Merak Edilecek Bir Şey midir?**” adlı makalesinde ise Avrupa’da bu konunun ne kadar ciddiye alındığından, ama önemsenmeyecek bir konu olduğundan bahsetmektedir.

Beş sayı devam eden “**Malumât-ı Baytariye**” adlı yazı dizisinde beygirleri ilk defa terbiye edenlerin kimler olduğu, bunlar nereden geldiği ve dünyanın her tarafına nasıl yayıldığı; hayvanların beslenmesinde dikkat edilmesi gereken hususların neler olduğu; hayvanlara verilecek yemlerin nitelikleri; hayvanların yatacakları yerlerin nasıl olacağı; hayvanların insanlara nasıl beğendirileceği konularından bahsetmiştir.

Nüzhet (Bursalı) (? – 1812):

Sanat ve meslek sahiplerinden olduğu halde ilim tahsil etmiş ve bilâhare Bursalı Nakşibendî Şeyhi Emin Efendi’ye bağlanarak feyiz ve irfan sahibi olmuş bir şâirdir. Bursalıdır. 1812’de memleketinde vefat etti. Molla Fenârî Câmi’inin batısında medfundur. Divançesi basılmamıştır. (Mehmet Tahir 1972:280)

Hazine-i Fünûn’da “**Ma’raz-ı Sühan**” sütununda bir tek ‘yazmıştır’ redifli “**Gazel**”ine yer verilmiştir.

Rıza Safvet (Vahdetîzade) (İstanbul 1857 – 1911):

Şair. 1857’de İstanbul’da doğdu. Babası, nişan kalemi memurlarından ve en değerli hattatlardan Vahdeti Efendi’dir. Rıza [Bey], Beşiktaş rüşdî mektebine devam ederken 1871 [muharrem 1288 H.] de vefat eden babasının kalemine — sadrazam Ali Paşa’nın himmeti ile — alındı ve onun maaşı ve zeameti kendine tahsis olundu.

Divan-ı Hümayun dairesinin usulüne tevfikân dairenin hutut muallimi Nasih Efendi’den yazı meşkine başladı Bir kaç sene sonra icazet alarak “**Safvet**” mahlası

verildi. **Divan-ı Hümayun, Mühimme Ve Kuyud Kalemlerinde** hizmet ettikten sonra 1891’de **Kuyud Kalemi Mümeyyizi** ve 1895’te **Beylikci Muavini Sanisi** oldu. 1911’de vefat etti. Ceddi Ebussud merhumun naziresine defnolundu.

Pek müeddeb, afif, müttaki, mütevazı, necib bir zat idi. **Oruca dair bir risalesi** ve **Aruzi Endülüsi tercemesi** vardır, basılmamıştır. Manzumeleri azdır. Bunların birkaçı **Hazine-i Fünûn** ve **Musavver Terakki** risalelerine derc olunmuştu. Birkaçını da oğlu Bay Suud, kendi divanının başına kaydetmiştir. Musikiye de vâkıf idi. Arap tarzında üstadane kanun çalardı. Güzel yazı yazardı. (İnal 1988:1505–1507)

Hazine-i Fünûn’da, sadece ‘Allah’ redifli “**Münacaat**”ı yer almaktadır.

Salih Zeki (İstanbul 1864 - İstanbul 1921):

Matematik bilgini. 1864 yılında İstanbul’da yoksul bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi. Babası Boyabatlı Hasan Ağa, annesi Saniye Hanımdır. Anne ve babasının ölümü üzerine ninesi tarafından on yaşındayken Darüşşafaka’ya verildi. 1882 yılında Darüşşafaka’yı birincilikle bitirdi. Aynı yıl Posta ve Telgraf Nezareti Telgraf Kalemi’ne memur olarak atandı. 1884 yılında Nezaretin Avrupa’da uzman telgraf mühendisi ve fizikçi yetiştirme kararı üzerine birkaç arkadaşıyla birlikte Paris’e gönderildi ve burada Politeknik Yüksekokulu’nda elektrik mühendisliği öğrenimi gördü. 1887 yılında İstanbul’a döndü ve eski dairesinde elektrik mühendisi ve müfettiş olarak çalıştı. Ek görev olarak Mekteb-i Mülkiye’de fizik ve kimya dersleri verdi. Bu arada Rasathane-i Amire müdürlüğünde ve II. Meşrutiyetin ilânından sonra Maarif Nezareti Meclis-i Maarif üyeliğinde bulundu. 1910’da Mekteb-i Sultani müdürlüğüne atandı. 1912’de Maarif Nezareti müsteşarı, 1913’te Darülfünun-ı Osmanî rektörü oldu. 1917’de rektörlükten ayrıldıysa da üniversitedeki görevini Fen Şubesi Müderrisi olarak sürdürdü. Ömrünün sonuna doğru aklî dengesini kaybetti ve tedavi altındayken 1921 yılında Şişli’deki Fransız Hastanesi’nde öldü. Fatih Camiinin bahçesine gömüldü.

3 kez evlenmiş olan Salih Zeki, bu evliliklerden birini Halide Edip (Adıvar)’le yapmış, ölümünden kısa bir süre önce ayrılmıştı.

Salih Zeki, önde gelen son dönem Osmanlı matematik bilginlerindendi. **İkdam**, **Darüşşafaka** ve **İktisadiyat** gazeteleri ile **Darülfünun** dergisine sayısız katkıda bulundu. Dönemin ünlü bilginleriyle matematik ve fen bilimleri konusunda yazılı tartışmalara girdi ve bu konularda bir kısmı ders kitabı olmak üzere çok sayıda yapıt verdi.

Yapıtları: **Hendese**, **Hikmet-i Tabiiye**, **Mebhas-ı Savt**, **Mebhas-ı Elektrik-i Miknatisi**, **Mebhas-ı Hararet-i Harekiye**, **Mebhas-ı Cazibeyi Umumiye**, **Mebhas-ı Elektrikiyet ve Şariyet**, **Hesab-ı İhtimali**, **Mebhas-ı Hareket-i Seyalat**, **Hendese-i Tahliliye**, **Mebhas-ı Nazariye-i Temevvücat**, **Heyet-i Riyaziye**, **Kamus-u Riyaziyat**, **Âsâr-ı Bakiye**. Son iki yapıtın tamamı, ayrıca Henri Poincare'den çevirdiği dört kitap basılmamıştır. (Oral 2003: 46–49)

Hazine-i Fünûn'da S. Zeki imzasıyla yer alan “**Gelenbevi İsmail Hakkı Efendi-zeyl**” adlı yazısı daha önce **Resimli Dergi**'de yayınlanmış olan yazısı olup logaritmanın nasıl ortaya çıkarıldığı ve logaritma yerine ‘ensâb’ kelimesinin niçin kullanıldığı hakkında bilgi vermiştir.

Salim (Manastırlı):

Hayatı hakkında hiçbir bilgiye ulaşamadığımız yazarın, genç yaşta kaybettiği bir arkadaşının üzüntüsünün hâlâ devam ettiğini anlattığı, “**Hâlâ Düşünüyorum**” adlı yazısı vardır.

Şevket (Karahafızade):

Hayatı hakkında hiçbir bilgiye ulaşamadığımız yazarın, vicdanın ne olduğunu bazı tanımlar vererek açıkladığı “**Vicdan**” adlı yazısı dikkat çekicidir.

Vâlihî (Ahmet Çelebi) (Üsküblü):

Divan şairi (Üsküp ?-1599). Bir kadının oğlu. Medrese tahsili gördü. İstanbul'da sahn medresesinde “Ahaveyn” lakabı ile meşhur Karamanîzade Mehmet Efendi'den aralarında Hoca Sadeddin, Bâkî, Nev'i, Cevrî, Muhyî, Edirneli Mescî gibi şair ve ilim adamları ile birlikte ders gördü. Hocası Edirne'de II. Bayezid medresesine gidince Nev'i ile beraber o da Edirne'ye gitti, daha sonra mülazım oldu. Kadılık yaptı. Mezarı Üsküp'te Şeyh Lütfullah zaviyesindedir. Tezkire yazarı Ahdî,

bilgi ve şairliğini çok takdir ettiği Vâlihî'nin uzun seneler hizmetinde bulunmuştur. Âşık Çelebi, onun Emrî ve diğer Edirneli şairlerle müşaareleri olduğunu söyler. Devrinin şöhret sahibi büyük şairlerindendir. Hasan Çelebi onun müretteteb ve mükemmel bir divan tertip ettiğini söylerse de ele geçmemiştir. (**Türk Dili ve Edebiyatı Ans. Cilt 8, s. 504**)

Hazine-i Fünûn'da iki ayrı beyitine yer verilmiştir.

[YURDMAN], Abdülgânî Senî (İstanbul 1871–1951):

Yazar, şair. Dâva vekili Osman Nuri Bey'in oğlu. Ağabeyinin memuren bulunduğu Akkâ'da rüştiye tahsili gördü, bazı memuriyetlerde bulundu. 1890'da İstanbul'a geldi, Mülkiye'nin İdadî kısmında lise öğrenimini tamamladı. 1898'de yüksek kısımdan mezun oldu. Maarif Nezareti'nde görev aldı. 1904'te **Karaferye kaymakamlığına** atandı. 1908'de **Selanik Hukuk Mektebi**'nde hocalık yaptı, daha sonra **Yemen, Adana, Beyrut vilâyetleri mektupçuluklarına** getirildi. **Beyrut vali ve belediye reis vekilliklerinde** bulundu. 1916'da **Lazkiye Mutasarrıfı** oldu, 1918'de **hariciyeye** geçti. **Şifre Kalemi müdürlüğü** ve **müsteşar vekilliği** yaptı. 1935 yılında yaş haddinden emekli oluncaya kadar hariciyede çalıştı. Aynı yerde emekli olduktan sonra da Arapça mütercimliği yaptı, 1940'da **Polis Enstitüsü Arapça hocalığına** getirildi, 1947'de bu görevden de ayrıldı.

Hazine-i Fünûn, Mecmua-ı Ebuzziya, Mîzan, İleri gibi pek çok dergi ve gazetede çeşitli konularda makaleler, şiirlerini bir kitapta toplamamış ama yazı ve çevirilerini 18 kitap olarak yayımlamıştır.

Bazı eserleri: **Aksiyyat (Ahlâk ve Felsefeye Dair, 1891), Eshâb-ı Tabakât-ı Seb'a (1895), Edebiyat (1896), Âkıbet-i Tevekkül (Oyun, 1897), Hikemiyât-ı İslâmiye ve Şarkiye (1900), Yemen Yolunda: Azimet (Seyahat Hatıraları, 1909), Yemen Yolunda: Avdet (Seyahat Hatıraları, 1915), Beyrut Bombardımanı (1916), Maarri Divanından Seçmeler (1942).**

Hazine-i Fünûn'daki yazıları **A. Senî** imzasıyla yayımlanmıştır.

Faik Reşât'dan sonra **Hazine-i Fünûn**'da biyografi türünde yazıları bulan bir diğer yazardır. “**Müşâhir-i Şuarâ-yı Arab**” sütununda “**Nuseyyib Bin Rebâh**” ve

“**el-Yerbû’î**” olmak üzere iki Arap şairinin hayatını ve şiirlerinden örnekleri vermektedir.

Abdülgânî Senî [YURDMAN]’ın, “**Zemîn ve Âsumân – Câzibe**” ile “**Bir Şebb-i Sitâre-i Feza-Camille Flammarion’dan**” başlıklı yazılar Fransız yazar **Camille Flammarion**’dan olmak üzere ve sadece Fransızcadan tercüme olduğu belirtilen “**Âsâr-ı Celîle-i Hamidiye’den Bir Nebze**” başlıklı yazıyla birlikte üç yazısı çeviridir.

“**Edebiyat**”, edebiyatın doğuşu, tarifi, gayesi hakkında; “**Tuz ve Tuzla**”, İspanya’da tuz dağının olduğundan, Avusturya’da tuz mağaralarının bulunduğundan, tuz kaynaklarındaki toprakla karışık tuzun nasıl ayrıştırıldığından, deniz suyundan tuzun nasıl elde edileceği hakkında; “**Pamuğun Sûret-i İstihsâl ve İstimâlî**”, pamuğun nerelerde, hangi yöntemlerle, ne şekilde yetiştirildiği ve ne amaçla kullanıldığı hakkında; “**Öteberi**”, Usûl (اصول) ile asl (اصل) kelimelerinin anlamları ve kullanım şekilleri hakkında; “**Çiçekler de Uyur mu?**”, çiçeklerin uyuyup uyumadıkları hakkında; “**Mesâkin-i İbtidâiye**”, göl kenarındaki evlerin yapıları ve evlerin şekilleri hakkındaki yazılarıdır.

Şiir olarak ise “**Sabah**” ve “**Bir Mehtap Gecesi**” başlıklı iki yazısı vardır.

Zeynelabidin Fenârî:

Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız yazarın, “**Severim**” adlı yazısıyla okulu ve sınıfı ne kadar çok sevdiğine değinmiştir. “**Yâd-ı Mâzî**” adlı yazısında küçüklükten beri birlikte olduğu bir kıza sevdiğini söylediği gün kızın terk etmesi sonucu olan üzüntüsünden ve bu yazının devamı olan “**Son Arzu**” yazısıyla da sevdiği kıza son olarak duygularını tekrar açıklamak istediğini ifade etmektedir.

II. TAHLİLİ FİHRİST

A. YAZILAR

1- YAZAR ADINA GÖRE

- A (ξ). Rızkullah + --- **Patates**, adet 48, s. 388 (Mütenevvia, Makale, Patatesin faydaları ve patatesin dünyaya yayıldığı yerler hk.)
- A (ξ). Rızkullah + --- **Hindistan Cevizi Ağacı Yahut Ceviz-i Bevvâ**, adet 50, s. 404 (Mütenevvia, Gezi Yazısı, Bir seyyahın Hindistan cevizini ilk kez görmesi hk. Tercüme)
- A (ξ). Rızkullah + --- **Tavsiyenâme**-Fransızca'dan Tercüme, adet 51, s. 412 (Mütenevvia, Hikâye, İşe alınacak bir uşak için verilen ilâna başvuru yapanlardan hiçbir yazılı tavsiyenâmesi olmayan fakat davranışları ile tavsiyenâme addeden birinin seçilmesi hk.)
- A (ξ). Senî bk. [YURDMAN], Abdülgânî Senî
- Abdülkerim Hâdî --- **Yıldırım Beyazid Han**, adet 27, s. 218 (Eslâf, Biyografi, Tarih, Yıldırım Bayezid'in tahta çıkışı, yaptığı savaşlar hk.)
- Abdülkerim Hâdî + --- **Bir Genç Kızın Söylenişi**, adet 41, s. 331-332 (Mütenevvia, Deneme, Bir genç kızın hayatının bebeklikten gençliğe kadar gözden geçirilmesi, annesinin üzerine ne kadar titrediği ve anne olmanın kendisine de müyesser olmasının istenmesi hk.)
- Ahmet Neylî --- **Gazel**, adet 42, s. 335 (Ma'raz-ı Sühan, '....-ensiz' redifli gazel)
- Ahmet Tahir (Canlı Ömer Efendizade) --- **Gazel**, adet 48, s. 383 (Kısm-ı Edebî, Nazire, Servet'in 'olurum' redifli gazeline nazire. "Efendim. Şimdiye kadar irsâl etmiş olduğum âsârdan hiçbirisinin **Hazine-i**

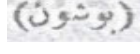
Fünûn'a derc olunmamasından dolayı cidden müteessir olmaktayım. Bakayım bu defada yazdığım gazel neşre şâyân olamazsa artık bî-tamame kesb-i sünûhât-ı edebiye edinceye kadar sükût edeyim. Fî 14 zil-kade sene 312" açıklamasıyla)

- Ahmet Tevfik LâmiH --- **Gazel-i Müsterek**, adet 31, s.245 (Kısm-ı Edebî,
A (İsmet (Müstecabizade İbrahim)) ve L(Ahmet Tevfik LâmiH)'in)
- Ahmet Tevfik LâmiH --- **Gazel**, adet 40, s. 317 (Kısm-ı Edebî, 'ederim' redifli gazel)
- Ali (Çatalca Muhasebe Ketebesinden) --- **Fuzulî'ye Nazire**, adet 48, s. 382 (Kısm-ı Edebî, '....ânımıza' redifli nazire)
- Ali Muzaffer + --- **Zavallı Masum**, adet 36, s. 289–292 (Mütenevvia, Hikâye, İnek çobanlığı yapan bir karı-kocanın, erkek bir çocuklarının olması ve bir yaşındayken bir gece ansızın ölmesi ve defnedilmesi hk. Tercüme)
- Ali Muzaffer --- **Kırlangıçlar**, adet 42, s. 338–339 (Kısm-ı Fennî, Makale, Kırlangıçların güzelliği ve faydaları hk.)
- Ali Muzaffer --- **Afrika Kıtası**, adet 51, s. 408–410 (Kısm-ı Fennî, Makale, Coğrafya, Mukaddime Yolunda Bir İki Söz, Afrika Kıtası: Malumât-ı Umumiye, Afrika'nın Tarih-i Keşfiyâtı hk. Maba'di var denildiği halde 52. nüshada mevcut değil, muhtemelen yazının devamı 3. seneye kalmıştır.)
- Ali Râşit --- **Münacaat**, adet 27, s. 219–220 (Divançe-i Râşit'den, "Vilâyât-ı Celile Kapı kethüdalarından şair ve münşi meşhur Râşit Efendi merhumun mecmua-i eş'arı elimize geçmiş ve müşarü'n-ileyh, bekiyetü's-selef fudaladen olarak kitabhane-i ruzigâre yadigar eylediği âsarı

manzume ve mensure ise elhak mütaleasından telezzüz olunur dürar-i mani-i latifeyi havi olmağla mecmua-i nefise-i mezkurenin peyderpey **Hazine-i Fünûn**'a derci münasib görülmüştür.” açıklamasıyla)

- Ali Râşit --- **Gazeliyât**, adet 27, s. 220 (Divançe-i Râşit, ‘dünya’ redifli gazel, ‘bana’ redifli gazel, ‘bana’ redifli gazel)
- Ali Râşit --- **Gazeller**, adet 28, s. 223–224 (Divançe-i Râşit, ‘sana’ redifli gazel, ‘sana’ redifli gazel, ‘bana’ redifli gazel, ‘bana’ redifli gazel)
- Ali Râşit --- **Gazel**, adet 29, s. 236 (Divançe-i Râşit, ‘dua’ redifli gazel, ‘istiğnâ’ redifli gazel)
- Ali Râşit --- **Tarih-i Velâdet-i Hümayûn**, adet 32, s. 254 (Padişaha hitaben yazdığı bir gazel)
- Ali Râşit --- (**Gazel**), adet 34, s. 276 (Eş’âr, Divançe-i Râşit, ‘sana’ redifli gazel)
- Ali Râşit --- (**Gazel**), adet 35, s. 284 (Eş’âr, Divançe-i Râşit , ‘Ya Rab’ redifli gazel)
- Arif-i Rastgirdâr bk. Sofullah Yar (Arif-i Rastgirdâr)
- Bahâî bk. [İZBUDAK], Veled Çelebi
- Bir İhtiyar + --- **Mektup**, adet 33, s. 266 (Kısm-ı Edebî, Derginin başmuharririne gönderilen ve kendisinin her şeyden uzaklaştığı ve gençlere ve geleceğe yönelik bir ümidinin olduğu belirtilerek dergiye göndermiş olduğu ‘Baharı Severim’ isimli yazısının neşredilmesinin istendiği bir mektup, yazı mektubun devamında yayımlanmıştır.)
- Bir İhtiyar + --- **Baharı Severim**, adet 33, s. 266–267 (Mütenevvia, Deneme, Yazarın derginin başmuharririne gönderdiği bir mektupla birlikte, Kış aylarında tabiattaki ölümün baharla yeniden nasıl canlandığı ve bu canlılığın insan,

- özellikle şairler üzerindeki etkileri; yaşlanmasıyla herkesin kendisini terk ettiği ama baharın kendisini terk etmediği hk. Bir İhtiyar imzalı bir mektupla)
- Bir Zat --- **Kıt'a-yı Naatiye**, adet 46, s. 365 (Kısm-ı Edebî, Bir kıtadan oluşan naat)
- Buşven  --- **Melbûsât**, adet 39, s. 310–311 (Kısm-ı Fennî, Makale, Sağlık, Dr. Buşven 'in makale-i âtiyesinin tercümesi; hastalanmamak için giyim kuşamda dikkat edilmesi gereken hususlar hk. Emin (Revandizli) tarafından tercüme edilmiştir.)
- Cahit + --- **Arzu-yı Visâl-Muhabbet**, adet 32, s. 260 (Mütenevvia, Deneme, Arzu duyulan bir şeye kavuşmanın insana vereceği mutluluğun büyüklüğü hk.)
- Camille Flammarion --- **Zemîn ve Âsumân – Câzibe**, adet 48, s. 385–387; adet 49, s. 395–396 (Kısm-ı Fennî, Sohbet, Sandal gezisi sırasında ismi belirtilmeyen bir kişi ile yapılan sohbet. Abdülgânî Senî [YURDMAN] tarafından çevrilmiştir.)
- Camille Flammarion --- **Bir Şebb-i Sitâre-i Feza-Camille Flammarion'dan**, adet 52, s. 416–418 (Kısm-ı Fennî, Gezi Yazısı, Camille Flammarion'un Venedikte yaptığı bir gezi hk. Abdülgânî Senî [YURDMAN] tarafından çevrilmiştir.)
- E (İ). Eslahaddin + --- **Bir Manzara-i Kutbiye**, adet 48, s. 387–388 (Mütenevvia, Gezi Yazısı, Coğrafya, Bir seyyahın Kuzey Kutbuna yaptığı deniz gezisinde gördüğü buzullar karşısındaki hayranlığı hk. İmza Munderacâtta E (İ). Selahaddin olarak geçiyor.)
- E (İ). Raif (Erzurûmî)+ --- **Hâlâ Düşünüyorum**, adet 41, s. 331 (Mütenevvia, Anı, Yazarın bir vapur gezisi sırasında gördüğü kıza âşık olması hk.)

- Emin (Revandizli) --- **İlaç Kullanmaksızın Uykusuzluğun Tedavisi**, adet 35, s. 282–283 (Kısm-ı Fennî, Tercüme, Makale, Sağlık, Konu hakkında yazılar yazan bazı yazarların görüşleri.)
- Emin (Revandizli) --- **Melbûsât**, adet 39, s. 310–311 (Kısm-ı Fennî, Makale, Sağlık, Dr. Buşven 'in makale-i âtiyesinin tercümesi; hastalanmamak için giyim kuşamda dikkat edilmesi gereken hususlar hk.)
- Emin (Revandizli) --- **Tecdîd-i Hevâ-yı Mesâkin**, adet 46, s. 368 (Kısm-ı Fennî, Makale, Sağlık, Kapalı yerlerin havasının nasıl temizleneceği hk. Tercüme)
- Faik bk. Faik Reşât
- Faik Reşât --- **Vişnezade İzzetî**, adet 27, s. 216 (Eslâf, Biyografi, Vişnezade İzzetî'nin hayatı hk. Şiirlerinden 2 beyit, 2 gazel, 1 rubai örnek olarak alınmış.)
- Faik Reşât --- **Öteberi**, adet 28, s. 224–225 (Dilbilgisi, Arapça mastarlarının kullanımı ve yazılışı hk.)
- Faik Reşât --- **Hoca Neşet**, adet 29, s. 230–231 (Eslâf, Biyografi, Hoca Neşet'in hayatı ve şiirlerinden 5 beyit)
- Faik Reşât +--- **Öteberi**, adet 29, s. 235–236 (Mütenevvia, Dilbilgisi, Türkçe'de kullanılan mastar eklerinin cümledeki kullanımları hk.)
- Faik Reşât --- **Âşık Çelebi**, adet 30, s. 238–239 (Kısm-ı Edebî, Eslâf, Biyografi, Âşık Çelebi'nin hayatı ve şiirlerinden iki beyit örnek)
- Faik Reşât --- **Nazîm**, adet 31, s. 245–246 (Eslâf, Biyografi, Asıl ismi Yahya olan şairin hayatı hk. Gazel ve beyitlerinden örnekler, İmzasız)

- Faik Reşât + --- **İntihâl**, adet 32, s. 258–260 (Mütenevvîa, Makale, Herhangi bir türde yazı yazacak olan birinin intihâl düşmemesi için neler yapması gerektiği hk. Bir yazarın başından geçen bir olayla örneklendirilmiş.)
- Faik Reşât --- (**İzahat**), adet 34, s. 273–274 (Mütenevvîa, Öteberi, Makale, Eslâf’ın 48’inci adetine Sinan Paşa’nın hâl tercümesi verilirken kendisine “Hoca Paşa dahi denilir” şeklinde bir ifade vardır. Bu ifade için gönderilen bir varakaya cevap)
- Faik Reşât --- **Seyyid Vehbî**, adet 35, s. 280–281 (Kısm-ı Edebî, Eslâf, Biyografi, Seyyid Vehbî’nin hayatı ve şiirlerinden 7 beyit örnek, İmzasız)
- Faik Reşât +--- **Âsâr-ı Fennîyeye Mûnasip Üslûb-ı İfade**, adet 35, s. 279–280; adet 37, s. 294–296 (Kısm-ı Fennî, Makale, Dilbilgisi, İfadelerin farklı üslûplarla verileceği, her üst makama aynı üslûpla yazı yazılamayacağı, fennî konularda sade bir üslûbun kullanılması gerektiği, fendeki sadeliğin halkın anlayabileceği seviyede olması gerektiği, Osmanlıca’nın bu konuda aslında çok uygun olduğu ama gerekli titizliğin üzerinde durulmadığı hk. Sadelik konusunda örnek olarak Mîthât Efendi’nin “Nasırların Tedavisi” konusundaki yazısı alınmış)
- Faik Reşât --- **Celâl Bey**, adet 36, s. 285–286 (Eslâf, Biyografi, Celâl Bey’in hayatı ve şiirlerinden örnekler)
- Faik Reşât --- **Şânizade**, adet 38, s. 303–304 (Eslâf, Biyografi, Hakkında fazla malumât bulunmayan, birçok memuriyette bulunduğundan ve birçok alanda ilim tahsil ettiği hk.)

- Faik Reşât --- **Nazire**, adet 40, s. 317 (Kısm-ı Edebî, Lâmiḥ'in 'ederim' redifli gazeline, şairin "ederim" redifli naziresi. Bu şiirin 2. mısrası için 41. adette tashih vardır.)
- Faik Reşât --- **Meyân-ı Gülzârda**, adet 43, s. 343 (Kısm-ı Edebî, 'bahar' redifli gazel)
- Faik Reşât --- **Hâmî-i Âmedî**, adet 44, s. 352-353 (Eslâf, Biyografi, Şairin hayatı hk. Şiirlerinden örnekler, İmzasız)
- Faik Reşât --- **Beyit**, adet 45, s.356 (Kısm-ı Edebî, Ma'raz-ı Sühân, Bir beyit)
- Faik Reşât + --- **Arz-ı Hâlisâne**, adet 45, s. 361-363 (Mütenevvia, Makale, Eleştiri, İsmi verilmeyen bir gencin gönderdiği şiire yazdığı tenkidi)
- Faik Reşât +--- **Levhü'l-garâm fî Mesâri'-i Erbâbü'l-hüyâm**, adet 45, s. 360-361 (Tercüme, Mütenevvia, Hikâye, Arap hikâyât-ı âşikânesinden olmak üzere bir eser-i edebiyede manzumumuz olan fıkradır.)
- Faik Reşât --- **İki Bayraklızade**, adet 46, s. 367 (Eslâf, Biyografi, Seyyid Muhammed Nesîb'in hayatı ve şiirlerinden örnekler)
- Faik Reşât --- **Ragıp Paşa**, adet 47, s. 373-375; adet 48, s. 381-382; adet 50, s. 397 (Kısm-ı Edebî, Eslâf, Biyografi, Koca Ragıp Paşa'nın hayatından kesitler ve şiirlerinden örnekler)
- Faik Reşât --- **Hüdâyî**, adet 51, s. 405 (Kısm-ı Edebî, Eslâf, Biyografi, Şair Hüdâyî'nin (asıl adı Şeyhülslâm âhîzade Hüseyin Efendi) hayatı ve şiirlerinden örnekler)
- Faik Reşât --- **Hüdâyî-i Müezzîn**, adet 51, s. 405-406 (Kısm-ı Edebî, Eslâf, Biyografi, Şair Hüdâyî'nin (asıl adı Mustafa) hayatı ve şiirlerinden örnekler)

- Faik Reşât --- **Mustafa Nuri Efendi'ye Düşülen Bir Tarih**, adet 52, s. 414–415 (Kısm-ı Edebî, Makale, Biyografi, Yanya Müftüsü iken geçen Receb-i Şerifin 22'nci ve kanun-i sânisin beşinci gecesi irtihal eden fethâ-yı mütebahrinden Mustafa Nuri Efendi'nin senîn mezarına yazılmak üzere inşâd olunan tarihtir. Yanya müftüsü Mustafa Nuri Efendi'nin mezar taşı üzerindeki tarihi değerlendirilip 5 beyitlik şiiri alınmış)
- Fatma Makbule Leman+ --- **Subh-ı Saâdet**, adet 29, s. 229–230 (Kısm-ı Edebî, Anı, Sabahın verdiği huzurla içindeki coşkuyu ve bu coşkuyla birlikte sabah ezanının kendinde meydana getirdiği huşu anlatılmakta ve bu huşu ile Fuzulî'den ilhamla yazdığı 5 dörtlük yer almaktadır.)
- Fuzulî --- **Beyit**, adet 45, s. 356 (Kısm-ı Edebî, Ma'raz-ı Sühân, Bir beyit)
- H (ح). Ferit --- **Tevhîd**, adet 36, s. 285 (Kısm-ı Edebî, Kozan Sancağı tahrîrât Müdür-i Esbakı Metûfî Recai Efendizade H (ح). Ferit Efendi tarafından gönderilmiş, 3 Adet 5'li bent şiir)
- Hâkî bk. Halil Hâkî
- Halil Hâkî --- **Nazire**, adet 37, s. 293 (Kısm-ı Edebî, Sâmih Bey'in "âmad" redifli gazeline, "...-ûb" redifli naziresi)
- Halil Kemal Vahdetî --- **Şarkı**, adet 52, s. 414 (Kısm-ı Edebî, İki kıtalık bir şarkı)
- Hans C. Andersen + --- **Fakir Bir Kız (Kibritçi Kız)**, adet 29, s. 233–234 (Mütenevvia, Hikâye, Fakir bir kızın ayakları yalın, Noel yortusunda kar yağışı altında kibrit satmaya çalışan bir kızın soğutan üşüyen ellerini ısıtmak için kibritleri yakmaya başlaması, her yaktığı kibritle hayallere dalması, sabah olunca kızın donmuş olarak bulunması. "Kibritçi Kız" isimli hikâyenin tercümesidir, fakat tercüme olduğuna dair bir açıklama yapılmamıştır. Bu

hikâye Mehmet Tevfik (Köprülüzade) tarafından “Fakir Bir Kız” adıyla çevrilmiştir.)

Hayretî --- **Re’y**, adet 46, s. 365 (Kısm-ı Edebî, 3 dörtlükten oluşan bir şiir)

Hüseyin Pertev (Selanik’te + ---**Tesîrât-ı Seyahat-Kış Memleketi**, adet 42, s. 339 – 340 adet 44, s. 356; adet 45, s. 363 – 364
Alyanus İsrailiyât ve Hayruş Mektepleri Muallimi) (Tercüme, Mütenevvia, Gezi Yazısı, Coğrafya, Hüseyin Lisân-ı Osmanî Pertev’in tercüme ettiği yazıda, Sahil kenarı bir körfez kasabasının tanıtılması hk. Çeviri)

İbnü’r-Rifat Sâmih bk. Mustafa Sâmih Rifat

İsmet (Müstecabizade --- **Gazel-i Müsterek**, adet 31, s. 245 (Kısm-ı Edebî, İbrahim) A (İsmet (Müstecabizade İbrahim)) ile L (Ahmet Tevfik Lâmihi)’in)

İsmet (Müstecabizade --- **Nâilî-i Kadîm**, adet 40, s. 320–323; adet 41, s. 326–329 İbrahim) (Eslâf, Biyografi, Nailî’nin şiirlerindeki incelikler ve üslubu hk. ve şairin ölümüne düşülen tarihler)

[İZBUDAK],Veled Çelebi +--- **Kış İçinde Bahar Âlemi**, adet 33, s. 261-264 (Kısm-ı Edebî, Musâhabe, Sohbet, Yazarın B., M., V. Adlı kişilerle çıkmış olduğu İstanbul’daki bir gezide çevrenin güzelliğiyle içindeki hoşluktan, yaptıkları edebî sohbetten, ‘badem ağacı’ için beyit yazma yarışı hk.)

[İZBUDAK],Veled Çelebi+ ---**Beyhûde, İlhâk, Nânpare, İskân**, adet 34, s. 274 (Mütenevvia, Öteberi, Dilbilgisi, Bu kelimelerin anlamları hk.)

[İZBUDAK],Veled Çelebi---**Musâhabe**, adet 44, s. 349-351 (Sohbet, ‘T.....’ adlı kişiyle, havanın insan üzerindeki etkileri hakkındaki sohbeti, ‘....-ânımıza’ redifli nazire)

[İZBUDAK],Veled Çelebi---**Bedâyü’l-Arab**, adet 49, s. 390–392 (Kısm-ı Edebî, Makale, Eleştiri, Arap şairlerinden bazılarının

- dörtlüklerinin açıklaması ve edebî sanatlarının gösterilmesi)
- İzzet Efendi +--- **Mektup**, adet 31, s. 247–248 (Kısm-ı Edebî, Münşî-i şehir saadetlü İzzet Efendi hazretleri tarafından ihdâ buyurulmuştur. Aksaray’da Yusuf Paşa civarında ziyaret ettiği bir okulda müdür beyin odasında deste deste kitaplarla karşılaşması hk.)
- İzzet Efendi --- **İki Makale**, adet 45, s. 357–358 (Kısm-ı Edebî, Makale, Münşî-i şehir saadetlü İzzet Efendi hazretleri tarafından ihdâ buyurulan iki kıt’a müsveddenin suretidir.)
- İzzet Efendi --- **(İzzet Efendi’nin Yazılarına Dair)**, adet 52, s. 414–415 (Deneme, Münşî-i meşhûr saadetlü İzzet Efendi tarafından ihdâ buyurulmuştur: yayımlanmayan yazıları için üzüldüğünü belirtiyor ve yayımlanan yazıları için de teşekkür ediyor.)
- İzzet Efendi --- **Münşî-i Meşhûr Saadetli İzzet Efendi Hazretleri Tarafından İhdâ Buyurulmuştur**, adet 52, s. 414–415 (Kısm-ı Edebî, Makale, Biyografi, Yanya Müftüsü iken geçen Receb-i Şerifin 22’nci ve kanun-i sânisin beşinci gecesi irtihal eden Mustafa Nuri Efendi hakkındaki duygularına yer verilmiştir. Ayrıca yazının sonuna bir de zeyl düşülmüş.)
- K (ق). B. + --- **Âsûriler ve Keldânilere Mahsus Hatt-ı Mîhî Hakkında Malumât-ı Mücmele**, adet 36, s. 286–288; adet 37, s. 298–299; adet 38, s. 307–308; adet 39, s. 311–312; adet 40, s. 324 (Kısm-ı Fennî, Makale, Dilbilgisi, Âsûriler ile Arap Lisanı arasındaki harf ve kelimeler bakımından farklılıklar ve benzerlikler hk.)
- Kâmil --- **Tahmîs-i Naat-ı Fuzulî**, adet 47, s. 375–376 (Kısm-ı Edebî, Fuzulî’nin natına tahmisi)

- Kâzım Paşa --- **Münacat**, adet 44, s. 353 (Ma'raz-ı Sühân, Fuzulî'nin 'bana' redifli münacatına naziresi)
- Kâzım Paşa --- **Naat**, adet 44, s. 353–354 (Ma'raz-ı Sühân, Fuzulî'nin 'senin' redifli bir beyitlik naatına naziresi)
- Kilisli M. Rifat bk. Mehmet Rifat (Kilisli)
- Köprülüzade Mehmet Tefik bk. Mehmet Tefik (Köprülüzade)
- Lâmih bk. Ahmet Tefik Lâmi
- M. --- **Naat**, adet 41, s. 329 ('sana' redifli bir naat)
- M. Ali --- **Naat**, adet 30, s. 240 ('sana' matlalı naat-ı şerifeye nazire bir naat)
- M. Ali --- **Kıt'a**, adet 50, s.399 (Bir dördlük)
- M. İhsan (Şam Mekteb-i + --- **Şam'dan Mektup**, adet 31, s. 248–250; adet 35, İdâdî-i Askerî Dâhiliye s. 283–284; adet 36, s. 288–289 (Mütenevvia, Gezi Zâbiti Mülâzımı) Yazısı, Şam Mekteb-i İdâdî-i Askerî Dâhiliye Zâbiti Mülâzımı M. İhsan Bey'in, Şam'da yaptığı gezilerden ve gezdiği yerlerin kimler tarafından yapıldığını anlattığı bir mektup)
- M. Rüşdü (Vehbîzade) --- **Sevdiğime**, adet 28, s. 223 ('....-inize' redifli gazel)
- M. Leman bk. Fatma Makbule Leman
- Manastırlı Salim bk. Salim (Manastırlı)
- Mehmet Celal --- **Şîr-i Gazâ**, adet 41, s. 325–326; adet 42, s. 333–334; adet 43, s. 341–342 (Kısm-ı Edebî, Kaside, Sultan Murat Han-ı sâninin yaptığı savaşların tasviri, Sultan Murat'ın ölümüyle Beyliklerin isyanı ve Beyliklerle yapılan mücadeleler, Karamanoğulları'nın sürekli isyan etmesi ve padişahın yakalanan beyi kızı sebebiyle affetmesi, Avrupa Devletleri'nin her fırsatta savaş

- açtıkları ve her defasında Osmanlı'nın galip gelmesi şiirleştirilmiş.)
- Mehmet Celal --- **Nevbahar**, adet 43, s. 343–344 (Kısm-ı Edebî, Deneme, Baharın gelmesiyle doğanın canlanması hk.)
- Mehmet Celal --- **Son Aşk**, adet 46, s. 365 (Kısm-ı Edebî, Şair zî-irtical Mehmet Celal Beyefendi'nin şu son üç ay zarfında tanzim eylediği eş'ârı havî olmak üzere 'Sürûd' unvanıyla neşrolunan mecmuada 'Son Aşk' serlevhalı manzume-i âşikaneyi **Hazine-i Fünûn**'da nakz ile tezyîn sütun ederiz; 12 Adet 5'li bentten oluşan bir şiiri)
- Mehmet İhsan (Muhasebe-i Vilayet Ketbesinden) + --- **Andre**, adet 36, s. 289 (Mütenevvîa, Fıkra, Hikâye, Bir yılbaşı yortusunda Luis isimli bir kıza âşık olan Andre, kızın bir hastalık sonucu ölümü üzerine kederlenince, kederini dağıtsın diye babası seyahate gönderir, yola çıkan genç, bunun bir çare olmayacağını anlayınca babasının yanına döner. Fakat iki ay sonra daha fazla kedere dayanamayan genç de ölür. Sevdiği kızla yan yana defnedilir. Çeviri)
- Mehmet İhsan(Muhasebe-i Vilayet Ketbesinden) --- **Gazel**, adet 38, s. 301–302 (Selanik'ten gönderdiği "nişânîdir" ve "...-ândır" redifli iki gazel)
- Mehmet Rifat (Kilisli) --- **Ulviyet-i Ramazan**, adet 38, s. 301 (Kısm-ı Edebî, Ramazan-ı Şerif'in yüceliğini ifa eden 6 kıtalık bir şiir)
- Mehmet Rifat (Kilisli) --- **Gazel**, adet 46, s. 366 (Kısm-ı Edebî, '...-ândır' redifli gazel)
- Mehmet Şükrü + --- **Tersane, Amiral, Kaptan, Levent Lafızları hakkında Malumât**, adet 34, s. 274–276 (Mütenevvîa, Öteberi, Dilbilgisi, Bu sözcüklerin nerede ortaya çıktıkları ve ne gibi değişikliklere uğradığı hk.)

- Mehmet Tevfik + --- **Pickpocket Yahut Londra Yankesicileri**, adet 50, s. 402–404 (Mütenevvîa, Makale, Yankesicilerin nasıl iş yaptıkları ve halkı nasıl bezdirdikleri hk.)
- Mehmet Tevfik (Köprülüzade) + --- **Fakir Bir Kız**, adet 29, s. 233–234 (Mütenevvîa, Hikâye, Fakir bir kızın ayakları yalın, Noel yortusunda kar yağışı altında kibrit satmaya çalışan bir kızın soğutan üşüyen ellerini ısıtmak için kibritleri yakmaya başlaması, her yaktığı kibritle hayallere dalması, sabah olunca kızın donmuş olarak bulunması. “Kibritçi Kız” isimli hikâyenin tercümesidir, fakat tercüme olduğuna dair bir açıklama yapılmamıştır. Bu hikâye “Kibritçi Kız” adıyla Hans C. Andersen ‘e aittir.)
- Mehmet Tevfik (Köprülüzade) +--- **Metanetsiz Olan Kadın mıdır Erkek midir?**, adet 51, s. 410 (Mütenevvîa, Deneme, Metanet konusunda kadınların erkeklerden daha fazla duyarlı oldukları hk.)
- Muhyiddin --- **Gazel**, adet 30, s. 240 (Kısm-ı Edebî, ‘habîr’ ve ‘gelir’ redifli iki gazel)
- Muhyiddin --- **Nazm**, adet 50, s. 399 (Kısm-ı Edebî, Bir dörtlük)
- Mustafa Hayrullah --- **Oksiyor**, adet 38, s. 304–306 (Kısm-ı Fennî, Makale, Sağlık, Yenilen sebze ve meyvelerden insanlara geçebilen ve insanlarda hastalık yapabilen parazit türü bir hayvanın insan vücudunda nasıl yaşadığı ve nasıl üredikleri hk.)
- Mustafa Hayrullah --- **İlmü’l-Hayattan Birkaç Bahis - Hayat**, adet 50, s. 399–400; adet 51, s. 406–408 (Kısm-ı Fennî, Makale, Havâs ve vezâif içerisinde hayatın yaşanması hk.)
- Mustafa Rauf +--- **Sıhhâtnümâ**, adet 29, s. 234–235 (Makale, Genel Kültür, Çay, İstiridye, Midye, Istakoz, , Çağanoz, Yengeç; Yumurtanın Taze Olup Olmadığını Nasıl

- Anlamalı?, Yumurtanın Beş Altı Ay Nasıl Taze Saklamalı; Kauçuk Ağacı konuları hk.)
- Mustafa Rauf +--- **Vesâya-yı Beytiyye**, adet 30, s. 242–244 (Mütenevvia, Makale, Fen Bilgisi, Matematik, Yemek Kapları, 1'den 10000'e Kadar Olan Adetleri Parmak İle Göstermek)
- Mustafa Rauf + --- **Sıhhâtnümâ**, adet 31, s. 250–251 (Mütenevvia, Makale, Genel Kültür, Piliç, Hindi, Ördek; Kaz; Sayd u Şikâr Hayvanlar; Portakal Hıfzı; Pişirmesi Batî Olan Me'kûlâtı Tezce Pişirmek; Bazı Balıkların Ağır Kokularını Defetmek; Yumurta, Süt)
- Mustafa Rauf +--- **Zavallı Arkadaşım**, adet 33, s. 267–268 (Mütenevvia, Anı, Yazar mektepte okurken biriyle tanıştığından, bu kişinin halinden, mezun oldukları gün farklı okulları kazandıkları için arkadaşının kendisine söylediği sözlerden, arkadaşının hasta olmasından ve ölümünden bahsediyor.)
- Mustafa Rauf --- **Tedâbîr-i Tahaffuzîyeye Dair Bir İki Söz**, adet 34, s. 272 (Makâle-i Mahsûsa, Makale, Çevre, Sağlık, Şu sıralarda meydana gelen bir çok hastalıklara karşı dikkatli olunması ve hastalık oluşturabilecek yerler ve bozuk yemeklere karşı gerekli tedbirlerin alınması gerektiği hk.)
- Mustafa Rauf + --- **Sıhhâtnümâ**, adet 37, s. 300 (Mütenevvia, Makale, Sağlık, O dönemlerde yapılan kolalı gömleklerin kollarının soğuğu vücuda çok fazla geçirdiği için hastalıklara yol açtığından buna çare olarak kollara lastik bağlanması gerektiği hk.)
- Mustafa Rauf + --- **Raciye**, adet 39, s. 315–316 (Mütenevvia, Anı, Hikâye, Karadeniz'den İstanbul'a gelen bir posta vapurundaki bir buçuk yaşındaki bir çocuğun eve yerleştikten sonra

havale geçirmesi, anne-baba ve doktorun çaresiz kalmaları, iyice kötüleşen çocuğun son kez gözünü açıp anne-babasına tebessüm ettikten sonra ölmesi hk.)

Mustafa Rauf + --- **Zavallı Arkadaşının Kabrini Ziyaret**, adet 39, s. 316 (Mütenevvia, Anı, Bir bahar mevsiminde elinde olmadan Eyup Sultan Kabristanlığına gittiğinden, arkadaşının mezarı başında birlikte yaşadıkları olaylardan, ölmeden önce hastanede ziyaret ettiğinden, ağlaya ağlaya mezarlıktan ayrılışından bahsediyor.)

Mustafa Rauf +--- **Nevreste Bir Muharririn Hissiyatı**, adet 41, s. 329–331 (Mütenevvia, Anı, Hikâye, Kar yağışı altında etrafın hoşluğu içerisinde yazmak istediği ama yazamadığı bir makalenin başında bekleyişi, yazdığı bir makalenin dergide yayımlanıp yayımlanmayacağını beklemesi hk.)

Mustafa Rauf + --- **Dâ-i Bahr**, adet 43, s. 347–348 (Mütenevvia, Makale, Sağlık, Deniz tutmasının nasıl halledilebileceği ve yazarın deniz tutmasına karşı ne yaptığı hk.)

Mustafa Rauf + --- **Tuzla’da Bir Sabah**, adet 45, s. 364 (Mütenevvia, Anı, Tuzla’da uyandığı bir sabah gördüğü manzara karşısındaki hissiyat hk.)

Mustafa Rauf + --- **İlkbaharda Küçücük Bir Seyahat**, adet 51, s. 410–412 (Mütenevvia, Gezi Yazısı, Yazarın İzmit’e giderken yaptığı tren seyahatinin nasıl gerçekleştiği hk.)

Mustafa Sâmih Rifat --- **Bir Meclis-i Tarabda**, adet 37, s. 293 (Kısm-ı Edebî, ‘âmad’ redifli gazel)

Mustafa Sâmih Rifat --- **Gırîv-i Uhrevî**, adet 39, s. 309–310 (Kısm-ı Edebî, Ömrün çabuk geçmesiyle ilgili bir gazel. Bir verem şehidesi lisanından)

Mustafa Sâmih Rifat --- **Kıt’a**, adet 52, s. 413 (Kısm-ı Edebî, Bir dörtlük)

- Müstecabizade İsmet bk. İsmet (Müstecabizade İbrahim)
- Nazmî --- **Kıt'a**, adet 37, s. 293 (Kısm-ı Edebî, 'benim' redifli bir kıt'a)
- Nazmî --- **Gazel**, adet 37, s. 293 (Kısm-ı Edebî, 'beni' redifli bir gazel)
- Necmeddin Sami --- **Ef'âl ve Vezâif-i Hayatiye**, adet 28, s. 227–228 (Kısm-ı Fennî, Muallim Hikmet-Kısm-ı Sâlis, Makale, Sağlık, Yenilen yemeklerin hazmı ve kana karışması hk.)
- Necmeddin Sami --- **Muallim Hikmet**, adet 30, s. 240–242; adet 31, s. 251–252; adet 32, s. 257–258; adet 34, s. 270–271 (Kısm-ı Fennî, Makale, Sağlık, Solunum organlarımızın işlevselliği, Vücudun hareketinin oluşumu, vücut ısının dengelenmesi hk. Soru-cevap yöntemi kullanılmış. **İhtar (Muallim Hikmet yazısının neşredilirken unutulmuş kısımları)**, adet 34, s. 270 (Kısm-ı Fennî, 30 ve 31'inci nüshalarda münderic (Muallim Hikmet)'in yazısında eksik dizilmiş kısımlar hk. "32'nci nüshanın 257'nci sahifesinde "umumiyyetle hararet" diye başlayan cümle ile onu müteakip gelen "öyle ise havâs-ı hamseye" cümlesi arasından dahi bahsin atılmış olduğu muahhiren anlaşılmakla 1 ve 2 rakamlarıyla ber vech-i-i âtî derc edildi."))
- Necmeddin Sami --- **Bulutlar**, adet 37, s. 296–298 (Kısm-ı Fennî, Makale, Coğrafya, Bulutların nasıl oluştuğu ve nasıl hareket ettiği hk.)
- Necmeddin Sami +--- **Hazân**, adet 38, s. 302–303 (Kısm-ı Edebî, Deneme, Sonbaharın kendinde bıraktığı tesir hk.)
- Necmeddin Sami + --- **Avdet**, adet 39, s. 313–315 (Mütenevvîa, Hikâye, Karların yağdığı bir sırada, bir ay öncesinde terk ettiği evine dönen bir gencin içerisinde bulunduğu ruh hali,

yeşil vadiden geçerek eve dönüşü. Eve gelince anne-baba ve kız kardeşinin geldiğini fakat nişanlısının gelmediğini görmesi üzerine sebebini soruşu ve “öldü” haberini alınca bayılması konu ediliyor.)

- Necmeddin Sami --- **Kedilerin Dört Ayak Üzerine Düşmeleri Merak Edilecek Bir Şey midir?**, adet 42, s. 337–338 (Kısm-1 Fennî, Makale, Avrupa’da bu konunun ne kadar ciddiye alındığı, ama önemsenmeyecek bir konu olduğu hk.)
- Necmeddin Sami --- **Çocuklara Vezâif-i Hayâtiyeden Malumât Vermek İçin Bir Fırsat mı Gözetmelidir?**, adet 42, s. 335–337; adet 43, s. 344–346 (Kısm-1 Fennî, Hikâye, Bir çocuğu küçük yaşlardan itibaren yetiştirmeye başlanması, aksi takdirde geç kalınmış olacağı hk.)
- Necmeddin Sami --- **Bir İki Söz**, adet 44, s. 354–356 (Kısm-1 Fennî, Deneme, Tebâbet-i baytariyeye ve tabâbet-i beşeriyeye olan bakış ve konular arası yaklaşım farkları hk.)
- Necmeddin Sami --- **Malumât-ı Baytariye**, adet 45, s. 358–359 (Kısm-1 Fennî, Makale, Beygirleri ilk defa daire-i terbiyeye alan kimlerdir? Bunlar nereden gelmiş? Dünyanın her tarafına nasıl yayılmıştır?)
- Necmeddin Sami --- **Agdiye-i Hayvanât-ı Ehliye**, adet 46, s. 370 (Kısm-1 Fennî, Malumât-ı Baytariye, Makale, Hayvanların beslenmesinde dikkat edilmesi gereken hususlar hk.)
- Necmeddin Sami --- **Malumât-ı Baytariye**, adet 47, s. 379–380 (Kısm-1 Fennî, Makale, Hayvanlara verilecek yemlerin nitelikleri hk.)
- Necmeddin Sami --- **Malumât-ı Baytariye**, adet 48, s. 384–385, adet 50, s. 400–402 (Kısm-1 Fennî, Makale, Hayvanların yatacakları yerler hk.)

- Necmeddin Sami --- **Malumât-ı Baytariye**, adet 52, s. 415–416 (Kısm-ı Fennî, Makale, Hayvanların beğendirilmesi hk.)
- Nedîm --- **Beyit**, adet 45, s. 356 (Kısm-ı Edebî, Ma’raz-ı Sühân, Bir beyit)
- Nüzhet (Bursalı) --- **Gazel**, adet 42, s. 335 (Ma’raz-ı Sühân, ‘yazmıştır’ redifli gazel)
- Râşit bk. Ali Râşit
- Ratıb Paşa --- **Beyit**, adet 45, s. 356 (Kısm-ı Edebî, Ma’raz-ı Sühân, Bir beyit)
- Reşât bk. Faik Reşât
- Revandizli Emin bk. Emin (Revandizli)
- Rıza Safvet (Vahdetîzade) --- **Münacaat**, adet 50, s. 398–399 (Kısm-ı Edebî, “Allah” redifli (Divân-ı Hümayûn Kuyud Odası Mümeyyizi))
- Rüşdî-i Kadîm --- **Gazel**, adet 42, s. 335 (Ma’raz-ı Sühân, ‘-u’ redifli gazel)
- S. Zeki bk. Salih Zeki
- Salih Zeki --- **Gelenbevi İsmail Hakkı Efendi-zeyl**, adet 28, s. 225–227; adet 29, s. 231–233 (Eslâf, Makale, Matematik, Logaritmanın nasıl ortaya çıkarıldığı ve logaritma yerine ‘ensâb’ kelimesinin niçin kullanıldığı hk. Müşarün-ileyh tercüme-i haline havî olup Tarih-i Cevdet’in 4’üncü cildinden bil-iktibas “Eslâf”ımız meyanına derc edilen şu makalenin **‘Hazine-i Fünûn’**da neşrolunmasına müteakip ihvanımızdan riyazi-i şehir izzetli Salih Zeki Bey Efendi tarafından “Resimli Dergiye” bir makale derc edilmiş ve makale-i mezkûre logaritma kaşifini Gelenbevî İsmail Efendi olduğuna dair mevcut olan zannın butlalını müspet ve bazı malumât-ı zaideyi havi bulunmuş olduğundan ber vech-i-i âtî zeyl edildi.)

- Salim (Manastırlı) + --- **Hâlâ Düşünüyorum**, adet 46, s. 372 (Mütenevvia, Anı, Genç yaşta kaybettiği bir arkadaşının üzüntüsünün hâlâ devam ettiği hk.)
- Sâmih bk. Mustafa Sâmih Rifat
- Servet --- **Gazel**, adet 48, s. 383 (Kısm-ı Edebî, Nazire, ‘olurum’ redifli nazire gazel)
- Sofullah Yar (Arif-i Rastgirdâr) --- **Kaside** adet 47, s. 377–378; adet 48, s. 383–384 (Ma’raz-ı Sühan, Arif-i Rastgirdâr <Sofullah Yar> hazretlerinin yârânından biri ‘âzimhane-i hüda olduktan ona hitaben yazdığı tehassürnâmedir ki hân-ı pak hicâz ile makamât-ı mebrûkeyi dilnişin bir surette tasvir eylemiştir. 44’üncü nüshadaki musâhebede edilen vaade binaen derc edilmiş bir kasidedir.)
- Şevket (Karahafızade)+ ---**Vicdan**, adet 40, s. 323–324 (Mütenevvia, Makale, Din-Ahlâk, Vicdanın ne olduğu hk. Hatme: Ne kadar ibârât-ı gurrâ best ve temhîd olursa tevsîf-i şeref ve şanı müstehîl olan “vicdan” için makale yazmak benim gibi erbâbac u nakısânın değil, idehim hâmesi meydan hkâyık-ı edebiyatta sebn-i seyr olanlar için dahi müsâil-i müşkaleden ise de meftûn-ı cemâl-i vevâri olduğum o Nigâr-ı ulviyetin, vâsf-ı ahvâl-i cemîlânesi yolunda hâmerân olmak hususundaki mütehasıl hevesime bir türlü galip gelemedim.)
- Tevfik bk. Mehmet Tevfik
- Vâlihî (Ahmet Çelebi) --- **Beyit**, adet 45, s. 356 (Kısm-ı Edebî, Ma’raz-ı Sühân, İki ayrı beyit)
- (Üsküblü)
- Vasıf-ı Enderûnî ---**Beyit**, adet 45, s. 356 (Kısm-ı Edebî, Ma’raz-ı Sühân, Bir beyit)

Vedât --- **Sahil-i Deryada**, adet 43, s. 343 (Kısm-ı Edebî, ‘olurum’ redifli gazel)

[YURDMAN], Abdülgânî Senî + --- **Edebiyat**, adet 27, s. 213–216 (Kısm-ı Edebî, Makale, Edebiyatın doğuşu, tarifi, gayesi hk.)

[YURDMAN], Abdülgânî Senî --- **Nuseyyib Bin Rebâh**, adet 27, s. 216–217; adet 28, s. 222–223 (Meşâhîr-i Şuarâ-yı Arab, Eslâf, Biyografi, Nuseyyib Bin Rebâh’ın hayatı hk ve şairin hatıralarından)

[YURDMAN], Abdülgânî Senî --- **el-Yerbû’î**, adet 28, s. 223 (Meşâhîr-i Şuarâ-yı Arab, Biyografi, **el-Yerbû’î**’nin hayatı hk.)

[YURDMAN], Abdülgânî Senî + --- **Âsâr-ı Celîle-i Hamidiye’den Bir Nebze**, adet 32, s. 255–257; adet 33, s. 264–266; adet 34, s. 269–270; adet 35, s. 277–279 (Kısm-ı Edebî, Makâle-i mahsûsa, Makale, Fransızcadan tercüme, Padişahı Avrupa’nın nasıl tanıdığı, Osmanlıda o yıllarda görülen ilerlemeler ve İslâm alimlerinin ilme hizmetleri hk., Kur’an ve hadislerden örneklerle.)

[YURDMAN], Abdülgânî Senî --- **Tuz ve Tuzla**, adet 34, s. 272–273 (Makâle-i mahsûsa, Makale, Kimya, İspanya’da tuz dağının olduğundan, Avusturya’da tuz mağaralarının bulunduğu, tuz kaynaklarındaki toprakla karışık tuzun nasıl ayrıştırıldığından, deniz suyundan tuzun nasıl elde edileceği hk.)

[YURDMAN], Abdülgânî Senî --- **Pamuğun Sûret-i İstihsâl ve İstimâlî**, adet 39, s. 312–313 (Makale, Coğrafya, Pamuğun nerelerde, hangi yöntemlerle, ne şekilde yetiştirildiği ve ne amaçla kullanıldığı hk.)

[YURDMAN], Abdülgânî Senî + --- **Öteberi**, adet 41, s. 329 (Mütenevvia, Makale, Dilbilgisi, Usûl (اصول) ile asl (اصل) kelimelerinin anlamları

ve kullanım şekilleri hk. Devamında **Muallim Naci**'nin
'Lügat'inden konu ile ilgili alıntı)

[YURDMAN], Abdülgânî Senî --- **Çiçekler de Uyur mu?**, adet 43, s. 346–347
(Kısm-ı Fennî, Makale, Biyoloji, Çiçeklerin uyuyup uyumadıkları hk.)

[YURDMAN], Abdülgânî Senî --- **Sabah**, adet 47, s. 376–377 (Kısm-ı Edebî, Şairin
bir sabah uyandığında kendinde oluşan hissiyatı anlatan
8'er mısralı 5 bentten oluşan bir şiir)

[YURDMAN], Abdülgânî Senî --- **Zemîn ve Âsumân – Câzibe**, adet 48, s. 385–
387; adet 49, s. 395–396 (Kısm-ı Fennî, Sohbet, Sandal
gezisi sırasında ismi belirtilmeyen bir kişi ile yapılan
sohbet, Camille Flammarion'dan çeviri)

[YURDMAN], Abdülgânî Senî + --- **Bir Mehtap Gecesi**, adet 52, s. 413 (Kısm-ı
Edebî, Mehtaplı bir gecenin uyandırdığı hissiyat hk. 10
beyitlik bir şiir)

[YURDMAN], Abdülgânî Senî --- **Bir Şebb-i Sitâre-i Feza-Camille
Flammarion'dan**, adet 52, s. 416–418 (Kısm-ı Fennî,
Gezi Yazısı, Camille Flammarion'un Venedikte yaptığı
bir gezi hk. Alıntı)

[YURDMAN], Abdülgânî Senî --- **Mesâkin-i İbtidâiye**, adet 52, s. 418 (Kısm-ı
Fennî, Makale, Göl kenarındaki evlerin yapıları ve
evlerin şekilleri hk.)

Zeynelabidin Fenârî +--- **Severim**, adet 41, s. 332 (Mütenevvia, Deneme, Okulu
sınıfı ne kadar çok sevdiği hk.)

Zeynelabidin Fenârî +--- **Yâd-ı Mâzi**, adet 43, s. 348 (Mütenevvia, Deneme,
Küçüklükten beri birlikte olduğu bir kıza sevdiğini
söylediği gün kızın terk etmesi sonucu olan üzüntüsü hk.
Yazarın ismi, yazarın 'Son Arzu' adlı yazısından
belirlenmiştir. Zira 'Son Arzu' bu yazının devamı
niteliğindedir.)

- Zeynelabidin Fenârî +--- **Son Arzu**, adet 43, s. 348 (Mütenevvia, Deneme, Sevdiği kıza son olarak duygularını tekrar açıklamak istemesi hk.)
- İmzasız --- **Mâder**, adet 28, s. 221–222 (Kısm-ı Edebî, Anı, Bebekliğinden yürümeye başlamasına büyümesine kadar geçen sürede anne sevgisinin koruyuculuğunun verdiği rahatlık ve o günlere duyulan özlem hk.)
- İmzasız --- **Umûmî Sergiler**, adet 30, s. 237–238 (Musâhabe, Makale, Dünyada umûmî Sergilerin nasıl ve ne zaman başladığı, açılan umûmî Sergilerin bir tablosu ve 1900 yılı sergisinde neler yapılacağı hk.)
- İmzasız --- **Gazel**, adet 37, s. 293 (Kısm-ı Edebî, ‘beni’ redifli gazel)
- İmzasız --- **Terbiye, Mâder-i Medeniyet midir?**, Adet 37, s. 293–294 (Makâle-i Mahsûsa, Makale, Tanımlar vererek terbiyenin ne olduğunu açıklıyor.)
- İmzasız +--- **Hazâr**, adet 40, s. 317–320 (Muhâsebe-i Edebiye, Sohbet, Edebiyat-Dil, Sohbetî Efendi – Kelamî Bey – Neşve Çelebi – Hoca Kalender – Derviş Niyazi’nin ‘Vecihî’nin Divanı ve Bir Mecmua’ hakkındaki karşılıklı sohbetleri)
- İmzasız +--- **Cevdet Paşa**, adet 49, s. 392–395 (Mütenevvia, Biyografi, Ahmet Cevdet Paşa’nın hayatı hk.)
- Hazine-i Fünûn +--- **İzmir’de Tab Olunan Ahenk Dergisi’nde M. B. İmzasıyla İstanbul’dan Yazılıp Gönderilmiş Olan Bir Mektup**, adet 47, s. 378–379 (Mütenevvia, İzmir’de Tab Olunan Ahenk Dergisi’nde M. B. İmzasıyla İstanbul’dan Yazılıp Gönderilmiş Olan Bir Mektup okunup dergide yayımlanması uygun görülmüş, “Türkçenin Sadeleştirilmesi” ile ilgili bu mektuba

- hitaben “Bu babda bize de bazı mulâhazâtımız vardır ki karîben yazarız.” açıklamasıyla)
- Hazine-i Fünûn +--- **Yevm-i Velâdet Bâsi’âdet Hazret-i Padişahî**, adet 32, s. 253–254 (Deneme, Padişahın doğum günü sebebiyle Padişahı öven ifadeler ve bir gazel)
- Hazine-i Fünûn +--- **İhtar**, adet 34, s. 270 (30, 31 ve 32’inci nüshalarda “Muallim Hikmet” konusunda dergide yazının unutulmuş kısımlarının bu sayıda yayımlandığı konusunda açıklama)
- Hazine-i Fünûn +--- **Teşekkür**, adet 36, s. 286 (Öziçe hk. Bilgi verenlere teşekkür yazısı.)
- Hazine-i Fünûn +--- **(İzahat)**, adet 38, s. 308 (37’nci nüshada münderic bir gazelin, Daire-i Askeriyeye mensup Selahaddin Bey’e tarafından gönderilen bir açıklamada 37. sayıda yayımlanan bir gazelin kendisine ait olduğu hatta bu gazelin “Gonce-i Hayatın” isimli eserinde yer aldığı belirtilmektedir. **Hazine-i Fünûn** bu konuda mazur görülmeleri gerektiğini ifade ederek bu açıklamayı yayınlamıştır. Fakat söz konusu gazelin redifi verilmemiş, hangi imzayla yayımlandığı açıklanmamıştır. Dolayısıyla 37 sayıda yer alan 3 gazelden hangisinin kastedildiğini anlamak mümkün değildir.)
- Hazine-i Fünûn +--- **Tebrîk-i ‘İd-i Saîd**, adet 39, s. 309 (Halkın ve Padişahın Ramazan Bayramının kutlanması hk.)
- Hazine-i Fünûn +--- **İhtar**, adet 39, s. 316 (Dergide yayınlanmak üzere gönderilen yazıların iki nüsha olarak gönderilmesi, aksi takdirde yayınlanmayacağı hk.)
- Hazine-i Fünûn +--- **Tashîh**, adet 39, s. 316 (Geçen nüshada münderic Fârisî gazelin makta’ beytinin mısra-ı sânisindeki “nefhe” kelimesi “nağme” olacaktır.)

- Hazine-i Fünûn +--- **Tashîh**, adet 41, s. 332 (Geçen nüshada münderic nazirenin mısra-ı sânisî: “Piyâlesiz olurum mest-i hayret âh iderim” olacakken nasılsa “hayret kelimesi unutulmuş olmakla ma’-ı el-i’ tizâr tashîh olunur..)
- Hazine-i Fünûn +--- **İhtar**, adet 42, s. 340 (Derginin ikinci sene yayınının, 52’nci nüshasında son bulacağı için abone ücretlerinin ve sipariş edilecek kitapların ücretlerinin peşinen gönderilmesi hk.)
- Hazine-i Fünûn +--- **İhtar**, adet 47, s. 380 (Derginin ikinci sene yayınının, 52’nci nüshasında son bulacağı için abone ücretlerinin ve sipariş edilecek kitapların ücretlerinin peşinen gönderilmesi hk.)
- Hazine-i Fünûn +--- **İhtar**, adet 48, s. 388 (Derginin ikinci sene yayınının, 52’nci nüshasında son bulacağı için abone ücretlerinin ve sipariş edilecek kitapların ücretlerinin peşinen gönderilmesi hk.)
- Hazine-i Fünûn +--- **İd-i Saîd-i Adhî**, Adet 49, s. 390 (Halkın ve Padişahın Kurban Bayramının kutlanması hk. Padişaha hitaben iki adet beyit de eklenmiş.)
- Hazine-i Fünûn +--- **İhtar**, adet 51, s. 412 (Derginin ikinci sene yayınının, 52’nci nüshasında son bulacağı için abone ücretlerinin ve sipariş edilecek kitapların ücretlerinin peşinen gönderilmesi hk.)
- Hazine-i Fünûn +--- **(Teşekkür)**, adet 52, s. 413 (İkinci senenin bu sayısı ile son bulacağı ve gösterilen ilgi ile üçüncü seneye devam edecekleri hk.)

2. KONULARINA GÖRE

a. Ahlâk

bk. Toplum-Ahlâk

b. Aile

bk. Aile - Kadın - Çocuk

c. Aile - Kadın - Çocuk

- Abdülkerim Hâdî: **Bir Genç Kızın Söylenişi**, adet 41, s. 331–332
- Ali Muzaffer: **Zavallı Masum**, adet 36, s. 289–292
- E (l). Raif (Erzurûmî): **Hâlâ Düşünüyorum**, adet 41, s. 331
- Faik Reşât: **Levhü'l-garâm fî Mesâri'-i Erbâbü'l-hüyâm**, adet 45, s. 360–361
- Mehmet İhsan (Muhasebe-i Vilayet Ketebesinden): **Andre**, adet 36, s. 289
- Mehmet Tefîk (Köprülüzade): **Fakir Bir Kız (Kibritçi Kız)**, adet 29, s. 233–234
- Mehmet Tefîk (Köprülüzade): **Metanetsiz Olan Kadın mıdır Erkek midir?**, adet 51, s. 410
- Mustafa Rauf: **Zavallı Arkadaşım**, adet 33, s. 267–268
- Mustafa Rauf: **Raciye**, adet 39, s. 315–316
- Mustafa Rauf: **Zavallı Arkadaşımın Kabrini Ziyaret**, adet 39, s. 316
- Necmeddin Sami: **Avdet**, adet 39, s. 313–315
- Necmeddin Sami: **Çocuklara Vezâif-i Hayâtiyeden Malumât Vermek İçin Bir Fırsat mı Gözetmelidir?**, adet 42, s. 335–337; adet 43, s. 344–346
- Zeynelabidin Fenârî: **Yâd-ı Mâzi**, adet 43, s. 348
- Zeynelabidin Fenârî: **Son Arzu**, adet 43, s. 348
- İmzasız: **Mâder**, adet 28, s. 221–222

ç. Aktüel Haber

A (ع). Rızkullah: **Hindistan Cevizi Ağacı Yahut Ceviz-i Bevvâ**, adet 50, s. 404

Mustafa Rauf: **Vesâya-yı Beytiyye**, adet 30, s. 242–244

Necmeddin Sami: **Kedilerin Dört Ayak Üzerine Düşmeleri Merak Edilecek Bir Şey midir?**, adet 42, s. 337–338

Mehmet Tevfik: **Pickpocket Yahut Londra Yankesicileri**, adet 50, s. 402–404

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Tuz ve Tuzla**, adet 34, s. 272–273

İmzasız: **Umûmî Sergiler**, adet 30, s. 237–238

d. Coğrafya

bk. Tabiat-Coğrafya

e. Çeviri

A (ع). Rızkullah: **Hindistan Cevizi Ağacı Yahut Ceviz-i Bevvâ**, adet 50, s. 404

A (ع). Rızkullah: **Tavsiyenâme-Fransızca’dan Tercüme**, adet 51, s. 412

Ali Muzaffer: **Zavallı Masum**, adet 36, s. 289–292

E (ل). Eslahaddin (Salahattin): **Bir Manzara-i Kutbiye**, adet 48, s. 387–388

Emin (Revandizli): **İlaç Kullanmaksızın Uykusuzluğun Tedavisi**, adet 35, s. 282–283

Emin (Revandizli): **Melbûsât**, adet 39, s. 310–311

Emin (Revandizli): **Tecdîd-i Hevâ-yı Mesâkin**, adet 46, s. 368

Faik Reşât: **Levhü’l-garâm fî Mesâri’-i Erbâbü’l-hüyâm**, adet 45, s. 360–361

Hüseyin Pertev (Selanik’te Alyanus İsrailiyât ve Hayruş Mektepleri Muallimi): **Tesîrât-ı Seyahat-Kış Memleketi**, adet 42, s. 339–340, adet 44, s. 356, adet 45, s. 363–364

Mehmet İhsan (Muhasebe-i Vilayet Ketebesinden): **Andre**, adet 36, s. 289

Mehmet Tevfik (Köprülüzade): **Fakir Bir Kız (Kibritçi Kız)**, adet 29, s. 233–234

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Âsâr-ı Celîle-i Hamidiye'den Bir Nebze**, adet 32, s. 255–257, adet 33, s. 264–266, adet 34, s. 269–270, adet 35, s. 277–279

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Zemîn ve Âsumân – Câzibe**, adet 48, s. 385–387; adet 49, s. 395–396

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Bir Şebb-i Sitâre-i Feza-Camille Flammarion'dan**, adet 52, s. 416–418

f. Çocuk

bk. Aile - Kadın - Çocuk

g. Dil

bk. Dil-İmlâ

ğ. Dil-İmlâ

Faik Reşât: **Öteberi**, adet 28, s. 224–225

Faik Reşât: **Öteberi**, adet 29, s. 235–236

Faik Reşât: **Âsâr-ı Fennîyeye Mûnasip Üslûb-ı İfade**, adet 35, s. 279–280, adet 37, s. 294–296

Hazine-i Fünûn: **İzmir'de Tab Olunan Ahenk Dergisi'nde M. B. İmzasıyla İstanbul'dan Yazılıp Gönderilmiş Olan Bir Mektup**, adet 47, s. 378–379

[İZBUDAK], Veled Çelebi: **Beyhûde, İlhâk, Nânpare, İskân**, adet 34, s. 274

K (ق). B. : **Âsûriler ve Keldânilere Mahsus Hatt-ı Mîhî Hakkında Malumât-ı Mücmele**, adet 36, s. 286–288, adet 37, s. 298–299, adet 38, s. 307–308, adet 39, s. 311–312, adet 40, s. 324

Mehmet Şükrü: **Tersane, Amiral, Kaptan, Levent Lafızları hakkında Malumât**, adet 34, s. 274–276

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Öteberi**, adet 41, s. 329

h. Edebî Tenkit

Faik Reşât: **Arz-ı Hâlisâne**, adet 45, s. 361–363

[İZBUDAK], Veled Çelebi: **Bedâyü'l-Arab**, adet 49, s. 390–392

ı. Edebiyat Teorisi

bk. Edebiyat Teorisi - Edipler

i. Edebiyat Teorisi - Edipler

Abdülkerim Hâdî: **Yıldırım Beyazid Han**, adet 27, s. 218

Bir İhtiyar: **Mektup**, adet 33, s. 266

Faik Reşât: **Vişnezade İzzetî**, adet 27, s. 216

Faik Reşât: **Hoca Neşet**, adet 29, s. 230–231

Faik Reşât: **Âşık Çelebi**, adet 30, s. 238–239

Faik Reşât: **Nazîm**, adet 31, s. 245–246

Faik Reşât: **İntihâl**, adet 32, s. 258–260

Faik Reşât: **Seyyid Vehbî**, adet 35, s. 280–281

Faik Reşât: **Celâl Bey**, adet 36, s. 285–286

Faik Reşât: **Şânizade**, adet 38, s. 303–304

Faik Reşât: **Hâmî-i Âmedî**, adet 44, s. 352–353

Faik Reşât: **İki Bayraklızade**, adet 46, s. 367

Faik Reşât: **Ragıp Paşa**, adet 47, s. 373–375; adet 48, s. 381–382;
adet 50, s. 397

Faik Reşât: **Hüdâyî**, adet 51, s. 405

Faik Reşât: **Hüdâyî-i Müezzîn**, adet 51, s. 405–406

Faik Reşât: **Mustafa Nuri Efendi'ye Düşülen Bir Tarih**, adet 52,
s. 414–415

Fatma Makbule Leman: **Subh-ı Saâdet**, adet 29, s. 229–230

İsmet (Müstecabizade İbrahim): **Nâilî-i Kadîm**, adet 40, s. 320–323; adet 41, s. 326–329

[İZBUDAK], Veled Çelebi: **Kış İçinde Bahar Âlemi**, adet 33, s. 261 -264

[İZBUDAK], Veled Çelebi: **Musâhabe**, adet 44, s. 349–351

İzzet Efendi: **Mektup**, adet 31, s. 247–248

İzzet Efendi: **İki Makale**, adet 45, s. 357–358

İzzet Efendi: **(Mustafa Nuri Efendi)**, adet 52, s. 414–415

İzzet Efendi: **(İzzet Efendi'nin Yazılarına Dair)**, adet 52, s. 414–415

Mustafa Rauf: **Nevreste Bir Muharririn Hissiyatı**, adet 41, s. 329–331

Necmeddin Sami: **Bir İki Söz**, adet 44, s. 354–356

Salih Zeki: **Gelenbevi İsmail Hakkı Efendi-zeyl**, adet 28, s. 225–227; adet 29, s. 231–233

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Edebiyat**, adet 27, s. 213–216

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Nuseyyib Bin Rebâh**, adet 27, s. 216–217; adet 28, s. 222–223

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **el-Yerbû'î**, adet 28, s. 223

İmzasız: **Cevdet Paşa**, adet 49, s. 392–395

İmzasız: **Hazâr**, adet 40, s. 317–320

j. Bitkiler

bk. Bitkiler - Hayvanlar

k. Bitkiler - Hayvanlar

A (ع). Rızkullah: **Patates**, adet 48, s. 388

A (ع). Rızkullah: **Hindistan Cevizi Ağacı Yahut Ceviz-i Bevvâ**, adet 50, s. 404

Ali Muzaffer: **Kırlangıçlar**, adet 42, s. 338–339

[İZBUDAK], Veled Çelebi: **Kış İçinde Bahar Âlemi**, adet 33, s. 261 -264

Mustafa Rauf: **Tedâbîr-i Tahaffuzîyeye Dair Bir İki Söz**, adet 34, s. 272

Necmeddin Sami: **Malumât-ı Baytariye**, adet 45, s. 358–359

Necmeddin Sami: **Agdiye-i Hayvanât-ı Ehliye**, adet 46, s. 370

Necmeddin Sami: **Malumât-ı Baytariye**, adet 47, s. 379–380

Necmeddin Sami: **Malumât-ı Baytariye**, adet 48, s. 384–385, adet 50, s. 400–402

Necmeddin Sami: **Malumât-ı Baytariye**, adet 52, s. 415–416

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Pamuğun Sûret-i İstihşâl ve İstimâlî**, adet 39, s. 312–313

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Çiçekler de Uyur mu?**, adet 43, s. 346–347

I. Edipler

bk. Edebiyat Teorisi-Edipler

m. Derginin Yayın Politikası –Kutlama - Teşekkür ve Cevaplar

Faîk Reşât: **(İzahat)** , adet 34, s. 273–274

Hazine-i Fünûn: **İhtar**, adet 34, s. 270

Hazine-i Fünûn: **İhtar**, adet 42, s. 340

Hazine-i Fünûn: **İhtar**, adet 47, s. 380

Hazine-i Fünûn: **İhtar**, adet 51, s. 412

Hazine-i Fünûn: **İhtar**, adet 48, s. 388

Hazine-i Fünûn: **İhtar**, adet 39, s. 316

Hazine-i Fünûn: **(İzahat)**, adet 38, s. 308

Hazine-i Fünûn: **Teşekkür**, adet 36, s. 286

Hazine-i Fünûn: **(Teşekkür)** , adet 52, s. 413

Hazine-i Fünûn: **Tebrîk-i ‘İd-i Saîd**, adet 39, s. 309

- Hazine-i Fünûn: **Îd-i Saîd-i Adhî**, Adet 49, s. 390
- n. Hayvanlar** **bk. Bitkiler - Hayvanlar**
- o. İmlâ** **bk. Dil-İmlâ**
- ö. Kadın** **bk. Aile - Kadın - Çocuk**
- p. Padişaha Övgüler**
- Ali Râşit: **Tarih-i Velâdet-i Hümayûn**, adet 32, s. 254
- Hazine-i Fünûn: **Yevm-i Velâdet Bâsi'âdet Hazret-i Padişahî**, adet 32, s. 253–254
- Hazine-i Fünûn: **Tebrîk-i 'Îd-i Saîd**, adet 39, s. 309
- Hazine-i Fünûn: **Îd-i Saîd-i Adhî**, adet 49, s. 390
- r. Sağlık** **bk. Tıp-Sağlık**
- s. Tabiat - Coğrafya**
- Ali Muzaffer: **Afrika Kıtası**, adet 51, s. 408–410
- E (İ). Eslahaddin (Salahattin): **Bir Manzara-i Kutbiye**, adet 48, s. 387–388
- Hüseyin Pertev (Selanik'te Alyanus İsrailiyât ve Hayruş Mektepleri Muallimi): **Tesîrât-ı Seyahat-Kış Memleketi**, adet 42, s. 339–340, adet 44, s. 356, adet 45, s. 363–364
- [İZBUDAK], Veled Çelebi: **Kış İçinde Bahar Âlemi**, adet 33, s. 261 -264
- [İZBUDAK], Veled Çelebi: **Musâhabe**, adet 44, s. 349–351
- M. İhsan (Şam Mekteb-i İdâdî-i Askerî Dâhiliye Zâbiti Mülâzımı): **Şam'dan Mektup**, adet 31, s. 248–250; adet 35, s. 283–284; adet 36, s. 288–289
- Mehmet Celal: **Nevbahar**, adet 43, s. 343–344
- Mustafa Rauf: **Tuzla'da Bir Sabah**, adet 45, s. 364
- Mustafa Rauf: **İlkbaharda Küçücük Bir Seyahat**, adet 51, s. 410–

- Necmeddin Sami: **Bulutlar**, adet 37, s. 296–298
- Necmeddin Sami: **Hazân**, adet 38, s. 302–303
- [YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Zemîn ve Âsumân – Câzibe**, adet 48, s. 385–387
- [YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Bir Şebb-i Sitâre-i Feza-Camille Flammarion’-dan**, adet 52, s. 416–418
- [YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Mesâkin-i İbtidâiye**, adet 52, s. 418
- [YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Tuz ve Tuzla**, adet 34, s. 272–273
- İmzasız: **Baharı Severim**, adet 33, s. 266–267

ş. Tabiat

bk. Tabiat-Coğrafya

t. Tarih

- Abdülkerim Hâdî: **Yıldırım Beyazid Han**, adet 27, s. 218
- [YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Âsâr-ı Celîle-i Hamidiye’den Bir Nebze**, adet 32, s. 255–257; adet 33, s. 264–266; adet 34, s. 269–270; adet 35, s. 277–279

u. Tıp

bk. Tıp-Sağlık

ü. Tıp-Sağlık

- A (ع). Rızkullah: **Patates**, adet 48, s. 388
- Emin (Revandizli): **İlaç Kullanmaksızın Uykusuzluğun Tedavisi**, adet 35, s. 282–283
- Emin (Revandizli): **Melbûsât**, adet 39, s. 310–311
- Emin (Revandizli): **Tecdîd-i Hevâ-yı Mesâkin**, adet 46, s. 368
- Mustafa Hayrullah: **Oksiyor**, adet 38, s. 304–306

- Mustafa Rauf: **Dâ-i Bahr**, adet 43, s. 347–348
- Mustafa Rauf: **Sıhhâtnümâ**, adet 37, s. 300
- Mustafa Rauf: **Tedâbîr-i Tahaffuzîye Dair Bir İki Söz**, adet 34, s. 272
- Mustafa Rauf: **Vesâya-yı Beytiyye**, adet 30, s. 242–244
- Mustafa Rauf: **Sıhhâtnümâ**, adet 31, s. 250–251
- Mustafa Rauf: **Sıhhâtnümâ**, adet 29, s. 234–235
- Necmeddin Sami: **Muallim Hikmet**, adet 30, s. 240–242
- Necmeddin Sami: **Muallim Hikmet**, adet 31, s. 251–252, adet 32, s. 257–258, adet 34, s. 270–271
- Necmeddin Sami: **Ef'âl ve Vezâif-i Hayatiye**, adet 28, s. 227–228
- [YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Tuz ve Tuzla**, adet 34, s. 272–273

v. Toplum

bk. Toplum-Ahlâk

y. Toplum-Ahlâk

- A (ع). Rızkullah: **Tavsiyenâme**, adet 51, s. 412
- Cahit: **Arzu-yı Visâl-Muhabbet**, adet 32, s. 260
- Mustafa Hayrullah: **İlmü'l-Hayattan Birkaç Bahis - Hayat**, adet 50, s. 399–400, adet 51, s. 406–408
- Salim (Manastırlı): **Hâlâ Düşünüyorum**, adet 46, s. 372
- Şevket(Karahafızade): **Vicdan**, adet 40, s. 323–324
- Mehmet Tefik: **Pickpocket Yahut Londra Yankesicileri**, adet 50, s. 402–404
- Mustafa Hayrullah: **İlmü'l-Hayattan Birkaç Bahis - Hayat**, adet 50, s. 399–400, adet 51, s. 406–408
- [YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Zemîn ve Âsumân – Câzibe**, adet 48, s. 385–387; adet 49, s. 395–396

Zeynelabidin Fenârî:	Severim , adet 41, s. 332
İmzasız:	Terbiye, Mâder-i Medeniyet midir? , adet 37, s. 293–294

z. Yayımlanan Yazılarla İlgili Düzeltmeler

Hazine-i Fünûn:	Tashîh , adet 39, s. 316
Hazine-i Fünûn:	Tashîh , adet 41, s. 332

3- TÜRLERİNE GÖRE

a. Biyografi

Abdülkerim Hâdî:	Yıldırım Beyazid Han , adet 27, s. 218
Faik Reşât:	Vişnezade İzzetî , adet 27, s. 216
Faik Reşât:	Hoca Neşet , adet 29, s. 230–231
Faik Reşât:	Âşık Çelebi , adet 30, s. 238–239
Faik Reşât:	Nazîm , adet 31, s. 245–246
Faik Reşât:	Seyyid Vehbî , adet 35, s. 280–281
Faik Reşât:	Celâl Bey , adet 36, s. 285–286
Faik Reşât:	Şânizade , adet 38, s. 303–304
Faik Reşât:	Hâmî-i Âmedî , adet 44, s. 352–353
Faik Reşât:	İki Bayraklızade , adet 46, s. 367
Faik Reşât:	Ragıp Paşa , adet 47, s. 373–375; adet 48, s. 381–382; adet 50, s. 397
Faik Reşât:	Hüdâyî , adet 51, s. 405
Faik Reşât:	Hüdâyî-i Müezzîn , adet 51, s. 405–406
Faik Reşât:	Mustafa Nuri Efendi'ye Düşülen Bir Tarih , adet 52, s. 414–415

İsmet (Müstecabizade İbrahim): **Nâilî-i Kadîm**, adet 40, s.320–323; adet 41, s. 326–329

İzzet Efendi: **(Mustafa Nuri Efendi)**, adet 52, s.414–415

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Nuseyyib Bin Rebâh**, adet 27, s. 216–217; adet 28, s. 222–223

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **el-Yerbû’î**, adet 28, s. 223

İmzasız: **Cevdet Paşa**, adet 49, s. 392–395

b. Deneme

Abdülkerim Hâdî: **Bir Genç Kızın Söylenişi**, adet 41, s. 331–332

Cahit: **Arzu-yı Visâl-Muhabbet**, adet 32, s. 260

İzzet Efendi: **(İzzet Efendi’nin Yazılarına Dair)**, adet 52, s. 414–415

Mehmet Celal: **Nevbahar**, adet 43, s. 343–344

Mehmet Tevfik (Köprülüzade): **Metanetsiz Olan Kadın mıdır Erkek midir?**, adet 51, s. 410

Mustafa Rauf: **Dâ-i Bahr**, adet 43, s. 347–348

Necmeddin Sami: **Hazân**, adet 38, s. 302–303

Necmeddin Sami: **Bir İki Söz**, adet 44, s. 354–356

Zeynelabidin Fenârî: **Severim**, adet 41, s. 332

Zeynelabidin Fenârî: **Son Arzu**, adet 43, s. 348

Zeynelabidin Fenârî: **Yâd-ı Mâzi**, adet 43, s. 348

İmzasız: **Baharı Severim**, adet 33, s. 266–267

c. Gezi

A (ع). Rızkullah: **Hindistan Cevizi Ağacı Yahut Ceviz-i Bevvâ**, adet 50, s. 404

E (ل). Eslahaddin (Salahattin): **Bir Manzara-i Kutbiye**, adet 48, s. 387–388

Hüseyin Pertev (Selanik’te Alyanus İsrailiyât ve Hayruş Mektepleri Muallimi):

Tesîrât-ı Seyahat-Kış Memleketi, adet 42, s. 339–340 adet 44, s. 356; adet 45, s. 363–364

M. İhsan (Şam Mekteb-i İdâdî-i Askerî Dâhiliye Zâbiti Mülâzımı): **Şam'dan**

Mektup, adet 31, s. 248–250; adet 35, s. 283–284; adet 36, s. 288–289

Mustafa Rauf: **İlkbaharda Küçücük Bir Seyahat**, adet 51, s. 410–412

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Bir Şebb-i Sitâre-i Feza-Camille Flammarion'-dan**, adet 52, s. 416–418

d. Hatıra

E (). Raif (Erzurûmî): **Hâlâ Düşünüyorum**, adet 41, s. 331

Fatma Makbule Leman: **Subh-ı Saâdet**, adet 29, s. 229–230

Mustafa Rauf: **Zavalhı Arkadaşım**, adet 33, s. 267–268

Mustafa Rauf: **Raciye**, adet 39, s. 315–316

Mustafa Rauf: **Zavalhı Arkadaşımın Kabrini Ziyaret**, adet 39, s. 316

Mustafa Rauf: **Nevreste Bir Muharririn Hissiyatı**, adet 41, s. 329–331

Mustafa Rauf: **Dâ-i Bahr**, adet 43, s. 347–348

Mustafa Rauf: **Tuzla'da Bir Sabah**, adet 45, s. 364

Salim (Manastırlı): **Hâlâ Düşünüyorum**, adet 46, s. 372

İmzasız: **Mâder**, adet 28, s. 221–222

e. Hikâye

A (). Rızkullah: **Tavsiyenâme-Fransızca'dan Tercüme**, adet 51, s. 412

Ali Muzaffer: **Zavalhı Masum**, adet 36, s. 289–292

Faik Reşât: **Levhü'l-garâm fî Mesâri'-i Erbâbü'l-hüyâm**, adet 45, s. 360–361

Mehmet İhsan (Muhasebe-i Vilayet Ketebesinden): **Andre**, adet 36, s. 289

Mehmet Tefvik (Köprülüzade): **Fakir Bir Kız (Kibritçi Kız)**, adet 29, s. 233–234

- Mustafa Rauf: **Raciye**, adet 39, s. 315–316
- Mustafa Rauf: **Nevreste Bir Muharririn Hissiyatı**, adet 41, s. 329–331
- Necmeddin Sami: **Avdet**, adet 39, s. 313–315
- Necmeddin Sami: **Çocuklara Vezâif-i Hayâtiyeden Malumât Vermek İçin Bir Fırsat mı Gözetmelidir?**, adet 42, s. 335–337; adet 43, s. 344–346

f. Makale

- A (ع). Rızkullah: **Patates**, adet 48, s. 388
- Ali Muzaffer: **Kırlangıçlar**, adet 42, s. 338–339
- Ali Muzaffer: **Afrika Kıtası**, adet 51, s. 408–410
- Emin (Revandizli): **İlaç Kullanmaksızın Uykusuzluğun Tedavisi**, adet 35, s. 282–283
- Emin (Revandizli): **Melbûsât**, adet 39, s. 310–311
- Emin (Revandizli): **Tecdîd-i Hevâ-yı Mesâkin**, adet 46, s. 368
- Faik Reşât: **Öteberi**, adet 28, s. 224–225
- Faik Reşât: **Öteberi**, adet 29, s. 235–236
- Faik Reşât: **İntihâl**, adet 32, s. 258–260
- Faik Reşât: **Öteberi**, adet 34, s. 273–274
- Faik Reşât: **Âsâr-ı Fennîyeye Mûnasip Üslûb-ı İfade**, adet 35, s. 279–280; adet 37, s. 294–296
- Faik Reşât: **Arz-ı Hâlisâne**, adet 45, s. 361–363
- [İZBUDAK], Veled Çelebi: **Beyhûde, İlhâk, Nânpare, İskân**, adet 34, s. 274
- [İZBUDAK], Veled Çelebi: **Bedâyü'l-Arab**, adet 49, s. 390–392
- İzzet Efendi: **İki Makale**, adet 45, s. 357–358
- K (ق). B.: **Âsûriler ve Keldânilere Mahsus Hatt-ı Mîhî Hakkında Malumât-ı Mücmele**, adet 36, s. 286–288; adet 37, s. 298–299; adet 38, s. 307–308; adet 39, s. 311–312; adet 40, s. 324

- Mehmet Şükrü: **Tersane, Amiral, Kaptan, Levent Lafızları**
Hakkında Malumât, adet 34, s. 274–276
- Mehmet Tefrik: **Pickpocket Yahut Londra Yankesicileri**, adet 50, s. 402–404
- Mustafa Hayrullah: **Oksiyor**, adet 38, s. 304–306
- Mustafa Hayrullah: **İlmü’l-Hayattan Birkaç Bahis - Hayat**, adet 50, s. 399–400; adet 51, s. 406–408
- Mustafa Rauf: **Sıhhâtnümâ**, adet 29, s. 234–235
- Mustafa Rauf: **Vesâya-yı Beytiyye**, adet 30, s. 242–244
- Mustafa Rauf: **Sıhhâtnümâ**, adet 31, s. 250–251
- Mustafa Rauf: **Tedâbîr-i Tahaffuzîyeye Dair Bir İki Söz**, adet 34, s. 272
- Mustafa Rauf: **Sıhhâtnümâ**, adet 37, s. 300
- Mustafa Rauf: **Dâ-i Bahr**, adet 43, s. 347–348
- Necmeddin Sami: **Ef’âl ve Vezâif-i Hayatiye**, adet 28, s. 227–228
- Necmeddin Sami: **Muallim Hikmet**, adet 30, s. 240–242; adet 31, s. 251–252; adet 32, s. 257–258; adet 34, s. 270–271
- Necmeddin Sami: **Bulutlar**, adet 37, s. 296–298
- Necmeddin Sami: **Kedilerin Dört Ayak Üzerine Düşmeleri Merak Edilecek Bir Şey midir?**, adet 42, s. 337–338
- Necmeddin Sami: **Malumât-ı Baytariye**, adet 45, s. 358–359
- Necmeddin Sami: **Agdiye-i Hayvanât-ı Ehliye**, adet 46, s. 370
- Necmeddin Sami: **Malumât-ı Baytariye**, adet 47, s. 379–380
- Necmeddin Sami: **Malumât-ı Baytariye**, adet 48, s. 384–385, adet 50, s. 400–402
- Necmeddin Sami: **Malumât-ı Baytariye**, adet 52, s. 415–416
- Salih Zeki: **Gelenbevi İsmail Hakkı Efendi-zeyl**, adet 28, s. 225–227; adet 29, s. 231–233

Şevket (Karahafızzade): **Vicdan**, adet 40, s. 323–324

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Edebiyat**, adet 27, s. 213–216

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Âsâr-ı Celîle-i Hamidiye'den Bir Nebze**, adet 32, s. 255–257; adet 33, s. 264–266; adet 34, s. 269–270; adet 35, s. 277–279

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Tuz ve Tuzla**, adet 34, s. 272–273

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Pamuğun Sûret-i İstihşâl ve İstimâlî**, adet 39, s. 312–313

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Öteberi**, adet 41, s. 329

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Çiçekler de Uyur mu?**, adet 43, s. 346–347

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Mesâkin-i İbtidâiye**, adet 52, s. 418

İmzasız: **Umûmî Sergiler**, adet 30, s. 237–238

İmzasız: **Terbiye, Mâder-i Medeniyet midir?**, adet 37, s. 293–294

g. Mektup

Bir İhtiyar: **Mektup**, adet 33, s. 266

Hazine-i Fünûn: **İzmir'de Tab Olunan Ahenk Dergisi'nde M. B. İmzasıyla İstanbul'dan Yazılıp Gönderilmiş Olan Bir Mektup**, adet 47, s. 378–379

İzzet Efendi: **Mektup**, adet 31, s. 247–248

M. İhsan (Şam Mekteb-i İdâdî-i Askerî Dâhiliye Zâbiti Mülâzımı): **Şam'dan Mektup**, adet 31, s. 248–250; adet 35, s. 283–284; adet 36, s. 288–289

h. Sohbet

[İZBUDAK], Veled Çelebi: **Kış İçinde Bahar Âlemi**, adet 33, s. 261 -264

[İZBUDAK], Veled Çelebi: **Musâhabe**, adet 44, s. 349–351

[YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Zemîn ve Âsumân – Câzibe**, adet 48, s. 385–387; adet 49, s. 395–396

İmzasız: **Hazâr**, adet 40, s. 317–320

i. Şiir

- Ahmet Neylî: **Gazel**, adet 42, s. 335
- Ahmet Tahir (Canlı Ömer Efendizade): **Gazel**, adet 48, s. 383
- Ahmet Tevfik Lâmi: **Gazel**, adet 40, s. 317
- Ahmet Tevfik Lâmi: **Gazel-i Müsterek**, adet 31, s. 245
- Ali (Çatalca Muhasebe Ketebesinden): **Fuzulî'ye Nazire**, adet 48, s. 382
- Ali Râşit : **Münacaat**, adet 27, s. 219–220
- Ali Râşit: **Gazeliyât**, adet 27, s. 220 (3 adet gazel)
- Ali Râşit: **Gazeller**, adet 28, s. 223–224 (4 adet gazel)
- Ali Râşit: **Gazel**, adet 29, s. 236 (2 adet gazel)
- Ali Râşit: **Tarih-i Velâdet-i Hümayûn**, adet 32, s. 254
- Ali Râşit: **Divançe-i Râşit**, adet 34, s. 276
- Ali Râşit: **Divançe-i Râşit**, adet 35, s. 284
- Bir Zat: **Kıt'a-yı Naatiye**, adet 46, s. 365
- Faik Reşât: **Nazire**, Adet 40, s.317
- Faik Reşât: **Meyân-ı Gülzârda**, adet 43, s. 343
- Faik Reşât: **Beyit**, adet 45, s. 357
- Fuzulî: **Beyit**, adet 45, s. 357
- H (ح). Ferit (Kozan Sancağı tahrîrât Müdür-i Esbakı Metûfî Recai Efendizade):
Tevhîd, adet 36, s. 285
- Halil Hâkî: **Nazire**, adet 37, s. 293
- Halil Kemal Vahdetî: **Şarkı**, adet 52, s. 414
- Hayretî: **Re'y**, adet 46, s. 365
- İsmet (Müstecabizade İbrahim): **Gazel-i Müsterek**, adet 31, s. 245

Kâzım Paşa:	Naat , adet 44, s. 353–354
Kâzım Paşa:	Münacaat , adet 44, s. 353
Kâmil:	Tahmîs-i Naat-ı Fuzulî , adet 47, s. 375–376
M.:	Naat , adet 41, s. 329
M. Ali:	Naat , adet 30, s. 240
M. Ali:	Kıt’a , adet 50, s. 399
Mehmet Rifat (Kilisli):	Ulviyet-i Ramazan , adet 38, s. 301
Mehmet Rifat (Kilisli):	Gazel , adet 46, s. 366
M. Rüşdü:	Sevdiğime , adet 28, s. 223
Mehmet Celal:	Şîr-i Gazâ , adet 41, s. 325–326; adet 42, s. 333–334; adet 43, s. 341–342
Mehmet Celal:	Son Aşk , adet 46, s. 365
Mehmet İhsan:	Gazel (2 adet), adet 38, s. 301–302
Muhyiddin:	Gazel , adet 30, s. 240
Muhyiddin:	Nazm , adet 50, s. 399
Mustafa Sâmi̇h Rifat:	Bir Meclis-i Tarabda , adet 37, s. 293
Mustafa Sâmi̇h Rifat:	Gırîv-i Uhrevî , adet 39, s. 309–310
Mustafa Sâmi̇h Rifat:	Kıt’a , adet 52, s. 413
Nazmî:	Kıt’a , adet 37, s. 293
Nazmî:	Gazel , adet 37, s. 293
Nedîm:	Beyit , adet 45, s. 357
Nüzhet (Bursalı):	Gazel , adet 42, s. 335
Ratıb Paşa:	Beyit , adet 45, s. 357
Rıza Safvet(Vahdetîzade):	Münacaat , adet 50, s. 398–399
Rüşdî-i Kadîm:	Gazel , adet 42, s. 335

- Servet: **Gazel**, adet 48, s. 383
- Sofullah Yar: **Kaside**, adet 47, s. 377–378; adet 48, s. 383–384
- Vâlihî (Ahmet Çelebi): **Beyit**, adet 45, s. 357
- Vasıf-ı Enderûnî: **Beyit**, adet 45, s. 357
- Vedât: **Sahil-i Deryada**, adet 43, s. 343
- [YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Sabah**, adet 47, s. 376–377
- [YURDMAN], Abdülgânî Senî: **Bir Mehtap Gecesi**, adet 52, s. 413

B. İLÂN VE REKLÂMLAR

İbtâl-i Mezheb-i Mâddiyyûn--- Adet 41, s. 332 “Yeni Kitaplar”

Münderacâtı: Mâddiyyûn ve tabîyyûn mezhebi ne demektir? Red ve iptali ne vechiledir? Bu dallarını beyân ve ilm-i heyet ve ilm-i arz ulûm-ı yakiniyeden olmadığını ve Varîdîn’in zuhûr-ı beşer hakkındaki mülâhatâtının asla masib olmadığını mükemmelen ispat eder ve gayet ülefâya mühim olan isbât-ı nübüvvet bahsini dahi mükemmel surette câmidir. 12 kuruş baha ile kütüphanemizde satılır. (Yazarı **İsmail Ferit**)

Biçare Familya

--- Adet 34, s. 276 “Yeni Kitaplar”

Fransa meşâhîr-i hikâye-i nüvisânından Jules Mary’nin eşhar-ı âsârından olup **Hüseyin Vasıf Bey** tarafından Türkçe’ye tercüme edilmiş ibret-âmiz bir romandır. Câni bir pederin hayatını kırk sene sonra tezâhür ediyor, evlat ve ahfâdının sefâleti tasvir olunuyor. Asil bir familyanın asâletinden istifade garzında bulunan Dany’nin cezasını, bir valide-i müşfikenin âsârı fevkalade-i şefkat-kârânesini, âlî cenâb bir delikanlının fedakarlığı vesair tehzîb-i ahlâka hâdim hadisâtı göz önüne getiriyor. Müellifin kuvve-i zihniyesiyle mütenâsip bir iktidar kalemi ile tercüme edilmiştir. Fransa’da bir müddet Kalile (قاليل) zarfında beş defa tab’ı Petti Jurnal (بي دورنال) Dergisi’nin tefrikasına derci kıymetini takdir ettirir. Bahâsı 10 kuruştur.

Biçare Genç

--- Adet 51, s. 412 “Yeni Kitaplar”

Ser-âmedân-ı muharririnden **Ahmet Rasim Bey** biraderimiz zîb-i eyd’î-i itibâr olan müellifât-ı

nefîsesine bu kere bâlâdaki unvan ile bir eser-i bahterîn daha ilave etmiştir ki mevzusu, âşinâlarından bir gencin garip bir sergüzeşt-i âşikânesini –kendine mahsus gibi olan sade ve sevimli bir üslûb-ı ifade ile- tasviriden ibarettir.

Ahmet Rasim Bey’in tasvir-i hissiyât yani ahvâl-i kalbiyeye teşrîh hususundaki mahâret ve muvaffakiyeti her eserinde az çok kendini gösterdiği gibi bu eserde dahi nümâyân olmaktadır. Mûmâ-ileyhin âsârına bir meziyet ve kıymet veren esbâbdan biri de vakâyı daima ahlâk ve âdâb-ı kavmiyemize muvâffık olacak surette intihâb ve tahrîr etmesidir.

Eserin tab’ına gelince: Âlem Matbaası’nın bir numune-i terakki ve tekamülü addolunsa layıktır.

Binâen-aleyh gerek müellifine, gerek tab’ına beyân-ı tebrikât-ı halisâne ile beraber eseri kütüphanelerini âsâr-ı nefise ile tezyîn etmek isteyen ashâb-ı mutâlaaya tavsiye ederiz.

Çin, Kore ve Japonya --- Adet 41, s.332 “Yeni Kitaplar”

Haritası

Çin, Kore ve Japonya ahvâl-i hâzıra ve mevâki’ harbiyesini mübeyyen olarak encümen-ı maarif baş katibi saadetlü **Vehbî Bey** Efendi tarafından bi-t-tertîp bu kere matbaa-ı âmirede münasip kıtada tab’ edilmiş olan bu harita şark-ı vakâyî hâzırasına itlâ’ için hâiz-i ehemmiyettir. Bahası 100 paradır.

El-Neşriz-Zehrî fî Risâilin- -- Adet 32, s.260 “Yeni Kitaplar”

Nesred-dehrî

Numune-i edebiyat-ı Arabiye olacak bir surette kaleme alınmış bir eser-i bahterin olup müntesibin-i edeb ve inşa-yı Araba ve bahusus efkâr-ı dakika-i edebiyeden hisseyâb-ı irfân olmak hevâhişinde bulunan

erbâb-ı mutâlaaya tavsiye ve sahib-i eserin zamanın yetiştirdiği üdebâ-yı Arabın ser-fürûzânından ve hakikaten şâyân-ı senâ fesahâ-yı belâğat nişânından olup el-yevm Mısır'da hâiz mertebe-i itibar olmuş bir iki derginin sahip ve ser-muharrir-i muktedârı bulunan **Hasan Hüsnü Tubaranî** Bey ? efendi olduğu beyan ile eserinin ne mertebe kıymetdâr ve kütüphane-i hevâhişkârân-ı maarifte bulunmaya bihakkın sezâvâr olduğunu ve kitabın gerek hacminin büyüklüğü gerek nefâset-i tab' ile müzeyyen bulunması mukabilinde bahasının ancak 7 kuruştan ibaret olması heveskârân-ı edebiyat-ı Arabiyenin nazar-ı dikkat itibar-perverânesini celbeder ümidindeyiz.

Fakîre

--- Adet 37, s. 300 “Yeni Kitaplar”

Nevresidgân-ı üdebâdan **Abdülkerim Hâdî** Bey'in bir eseridir ki hikâye zımnında bir çok emsâl-i ahlâkî hâvîdir. Hem mütelezziz, hem müstefid olmak isteyen yeni kitap meraklılarına mutâlaasını tavsiye ederiz.

Fransızca Numune-i İnşa --- Adet 30, s. 244 “Yeni Kitaplar”

Babîâli Tercüme Odası hülefâsından **Y. Ziya Efendi**'nin bu eseri, hâvî olduğu resmî ve gayri resmî bir çok muharrerât örnekleriyle, sırf Fransevî'yı ikmâl edenleri az müddet zarfında kendi kendilerine tahrîr ve inşa etmeye alıştıracak güzel bir eserdir. Âlî kağıt üzerine nefis surette tab' edilmiş olan bu kitap, mektep efendileriyle heveskârân-ı inşaya bilhassa tavsiye olunur. Bahâsı 5 kuruştur.

Fransızca Yazı Meşki --- Adet 27, s. 220 (Kitap İlanı)

Defteri

Franzısca hüsn-ü hattın sûret-i müteaddidesini, ezcümle İngiliz rond ve gotik denilen yazıların envânını gösterir onaltı sahifeden ibaret bir defterdir. Talebe ve evlatlarının Fransızca güzel yazı yazma alıştırmalarını arzu eden mektep muallimlariyle pederlerin bu defterden birer nüsha edinmeleri bihassa tavsiye olunur. Bahası 6 para olup çok alanlara iskonto olunur.

Gecelerim

--- Adet 37, s. 300 “Yeni Kitaplar”

Muharririn-i Osmaniye arasında gerçekten haiz-i mevki-i imtiyâz olan **Ahmet Rasim** Bey biraderimiz eyd’i-i ihtirâmda dair olan müellifât-ı adîdesine samimeten bu kerre “Gecelerim” unvanıyla neşreylediği telif-i latifiyle kütüphane-i nefâyis-i âsârı bihakkın tezyîn eylemiştir.

Mevzusunun kıymet ve meziyeti nisbetinde gayet matbu ve dil-nişîn olarak basılmış ve 81 mutavassıt sahife teşkil etmiş olan bu eser-i nefis muharririn levha-i hayatından bazı menazır-ı leylileyi, bunlarda insanı gâh acı acı tebessüme, gâh tatlı tatlı giryeye mecbur edecek ahvâl-i masumâne ve yetimâneyi tasvirden ibaret ise de tarîk-i maişette kemsirâğ-ı aciz ve hayret olan sekiz dokuz yaşında bir yetim çocuğun bedreka-i sa’y-ı zatı ve sâike-i zeka-yı fitrî ile ser-menzil-i merâma, ki kemâl-i ademiyettir, vusûlünü gösterdiği için heyet-i umûmiyesi nazar-ı hikmette bir timsâl-i ibrettir.

Müellifin ahvâl ve hissiyât-ı muhtelifi-i kalbiyeyi tasvir hususundaki iktidâr ve mahareti, alelhusus “sehl-i mümteni” nev’inden bulunan sade ve

tabîi ve latif uslûb-ı beyânı “Gecelerim”de âsâr-ı münteşire-i sâiresinde ziyade hüsn-i imtizâc eylemiştir. Binaen-aleyh cenâb-ı mîr-i râsime arz-ı müntedârı ve tebrikât-ı hâlisâne ile beraber kitabı eshâb-ı mutâlaaya suret-i mahsûsada tavsiye ederiz.

Hâlî Âda

--- Adet 41, s. 332 “Yeni Kitaplar”

Muharrirlerimizden **Ali Muzafer** Bey tarafından tercüme edilip Tercümân-ı Hakikât Dergisi’ne derc edilmiş olan “Hâlî Âda” unvanlı hikâye-i latife kitap suretinde dahi tab’ olunarak neşredilmiş ve yüz yetmiş altı sahifeden müteşekkil olduğu halde yüz para baha ile satılmakta bulunmuştur. Bu eser Fransız muharrirlerinden Madam Jodith Gauiter’in (i’tisâfât-ı aşk) surnâme-i umûmiyesi altında cem’ etmiş olduğu üç latif hikâyeden biri ve en güzelidir. Tarz-ı tercümesinde dahi iltizâm-ı sadegî ve belâgat olunmuş olmakla mutâlaasını suret-i mahsusada tavsiye ederiz.

Hayâlât

--- Adet 45, s. 364 “Yeni Kitaplar”

Monte Kristo müellif-i şehr-i Alexandre Dumas’ın âsârından **Artin Kantarciyan Efendi**’nin tercüme ettiği bu eserin tarif-i mahiyetine girişmeye lüzum bile görmeyerek sade müellif-i şehrinin namını zikir ve tercümesinin şiveye muvâfık olduğunu beyân ile iktifâ ederiz, bahası 2 kuruştur.

Kitaplar ve Fiyat listesi --- Adet 36, s. 292 “Yeni Kitaplar”

Pare Kuruş

Kavânîn Mecmuası

- | | | |
|---|---|--|
| — | 2 | Gülgonca-i Hukuk (Gelibolulu Mehmet Rifat) |
| — | 2 | Mesâil-i Mühimme-i Müntahabe(Gelibolulu Mehmet Rifat) |

- 6 Tehzîbü'l-Mukarrerât (**Ali Rıza**)
- 2 Arzuhâl Hocası
- 7 Eshâb-ı Cerâim ve Lâhika (**Gelibolulu Mehmet Rıfat**)
- 5 Vezâif-i Kanuniye (**Zağralı Ahmet Fehmi**)
- 1 Tatbikât-ı Kanun-ı Cerâim-i Sıhhiye (**Gelibolulu Mehmet Rıfat**)
- 1 Gülgonca-i Cezâ (**Gelibolulu Mehmet Rıfat**)
- 6 Harç Tarifesi Şerhi (**Mehmet Niyazi**)
- 9 Mecmua-i Malumât-ı Adliye (**Nazif Süruri**)
- 1 Matbaalar ve Kitapçılar Nizâmnâmesi
- 5 Usûl-u Muhâkemât-ı Hukukiye (**Hükoçyan**)

Romanlar

- 5 Jenovefa (**Resmolu İbnü'l- Ahmet Mithat**)
- 5 Tek Göz
- 2 On İki La'l
- 3 Milyonlar Var Kızım Milyonlar!
- 2 Hayâlât (Alexandre Dumas, çev. **Artin Kantarciyan Efendi**)
- 1 Tesâdüf (Alexandre Dumas, çev. **D. Karakin**)
- 4 Polin (Alexandre Dumas, çev. **Minas**)
- 7 Ahvâl-i Âlem

Asır Kütüphanesi Külliyatı

- 1 Ebyât
- 1 Âsâr-ı Celîle-i Hamidiyeden Bir Nebze (Baudin, çev. **Abdülgânî Senî [YURDMAN]**)
- 5 Sefîrler ve Şehbandarlar - Hukuk u Vezâifi (**Hüseyin Âgâh**)

Kitab-ı Mütenevvîa:

- 10 Ter ve Terlemek
- 12 Nota Muallimi (**Hacı Emin**)
- 1 Yeni Usûl Elifbâ-yı Fransevî
- 3 Kulak ve Gırtlak (**Hasan Muzaffer**)
- 7 El-Neşr-il Zehrî 
- 5 Fransızca Numune-i İnşâ (**Y. Ziya**)
- 2 Mecmua-ı Tabirât-ı Resmiye (**Hüseyin Agâh**)
- 8 Durûb-ı Emsâl-i Türkiye (**Tekkezade M. Said**)
- 6 Usûl-u Muhâberât-ı Hâriciye (**Mehmet Hayri**)
- 7 Rehnümâ-yı Muhâverât-ı Seyyâhîn
- 4 Zeyl-i Lügatçe-i Islahât-ı Resmiye
- 2 Almanca Istılât-ı Resmiye
- 7 Mizân-ı Cezâ (**Ali Rıza- Vasıl Organidis**)
- 1 Hüsn-i Hat-ı Fransevî
- 12 Semâhane-i Edeb (**Ali Enver**)
- 20 Esâmî (**Muallim Naci**)
- 20 Istılâhât-ı Edebiye (**Muallim Naci**)
- 2 Mutâlaât-ı Edebiye (**Ziver**)
- 5 Eslâf (**Faik Reşât**)
- 3 Eshâb-ı Tabakât-ı Seb'a (**Abdülgânî Senî [YURDMAN]**)

Kulak ve Gırtlak --- Adet 33, s. 268 “Yeni Kitaplar”

Hasan Muzaffer Bey Efendi tarafından kulak ve gırtlakın husûsât-ı teşrîhiye ve fizyolojiye-i umûmiyesine dair bir çok mebahîs-ı müfîdeyi hâvî

tertibine himmet kılınmış ve nihayetine iki kıta da resim ilavesiyle tezyîn edilmiş bir eser-i muteber olup mutâlaasını malumât-ı fennîye ile tenvîr-i fikir etmek isteyen umûm kâr'in-i kirâmımıza tavsiye ederiz. Kütüphanemizde üç kuruş baha ile satılmaktadır.

Kütüphane-i Andelîb --- Adet 30, s. 244 “Yeni Kitaplar”

Mektep risâle-i edebiyesi baş muharriri edib-i lebîb **Faik Esat** Bey Efendi'nin “Tezyîn-ül-esvâk, Mısrânü'l-uşşâk, Akdîl-ferit, halbetü'l-kemiyet” ve emsâli mu'teberât ketb-i muhâzarâtta tercüme ve iktibâs tarîkiyle yazmakta olduğu ‘Arapların Hikâyât-ı Şairânesi’ni Kütüphane-i Andelîb unvanı altında cem’ ile kitap suretinde tab’ ettirmeye başlamış ve şimdiye kadar üç forması arayış-ı mevkii intişâr olmuştur.

Faik Esat Bey elsine-i selise edebiyatına vukûf ve ıtlâ’ı hasebiyle emsâli olan üdebâyâ bîhakkın Faik ve bu eseri ise gerek suret-i tahrîrce gerek hüsn-ü intihâbca her türlü sitâyîşe layık olduğundan ‘Kütüphane-i Andelîb’i erbâb-ı mutâlaaya suret-i mahsûsa da tavsiye ederiz.

Matbaalar ve Kitapçılar --- Adet 29, s. 236 “Yeni Kitaplar”

Nizâmnâmesi

Matbaalara ve kitapçılara ve bunlara müteferri’ husûsâta dair kaleme alınıp mer’iyet-i ahkâmına bil-istizân irâd-ı seniye-i hazret-i hilafetpenâhi müteallık ve şerefsüdûr buyurulmuş olan nizâmnâme bu defa ‘Kavâ-nin Mecmuası’ unvanlı külliyyâtımızın onuncu adeti olmak üzere kitap şekline basılmıştır. Bahâsı 60 paradır.

Mecmua-ı Malumât-ı --- Adet 31, s. 252 “Yeni Kitaplar”

Adliye

Âmedi-i Divan-ı Hümâyûn Hülefî-i Kirâm’ından ve efâzil-i şuarâ-yı Osmaniye’den Sürurî Paşazade saadetlü **Nazif Bey** Efendi Hazretleri’yle

mahkeme-i temyîz baş müddei umumî muavinlerinden ve mühre-i müntesibin ilm-i hukuktan saadetlü **Talat Bey** Efendi'nin müştereken evvelce tahrîr ve tab' ve neşrine sarf-ı nakdiye-i himmet eyledikleri âsâr-ı kanuniyeyi takip eylemek üzere Ba'lada'ki unvan ile bir eser-i mühim daha neşrine muvaffak olmuşlar ve işbu eserde mehâkem-i adliye ile onda mâbihü'l-tatbik olan kavânin-i âdile-i Osmaniye'nin ahkâm-ı mer'îye-i hukuk perverânesini pek etraflı surette bast ve beyan eylemişlerdir.

Eserin ehemmiyetini müelliflerinin meziyet-i mahsûsa-i vakıfâneleri meydan-ı sübûte çıkaracağı bedihi idüğünden ol babda temdhâta girişmeyerek yalnız fenn-i hukuk müntesiblerine tebşîr-i keyfiyetle ifâ-yı levâzım-ı kadir şînâsi eyleriz. Bahâsı 5 kuruştur.

Milyonlar Var Kızım --- Adet 45, s. 364 “Yeni Kitaplar”

Milyonlar

Fransa meşâhîr-i hikâye-nüvisânından birinin eseri olup tezyînen lisanımıza tercüme edilmiş güzel bir hikâyedir. Eserin letâfet-i asliyesine tercümesinin şiveye muvâffakati de inzimâm ederek hakkıyla şâyân-ı tavsiye âsâr-ı nefîse sırasına geçmiştir. Nefâsat-ı tab'ıyla beraber bahası yalnız 2 kuruştur..

Safîr-i Andelîb --- Adet 38, s. 308 “Yeni Kitaplar”

Füzelâ-yı üdebâdan **Faik Esat** Bey Efendi'nin mahsul-ı tab'-ı bülendi, tabir-i âhirle o andelib-i gülzâr-ı belâğatın nagamât-ı mevzune-i uşşâk-pesendi olan bazı eş'âr-ı dil-âvîzi muhtevî mecmuadır. Âhiren “kütüphane-i andelib” namıyla teşkîl eylediği külliyyat-ı âsârının ikinci adeti olmak ve cüz cüz neşredilmek üzere bu kere tabına başlanılmış ve ilk cüzü ziver-i eydi-i ihtirâm olmuştur. Mîrmûmâ-ileyh elsine-i salise edebiyatında vukûf ve bahre-i kâmil eshâbından ve

simâ-yı zamanımızın en muktedir şairlerinden olmasıyla bu eseri nazm-ı eş'âr ile iştigâl edenler için cidden mutâlaa ve istifade olunacak âsârdan olmak üzere tavsiye ederiz.

Sefirler ve Şehbandarlar- --- Adet 42 s. 340 “Yeni Kitaplar”

Hukuk u Vezâifi

Babîali Tercüme Odası Mütahayyîzân-ı Hülefâsından ve telifât-ı Nâfia-i adîdesiyle iktidar ve dirâyetini ispat etmiş ezkiyâdan İzzetlü **Hüseyin Âgâh** Beyefendi tarafından tertip olunan bu eser-i fevâid-i kester (diplomasi) fenn-i mühimminin suferâ ile şehbenderlere ait aksâmından yani sufirâ ve şehbenderlerin haiz oldukları hukuk ve imtiyâzât ve fevâid ve muâfiyâtta ve mükellef bulundukları vezâif-i umûmiyeden ve onların safât-ı resmîyelerini müspet-i muharrirât ile haklarında icrâ olunan merasimden bahis olmakla diplomasi mesleğinde bulunan zevât ile bu babda istihsâl-ı malumât arzusunda bulunan zevât için mutâlaası elzemdir. 207 sahifeden ibaret olduğu ve gayet nefis tab’ edilmiş bulunduğu halde bahası yalnız 5 kuruştur.

Şerh-i Şuabi’l-İmân --- Adet 34, s. 276 “Yeni Kitaplar”

Meşâhîr-i ulemâ-yı İslâmiye’den “rûh-ul-beyân” tefsirinin sahibi **İsmail Hakkı Efendi (İsmail Hakkı Bursevî)** Hazretlerinin eser-i âli-i âsilâneleridir. Böyle bir kitap müstetâbın her Müslim tarafından muzahher hürmet ve takdir olacağı beyândan müstağni olup her ehl-i imânın yed-i tevfiinde birer tane bulunmak elzemdir. Mutâlaasından hâsıl olacak istifâde-i maneviye küllîdir. Herkese hususiye talebe-i ulûma tavsiye olunur. Bahası 6 kuruştur.

- Tâbîiyet --- Adet 41, s. 332 “Yeni Kitaplar”
 Tabîiyyetin tarifi ve ehemmiyetini ve şerâit-i ahkâmı hakkındaki kavânin-i devât-ı âliye ile düvel-i ecnebiye beyninde gerek uhûd-ı düvelince, gerek tabîiyet-i kanunnâme-i hümâyûnu ahkâmınca bazı tetkikât ve tatbikât-ı mühimmeyi hâvî bir eser-i müfit olup bahası 5, taşra için 6 kuruştur. (**Mehmet Fuat**)
- Tek Göz --- Adet 50, s. 404 “Kitap İlanı”
 Girit’te ve Yunanistan’da cereyân etmiş vaka-yı garibeye musavver olan bu eser erbâb-ı kaleminden bir zat tarafından –mübtedilere meşk-i taklit olmaya layık olacak- bir tarz-ı belîğde yazılmış olduğundan âdât ve âdâbımıza muvâfık roman mutâlaası meraklılarına tavsiye olunur. Bedeli 5 kuruştur..
- Tuhaf Bir İzdivac --- Adet 37, s. 300 “Yeni Kitaplar”
 Encümen-i Teftiş ve muayeneye memur izzetlü **Tevfik Lâmi** Bey Efendi’nin ibret-âmiz bir hikâye-i muhtasaradan ibaret olan bu eser-i latifeleri şâyân-ı mutâlaa ve istifade âsâr-ı edebiyedendir.
- Vezâif-i Zabıta --- Adet 34, s. 276 “Yeni Kitaplar”
 İlm-i hukuk hakkında malumât-ı mücmele, hukuk-ı mektûba ve gayr-i mektûbanın taksimatıyla kuvvâ-yı umûmiyenin inkisâmı; tetkîk-i sân’iyet, îade-i mücrimin usûlü, mekan ve zaman itibariyle takibi caiz olmayan cerâim, haric-i ez memleket imtiyâzı, ecânibin uhûd-ı Atîke mucibince caiz oldukları bazı imtiyâzât ve muafiyet ile tahkikat ve takibata dair istidâname, feragatname, etıbbâ ve erbâb-ı vukûf raporları numunelerini hâvî olup bilcümle zabıta-i adliye ve idare memurlarıyla müntesibin-i adliyeye lüzumlu bir eserdir.

C. RESİM, FOTOĞRAF VE ÇİZİMLER

Musavver dergi özelliğine uygun olarak resim ve fotoğraf yayımlanmamıştır. Çizimlere yer verilmemiştir. Dergide yer alan tek resim ise Ahmet Cevdet Paşa'nın ölümü üzerine yayımlanmıştır. Bir de Padişahın doğum günü sebebiyle Osmanlı amblemine yer verilmiştir.

Ahmet Cevdet Paşa : Adet 49, s. 389 (Devletin üst düzey makamlarında görev almış olan ve edebiyat alanında önemli eserler veren Ahmet Cevdet Paşa'nın fotoğrafına yer verilmiştir.)

Osmanlı Amblemi : Adet 32, s. 253 (Padişahın Doğum Günü sebebiyle yazılan yazının içine Osmanlı Devleti'nin Amblemi basılmıştır.)

عدد ۵۱

خزینة فنون

۴۱۶

ستره لی کوزل دلقانلنك طیرناقلری کی سیاه، پیس دکل،
فایت تمیز اولدینی کوردوم .

بونا ره «توصیه نامه» دیمز میسکز؟ دیه بیایم که شو
بش اون دقیقه نظر فده کوزلرم اوکنده کوردیکم امارات
بجه اك اعلی توصیه نامه لر دن ایدر .

ع . رزق الله

بیکی کتابلر

بی چاره کنج

بر آمدان محروندن احمد رنیم یک برادرش قریب ایدی اعتبار
اولان مؤلفات نفیسه نه بوکره بالاده کی عنوان ایلر بر اثره ترین
دها علاوه ایشدر که موضوعی، آشنالردن برکتیک قریب بر
سرگذشت عاشقانه سی کندیته مخصوص کی اولان ساده وسوعلی
بر اسلوب افاده ایلر - تصویردن عبارتدر .

احمد رنیم بکک تصویر حسیات یعنی احوال قلبیه بی تدریج
خصوصیتده کی مهارت ووقتیتی هر اثرنده آرزو کی کندی
کوستردیکی کی بو اثرده دخی نمایان اولمده در . موی الهیک آثارینه
بر مزیت و قیمت ویرن اسبابی بری ده وقایی دائما اخلاق و آداب
قومیه سه موافق اوله جی سورنده انتخاب و تخریر ایجه سیدر .
اثرک طبعنه کایجه : «عالم» مطبعه سنک بر نخونه ترقی و تکمیلی
عه اولسه لاقدر .

بنام علیه کرم مؤلفنه ، کرم طایفه بیان تبریکات خالمانه ایلر
بر ابراری کتخانه لر نی آثار نفیسه ایلر ترین ایتک ایستین اصحاب
مطالعاه به توصیه ایدرز .

افطاز

غزله نرک ایکنجی سنه نک مرث اشترکی ۵۲ پی نسوده
هنام بولمجه فی ودرنلری هنام بولمه آموزمه - اشعار
ورق بولمدرقه - غزه کوندرلرله بر یکی جیندرنلرین فیض
امک استیشارک طرغردره باغردیه کتبخانه عابره نرله
کافی الحایر . یکری اوچر غروریه کوندرملری رم
ویرمه بولمجه بولمجه مأموریت ، تبیل مطاه ، سیامت
رسانه بو کی اسباب مشرورنک حساب رقیردانمدر
ایرات ایدرینک مشکلازمه طرللی کرک کتاب ، کرک غزله
منقول سیاده ساری بالک بشین یاره ایلر ایضا امکی قراره
لشورسه اولدیفنمدره کتبخانه مزه ایدرینک میادشدر
برلرینک دائما برور بشین کوندرلری محفی ایدرینر .

مذیر مسئول

صاحب امتیاز

عصر کتبخانه سی صاحبی کرقور

دوقور جراحان

[نقشدار مطبعه سی باب حال جاده سنه نومرو ۲۵]

نزه دن کلوب نومه کیده جکری نی مسوران پولیس
مأمورینه ده بر «قارت دو ویزیت» ویره رک اورادن
اوزاقلاشدم .

ساعت بر بچی اولمش ایدی . محل مقصوده واصل
اولدم . بر آریک یادم . دوت بچی ساعت متصل
ساللاقمقدن متولد راحتسز لکی کیدرمک ایچون همان یاناغ
کیدرم . او کیچه راحتجه بر یولی اویقوسی اویودم .
صباحین قافله رق شو مکتوبی یازدم . ایکنجی مکتوبمده ده
بودن سوکره کزه جکم محللری یازادم .

مصطفی رؤف

توصیه نامه [*]

کیاردن بر ذات خدمت خصوصیه سی ایچون براوشاق
ایسته دیکتی خزه لرله اعلان ایدر . بونک اوزرینه الی قدر
طالب توصیه نامه لرله مراجعت ایدرلر . بو ذات ایسه توصیه
نامه سی اولمایان برینی انتخاب ایده رک دیکر لرینه اذن ویرر .
اوراده حاضر بولنان بر دوستی و بو آدمک هیچ بر توصیه
نامه سی اولمادیقی حالده نهیه مستنداً آنی انتخاب ایندکیز
دیه سورمه سی اوزرینه او ذات «یا کلیورسکز» دوستم !
بو اوشاغک بر جوق توصیه نامه لری واردی : کبررکن ایاق
قابلیتی سیلوب دخولی متعاقب قابوی قایامه سی انتظام
پرورلکنه ، برینی بر علیل اختیاره ترک ایجه سی ملاحظه لی
و رعایتکار اولدیفنه ، کبررکده شایقه سی جبقارمه سی
و سؤالرله بلا توقف احترامکارانه جواب ویرمه سی
ادب و تربیه سنه دلالت اینکده در . قصداً دوشوردیکم
کتابی آرقه داشلرینک بعضلری اوزرندن یورو یوب
دیکر لری آققریلر بر طرفه آندقلری حالده بونک همان
یردن قالدربوب ماصه نک اوزرینه قومیه سی نه قدر دقلی
اولدیفنه ، آرقه داشلری اوکه یکمک ایچون بری برلری
ایندکلری ضیره ده بونک کمال سکونتله نوبتی بکلمه سی
نه قدر حایم اولدیفنه برهاندز .

کندیسیله قونوشدیم زمان البسه سنک تمیز
صاحبلرینک منتظم . دیشلرینک ده قبل دیشی کی بیاض
اولدیفنه دقت ایتم . اسنی یازدقده طیرناقلرینک ماوی

[*] فرانسجه دن ترجمه اولمشدر .

İKİNCİ BÖLÜM

SEÇİLMİŞ METİNLER

I. AİLE, KADIN VE ÇOCUK İLE İLGİLİ METİNLER

MÜTENEVVİA

ANDRE

Mevsim sonbahardı. Şems-i münîr-i âlem son şua'âtını neşretmekte, etraf hafif bir sisle mestûr bulunmakta idi; bir taraftan çobanın çaldığı kavalın sedasına karışan koyun melemeleri âşiyâneye avdetlerinden dolayı husule gelen memnuniyetlerini tasvir, diğer taraftan bir derenin hazin hazin çağılısına iştirak eden ve yapraktan ârî bir dalın üzerine konmuş olan kuşçuğuzun feryadı eşini kaybettiğini imâ ve tepecikte bulunan kabristandan köye kadar mümted olan yol üzerinde de benzi sararmış, ağlamaktan gözleri kızarmış, zaafından düşmemek için eline bir baston almış olan bir genç köye avdet etmekte ve bu delikanlının hali de bir felaketin neticesi olduğu yek-nazarda anlaşılmakta idi.

“Andre” namıyla yâd olunan bu genç köyün mu'teberânından birinin oğluydu. Üç sene evvel icra edilen yılbaşı yortusunda “Luis” namında bir kızcağızı görerek sevmiş ve halini kıza açtığı anda kızdan onun da kendisine muhabbeti olduğu cevabını almasıyla iki sene fevkamâyutasavvar bahtiyarâne imrâr-ı vakit etmişler ise de muahharan biçare kızın düçar olduğu hastalık vefatına sebep olmuştu.

Andre kızın vefatında ziyadesiyle keder etmiş ve pederi ise evladını bu halde görünce seyahat etmesi için müsaade vermişti. Fakat esnâ-yı seyahatte eğlenip zevk edeceği yerde bilakis ızdırabı tezayyüd etmiş ve seyahatte devamı mümkün olamayacağını anlayarak âşiyâne-i pedere avdete mecbur olmuştu.

Rüfikâsı Andre'nin bu kederden çaresi gayr-i kâbil olan bu muhabbetten vazgeçmesi için hayli fedakarlıklarda bulunmuşlar ise de Andre'nin kalbinde bir mevki-i mühim tutmuş olan bu muhabbetin def'ine muvaffak olamamışlardı.

Maşukasının vefatından sonra bir ay kadar hal-i sıhhatte bulunduyorsa da günden güne tezâyüd etmekte olan muhabbet vücudunu fevkalade tahrip etmiş ve nihayet gördüğümüz hâle koymuş idi.

İki ay sonra kabristanda yan yana konulmuş, bir demir parmaklıkla tahdîd ve ezhâz güne gün ile tezyîn edilmiş olan iki mezarı, bir erkekle iki kadın ziyaret ediyor idi ki bu mezarlardan birinin üzerinde “Andre”, diğerinde “Luis” namları mahkûtu. /(289)/

(Adet 36, s. 289)

(Mehmet İhsan)

(Muhasebe-i Vilayet Ketebesinden)

MÜTENEVVİA

ZAVALLI MASUM

Zevc ve zevce önlerinde zayıf ineklerini sürerek kat’-ı mesafe ediyorlardı.

Güneş, havazât-ı cesîmesi derununda gurûb ediyor; kırmızı eşi’ası bataklıklar arasında, uzun kamışlar içinde uzanan evlekler üzerinde hûn-renk lekeler tersîm eyliyordu.

Toprak yığınlarından atlayarak kemâl-i ihtiyât ile yürüyorlar, yavaş yavaş konuşarak bir takım esrar-âmîz şeylerden bahsediyorlardı.

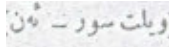
Güneş gittikçe ufk-ı iğtirâba tekarrüb eyliyor idi. İnek çobanlarının sesleri ortalığı isti’ab eden sükûnet içinde garip, latif ahenkler hâsıl etmeye başladı.

Genç kadın tedricen kızarıyor, serbest bıraktığı kolu bazı defalar delikanlının koluyla müsâdeme ediyordu.

İzdivaçlarından beri henüz iki ay geçmişti.

Zevcin adı (Jeron)’dur. Bu rahimâne nazarlı, etine dolgun latif çoban kızını zevce olmak üzere intihâb /(289)/ eylemişti. Bu kızı sekiz seneden beri sevmekteydi. Fakat öyle bir aşk ile sevmiş, âğûşuna almak istemişti ki muhabbetin bu derece-i masumanesi, bu kadar şedîdi tasavvur olunamaz. Hayli zaman delikanlının fikrini okşamış olan bu rüya bir gün hakikat şekline temessül eyledi...

Genç kadın, inekleri gurûb-ı şemste elvân-ı latife irâe eden mahall-i mahsûsaya sevk ettikten sonra tarlalardan ayrıldı. İkametgâhına gelerek zevcinin yanına oturdu.

(Jeron), (veylet-sûr-en )de bir mülk iştirâ etmişti.

İzdivacını müteakip meserrât içinde geçen günler koca aşığı pek memnun etmiş, zevcesi hakkındaki muhabbeti artırmıştı.

Bir sene geçtikte zevcesinin karnında bir şişkinliğin hâsıl olduğunu görerek pek sevindi ve eşi (Jan)’a – zevcesinin ismidir- açtı.

Jan gülmeye başlayarak – Sevgili Jeron’um! Bu bir sevimli kız olacaktır ki ikimiz de kemâl-i muhabbetle seveceğiz. dedi.

Fakat validenin dünyaya getirdiği evlat arzu eylediği gibi kız olmadı. Mamafih bu dahi memnuniyet-i mahsûsa ile telakki edildi. Nişâne-i şefkat olarak birkaç gözyaşı yanakları boyunca yuvarlandı. Biraz sonra çocuğun vaftiz-i resmî icra edilerek sıhhati mükemmel olan valide bu resmde ispat-ı vücut eyledi.

İsmi (Şarl) konulmuş olan nev-zât demir gibi kavîydi. Şâyân-ı hayret bir surette büyümeye başladı. Valide bu pembe ve ter ve taze yanaklı bebeğe mâlik olduğundan dolayı pek mesrûrdu. Akşamları alaca karanlık bastığı zaman çocuğu gezmeye götürür, bu hâle gıpta eden başka validelerin hasûd karıların tebriklerini toplamak üzere kapıdan kapıya başvururdu.

Bebeği bir zerafet-i mahsûsa ile kundaklamış idi. Müteaccibâne kendisine ma'tûf olan iri, mavi gözleri temaşa ederek kâhîce çocuğu buselere müstağrik eder, kâhice mesrûrâne tebessümler eylerdi.

Hiç evladını büyötmek için bir takım yabancılar eline teslim etmek nasıl kabil olur imiş? Eğer bir süt nineye verse evladının o güzel gözlerinin bir karanfil tomurcuğuna teşbih ettiği küçük dudaklarının çalınacağına hükmederdi.

Jeron dahi çocuğa pür-şitaş (پرشیتاش) ediyordu. Gündüz işlerini bitirince akşam üzeri beşiğin yanına tegarrub ile yere çömelir, çocuğun teneffüz-i muntazamını dinleyerek sonra yavaşça koca bıyıklarını a'zâ-yı mekşûfesine dokundurur, buselere gark eylerdi.

Bir sene geçti, çocuk artık kundaktan çıkmış, büyümüşü. Koltuk değneklerine dayanarak yürür, küçük ayaklarıyla saman parçalarını kırıp ezerdi.

Peder der idi ki: - Bu çocuk ne kadar kayıtsız, mesut olacak!

Mesut, kayıtsız! Heyhat ki biçare peder, binlerce nev-nihâlâni hâkk-ı helâka süren emrâzı düşünemiyordu.

Bir akşam Jan alelacele zevcinin bunduğu mahalle koşarak; -Gel!... Çabuk gel!... dedi ve kocasının cevap vermesine bakmayıp sürükleye sürükleye koşmaya icbâr etti.

Destgâhın arkasında bulunup [çünkü Jeron doğramacı olup destgâhı hanesinin ittisâlindeydi] yatak odalığına ifa eden mahalde zuhur eden bir hırıltı sükûn ve sükûneti ihlâl ediyordu.

Peder her şeyi anladı. Çocuğunun serilmiş olduğu yatağa doğru hücum etti. Jan lambayı alarak zevcinin eserine iktifâ eyledi. Bebeğin üzerine eğilmiş olan zevcine dedi ki:

—Jeron! Dikkat et, ölüyor! Ölüyor!...

Zevci gibi o da çocuğunun üzerine eğildi. Nev-zâtın soğuk, mütekallis elini ellerinin içine alarak öptü ve sertin teessürüne yol verdi. Gözyaşları çocuğun tombul kollarını ıslattı. /(290)/

Jeron kalktı; koları sıvalı olduğu, sırtına bir şey almayı bile düşünemediği halde koşarak sokağa çıktı; deli gibi seğırtmeye başladı.

Lambanın ziyası duvara aksetmiş, çocuğun yatağı kenarında diz çöken validenin hali garip bir manzara irâe etmekte bulunmuştu.

Kıçkırıklar, hırıltılar birbirine karışıyordu!... Tahta çekmece içinde mahfuz saat sekizi vurdu. Bundan mutahâssıl sadâ hırıltıyı tezyîd etti.

Büsbütün dücâr-ı dehşet olan valide olduğu yerden kalktı; lambayı aldı; rafta mevzu' bir çok şişeler arasından bir şeyler aradı.

Bu esnada kapı ardına kadar açılarak Jeron, arkasında başka bir adam olduğu halde içeri girdi. Valide yatağa doğru lambayı tutuyordu. Şarl'ın hanceresinden hep o tiz hırıltılar çıkıyordu.

Zevc ile gelmiş olan adam yatağa yaklaşarak; -Lambayı güzel tutunuz, madam!...

Dedi. Herif çocuğun boğazını yokladı; bir muayene-i ciddiyyeden sonra birkaç saniye kadar mütefekkir kaldı. Endişeler içinde yatmakta olan peder: - Pekâlâ, ne var? Diye sordu.

Tabip yavaşıca:-Yarım saate kadar hiçbir şey kalmaz!

Dedi. Yatağın yanında bir iskemle bulunuyordu. Peder bunun üzerine düştü. Ağlayamadı; fakat sinesinde şedîd bir âh fırladı. Biçare bu anda, çocuğun yatağı başında sâkîtâne ağlamakta olan zevcesi Jan'a atf-ı nazar etti...

&

Küçük yatak tekrar yapılarak örtüleri tecdîd edilmiş, pencereden kapıdan akseden sarı ziyalar altında meşkûk ve müphem bir manzara irâe etmekte bulunmuştu. Pencerenin kanatları kapalı, kapı aralık bırakılmıştı.

Masa üzerinde içi zeytinyağı ile dolu bir kandil bulunuyordu. Fitilin alevi hafif kırmızı bir ziya neşrederek pencere üzerinden içeri giren ziya ile rikâbet ediyordu. Masaya büyük ve hazin bir gölge aksediyor, hasır iskemleler garip bir manzara teşkil eyliyordu.

Odanın bir köşesinde, yatağın arkasında yere bırakılmış ve bir kureb ile örtülmüş müdevver bir ikلیل mevcuttu ki öte tarafında bir kadın diz çökmüş dua ediyor, hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Elhâsıl, ed'îye-i taviyle, gözyaşları, müvessir feryatlar, nev-meydâne işaretler, heyecan-ı kalb odayı istila etmişti.

Valide feryat ediyordu; çünkü semere-i fuâdı kayboluyor, artık hayatı karanlık ve nihayetsiz bir uçuruma sükût eyliyordu. Nev-zâtın vücudu soğumuş, nazarında mevtin son şîrâresi, dudaklarında dest-i bârid ecele karşı açılmış acı tebessümler görülmekteydi.

Valide diyordu ki:

—Rabbim, Rabbim! Hayatım, yegane ümidim olan bu çocuğu niçin bu kadar çabuk elimden alıyorsun?... Âh, Şarl! Sen göğşe çıkacak, vaktiyle sana hibe ettiğim tebessümleri oradan bana iade edeceksin!...

Valide başını cesedin bir tarafına koymuş olduğu halde bir müddet böyle kaldı. Sabah oldu. Kandilin ziyası artık tesirsiz kalarak ziya-i zerrîn-i nehâr oda derûnuna nüfuz eyledi.

Öğle üzeri pencere kanatları defeâtle çalındı.

Valide: - Kim ise girsin!

Diyebildi. Bir adam kapıyı açtı ve eğilerek yavaşça tekrar kapadı. Latif göstermek istediği bir sadâ-yı bârid ile dedi ki:

—Madam! Getirdiğim şey...

Herif sözünü ikmal edemeyerek yere bir tahta sanduka koydu ve şapkasını çıkararak şaşkın şakın emre muntazır oldu.

Jan başını çevirdi; sandukçayı gördü. Kendi kendine dedi ki: /(291)/

— Bunun içindir, onun içindir.

Birdenbire yerden kalktı; bozulmuş olan uzun saçlarını arkasına atarak herifin önüne dikildi. Sordu ki:

— çocuğu aramaya gelen sizsiniz demek? Defnetmek isteyen Mösyö Desmûn musunuz?

Herif sandukayı alarak yatağın yanına tekarrüb etti.

Bu esnada pencerelerin kanatları açılarak güneşin ziyası içeriye nüfuz ve sandukayı tenvîr eyledi.

Bu aralık, arkasında komşulardan biri bulunduğu halde Jeron dahi dâhil oldu. Mösyö Desmon iki adım geri çekildi. Şapkasını hep elinde tutmaktaydı. Tekrar sandukayı göstererek:

—İşte, işte buradadır. Dedi.

—Jeron sadece:

— Peki. Dedikten sonra yatağın üzerine eğildi, gözyaşlarına ceryân verdi.

&

Tıfl-ı nev-zât merâsim-i lâzıma ile tabuta konuldu. Zaten bütün komşuları toplanarak küçük Şarl'ın cenazesi el birliğiyle tezyîn ettiler. Jeron bir yâdigâr-ı ebedî olmak üzere çocuğun boğazına bir madalyon taktı. Sonra ihtiyar kadınlar saatlerce matem-engîz mersiyeler okudular. Nihayet cümlesi gitti.

Evvelki iki adam tabutu mıhladılar. Çekicin her defasında çıkardığı sadâ orada hazır bulunanları müteessir ve mahzûn ediyordu.

Valide garip bir hâle düçâr olarak hızâre dehşet verdi. Yerlere atılarak, iskemleleri devirerek iki adamın götürmekte olduğu tabutu tevkif ile güya evladının cesedini kurtarmak istiyordu.

Sırası gelince rahip dahi elinde tutmakta olduğu büyük kilise mumunu yakarak kapıdan çıktı. /(292)/

(Adet 36, s. 289–292)

(Ali Muzaffer)

MÜTENEVVİA

LEVHÜ'L-GARÂM

-fî-

MESÂRİ'-İ ERBÂBÜ'L-HÜYÂM

Arap hikayât-ı âşikânesinden olmak üzere bir eser-i edebîde manzûrumuz olan fıkradır.

Amr namıyla bir tâcir şöyle nakleder ki:

Bir tarihte Zeyd isminde mağrîbî bir kimse ile muârife peyda etmiştik. Her sene bizim tarafta bir mahalde kurulan panayıra bazı eşya getirip satardı. Henüz otuzuna varmamış, gayet yakışıklı, zarif, edip olan bu adama o derece muhabbetim vardı ki şayet vakt-i muayyeninden biraz gecikecek olsa kudûmuna intizar etmekten rahat ve huzurum münselib olurdu.

Bir sene hiç gelmedi. Ertesi sene de gelmeyince hemşehrilerinden tahkike müsâra'at eyledim. İçlerinden bir delikanlı ah ederek dedi ki: “-Zeyd'i mi soruyorsun?.”, “-Evet” dedim.

—Heyhat! O bir haldedir ki ne matlûbundan nevmîd olarak terk ve ihmal edebiliyor, ne de ele geçirmek mümkün olmadığından bir çare arayıp buluyor. Elhâsıl, hali yamandır, dedi.

—Sen kimsin? dedim.

—Biraderiyim, dedi.

Bu sene de böyle geçti, vatkâ ki ertesi yıl panayır mevsimi hulûl etti; Zeyd'in her zaman eşyasını indirdiği mahale gidip beklemeye başladım.

Bir gün gördüm ki karşıdan bana doğru nâka süvâr bir adam geliyor. Yaklaştı. Dikkat ettim: Zeyd. Lakin beni isimle çağırıp aşinalık etmemiş bir de deve üzerinde bulunmamış olsaydı yine tanıyamayacaktım. Zira sadâsıyla devesinden tanıdım. Biçare o kadar bozulmuş, o kadar zayıflamıştı ki âdeta meyyit-i müteharrik hükmüne girmişti. Devesinden inip yanıma geldi.

— Birader! Bu ne hal? dedim. Ağlayarak âşikâne bazı ebyât okudu ki içinde “Yevme’-d-devha” diye garip bir tâbir vardı.

-“Yevme’-d-devha” ne demektir? dedim.

—Hele eşyayı yerleştireyim, biraz istirahat edeyim de anlatırım. Cevabını verdi.

İşini gördükten sonra musâhabeye başladık.

—Ey! Hikâyeti naklet, bakalım; dedim.

Şu vech ile takrîre başladı:

“İki sene evvel bir iş için bazı müteallakâtımın mensup olduğu (B.....) kabilesine gitmiştim. Beni fevkalade i’zâz ve ikram ettikten başka birkaç gün kadar yanlarında alıkoydular. Bir gün oranın mesiresi hükmünde olan nehrin sahilini görmek arzusuyla bir ata binerek yola çıktım. Kabile ile o mahal arasında bir devha [şecer-i azîm] vardı. Sâyesine imrendim.

Kendi kendime “biraz şu serin gölgede istirahat edeyim” dedim. Atımı ağacın dallarından birine bağlayarak oturdum.

Aradan çok geçmemişti ki kabile tarafından bir toz dumanı, git gide bir karaltı zâhir oldu. Baktım: Bir süvari. Bir av kovalayarak benden tarafa geliyor. Yaklaştı. Ve kovaladığı avı da vurdu. İyiden iyi yaklaştığı zaman gördüm ki süvari erkek elbisesi giyinmiş bir kız. Taaccüb ettim. Ba’dehu hitaba cesaretle dedim ki: Ziyâde yorulmuşa benziyorsun. Atın da öyle. İnsan de biraz şurada dinlensen olmaz mı?

— Peki.

Dedi. İnip benim yaptığım gibi atını dalın birine bağladı. Ba’dehu yanıma geldi oturdu. Konuşmaya başladık. O kadar güzel söz söylüyordu ki müddet-i ömrümde nisvân içinde onun gibi fasîh ve mütekellim görmedim! Muttasıl elindeki kamçının ucunu da ağzına götürüp dişleriyle sıkıyordu. Aman yarab! Ne beyaz, ne inci gibi pak ve mücellâ dişler! Vallahi ya Amr, iki dişlerinin arasında kamçının gölgesinde gördüm! Böyle bir dişi incitmek revâ olmadığından hemen elinden kamçıyı çektim. Aldım.

— Ne yapıyorsun? dedi.

— Korkarım ki dişlerini kırarsın. Diş nazik şeydir. Yazık değil mi? dedim.

/(360)/

Âdet-i Arabân üzere biraz eş'âr okudu. Ba'dehu bizim hayvanın eğerinde asılı olup kabileden çıktığım zaman yanıma almış olduğum “nebîz”-i mutahharasını görünce:

— Bu nedir? Dedi.

— Nebîz. İçer misin? Dedim.

— Hay hay!

Dedi. Derhal mutahharayı indirip önüne koydum. Bir iki yudum içtikten sonra gözleri öyle bir hâl kesb etti ki tarif edemem. Keenne yavrusunu kaybetmiş âhû idi! Hayran hayran baktığımı anlayınca bir iki beyt taganni etti ki gözün evsâfı hakkında mesmû' ve malumumuz olan eş'ârın en güzîdesiydi.

— Bu şiiri kimden öğrendin? Dedim.

— Bize bir vakit ehl-i yemâmeden fâzıl bir kimse misafir olmuştu. Ondan işittim, dedi.

Nebîzin neşvesiyle başından imâmesini çıkardı. Gayet koyu siyah, güm-râh uzun saçları ruhsâr-ı tâbdârı üzerine dökülüyordu. Bilâ-ihhtiyar:

—Sübhanek Allahümme mâ a'zama kudreteke ve ahsene san'ateke!

Dedim.

- Sebep nedir ki tesbih ediyorsun? Dedi.

- Ne olacak? Senin hüsn ü cemâlin! Dedim.

- Acayip! Fenâpezîr olacak bir şey bu derece istiğrâb ve istihsâna değer mi?

Dedi.

Müteakiben kalkıp gitmeye hazırlandı. Dedim ki:

- Gidiyorsun ha? Bana bir yadigârın olmaz mı?

Elini uzattı; parmaklarının ucunu telsîm ettirdi.

- Bundan sonra nerede görüşebiliriz? Dedim.

- Heyhat!.. Benim öyle bir pederim, kardaşlarım vardır ki ben senin bu hal üzere kalmanı onlara mukârenetle mütedarrir olmandan ziyade arzu ederim.

Cevabını verdiği gibi atına binerek geldiği vech ile çıkıp gitti.

&

Zeyd ser-güzeştini bu suretle itmâm eder etmez hüngür hüngür ağlamaya başladı. Bunun bu halinden bana pek ziyade rikkat ve merhamet geldi. Panayır müddeti hitâme erince yol levâzımını görüp ve yanıma bir gulâm, iki bin altın ile bazı zî-kıymet akmişe alıp Zeyd ile birlikte memleketine gittim.

Vusûlümüzde doğruca [B.....] kabilesine, kızın pederi nezdine giderek kendimi ta'rif ettikten sonra kerimesini Zeyd'e alırmek için geldiğimi söyledim. Herif evvel emirde kızını yabancı bir kabileye veremeyeceğinden bahis ile sûret-i muhâlefette göründüyse de hâl ve kalemden güceneceğimi anlayıp halbuki beni gücendirmek işine elvermediğinden bir muamele-i istisnâiye olmak üzere kızını tahyîr ve eğer kendisini ister ise tezvîc edebileceğini ifade eyledi. Kızdan iztimzâc edildi. O da “Ben Amr'ın re'yinden çıkmam, onun ihtiyar ettiği benim de muhtârımdır” cevabını gönderdiği gibi pederi de “İşte kızım işi sana tefvîz etmiş. Nasıl istersen öyle yap!” dedi.

Ben de bin altına akdini icrâ ve bâkî bin altın ile gulâmı ve eşyay-ı mashûbeyi ihdâ eyledim. Âşık ve âşıka, daha doğrusu zevc ve zevce hemen o gece hacle ârây-ı visâl oldular.

Ertesi günü damada:

— Ehlinin yanında kal. Allah mübarek eylesin! Dedikten ve cümleye vedâ ettikten sonra memleketim cânibine avdet eyledim. /(361)/

MÜTENEVVİA

HÂLÂ DÜŞÜNÜYORUM

Gece bîadet kevâkible donatmış; kamer o nâmütenâhilik içine bir suret-i gayr-i muntazimede serpilen lakin bir intizâm altında seyr u devr eden kevkebler, daha doğrusu güneşler arasında dolaşıyor, grândî direğine asılmış bir nur topu gibi görünüyordu. Nur-ı kamer denizin bitmek tükenmek bilmeyen ufak mevceleriyle parçalanıyor; aks-i mehtab ile husule gelen bir sütun nurânî gemimizden ayrılmıyordu. Temaşasına doyulmayan bu manzara-i hüzn-âver karşısında, o deryâ-i nûr içinde ondört mil üzerine giden o koca posta vapuru durmayıp ilerliyordu. Pervanenin gümbürtüsü işitiliyor, hafif, rûh-fezâ bir nesîm esiyordu. Ben güverte üzerinde bir aşağı bir yukarı geziniyordum. Pederiyle beraber şu hazin manzarayı hayran hayran temaşaya dalan bir matmazel başını çevirdi. Bana cazib, muhrik, masumane bir nazar fırlattı. Bilâ-ihiyar titredim!.. O güzel gözleri, o latif simâyı düşüne düşüne kamarama çekildim...

Artık iki saate kadar bir daha onu hiç görmemek üzere ayrılacaktım. Vapur ne kadar acele ediyordu! Denize doğru sarkıp da dalgalanan o kırmızı yaprak kalbimde ne kadar âlî hissiyat uyandırıyor! Lakin tâ kalbgâhıma saplanan o nazarı niçin unutamıyordum? İstemediğim halde ayaklarım beni ona yaklaştırıyordu... O iki saat zarfında bana hitap eden sesi işittim; âlem-i mes'udiyetin tabakât-ı ulyâsında uçuyorum zannettim!

Vapur demir attı. Çıkacak, bir daha o nazarı göremeyecek, o sesi işitemeyecektim. El ele verdik. Artık veda ediyorduk. O cazibeli gözlerden iki damla yaş aktı; “Beni unutma!”dedi.

Ben, dünya kadar kıymetli, ruhum kadar sevimli olan o hakikatli kızı hâlâ düşünürüm! /(331)/

MÜTENEVVİA

BİR GENÇ KIZIN SÖYLENİŞİ

Bugün tamam onbeş yaşındayım. Evvelce bu yaşa kadar olan zamanımı düşünüyüm. Nasıl geçti? Ben bu müddet zarfında ne yaptım?..

Dünyaya geldim. İyiyi fenayı tanımazdım. Söylemekten acizdim. Yürümeye, ölmek için yemek yemeye kudretim yoktu. Lakin her fenalığa kabiliyetim vardı.

Validem beni ağûş-ı müşfikânesine aldı; muhafaza etti. Kemâl-i ihtimâm ile baktı.

Tedricen büyümeye, kekelemeye, öteye beriye tutunup sendeleyerek yürümeye başladım. Manidâr bir nazar bana refik olmuştu. Ben daima o nazarın sayesinde her felaketten masûndum. Ma'mafih ara sıra hastalanırdım. Edilen mudâvât üzerine çabucak iyileşirdim.

Validelik ne kadar kudsî vazifedir. Vazâifi pek güç olduğu halde her kadın valide olmak ister; bu bir sırdır.

Evet!.. Validelik güçtür; fakat Cenâb-ı Hak –zannederim ki- bu güçlüğü duyurmuyor. Valideler çocuklarını büyötmek için çektikleri cefâyı safâ addediyorlar; bu da bir histir.

Yaşım dörde yaklaştı. Oldukça kuvvetlendim. Doğru lakırdı söylemeye; ittikâ etmeksizin yürümeye muvaffak oldum. Böylece birkaç seneler geçti. Artık her istediğimi yiyordum. Artık arzu ettiğim gibi koşuyordum, oynuyordum.

Biraz her şeyden anladım. Validem beni halka-i tedrîsine aldı. En evvel mensup olduğum dini talim etti. Sonra kitâbet, coğrafya, hesap, malumât-ı fennîye, resim derslerini, /(331)/ el işlerini gösterdi. Çalıştım. Malumât-ı müktesebemi kimseye muhtaç olmaksızın tevsi' edecek dereceye vasıl oldum. Bunun üzerine vezâif-i beytiyeyi öğrendim.

Bu yaşa kadar lâkaydâne mürûr eden hayatım pek azdır; hemen dört, beş yıldan ibarettir.

Şimdi büyüdüm. İzdivâc vaktim geliyor. Validem cihâzımı hazırlamakla meşgul. Bununla beraber hâlâ o manidâr nazar bana refakat etmektedir.

Yarın, Hâlik'ımın ihsanıyla, ben de bir valide bulunacağım; o kudsî vazife ile mükellef olacağım. Her validenin tıfl-ı nevzâdını büyütme için çektiği cefayı safâ addelediği gibi ben de yavrumu büyütme için çekeceğim cefalardan birer zevk alacağım. Bu âna kadar bana refakat eden validemin nazarı beni bundan böyle nasıl takip edecekse benim nazarı da ciğerpâreme öylece bir siper olacaktır. /(332)/

(Adet 41, s.331–332)

(Abdülkerim Hâdî)

MÜTENEVVİA

METANETSİZ OLAN KADIN MIDIR ERKEK MİDİR?

Tabiîdir ki bu suale metanetsiz olan “Kadındır” cevabı verilir. Lakin bu zannın pek beyhude olduğu şimdi anlaşılacaktır.

Evvela bilmelidir ki kadınlar erkeklerden ziyade muammerdirler. İtalya’da yüz yaşına varmış erkeklerden ziyade kadınlar mevcuttur.

Brandet Simonds namında biri bu husustaki tetkikatını hâvî neşir eylediği mühim bir istatistikte kadınlarla erkeklerin tûl-ı ömürlerine dair icra eylediği bir mukayesede taife-i nisânın müddet-i ömürleri inanılmayacak bir surette gösterilmiştir. Kadınlar teşekkülât-ı uzviyelerinin zâhirdeki nehâfetlerine mukabil erkeklerden ziyade yaşamaktadırlar. Mösyö Simonds’un istatistiğindeki rakamlardan anlaşıldığına göre her iki cinsten hîn-i tevellüdden itibaren beş yaşına kadar vukubulan vefeyât kadınlarda erkeklerden daha azdır. Bilahere bu fark tedricen lâ-akall oniki yaşına kadar erkeklerde binde 4,28; kadınlarda 3,56 derecesinde görülür.

Lakin gariptir ki kadınların hayatları oniki yaştan onaltı yaşa kadar bir sür’at-i fevkalade ile keddlar ederek bu hengâmede vefat eden kadınlar binde 1,64; erkeklerde ise yalnız 1,18 derecesine kadar tenezül eder. Onatlısından yirmisine kadar bulunanlar meyânında binde 2,21 erkekte; 1,70 kadında vefat zuhura gelir.

Bu müddet zarfında yani yirmialtı sinn-i nev-civânisinde bulunan cinseyn arasında vefeyât, tevâzun peyda eder, bin erkek ve kadında mütesâviyen 11,40 vefat vukubulur.

Yirmialtı yaşından sonra kadınlarda vefeyâtın erkeklere nispetle gittikçe terakki ettiği nazar-ı hayrete müsâdif olur ve nihayet kırkaltıdan ellialtıya kadar olan on sene zarfında kadınların ömrü erkeklerinkinden ziyade uzadığı görülür. Bir devr-i buhrân demek olan bu yaşta erkekler tekrar reh-rev-i âdem olmaya hazırlanırlar; binde 6,325 erkeğin vefatı iştilir, kadınlarda ise vefeyât 3,47 raddesinde kalır.

Pençe-i ecel kadınlardan elli altıdan altmış yaşına kadar olanlara fevkalade denecek surette musallat iken altmış yaşında bulunan kadınlar yine o yaştaki erkeklerden ziyade muammerdirler.

Mösyö Simonds tetkikâtına hitam verdikten sonra diyor ki:

“Kadınlar her ne kadar tabîyet ve bünyece nazik iseler de müddet-i hayatlarında düçâr oldukları ilel ve emrâza erkeklerden ziyade îbrâz-ı metânet etmekte ve binaen-aleyh- her şeyde erkeklere tefevvuk ettikleri gibi- onlardan da çok ziyade ömr-güzâr olmaktadırlar.” /(410)/

(Adet 51, s.410)

(Köprülüzade Mehmet Tevfik)

KISM-I EDEBÎ

HAZÂN

Güneşin son ziyalarını ağaçların sarı, titrek yaprakları üzerinde temevvüc ettikçe iki hazin ihtizâz hâsıl oluyor; bu acıklı ihtizâzlardan biri kulaklarıma aksediyor, diğeri göz bebeklerimde teressüm ediyor: Bu iki hâlet-i tabiiye dimağıma intikal ettiği vakit bir hiss-i manevi ile vücudum titriyor, gözlerim yaşıyor: Anlıyorum ki ben mahzunum!

Zavallı valideciğim! Son bûse-i şefkatini, ebedî bir nişâne-i muhabbet olmak üzere alnıma tevdi' ettiği zaman fersiz gözlerinin kuvvetsiz kirpikleri arasına sıkışan iki hararetli katre yanaklarımın üzerine sükut ederek dimağımda hüzn-i âkîn bir tesir hâsıl eylemişti. Bu tesir asabımı el'ân tahrik ediyor, gözlerim yaşla doluyor.

Birkaç sene evvel yine böyle yapraklar dökülüyor; sonbaharın sarıya mâil yeşil çimenleri bu yapraklarla örtülüyordu. Bu sarı yapraklar üzerinde sevinçle koştüğüm vakit bu hareketimden husule gelen hışırtı hoşuma gider, bir meserret-i tıflâne ile gülerdim. Beni dalgın nazarlarıyla takip eden sevgili valideciğim gözyaşları dökerdi.

O şefkatli valide bana hayat-ı fâniyeyi göz yaşlarıyla ihtar ediyordu. Lakin ben küçüktüm, anlayamıyordum. Kolları arasına atılıp bahtiyarâne uyku uyuduğum o mesut dakikaların böyle pek çabuk geçeceğini, bana bir saadet-i edebiye bahşeden o âğûş-ı şefkatten bir zaman sonra mahrum kalacağımı ümit edebilir miydim? Heyhat! Meğer o sevdalı anlar latif bir rüyadan ibaretmiş.

Düşünemezdim. Yahut düşünmek istemezdim. Büyüklerimin büyüklere riayet hakkındaki telkinât hayr-hâhânelerini hüsn-i telakki etmiş olsaydım validemin bana o zamanlar gösterdiği mütebessim, şefkat-âmîz çehrenin hayaliyle şimdi mütesellî olurdum.

Ah! Anneciğim, seni dil-gîr ettiğim zamanlar hatırıma geliyor, tir tir titriyorum! Beni afv et ki gözyaşlarımı sileyim.

İşte güneş son ziyalarını sath-ı arzdan ref' ediyor; kars-ı hurşîd-i ufkun altına doğru çekildikçe pamuk yığınları gibi uçuşmakta olan bulutlar yaldızlanmaya başlıyor; garb tarafındaki servi ağaçlarının zerreleri koyu sarı bir renk kesbediyor.

Bir koku işitiyorum: Bu koku sonbaharın gözyaşlarını ta'tîr etmek için hafif hafif vezân olan nesîme tevdî' ettiği güzel bir kokudur. Bu koku herkeste ayrı bir tesir hâsıl eder. Bu koku sükût etmekte olan yaprakların, solmakta olan çiçeklerin son teneffüslerini hâvîdir.

Şu derin sükut içinde arasıra işitilen rakîk, cezbedâr sadâlar hava-i nesîmî içinde ihtizâz ediyor; kuzuların garibane meleyişleri, çobanların hazin kaval sadâları, enhârın aheng-i dil-firîbi, kuşların rûh-perver-i nevhâtı dimağında öyle bir tesir hâsıl ediyor ki kainatın bu aheng-i latifi içinde titremekte olan vücudum müstağrik-ı ahzân oluyor; ağlıyorum.

Hazânın gurûb vaktinde enzâr-ı beşere arzettiği levhalar musavverât-ı hüzünden başka bir şey değildir. Şefkatli bir valideyi, sevgili bir pederi, saadet-bahş bir evladı hazân ihtar eder; insanlar düşünür; ağlar.

Güneş ufkun altına sokula sokula gözden kayboldu; vâsî' sahralar şafağın hazin aydınlığıyla tenevvür etti; dağ etekleri, ağaç altları karardı; şimdi nazarım vüs'atsız bir daire içinde cemelân ediyor.

Sema koyu laciverdî bir renk bağladı. Kamer semanın /(302)/ bu latif renkli hava-yı nesîmîsi derûnunda kemâl-i azemetle muharrikini resmediyor.

Of! Artık duramayacağım. Küre-i zemîni boydan boya setreden bu pûşîde-i siyah içinde gördüğüm beyaz bir hayal beni titretiyor. Valideciğimi, kâbil değil, unutamayacağım! /(303)/

MÜTENEVVİA

FAKİR BİR KIZ

Soğuk gayet şiddetle icrâ-yı hüküm ederek kar yağmakta ve senenin son gecesi hulûl etmekteydi. Geceleyin kar içinde sokaklarda ayakları ve başı uryân fakir bir kız dolaşmaktaydı. Her ne kadar evden çıkarken terlik giymiş ise de bunlar gayet büyük ve geniş olarak vefat eden validesinindi. Sokaktan süratle geçen iki araba ayakkabılarını kaybetmeye sebep olmuş ve yalnız bir tekini bulabilmiş ise de bir sokak çocuğu ötekini kapıp kaçmıştı. Zavallı fakir soğuktan kızarmış ve morarmış olan çıplak ayaklarıyla yürümekte devam eyliyordu.

Kendi kırmızı tablasında nânbahâ için bir takım kibrit paketleri olup bir tanesi dahi elindeydi. Gündüzün hiçbir şey satamamış ve hiçbir sahib-i hayır dahi kendisine bir para olsun vermemişti.

Büyük büyük kar parçaları boynunda temevvüc eden kumral saçlarına düşmekte ve fakat zavalı kız buna hiç lehâza-i kayd atf eylememekteydi.

Pencerelerden şa'sa'-pâş olan aydınlıklar görünüyor, kızarmakta olan kaz kokuları meşâmına geliyor, sent-i buluster yortusu bu güne tesadüf ettiğinden zavallının fikrini bu yortu işgal ediyordu.

İki evin birbirine itsâliyle hâsıl olan bir zâviyede büzülüp oturdu. Küçük ayaklarını vücudunun altına koymuş ise de evvelkinden daha ziyade donmuş olduğunu hissediyordu.

Hiçbir müşteriye tesadüf etmemiş, bir akçe kazanmamış olduğundan pederi kendisini döveceği derkâr olmakla eve girmek arzu etmiyordu. Her ne kadar delik ve deşikleri saman ve paçavra ile kapamışlar ise de çatı altında sakin olduklarından rüzgâr orada dahi kemâl-i şiddetle hubûb edeceğine binaen orasının da soğuk olacağı bî-iştibâh idi.

Zavallı kızcağzın elleri soğuktan donmuş olup bir kibrit onu ısıtmaya kafi idiyse de paketten bir kibrit alıp duvara sürtmeye ve ellerini alevine yanaştırabilmeye nasıl cesaret etsin?... Bir kibrit çıkardı. Duvara sürttü. Ne güzel alev! Ne latifetli parlayış! Mum alevi gibi parlak ve şiddetli bir ışıktı.

İki elini de birer birer üzerinde gezdirdi. Ah, ne güzel ne parlak alevceğiz! Çocuk kendisini mücellâ bir bakır levha üzerine oturtulmuş ve yine parlak bakırdan destekler üzerine dayatılmış demirden bir mangal kenarında zannetti. Ne ateş! Hem de ne kadar hayat-bahş idi! Isıtmak için ayaklarını da uzattı; fakat kibrit söndü; mangal da mahv oldu.

Elinde küçük bir çöp parçasından maâdâ bir şey kalmamıştı. Duvar üzerine bir ikinci kibrit daha sürdü. Alevi evin beyaz duvarlarını tenvîr etti. Bu duvarlar güya birden bire şeffaf bir manzara kesbediyordu. Küçük kız bu defa evin içini temaşa ediyordu. O hâne-i ihtişâm-perverde- sefire üzerine beyaz bir örtü, üzerine de kuru üzüm, elma ile pişirilmiş kaz kızartması çini tabaklara konulmuş!

Garibi şurası ki güya kaz kalkarak zavallı kızcağıza doğru geliyordu.

Sonra birdenbire kibrit söndü. Yalnız kalın ve rutubetli duvardan başka bir şey kalmadı. Bir üçüncü kibrit daha yaktı. Bu defasında kendisini – oyuncakçığından daha büyük, daha güzel olan –bir “Noel” [buçuk] ağacının altında zannetti; ağacın yeşil dallarına sergide görmüş olduğu oyuncaklar, meşâne oyuncaklar asılmıştı. İki ellerini onları /(233)/ toplamak üzere uzattı; fakat kibrit yine söndü. Duvara bir kibrit daha sürdü. Alev gayet parlak bir surette bedidâr oldu. Evin çatısında, geçen kış vefat eden sevimli büyük ninesini kemâl-i şevkatle kendisine bakıyor gördü.

— Neneçiğim, beni kurtar! Beni kurtar! Beni de beraber götür! Bilirim ki kibrit sönünce sıcak mangal gibi, kaz gibi, o güzel ağaç gibi sen de kayıp olacaksın!

Birdenbire bütün kibritlere ateş verdi; zira büyük validesini daha ziyade tevkîf etmek istiyordu.

Kibritler öyle parlak surette yandı ki ortalık gündüzden ziyade aydınlık oldu. Büyük nenesi hiçbir zaman bu kadar güzel ve âlî bir manzarada arz-ı endâm etmemişti. Küçük kızını elinden tutup kemâl-i meserretle, derûnunda soğuk, açlık ve meşakkat olmayan fezâ-yı nâ-mütenâhîye tayârân etti.

Sabah olduğu gibi bir köşede büzülmüş ve duvara dayanmış olup yanakları kırmızı, dudakları bir tebessüm-i latîf ile müzeyyen olan genç kız görüldü. Vücudu donmuştu. Tablasında bir takım kibrit paketleri bulunuyordu. Elindeki paketlerde bulunan kibritlerin kısm-ı küllisi yanmıştı.

Bu hali görenlerden biri:

— Isınmak istemiş! Dedi.

Fakat kimse onun görmüş olduğu latîf manzaralardan ve büyük validesiyle icrâ eylediği seyahatten haberdâr değildi. /(234)/

(Adet 29, s. 233–234)

(Köprülüzade Mehmet Tevfik)

Hikâyenin Asıl Adı: Kibritçi Kız

Yazan: Hans C. Andersen

MÜTENEVVİA

AVDET

Bir yolcu azimetli dağların semâya doğru yükselen zirvelerinin beyaz kar yığınlarıyla mestûr olduğu bir zamanda refikâsına veda etmişti. /(313)/

Bu zavallı yolcu on beşe varan ahibbâsı içinde nazarını tutamayarak dalları karlarla örtülüp beyaz bir çadır şeklini alan ağaçların içine salıvermiş, muttasıl oralara bakıyor, ağlıyor.

Yarım saat çölde yalnız kaldı. Ahibbâsı uzaklaştı. Kendisi ağaçlar içinde bir şey araştırıyor gibi etrafına şaşkın şaşkın bakınıyor; gözlerinden yaşlar dökülüyor, hıçkırıklar sıklaşıyordu.

Beş on dakika daha geçti. Yolcu, üzerlerine yüklenen kardan dolayı, garip bir manzara husûle getiren müthiş bir orman içinde bulunuyordu. Artık ümitsiz bir halde bulunuyor; nazarları toplana toplana bir nokta-i sâbite üzerinde ictimâ' ediyordu.

Kar yağıyor; hava sakın, ortalıkta garip bir sukunet var.

Nâ-kahzuhûr bir gürültü yolcuyu tevkîf etti. Attan indi. İki vücut, iri parçalar suretinde nüzûl etmekte olan karlar altında yek-diğerini der-i âğûş etti. Kar bunları beyaz pûşîde ile örttü.

Beş dakika sonra ince bir ses şu sözü söyledi:

— Çabuk gel, Arman! Zira pek perişan olacağım.

Arman cevap vermedi. Hıçkırıktan boğula boğula atına bindi, korkunç orman içinde ilerlemeye başladı. O derin vadiler içinde, o cesîm çam ağaçları altından geçtiği vakit şiddetle hubûb etmeye başlayan rüzgar dehşetli iniltieler hâsıl ediyor; bu zavallının cerîhadâr kalbinde bir tesir-i müthiş peyda eyliyor; mütemadiyen sükut etmekte olan hararetili göz yaşları kirpiklerinin üstüne serpilerek kar parçalarını erittiği vakit biri semânın hava-yı nesîmîsi içinden, diğeri a'makî kalbden gelen ve böyle bir zamanda her ikisi de hazîn olan iki seyyâle-i rikkat-âver solgum yanakları üzerinde tekrar teberrüd ediyor; vücudunda hüzn-perver, gam-âver bir ra'ş'e husûle geliyordu.

Vadinin o feryad-ı dilhirâşı bu kalbe nasıl tesir ediyor? Bu vücudu nasıl elemnân ediyordu? O şiddetli ra'şeler, o hazîn hıçkırıklar nereden geliyor? O gözyaşları nereden çıkıyordu? Ciğerlerinin en amîk noktasından gelen teneffüsler “enîn” denilen o savt-ı hazîni niçin husûle getiriyordu?

Bunlar ihtisâsât-i maneviyyenin tesirât-ı mü'limesinden ibarettir. Tesirât-ı dimağiyeden mütevellid olan bu hâlât ruhun ızdırâbâtıyla mukayese olunsa beyinlerinde ne kadar büyük fark bulunur!

Ruh, biri vefret-i neşât, diğeri vefret-i hüzn denilen iki kuvve-i maneviyyenin izdiyâdıyla mecbur enbisât olur; bir dereceye gelir ki vücud bu neşât-ı zî-safâyı o bârgirân ızdırabı isti'âb edemeyerek harice çıkar; çehreler üzerinde alâimini izhâr eder.

Hâlât-ı müessire-i zâhire ızdırâbât-ı ruhâniyyenin hafif bir in'ikâsı olduğundan meşhûdât-ı hariciye birkaç misli fazla tasavvur olunmalıdır ki ruhun derece-i ızdırabı hakkında az çok doğru bir fikir hâsıl edilebilsin.

§

Hüzün de, neşât da ebedi olamaz; bu gün me'yûs olan yarın mesrûr olabilir.

İşte kederler içinde boğula boğula göz yaşları döken ve kendini ebedi bir felakete müstağrik zanneden gamnân yolcu birden bire o kederleri, o gözyaşlarını unuttu. memleketinden ayrılalı henüz bir ay olmuştu. Bu bir ay içinde teessürâtını ta'dîl ede ede şen bir âdem sırasına geçti.

Ara sıra düşünüyor, titriyor; fakat bunları ehemmiyetsizce geçiveriyordu. Mektuplar geliyor, bunların da hükmü tesirini bir geceden ziyade icrâ edemiyordu. Eğlencelere daldı. Karlar altında, ormanlar içinde ayrıldığı o vefâdâr vücuda mulâkât için acele etmiyordu.

Bir mektup daha aldı. Tefekkûâtı değişti. Avdet arzusu zihnine iyiden iyiye yerleşti. İşlerini birkaç gün zarfında ikmâl etti. Vapura bindi.

Şimdi avdet ediyor. Hem de hep o evvelce geçtiği denizlerden, yollardan, vadilerin içinden, ağaçların altından geçiyor; lakin şimdi sanki göz yaşları tabahhur etmiş de kedernân olan hâssasını kayıp ederek o çehreyi garîk-i ibtisâm etmişti.

Gözleri ne kadar parlıyor. Ruhu ne kadar münbasıt oluyor, muhâkemât-ı ruhâniyeden mütevellid olan netâyic-i /(314)/ maneviye bu mes'ûdu ne kadar güzel taltîf ediyor!

Kendisine şimdiki halde ızdırap verecek bir şey varsa o da yolların uzamasından ibarettir.

Kışın ayrılmıştı. İlkbaharda avdet ediyor. Geçerken dağların karlı tepelerini gördü. Şimdi yeşil çimenlerle mestûr olduğunu kemâl-i hayretle temaşa ediyor. Dereleri buzlarla mestûr olduğu halde geçti. Şimdi latîf mevcelerinin eşi'a-i zertâr-ı şems ile parıl parıl parladığını görüyor. Vadilerde soğuk soğuk esmekte olan rüzgârlardan hâsıl olan dehşetli feryadlar içinde göz yaşları dökerek, âh ve enîn ederek geçtiği halde şimdi kuşların nağamât-ı latîfesinden mürekkeb bir ahenk içinde kemâl-i süratle kat'-ı mesafe eyliyor. O vakit me'yûs olan çehre şimdi baharın muattar nesîmi, laciverdî renk havası içinde alâim-i meserretinden ibaret olan ibtisâmâtını irâe ediyor. Gidiyor, yol kat ediyor; yaklaştıkça şevkinden, neşâtından uçacak gibi kollarını açıyor!

Neler düşünüyor! Hatırına ne kadar sevdalı şeyler geliyor! Validesini, hemşiresini, kardaşını, daha... daha sevgili Margaret'i görecek! Ne kadar mes'udiyet! Bu güzel kızcağızla izdivâc edecek, bahtiyar olacak! Bu izdivac son mektupla tebşîr olundu. O mektubu koynunda saklıyor.

İşte bu gün son gün. Üç saat sonra vâsıl olacak. Kalb çarpıntıları başladı. Dimağını mecnûnâne bir sevinç kapladı. Guşî oluyor.

§

Eve müjdecî gitti. Yarım saat sonra hepsini karşısında görecek. Ne ömür!

Şehrin bahçelerine girdiği vakit attan indi. Çantasını açarak yeni elbisesini giydi, süslendi. Güzel Margırıt'ı da böyle süslü görecek. O tatlı bakışlarını, o nazlı yürüyüşlerini mağrurâne temaşa edecek. Ne saadet!

Atını yedeğine alarak ağır ağır ilerlemeye başladı. Gözleriyle ağaçların arasından ilerleyen bu sâyedâr yolu muttasıl tarassüd ediyor.

Derken uzaktan bir karaltı görüldü. Acaba onlar mı? Yoksa yolcular mı? Bakalım yaklaşıyorlar. Onlara benziyor. Evet, evet, onlar. Artık şüphe kalmadı.

Aman ya Rab! Margaret de içlerinde mi? Âh bu şüphe olmasa ne kadar iyi olacak! Lakin şimdiye kadar böyle bir şey düşünmemişti. Şimdi neden bunu düşünüyor?

Biri birine takarrüb ettiler. Yolda validesinin boynuna atladı. Hemşiresini, biraderini, diğerlerini unuttu. Nazarını süratle oradakiler arasında neşr ederek feryad edercesine:

— Hani Margaret?

Dedi. Validesi başını öte tarafa çevirerek ağladı. Büyük hemşire başını önüne eğdi, diğerleri şaşkın şaşkın bakmaya başladı. Henüz pek küçük olan kardeşi ellerine sarılarak masumane:

— Öldü, ağabeyciğim! Siz merak etmezsiniz, değil mi?

Dedi. Yolcu yere düştü. Diğerleri can hırâş bir feryat kopardı. /(315)/

(Adet 39, s. 313–315)

(Necmeddin Sami)

MÜTENEVVİA

RACİYE

Geçen sene Karadeniz’den İstanbul’a gelmekte olan koca bir posta vapurunun güvertesinde bir buçuk yaşlarında “Raciye” isminde güzel, sevimli bir kız çocuğu bir aşağı bir yukarı geziniyor, ara sıra validenin nezdine geliyordu. Dünyanın tekmîl-ı ezvâkını kızlarının bir tebessümünde arayan peder ve madır bu sevgili yavrucağı buselere gark ediyorlardı.

Vaktâ ki mersâ-yı der-saadete muvâsalat olundu, eşyalar sandala konuldu, hanelerine yerleştiler. Lakin o günden itibaren Raciye’nin halinde azîm bir tebeddül vukubuldu. Galiba vapurda soğuk almıştı. Yemek yemiyor, su içmiyor; sade mahzun mahzun validenin yüzlerine bakıyordu.

Aradan üç gün geçti. Raciye’nin ahvâl-i sıhhîyesince dâ’î-i endişe bazı hâlât vukua geldi. Kızcağızın o gül gibi kırmızı yanakları sararıp solmaya başladı. Zavallı peder, biçare valide düşünüyorlardı; evet. Dünyada en ziyade sevdikleri ciğerparelerinin kesb-i âfiyet etmesi /(315)/ için bir çare düşünüyorlardı; gece gündüz hastanın başı ucunda dua ediyorlardı.

Zavallı Raciye, günden güne zayıflıyordu, titriyordu. Celb edilen hekim kızcağızın “havale” illetine giriftâr olduğunu söyledi. Birçok ilaçlar verdi.

Biçare! Artık bir kelime bile söyleyemiyordu; yalnız saatte bir “buvâ” diye su istiyordu. Anası babası kızcağızın karşısında oturarak gözyaşlarına cereyân verdikleri zaman Raciye göz kapaklarını yarı açarak kendisi için dua eden, ağlayan o şefkatli biçarelere latîf bir “gülücük” yapıyordu.

Birkaç günde böyle geçti; hekim hastanın hayatından kat’ı ümit etti. Bir Cuma günü idi. Son resm-i vedayı icrâ için gözlerini açtı; karşısında zânu-ber-zemîn tazarru’ ve niyaz olan peder ve madırına son bir nigâh-ı masumane ve mütehassirâne atf ettikten sonra bir daha açılmamak üzere göz kapaklarını indirdi. /(316)/

MÜTENEVVİA

YÂD-I MÂZİ

Küçüktük, azametli güneşin kâinatı yıldızlar içinde bıraktığı gurûb zamanından pek hoşlanırdık. Zümrüdîn çayırar içine tabiatın serptiği ezhâr rengini toplar; ufak bir demet yapar; o güzel renkli kelebeklerin arkasından hiç durmaz koşardık. Masumane kahkahalar, tıflâne haykırışlarla derecikler kenarında, taze çimenler üstünde, latif sâyeli ağaçlar altında el ele verir dolaşırdık. O ağlasa ben de ağlardım; o sevinse ben de sevinirdim.

Büyüdük. Validemin cenazesini beraberce takip ettik. Ben bî-kes kalmıştım. O matemime iştirak etmiş ağlıyor; “Me’yûs olma, kardeşçığım! İnşallah bahtiyar oluruz” diyordu...

Evet; o bana “Kardeşçığım!” diye hitap ederdi. Onun latif sesi bana tesir etmeye; o iri siyah gözler, o masumane nazarlar fikrimi işgale, kalbimi tehyîce başladı. O meleği unutamıyor, artık onsuz olamıyordum.

Hengâm-ı mesretimin bir yâdigâr-ı hazîni olan “Kardeşçığım!” sözü hâlâ sâmi’amı okşar, ne kadar masumâne vakit geçiriyorduk! Âh, ne mesuttuk!... Biri birimizi seviyorduk...

O gün, âh, o meş’ûm zaman!... Ruhum gibi sevdiğim o nadire-i hüsn başını eğdi; kızardı; “Artık beni unut... Yazıklar olsun!” dedi, benden kaçtı; zira “Seni seviyorum!” demiştim. /(348)/

MÜTENEVVİA

SON ARZU

Sevdiğim! Kamerin hüzn-i âver şuâ'ları karşısında, hafif gölgeleriyle latif bir manzara gösteren söğüt ağaçlarının altında, dalları öpe öpe sessizce akan dereciğin kenarında gezerken bana ettiğin vaadi unuttun mu?... Ben sana sevmek bahtiyarlığını anlatarak hazinâna ağlarken sen sevilme saadetini kemâl derece safiyetle söylemiyor muydun, meleğim?

İnkâr et! Hâlâ sâmi'amı okşayan o latif ses vicdanımın şahididir.

Bana o güzel gözlerinle müşfikâne bakarak “sensiz yaşayamam!” dediğin o dem saadeti de mi unuttun? Efsûs!

Fikrime hayret veren o nigâh-ı mestâne hâlâ o günkü sâfiyetiyle, şiddetiyle gözümün önünde duruyor.

Sen hâlâ o endam-safâ-i bahşâ ile âlem-i hâtırâtımda geziyorsun.

Rüşte-i muhabbetin hemen kopuvereceğine inanıyorsun, değil mi ruhum? Kıyamet kopar da o râbîta-i saadet kopmaz!

İsterim, sırma saçlım! O neşeli gözleri bir daha görmek, karşında çocuklar gibi ağlaya ağlaya, son defa olsun “Seni seviyorum!” demek istiyorum. /(348)/

(Adet 43, s. 348)

(Zeynelabidin Fenârî)

II. EDEBİYAT İLE İLGİLİ METİNLER

KISM-I EDEBÎ

EDEBİYAT

Her ilmin bir tarifi, mevzusu, gayesi vardır.

“Edebiyat” da bu vech ile kâbil-i taksimdir; lakin bu usul-i taksim gayet kadîm olup elanda ulûm-ı âliyyede müsta’mel ise de tarz-ı muhdes tertibince herhangi fen ve ilimden bahis ve onu bir takım aksama tefrik etmek kasıt olunursa evvela o fen hakkındaki malumât-ı tarihiyeyi derc, bağdehu fusûl-ı sâireye girişmek suretiyle feth-i makâl eylemek kaide-i mer’iye muktezayâtındandır. İşte biz de medâr-ı bahsimiz olacak “Edebiyat”a o yolda başlamayı tensîp ettik:

Malumât-ı Tarihiye.- Herhangi kavmin kütüphanesine, eğer yoksa kutub-ı mevcûdesine, o da mevcut değilse mütedâvilât-ı lisaniyesine müracaat olursa “Edebiyat” namıyla tabir olunabilecek bir takım kitaplara, cümlelere, sözlere müsadif olmamak kâbil olamaz.

Daha kütüphanenin, kitabın, kitabetin mevcut olmadığı a’sâr-ı sâlifede, ki nakl-i efkâr yalnız te’ât-i kelama munhasırdı, yine edebiyatın mevcut olduğuna tevâtüren ve intikâlen vasıl-ı sem’imiz olan ahbâr-ı tarihiyeleriyle istidlâl ederiz. İşte Yunanî-i kadîmden müntekil (Omerus)’un âsârı bu kabildendir (*).

Hele yazının icadından sonra edebiyatın nuguş-ı kadîmesini ra’yü’l-ayn müşâhede ettiğimizden bunları kitaplarımıza derc ve tedvîn ve onlardan iktibâs-ı efkâr bile eyledik.

Her hususta müttehaz usûldendir ki bir şeyin evvela en basitinden bed’ olunarak tedricen aksâm-ı müte’âliyesine geçilir; edebiyatın akvâm-ı mütefâviteye nazaran da en basitinden başlamak münasip görülmüştür.

Şimdi, mesela hâvali-i kutbiyede sakin (sâmûid) ve (Eskimo) ve (Lapon)lara atf-ı dikkat edecek olsak onların hal ve hayallerine göre “edebiyat”ları olduğunu görürüz. Bir kavmin ve bil-ehas bir şahsın fikir ve malumâtı daima müşâhedâtıyla mütenâsip olup mahdûd bulunduğu dairenin haricine –teksir-i meşhûdât etmedikçe- çıkamaz.

* Bu eserler İlyada, Odessa namlarıyla maruftur.

Bu noktaya binaen hâdde-i tetkike vaz' edeceğimiz (Eskimo)lardan birinin fikrini daima buz sahraları, fecr-i kutbînin aks-ı endâz olduğu nukâtında temaşa ettiği elvân-ı muhtelif ve latife-i şua'îye, yaz mevsiminde bahr-i kutbînin buzları sökülerek sayd-ı mâhî zamanının hulûlıyla beş altı kişinin bir araya gelip kış mevsimi istihzârâtı demek olan denizayısı şikârı, buzlar üstünde kızak arabalarını çekmek, südüyle tegaddi, derisiyle iktisâb-ı ihtiyacâtı bertaraf edilen (ren)lerin sürülerle buz vadilerinde gezinmesi ve buna mümasil hayyât-ı me'lufesine tesir edecek ahvâl ile meşgul ve mütelezviz buluruz.

Geçelim (Sudani)ye: bunu da, -“Çad” Gölü kenarında farz edelim- Göl kenarında yetişen köyü sütlü sazların ta'm-ı lezizi, akçe makamına kâim olan boncukları bir ipliğe dizip boynuna asmış olan Sudaniye'nin letafet-i **/(213)/** simâsı, târînin tahmîr ile istihsâl olunan bu zatın hımar ve neşvesinden mütevellit hal-i tarb-âmîzi, bir cemiyet-i raksiyede beline taktığı türlü fildişi sapları, ağaç dalları, kuş tüyleri, tavşan kuyruklarıyla müzeyyen daha mütenevvi boncuklarla da meüveşşâh bir “bel askısı”nı mahbûbe-i dilferîbine göstermek ve onun da arzu-yı neşve-kârânesini tahrîk ile beraberce çalınan “darbuka”nın darabât-ı muntazımasına tatbikan raks eylemek tehayyülât-ı âşikânesi, elhâsıl buna benzer daha başka tasavvurât-ı rakîke-i mahsûsasını ihtisâsât-ı fikriyesine en müessir esbâbdandır.

Hülâsa, her kavmin âdât ve mâlufâtına göre ahvâl-i kalbiye-i hissiyat-perverânesi vardır; işte “edebiyat”ı tesis ve teşkil eden şeyin mebdei şu hissiyat ve telezzuzât-ı hafîyye-i kalbiyyedir.

Şimdi bir mertebe daha yukarıya çıkalım; bir Arap Bedevisini [badiye-nişîn] gözden geçirelim: Kum çöllerinin tesir-i hararetle husûle getirdiği – o sarf-ı hayal-i şâire bir numune olabilen- serapları, hurma ağaçlarının tabii açılmış şemsiyeler gibi irâe ettiği menâzır-ı dilfezâ, deve sürülerinin suret-i güzerânındaki manzara-i letâfet-i pîrâ, mahbûbelerin maharetkârân müsabakaya afrîn hân oldukları kısrak üzerinde “cirit oyunu müsabakaları”, alel-sabah hal-i sukûneti ilk evvel ihlâl eden sadâ-yı rikkat-bahş hayvanat vesaire hep efkâr-ı şâîrâneyi tahrîk edecek mevaddan olmakla bunlar bugün “edebiyat” namıyla müteşekkil olan meslek-i mahsûsun temelleri mesâbesindedir.

Hülasa, daha yükseğe çıktığımızda kendimize, yani ümem-i mütemeddineye mülâki olmuş olacağımızdan onların efkâr-ı edebîyesini kurcalayan nukâtın gayet çok olmasına ve bâ-husus bizim de meçhulümüz olmadığına mebnî oradan bahis ile tatvîl-i makale lüzum görülmedi.

İşte akvâm-ı mütemeddinede, evâil hallerinde kâvaim ve daâ'im-i edebiyatını bu yolda vaz' ve tespit etmiştir.

Yukarıda gösterilen Eskimo, Sudanî, Bedevî numunesi Amerikan Hindisi, Ostralya Vahşisi, Hindistan Kabâili vesair şuu'bât-ı beşeriyede de mevcuttur, onların da me'lûf bulundukları âdât-ı kavmiyelerince bir çok mucib-i istiğrâk teessürleri vardır.

Bunlar bu istihsâsâtı bir lisan-ı münasiple yâd ve tezkâz ile lezzet-yâb olurlar; şarkılarını, şiirlerini hep bu hissiyat-ı dil-nüvâzâne ile tezyîn ederler.

Edebiyatın bu suretle teessüs-i tarihisini gördükten sonra tarifine nakl-i kelim edelim:

Edebiyatın Tarifi.- Edebiyat şimdiye kadar muhtelif suretlerde tarif edilmiş ve her edîb kendi mizac ve his ve tabiatına göre tarife kıyam etmiştir; keza bunların her birini bir nokta-i nazardan tarif etmeyerek muhtelif esaslara bina-yı efkâr ile tavsîf ettiklerinden edebiyatın da bir çok – müttezâd değilse de mütehâlif- tarifleri meydana gelmiştir.

Biz burada tarifimizi öyle zevk-i zatımıza tabi etmek arzusunda değiliz; mahzân kısm-ı tarihide serd ettiğimiz ahvâle mutâbık olacak bir surette, binnisbe bir vasf-ı umumi demek olmakla, tarif etmek ve bununla beraber tarif-i aslimize bir çok tarifât-ı muhtelif ilhâkıyla eshâb-ı mutâlâayı bunlardan mizac ve mezâkına elviranı intihâbda serbest bırakmak istiyoruz.

Tarif= “Edebiyat, ülfet ve itiyâd-ı millî ile mutahâssıl ahvâl-ı his-perverânenin netâyic-i tesir-i bahşâsından tevellüd eden rikkat-âmiz kelim sâmiânüvâzdır.”

Diğer tarifâta gelince= Bunlar da nokta-i nazarın tebeddülüne merbût olduğundan şu yollarda beyan ve ta'dâd edilebilir:

“Edebiyat, âyine-i ahlâk-ı cemiyettir. —Edebiyat, numune-i terekkiyât-ı efkâr-ı akvâmdır. —Edebiyat, ihtisâsât-ı kalbiye-i insaniyenin misâl-ı manevîsidir. —Edebiyat, bir kavmin takdir-i derece-i medeniyetine mikyâs-ı kavimdir. —Edebiyat, ulviyet-i fikr-i beşeri musavvir bir heykel-i bî-maddedir. —Edebiyat, bir lisanın mertebe-i terakkisine bir şâhit-i âdildir.”

Daha başka tarzlarda da tavsif için meydan-ı makâl vâsi’ ise de bu babda tefhîm-i maksada bu kadarcığı kafi geleceğinden teksîr-i sevade hacet görülmedi; lakin mevzuya girişmezden evvel tarifi mütemmim ve mükmil olacak bir şey vardır ki o da bu kelimenin lisan-ı Osmani’deki mastar iştikâkından biraz bahis etmektir.

/(214)/

“Edebiyat” kelimesi Arabî’dir. (Edeb) madde-i asliyesinin hal-i nispetinin cem’-i müennes-i sâlimidir; bu lügaten böyledir ki manası “edebe mensup olan şeyler” demektir. Şu manadan pek vâzıh anlaşılmaktadır ki bundan maksat fazâil-i ahlâkiye ve mekârim-i âliye-i beşeriyeye husus-ı hâlât imtiyaz-perverânedan mustahsal bir mecmua-ı latifeden ibarettir.

(Edeb) kelimesini Araplar “terbiye, hüsn-i ahlâk, fezâil, meziyet-i ilmiye, ulviyet-i zâtiye, tehâreti vicdâniye.” Diye nev-i beşerin ahvâl-i mümeyyizesini gösteren bir manadan istimâl ederler. Bu manaya mensup olan bir halinde bittabi “edebiyat” namıyla tarif ettiğimiz hal-i ulviyet-i maldan başka bir şey olamayacağı âşikârdır.

(Edebiyat), kendi ulviyetine mütehasşıs olan zatın da tenâsüp ve iştirakini müstelzimdir ki hakikaten “edib” namıyla tahliye-i sıfât etmek o mezâyâ-yı müstahsine ile tezeyyüne vâbestedir.

Edebiyatın mevzusu.-İnsan kendini bir sahrada farzetse – yakut bir iktizâ veya tesadüfle orada bulunsa – fecirle beraber sâmiâsını okşayacak ve efkârına tesir edecek bir çok hâlâte mülâki olur; mesela bir çobanın – milliyete göre- bir şarkı söylemesi, bir ineğin bağırması, bir kuzunun hazin hazin melemesi ve bunlara mümasil bir hal görse ne gibi bir his peyda eder? Elbette bir hiss-i teessür! İşte bu bir şiidir.

İnsan akşamüzeri bir dağ vadisi kenarından geçerken karşı cihetten dağın tepesine şua'ât-ı âhire-i şemsin mün'akis olarak oradaki kar-ı bakâyâsına bir sarı, soluk renk verip diğer taraftan şemsin de bir çehre-i zürd ile verâ-yı hicap inzivaya çekilmeye müsâra'ât etmekte olduğunu görse elbette müteessir olur; işte bu da bir şiirdir; şiir ise edebiyatın mühim bir dalıdır.

Biraz daha ta'mik edelim: İlkbaharda, ruh-ı efzâ bir gülistanda, etrafı gülfıdanlarıyla muhât-ı mâ-i carîlerin hıştırtılarıyla semâa lezzet-bahş bülbüllerin mahzûnâne terennüm etmekte olduğunu işitip böyle bir bahşâyış bî-nazîr kudretle lezzet-yâb olan bir insan nasıl müstağrik-i teessürât olmaz? bilâ-şek olur! Çünkü bunlar en rakîk hissiyat-ı beşeriye dokunan nukât nâz getirendir.

İşte edebiyat mademki hiss-i beşere en müessir bir hal veya mekâldir o halde onun mevzusu “musahhîh-ı ahlâk, mürebbi-i efkâr” olmak hayatiyetiyle teayyün etmiş olur.

Lisana olan tesirine gelince: Şiir ve inşâ, belağat ve onun fûruğu olan mea'ni, beyan, bedi' hep bunlar edebiyatın birer rûknüdür. Evet! Sözün nev'i insana en büyük bir müessir olarak tanınmış bir kısmı varsa o da kavaid-i edebiyeye mutabık olarak söylenmiş olan kısımıdır; zira bazen görürüz ki bir beyit yüz satırla edâ olunacak bir maksadı ifaya sâlih bulunur; nesirde de bu kaide dairesinde söylenmiş üç satırlık bir söz bir kitapla hâsıl edilmesi kast olunan bir neticeyi – ihtimal ki daha metin ve mergûb bir surette husule getirmiş olur.

Hutbelerin, nutukların, makalelerin ve bunlardaki iktidarıyla temeyyüz eden zevatın ne gibi bir mevki'-i imtiyazda bulunduklarını unutmamalıdır.

Mahsul-i kelim, edebiyatın mevzusu mezâya-yı mahsûsa-i âliyesiyle temeyyüz etmiş bir müessir seri'un-nüfuz olmaktan ibarettir.

Edebiyatın gayesi= Mevzudan anlaşıldığı üzere edebiyatın bir müessir-i manevi olmasına binaen artık bu meziyet-i mütemeyyizesiyle gayesinin tayininde asla güçlük çekilmez; mademki ahlâkı tashîh ediyor, mademki fikri besliyor, mademki hisse tesir ediyor, mademki lezzet- bahş sem' ve dimağ oluyor, bittabi bu vech ile insana hâkim bulunuyor demektir. Bu takdirde – ve tabir-i esah ile bu hükümde- nev-i beşerî tarîk-i salâh ve felâha ve meslek-i fevz ve necâha sevk etmek

içinde bundan güzel, bundan makbul bir vasıta tasavvur edilebilir mi? Akvâm-ı tarihiyeden Yunanîler de, Romalılar da, bahusus sadr-ı İslâm'da zuhur eden meşhur kumandanlar en ziyade kesret-i cüyûş ile değil, teşçi' ve teşvîk-i lisanî ile muzafferiyetler kazanırlardı.

Bu gün buna numune olmak üzere dergiler gösterilebilir:

Bir günlük dergiden ellibin nüsha tab' olunup tevzi' /(215)/ edilse işte ellibin kişinin hep bir efkâra sahip olması kaziyesi husule gelmiş olur; lakin edebiyattan maksat – nasıl olursa olsun – mahzan bir haber i'tâ etmek demek değildir, burada dergiyi misal getirmekten maksat ancak kelamın ukûl-ı beşer beşer üzerine olan tesirini irâe etmektir; yoksa edebiyatın asıl meziyeti insana telkin-i hissiyat-ı rakîke ve fazilet-âmezânedir.

Edebiyatın bir kavme ne rütbe feyz-bahş i'tilâ ve tekaddum olacağı hakkında şu kadarcık bir tarif-i sathî ile mümkün mertebe bir fikir hâsıl olmuştur zannederim. Tatvile ne hacet! Merci-i umûm-i İslâmiyân olan Kur'an-ı Azimüşşanın yalnız belağatına hayran olarak dâhil-i daire-i hidayet olanların had ve hesabı yoktur ki en büyük numunesi Hazret-i Ömer (Radiyallahu Anh) Efendimiz'dir.

Daha ziyade ahz-ı malumât ve tevsi'-i ittılâ' arzusunda bulunanlar edebiyat-ı milliyemizi teşkil eden kitaplara ve meziyet-i edebiyyeyi musavvır olan akvâl-i hikemiyeye müracaat ettiklerinde nail-i maksat olurlar. /(216)/

(Adet 27, s. 213–216)

(Abdülgânî Senî [YURDMAN])

MÜTENEVVİA

İNTİHÂL

Şiir gibi hikâye gibi sarf-ı his ve tasavvura ait şeylerle umûr-ı âdiye ve tabîye müstesna olduğu halde ulûm ve fûnûndan birine taalluk eden bir bahsi veya mebâhis-i keşîreyi hâvî makale, /(258)/ kitap, risale tahrîr ve telif etmek isteyen bir muharrir ele kalem almazdan evvel o mebhaste eski yeni yazılmış eserleri göz önüne almalı, yahut almış bulunmalıdır. Zira “ilim” ve “fen” tarifine dâhil malumât-ı beşeriye – en basit bir meseleye varıncaya kadar hep telâhuk-ı efkâr ve tetabbu’-ı âsâr sayesinde vücuda geldiği gibi yine bu sayede terakki eylemiş olduğundan ve bir şahsın idraki bi’t-tab’ bu kadar malumât-ı ihataya kâfi olamayacağından kendini tetabbu’dan müstağni gören bir muharrir ne kadar zeki ve kuvve-i ihtirâ’a malik olursa olsun hiçbir zaman noksandan, hatadan sâlim olamaz. Tahrîr ve teliften maksud-ı asli ise mevzu-ı bahis olacak madde hakkında muharririn gerek kendinin gerek başkalarının malumât-ı sahîhaya müstenid efkâr ve akvâlini neşr ile istifade-i umumiyeye hizmet eylemekten ibaret olduğundan nâkıs ve hata-âlûd bir şey mukayyed olabilmek şöyle dursun- okuyanları da hataya sevk edeceği için- muzırr olabilir.

Başkalarının malumâtını ya doğrudan doğruya veya efkâr ve mutâlât-ı zâtiye ilavesiyle almaya “iktibas” tabir olunur. Bu da biri makbul, biri medhûl olmak üzere ikiye munkamistir ki medhûl olan kısmına “intihâl” derler, iktibasın envâ-ı adîdesi varsa da burada tafsîle lüzum yoktur.

[Urefâ-yi ihvânımızdan Veled Bahâyi Efendi “Muvâzene” unvanıyla yazıp neşrettiği eser-i nefisinde envâ-ı mezkûreyi etrafıyla göstermiştir. Gerek bu babda tafsîlen malumât almak isteyenlere gerek âsâr-ı ciddiye mutâlâasıyla müstefîd olmak gayretinde bulunanlara onu mutâlâa buyurmalarını tavsiye ederim.]

Makâsid-i âtiyeye mübteni olan iktibâsât makbuldür:

İstişhâd, istidlâl, îzâh, ve tefsir, tenbih ve te’kid, red ve iptal, ziyade-i nef’.

Bu maksatlardan birini muntazammın olmayan ve me’ haz ve kâilinin ketm ve ihfâsı yahut eserin az çok tahrifi ile vukubulan iktibaslar “intihâl” hükmünü alacağından medhûldür.

Mâhez ve kâili zikredilmek şartıyla ve makâsid-i mezkûreden birine müstenid olmak üzere vukubulacak iktibas müktebisin iktidarına nakisa vermez. Eslâfın kütüphane-i irfan-ı beşere yadigâr eylediği eserler nazar-ı tetkike alınacak olsa bir çoğunun “Filan şöyle diyor, filan demiştir ki” demelerinden dahi istidlâl olunacağı vech ile –ya kendilerinden evvel gelen, ya muasırları bulunan müellifinin âsârını tetabbu’ ve – lüzumuna göre – onlardan iktibas ile tahrir-i âsâr ve tevsî’-i malumâta himmet eylemiş oldukları görülür. Bu gün maarifçe mertebe-i kusvâ-i terakkiye varmış bulunan akvâm-ı fâzilenin en meşhur müellifleri, muharrirleri, mütefennitleri, edibleri bile tetabbu’ ve iktibas ihtiyacından vâreste olamıyorlar.

-İstitrâd-

Memleketimizde musavvar olarak en evvel neşredilmiş olan bir dergi tahvîl-i meslekle yevmî ve siyasî olarak çıkmaya başladığı tarihte sahib-i imtiyazı bulunan zat dergisinin o zamana kadar misli görülmemiş surette büyük kıt’ada, her cihetle mükemmel çıkmasını arzu eylediği gibi matbaa ve idarehanesinin dahi muntazam bir halde bulunmasını iltizam ettiğinden neşrinden bir çok zaman evvel teheyüât-ı muktaziyeye başlamış ve idarehane ittihaz ettiği mahalde gayet müzeyyen bir kalem odası vücuda getirerek bir zamanlar Âlem-i Matbuatta hayli şöhret almış olan bir zatı da muharrirler miyânına almıştı.

Bu zat vüs’at-i karîhaya. Fevkalade kuvve-i kalemiyeye mâlik, elhâsıl tamam bir “muharrir”di. İlk defa olmak üzere girdiği odaya bir kere yukarıdan aşağı gözden geçirerek sahib-i imtiyaza dedi ki:

—Odanın intizamına söz yok; lakin ortada kütüphaneye benzer bir şey göremiyorum. Yoksa başka odada mıdır?

Sahib-i imtiyaz – Nasıl kütüphane?

—Kütüphane nasıl olur? Bayağı kütüphane?

—Ne lüzumu var?

—Ne lüzumu mu var! Bir muharrir kitapsız, kütüphanesiz yazı yazabilir mi? Mesela umûr-ı sarrafiyeye müteallik bir bend yazmamız lazım gelince biz bunu

kendi karîhamızdan mı uyduralım? Elbette en meşhur müelliflerin, en muteber teliflerine müracaat edeceğiz.

Sahib-i imtiyazın, hiçbir şey yapmak istemediğine delalet eder surette, sükût etmesi üzerine de:

—Anladım! Siz henüz dergiciliğin, muharrirliğin ne olduğundan haberdar değilsiniz! Hiç olmazsa bari **/(259)/** isimlerini bir pusulaya yazacağım kitapları olsun tedarik ediniz. Bunlar burada bulunmazsa ben de bulunamam!

Dedi ve ondan sonra ancak birkaç gün devam edebilip nihayet matlûbenin hâsıl olamayacağını anlamasıyla bir daha idarehanenin semtine uğramadı.

&

Zamanımızda birçok emsali görüldüğü üzere mücerred bir “eser sahibi” olmak heves-i tıflânesiyle irtikâb-ı intihal eden bir adam müellife ihanet etmiş olacağı gibi hem nefesini, hem de eshâb-ı mutâlâyı ızrâr etmiş sayılır.

Evet; müellife ihanet etmiş olur; zira biçarenin hezâr-ı tekellüfle, zamanını, ömrünü sarf ederek vücuda getirdiği bir eseri kendine mal etmekle beraber ismini de ketm eylemek eser-i ihanettir.

Nefsini ızrâr eder; zira hazır kolayca “müellif” veya “muharrir” olmak yolu var iken it’âb-ı zihn ve vücuda mecburiyet ve binaenaleyh sa’ye, tahsile hacet görmez; nihayet bir âtıl ve bâtıl olup kalır.

Erbab-ı mutâlâyı da ızrâr eder; zira müntehil olan bir adam beheme-hâl noksân-ı malumât ve killet-i idrak ile de muttasıf olacağından intihal ettiği eseri anlamamak, yanlış ve noksan bırakmak, tahrif eylemek suretleriyle berbat edeceği gibi okuyanların zihnini de tağlît ve teşvîş eder.

Bir takım adamlar da görülüyor ki bizâa-ı iktidardan mahrum bulundukları halde pîş-tahte-i dimağları züyûf-ı aceb ve gurur ile malî olduğundan gerçekten malik-i nisâb-ı marifet olanların denânîr-i malumâtını bir pul yerine bile saymayarak ve bu hal ile beraber her ne yazarlarsa kendi mahsul-i karîhaları olmasını iltizâm ederek İmlâ-yı sütun ve sahaif ederler ki bunların ezhân-ı mübtediyânı taglit hususunda müntahillerden pek de aşağı kalmayacakları ednâ mülâhaza ile sabit olur.

Âlemde hiçbir eser-i icat yoktur ki hâlihazırda görülen dereceyi ibtidâden haiz bulunmuş olsun. Hususiyle, yukarıda söylediğimiz gibi, ilim ve fen namına mevcut malumât-ı beşeriye hep telâhuk-ı efkâr ve tetabbu’-ı âsâr sayesinde vücuda gelmiş, terakki eylemiştir. Binaenaleyh “insan” tarifine dâhil ve beni nev’ine hizmet etmeye mâil olanlar için her şeyden evvel sıfât-ı zemîme-i nefsâniyeden olan aceb ve gururu terk ile iktisâb-ı malumâta, ba’dehu te’lifâta kalkışmak lazımdır. /(260)/

(Adet 32, s. 258–260)

(Faik Reşât)

MUSAHÂBE-İ EDEBÎYE

HAZÂR

Sohbetî Efendi-Kelâmî Bey-Neşve Çelebi-Hoca Kalender-Derviş Niyazî

∴

Sohbetî Efendi – Geçen akşam teşrif edemedik?

Hoca Kalender – Bizim seyyâr sahaf Hüsnü Efendi iki yazma kitap getirmişti, onların mutâlaasıyla meşgul oldum

Sohbetî Efendi – Bunlar mutlaka nevâdirden olmalı, zira siz olur olmaz kitabı nazar-ı mutâlaaya almazsınız.

Hoca Kalender – Biri Vecihî Divanı, diğeri de bir mecmua.

Sohbetî Efendi – “Vecihî” namında bir şair bilmiyorum. Şimdiye kadar nazar-ı mutâlaamdan geçmiş olan tezâkir-i şuarâda “Vecihî” namına bir beyte bile tesâdüf ettiğimi der-hâtır edemiyorum. Mecmuanın Münderacâtı neden ibaret?

Hoca Kalender – Mecmua, Neşetî’nin “hilye-i enbiya” namıyla Mazlûmîzade Mustafa Efendi namında bir zatın gazve-i Bedr’e dair bir manzume-i garrâsını şâmil.

Sohbetî Efendi – Vecihî, hangi asır şuarâsından?

Hoca Kalender – Cennetmekan Sultan Süleyman Kanunî asrı şuarâsından. Böyle olduğu divanın nihayetindeki şu hâtimeden anlaşılıyor:

“Kad vaka’a’l-ferâğ min tesvîdihî fî şehri Şevvâl, hateme bi’l-hayr /(317)/
ve’l-ikbâl, senete tis’in ve hamsîne ve tis’imietin e’l-hicriyyete’l-Mustafaviyye alâ
yedi’l-abdi’l-fakîri’l-hakîr Muhammed b. Muhammed eş-şehîr bi Mü’minzade gafara
zunûbehumâ ve setere uyûbehumâ velhamdu liveliyyihi ve alâ nebiyyihi”

Kelâmî Bey – Demek oluyor ki divan yazılalı üçyüzelli dokuz sene kadar olmuş. Bari şâyân-ı mutâlaa bir şey mi?

Neşve Çelebi – Zannetmem.

Derviş Niyazî – Buna ne ile hüküm ediyorsunuz? Bir şeyin görmeden iyi olup olmadığına hükmetmek nasıl olabilir?

Neşve Çelebi – Hükmetmiyorum; böyle biz zanda bulunuyorum. Bu zannıma sebep de, şimdiye kadar Vecihî namında bir şair işitilmediğidir.

Sohbetî Efendi – Vakıa mecâmi’-i müntehabâtta Vecihî namına bir beyit bile kaydedilmemesi insanı böyle bir zehâbe düşürürse de şu hatime divanın zamanıyla arayış-i eyâdi-i erbâb-ı mutâlâa olduğunu gösteriyor.

Hoca Kalender – Evet! Vecihî kûşe-i nasiyâne atılacak şairlerden değil, sözleri –zamanına göre- hayli düzgün.

Derviş Niyazi – Semere-i mutâlâa olarak elbette bir hayli masârî’ ve ebyât hâtır-ı âlinizde kalmıştır. Bunlardan birkaç tanesini okusanız da biz de tezyîn-i hafıza etsek?

Hoca Kalender – Vecihî Divanında şâyân-ı intihâb bir hayli mısra-ı berceste var. Bunları mecmuama kaydettim. Hatırımda kalanlar da şunlardır:

- § Perverdesidir ni’metinin âkil ü dâne
- § Âh kîm ağyâre uydu yâr, yâr olmaz bana
- § Bulurdum ben tayin itse erbâb-ı nazar himmet
- § Şükr kıl Allah’a halinden şikâyet eyleme
- § Gördükçe yâri hâtır-ı gamnâk şâd olur
- § Bülbülüm, ayıp olmasın feryâd u efgânım benim
- § Hayli demdir yüzüme bakmadın ey sîm-i beden
- § Başka hemdem istemez gönlüm hayâlin var iken
- § Nâlîşi bülbülден öğren, yanmayı pervânedен
- § Gördün zamane uymadı, sen uy zamaneye

Sohbetî Efendi – O... Bunlar şimdiki şiveye de muvâfık! Kânî’nin olmak üzere tanıdığımız:

“Gördün zamane uymadı, sen uy zamaneye”

Mısra-ı ber-cestesi de Vecihî’nin mi imiş?

Neşve Çelebi – Çok şey! Demek oluyor ki Baba Kânî bunu intihâl etmiş.

Hoca Kalender – Kânî intihâle tenezzül eder takımdan değildir.

Hiçbir sâz uymadı âhenk-i sâz-ı şevkime

Sâz-ı pür âhenk-i istiğnâyı çaldım yalnız

diyen bir rind böyle bir güçlükte bulunur mu?

Sohbetî Efendi – Vecihî hakikaten nevâdirden imiş.

Hoca Kalender – Vecihî'nin hatırımda kalan şu beyitlerinden kuvvet-i tabîini kıyâs buyurun:

- § Derd-i hicranla varub hayrete Vecihî-i garîb
Kâh bilmez unuttur kendisini kâh bilir
- § Kaçub benden rakîbe yâr olursun
Perisin olamazsın ehremensiz
- § Niçün benden hemîşe dür olursun
Benim ömrüm! Olur mu can bedensiz
- § Tîr-i gamzen sinede hûn-ı ciğerle beslerim
Zâyî' olmaz her ne eylerse kişi mihmâne sarf
- § Demek canlar bağışlar mürde-i cisme
Sana kim der mesîhâ-dem değilsin
- § Dil-rubâlar sevmeyi terk etme asla ey gönül
Çekmeye bâr-ı gam-ı aşkı mecâlin var iken
- § Kûy-ı dilberden gazez-i hüsnün temaşa kılmadır
Cennete meyl eylemezdi kimse dîdâr olmasa
- § Severdim ben seni ömrüm! Cihanda ömrüm oldukça
Güzellik olmasa fani muhabbet bir karar olsa
- § Şive ü nâz kitabında ne yazılmış ise
Okumuş bilmiş o hep bâb-ı vefâdan gayri

Kelamî Bey – Beyitler pek hoş! Şairane, aşikâne denmeye şâyeste.

Sohbetî Efendi – Aman, aman! Bendenize ibtidâ okunan beytin mısrası saniyesiyle İshâk'ın [] :/(318)/

Firkatinle yine bir derde (düşübdür) İshâk

* Şeyhül-İslâm İsmail Efendi'nin mahdumudur. 1146 da mesned-i ârây meşhât olmuştur. Ulemâ ve şâiranın medâr-ı iftihanı Abdî 1147 de vefat etmiştir.

Kâh bilmez unuttur kendisini kâh bilir

maktan ikinci mısrası yek-diğerin aynı gibi geldi.

Neşve Çelebi – Evet, evet, âdeta yek-diğerin aynı! Şimdi buna da tevârüd mü denilecek?

Hoca Kalender - Buna da tevârüd denilecek ya! İshâk'ın fazlına şifâ-i şerif tercümesi, hüsn-i tabi'anede:

Halimi arz et sabâ dildâre Allah aşkına

Sûziş-i dilden haber ver yâre Allah aşkına

matlalı gazel aşıkânesi gibi pek çok nişâyid üstâdâne şehadet edip dururken intihâle hüküm olunabilir mi? Divan-ı İshâk'da Vecihî'nin

“Kâh bilmez onu devr kendisini kâh bilir”

mısrasını hiç hükmünde bırakacak bir hayli mısra'ı ber-ceste vardır. Ezcümle:

“Keşf-i esrâr eyleme ağyâra Allah aşkına”

mısrası durûb-ı emsâl sırasına geçmiştir.

Neşve Çelebi – Şimdi Vecihî suhan-verânın hangi kısmına dâhil olabilecek?

Sohbetî Efendi – Hazretin okuduğu mısra' ve ebyâta nazaran kudemâdan derece-i vüstâde bulunan şairânın birincilerinden addedilmesi lazım gelir.

Neşve Çelebi – Demek ki seyyid Vehbî mertebesinde?

Sohbetî Efendi – Kudemâdan kaydına dikkat buyurulmamış, seyyid Vehbî kudemâdan değildir. Vecihî'nin Hazret tarafından inşâd edilen ebyâtı içinde seyyid Vehbî'nin:

“Bizden gelme sine-i ağyârı itme câ

Ey tîğ-yâre dilde yerin yok mudur senin?”

beyt-i ra'nâsı gibi bir beyit yok.

Kelamî Bey – Dün akşam bir mahalde bulundum; bir iki nevreste şair de vardı. Tuhaf değil mi? Mevzûn söz söyleyenleri iki sınıfa ayırıyorlar. Birine şair diyorlar, diğerine de nâzım.

Derviş Niyazi – Ne demek! Şair başka, nâzım başka mı?

Kelamî Bey – Öyle imiş.

Bulutlar kat kat olmuş toplanıp bâlây-ı kühsâre
Semâ olmuş zeminden sanki dâmın çîn-i istiğnâ

beytinin mısra-ı evvelî tarzında nağmesâz olanlara nâzım, mısra-ı sâniyesi yolunda terâne-perdâz olanlara da şair unvanını veriyorlar!

Derviş Niyazi – Bu beytin failine şair mi denecek, nâzım mı?

Hoca Kalender – Latifeyi bırakalım. Bundan mevzûn sözlerin hakîkî olanlarına nazım, hayâlî bulunanlarına da şiir namı verilmek istenildiği anlaşıyor.

Hâlbuki bir sözün şiir namını alabilmesi hayali bulunmasına mütevakıf değildir. Edebiyatın –hakîkî olsun hayali bulunsun- kabul ettiği her nev’i mevzûn söz şiirdir.

Her ne ise, bunlar şaire, nâzıma birer misal gösterebildiler mi?

Kelamî Bey – Ârayış-ı hafızam olan:

Tahsil-i kemâle hayli müddet
Mihnet çıkarak çalıştım ama
Mahsûd-ı efâzıl oldu fazlım
Şâhid aranırsa işte i’ dâ

kıtasının failine şair değildi, nâzımdı diye hükmettiler.

Sohbetî Efendi – Bu kıtanın faili şair unvanını alamazsa kim alacak? Demek oluyor ki bunların şiirden, şairden haberi yok!

Hoca Kalender – Şurada duran “Fürûzân” değil mi?

Sohbetî Efendi – Evet.

Hoca Kalender – Getir bakalım, bir tefe’ül edelim, ne çıkar?

Derviş Niyazi – Fürûzândan tefe’ül edilir mi?

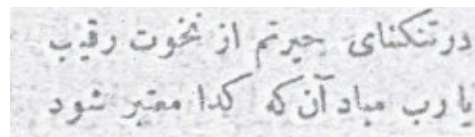
Hoca Kalender – Hay hay; yalnız hafikâdan edilmez ya, Fürûzândan da edilebilir. İşte açıyorum, soldan birinci beyit:

Bakılır mı ta'ne-i düşmana yaşasın ulu tabîatım
Değişir mi sözle hakikatim bana ta'nenin ne ziyânı var

Al sana parlak bir tefe'ül! /(319)/

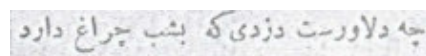
Niyazi – O... Kayda şâyân, hikâyât-ı tefe'üliye sırasına geçecek derecede güzel!

Kelamî– Hâfızdan edilen tefe'ülâta dair Hüseyin Kûfî Koca bir kitap yazmıştır. En hoşuma gideni şudur: Emir Yakup'un adamlarından biri, evâili halinde gedâyân zümresindenmiş. Bir gün Emir'in meclisinde Hafız'a dair bahis açılmış; o kimse Hafız'a mu'tekid olmadığından hakkında bir takım tefevvühâtta bulunmuş. Emir'in canı sıkılmış. Divan-ı Hafız'ı getirip bu babda bir tefe'ül eder; bu beyit çıkar:



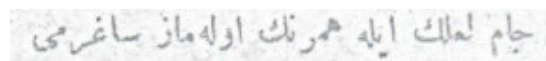
Neşve Çelebi – Hâfız'dan edilen tefe'ülâtın en parlağı budur:

Hâfız Divanı'nı koynunda gezdirenlerden biri bir gece hamamda para kesesini çaldırır. Hizmetçi güya keseyi bulmak üzere elinde mum ötekinin, berikinin bohçasını aramaya başlar. Bu aralık kese sahibinin hatırına Hâfız Divanı gelir. Hemen hizmetçiye çağırarak: “Şu mumu tut!” deyip divanı açar:

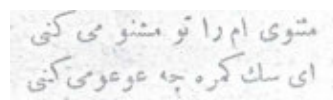


mısrası çıkar.

Hoca Kalender – Bu da mesnevî-i şerîfe dair cereyân eden hikâyât-ı tefe'üliyedendir:



Mısrasının kâiline bîgânegân-ı irfândan bir misafir gelir. Mesnevî-i şerîften tefe'üle karar verirler. Bu beyit çıkar:



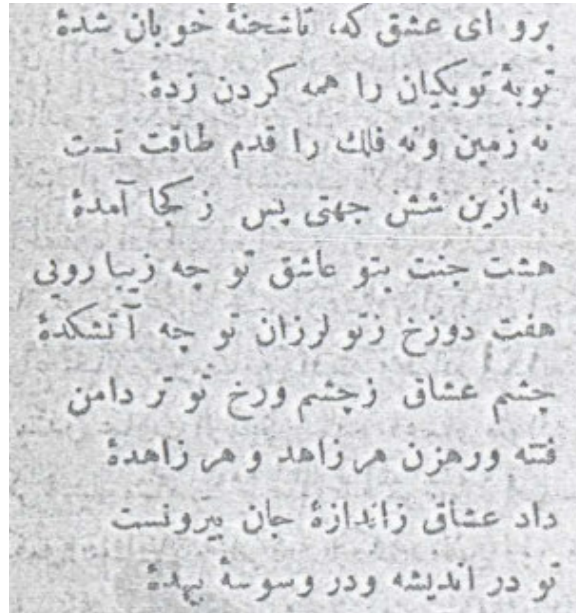
Sohbetî Efendi – Nurullah merakta! Mesnevî-i şerîf hiçbir zaman nazar-ı itibardan düşmez, daima kıymetini muhafaza eder bir gencinedir.

Bu kitabı mutâlaa etmek şerefine mazhar olanlar pek iyi bilirler ki müşteil olduğu temsilât ve hakâyık, eskimek şânında olmayan cevâhir-i hikemiyedendir. Bundan hekîmi de, zâhidi de, rindi de haline göre müstefîd olur.

Niyazi – Hazretin gazeliyâtı da hoştur, değil mi?

Neşve Çelebi – Öyle murassa gazelleri vardır ki sahn-ı nâşinâselikle ithâm edilmeyeceğimi bilmiş olsam acemde de nazîri bulunmaz demekte tereddüt etmezdim.

Sohbetî– Korkma, yalnız kalmazsın, “mecmu’l-fesahâ” sahibi bir acem olduğu halde gazel-güyân-ı İran’a tercih ediyor. Hazretin divanı altmış bin beyti mütecâvizdir. Şu gazel hafızamı tezyîn eden neşâyid-i ârifânesindendir:



Kelamî– Vakit geçti; burada bahse hitâm verelim. /(320)/

MÜTENEVVİA

CEVDET PAŞA

Cenâb-ı Hayy-ı lâ-yemût ömür ve âfiyet cihân-ı kıymet Hazret-i Hilâfet-penâhîyi rûz-ı efzûn buyursun. Kudemâ-yı vüzerâ-i saltanat-ı Senîyeden ve serâmedân-ı ulemâ-yı İslâmiyeden meclis-i hâss-ı vükelâyâ memur Ahmet Cevdet Paşa bir müddetten beri düçâr olduğu hastalıktan rehâ-yâb olamayarak şehri hâl-i Rûmî'nin 14'üncü Pazar günü Bebek'te kâin sahilhanesinde ikmâl-i enfâs ma'dûde-i hayat eylemiş ve haber-i vefatı mesmû'-ı âlî-i hazret-i hilâfet-penâhî buyuruldukta kendisinin devlet-i âliyye ve bilhassa matbu-ı muazzamına sebk eden hidemât-ı celîlesine binaen şeref-sâdır olan irâde-i merhamet âde-i cenâb padişahı mûcibince naaş-ı gufrân Nakşî Cennetmekân Ebu'l-feth Sultan Mehmet Han Hazretleri cami-i şerifine naklolunarak türbe-i münîfe-i hatırasında i'dâd olunan makbere-i mahsûsada vedâ-ı rahmet-i ilâhiye edilmiştir.

Müşârün-ileyh meleken siyaseten ilmen edeben bu devlet ve memlekete hidemât-i ciddiye ifâ etmiş bir zât-ı nâdire'l-vücud olduğundan vuku'-ı irtihâli umûmen mûcib-i hüzn ve esefî oldu. Cenâb-ı Mevla garîk-i lücce-i mağfîret buyursun.

Kendi kalemiyle yazılmış olmak üzere görülen tercüme-i hâli aynen bervech-i âtî derc olunur:

Ahmet Cevdet Paşa bin el-hâc İsmail Ağa bin el-hâc Ali Efendi bin Ahmet Ağa bin İsmail Efendi el-müfti bî-Medine Lofca bin Ahmet Ağa ser-gerde. İşbu sergerde Ahmet Ağa fil-asl Kırk Kilise Kazası ahalisinden olup Baltacı Vezir ile Purut Muharebesi'nde bulunmuş ve o asırda Lofça'da tavattun etmiştir. Yularkıran Ahmet Ağa diye maruf olmakla evlat ve ahfâdına Yularkıranogulları lakabı mevrûs olmuş ve Hacı Ali Efendi'ye kadar akabinde bu lakap kalmıştır.

Cevdet Paşa 1238 sene-i hicrîyesinde Lofça Kasabası'nda tevellüd etmiştir. Lofça'da müftü ve müderris efendilerden ulûm-ı Arabiye ve mantık ve Fünûn ve tefsir okuyup Müftü Efendi yanında bir müddet müsveddelik dahi ettikten sonra Sultan Mahmut Adlî Hazretleri'nin o evahir-i saltanatlarında yani 1255 sene-i

hicrîyesinde /(392)/ der-saadete gelip ulûm-ı Arabîye ve ilm-i fıkıh, usûl-i hadis, tefsir, mantık, âdâb, ilm-i kelâm, hikmet-i tıbbiye ve ilahiye, hendese, hesap, cebir ü müsâha, heyet ve coğrafya okumuş ve Mir'at(Murat) Molla Tekkesi şeyhinden ve şair-i meşhur Fehim Efendi'den Fârisî tahsil eylemiştir. Hoca Şakir Efendi'den icazet izni almıştır.

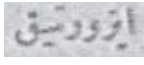
Arabî ve Farisî tekellüm ve kitabet ederdi. Fransızca ve Bulgarca lisanlara aşinadır. Şafiye-i ibn-i Hâcib ve mutavvel ve netâyîcî'l-efkâr ve bina, ve emsile-i muhtelif üzerine teallîkâtı ve Kavâid-i Osmaniye ve Medhâl-i Kavâ'id ve Kavâ'id-i Türkî ve Beyanü'l-unvan ve Ma'lumât-ı Nâfia ve Takvîmü'l-Edvâr, Miyâr-ı Sedâd, Âdâb-ı Sedâd, Tarih-i Cevdet ve Siyer-i Enbiyâ nâm telifâtı ve Divân-ı Sâib Şerhinin (Tercümesinin) Tetimmesi ve Mukaddime-i İbn-i Haldun tercümesinin tekemmülesi âsâr-ı meşhûresinden olup diğer bazı risâil ve âsârı dahi mevcuttur.

1259 senesinde 21 yaşında iken Yeni Cami Medresesi imtihanına dühûl ile bir odanın mahsus olan maaş ve tayinâtına nail olmuştur. 1260 senesinde tarîk (طریق) kazaya dühûl ve Rumeli kaleminde Çanât rütbesinde Premedi Kazası'nı zabt ile muvakkaten mahsus olan şehri beşyüz küsur kuruş maaşını almakta iken 261 senesinde İstanbul Müderrisliği reis-i Hümâyûnu olarak şehri yüzeli kuruş maaşa nail olmuş ve bundan başka Babıali'ce atıye tertibinden dahi senevî 2400 kuruş tahsis buyurulmuştur.

Divân-ı Sâib Şerhinin Tetimmesine mukâfâten 66 senesinde uhdesine Meclis-i Maarif-i Umûmiye azalığıyla Darü'l-muallimîn müdürlüğü tevci olunmuştu.

Meclis-i maarif azalığına tayin buyurulduğu zaman rütbe ve memuriyetlere mahsus olmak üzere kendisine rütbe-i sâliseden bir kıt'a murassa' nişân-ı hümâyûn verilmişti. Sadr-ı esbak Fuat Paşa Bükreş'te iken o dahi Bükreş'e gitmiştir. Fuat Paşa Dersaadet'e avdetinde kaplıcalara girmek üzere Bursa'ya gittikte o dahi beraber giderek onunla bil-iştirâk kavâid-i Osmaniye ile hâlâ boğaz içinde işlemekte olan şirket-i Hayriye vapurlarının layihasını kaleme alıp Dersaadet'e getirmişlerdir. Müteakiben Fuat Paşa memuriyet-i mahsûsa ile Mısır'a gittikte maiyetiyle gidip geldi ve Encümen-i Dâniş azalığına intihâb olundu. Kavâid-i Osmaniye huzur-ı hümâyûna lede-l-arz şer-fesânih olan irade-i saniye mucibince sahib-i tercümenin rütbesi

“hareket-i altmışlığa” terfi ile kibar müderrisîn sırasına geçirildi. Tarih-i Cevdet’in üç cildini tetmîm ve takdim etmekle Süleymaniye râddesine terfi ile mevlevîyyete tekarrüb etmiştir.

71’de Vakanüvis olmuştur. 72’de Galata Mollası olup kabl-ül infisâl, 73’de Mekke-i Mükerrime pâyesi ve üçüncü rütbeden mecidiye nişanını almıştır. İlm-i fıkhnın muâmelat kısmını hâvî (Metn-i Metîn) namıyla bir kitap telif etmek üzere Meclis-i Âlî-i Tanzimat dairesinde teşkil olunan Cemiyet-i İlmiye azalığına dahi tayin olundu. 73’te Meclis-i Âlî-i Tanzimat azalığı tevcih kılınmıştır ve Arâzî-i Senîye komisyonu riyâseti dahi ilave edilmiştir. Düstur’da münderic arazi kanunname-i hümayûn ve tapu nizamnamesi ve talimat-ı muvakkate ve tarifnamesi bu komisyonda tanzim olunmuştur. Kavânin ve nizâmâtı cem’ ve tertip eden dahi odur. 75’te ber-vech arpalık  kazasına terfi edilmiştir. Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa merhum Rumeli teftişine çıktığı vakit maiyete mâmûr olmuştu.

Müteakiben 77’de İstanbul payesi ihsan buyurularak ikinci rütbeden mecidi nişanı verilmiştir. 78’de Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye azalığı tevcih ve arpalığı Yozgat kazasına tahvil edildi. O vakit memûriyet-i fevkalade ile İşkodra’ya gönderildi. İki ay zarfında ikmâl-i memûriyet ederek Dersaadet’e avdet eylemiştir. Yine o esnada Rumeli’ye ve Anadolu’ya çıkarılan müfettişlerin inhâlarını derhal icra ettirmek üzere teşkil olunan komisyon riyâsetine tayin edildi. Müteakiben Bosna Eyaletin teftişine mamur oldu. 80’de sadârat-ı Anadolu pâyesi ve birinci rütbeden mecidi verilmiştir.

Bir buçuk sene Hersek ve Bosna kıtalarını devr ve teftiş ederek ıslahat-ı lâzımayı ifâ etti. Dersaadet’e avdetinde ikinci rütbeden Osmaniye nail olmuştur. 81’de Mihâlic Kazası tevcih edilmiştir. O esnada memûriyet-i mahsûsa /(393)/ ile Kozan’a gönderilip ıslahat-ı lâzımanın ikmâlinden sonra Dersaadet’e gelmiştir. O vakit Dersaadet’te iken arpalığı oniki bin râddesinde iken şehri otuz bin kuruş maaş ile Meclis-i Âlî-i Hezâin azalığına memûr oldu. kazaskerlik rütbesi vezârete tahvil buyurulmuştur. Halep, Adana Eyaletleriyle Kozan, Maraş, Urfa, Zor Sancakları birleştirilerek bir cesm vilayet teşkil edilmişti. İki sene Halep vilayetinde teşkilat ve ıslahat ile meşgul olmuştur.

84'te Divan-ı Ahkâm-ı Adliye riyâseti bi-t-tevcih Dersaadet'e getirilmiştir. Sâlef-ül- zıkr (Metn-i Metîn) yerine (Mecelle-i Ahkâm-ı adliye) namıyla muamelat-ı fıkıha dair bir kitap yapmak üzere Babıalî'de teşkil olunan Cemiyet-i İlmiye riyâseti dahi ona ihale olunmuştu. Ba'de Divan-ı Adliye riyâseti unvanı nezârete tebdîl kılındı. İki sene zarfında muhâkem-i nizâmiye i'lâmlarının usûl meşk ve sebkini tesis ve cemiyet-i ilmiye aza-yı kirâmıyla bir mahalde mecellenin dört kitabını itmâm ile tab' ve neşr ettirmiştir. 87 senesinde Hüdâvendigar valisi olmuştur. Bilahere ma'zûl olarak İstanbul'a avdet eylemiştir. Mecelle cemiyet-i bâb-ı Fütuvvâya naklolunarak orada dahi beşinci ve altıncı kitapları kaleme alınarak tab' ve ilân edilmiştir. 88'de şûrâ-yı devlet azalığı tevcîh ve mecelle cemiyeti riyâseti yine ona tevcîh edildi. 89'da yedinci kitap neşrolundu. Sekizinci kitap itmâm edildiği sırada Paşa'ya Maraş valiliği tevcîh edilmiştir. Onsekiz gün orada kaldıktan sonra divan-ı ahkâm-ı adliye azalığıyla Dersaadet'e getirilmiştir. O vakit sekizinci ve dokuzuncu kitap tab' olunmuştur. Sene-i merkûmede şûrâ-yı devlet azalığı ve ba'de evkâf-ı hümayûn nezâreti, 90'da maarif-i umûmiye nezâreti tevcîh edilmiştir. O vakit maarif-i umûmiye nezâreti dairesinde maarif nezâreti memûrîn-i kirâmından bazılarıyla mektep hocalarından müntehap bir komisyon teşkil ederek sibyândan mekâtib-i âliyye kadar ders cetvelleri tertip ettirdi. Komisyonca müceddiden elifbâ cüzü bastırmıştır. Nûr-ı Osmaniye cami-i şerifinde usûl-ı cedîde üzere bir ibtidâi mektebi açtırdı ve sahib-i tercümenin hissesine efrâz olunan Kavâid-i Türkiyye ve Miyâr-ı Sedâd ve Adâb-ı Sedâd nam risâleleri telif ve Siyer-i Enbiyâ ve Tevârih-i hülefâtın üç cüzünü itmâm ile tab' ettirdi. 91'de şûrâ-yı devlet riyâseti muavinliği tevcîh buyurularak bu esnada mecellenin onuncu kitabını tab' ve neşrettirdi. Ba'de onbirinci ve onikinci kitapları itmâm edildi. Sene-i mezkûre zarfında Yanya Valisi olmuştur. 92'de Maarif Nâzırı olarak Dersaadet'e gelmiştir. Ba'de adliye nezâretine tahvîl edildi. 93 Rumeli teftişine memur olarak Edirne ve Filibe tarîkiyle Sofya'ya kadar gidip gelmiştir. O esnada Suriye Valisi olup müteheyî-yi hareket iken maarif-i umûmiye nâzırı olarak Dersaaset'te kalmış ve muahharen adliye nezâretine tayin edilmiştir. İşte o esnada mecellenin onüçüncü, ondördüncü, onbeşinci, onaltıncı kitaplarını tab' ve neşrettirdi. 94'te dahiliye nâzırı olarak nezâret dairesinde bir sicil-i ahlâk defteri vaz eyledi. Mülkiye mâmûrlarının tercüme-i hâllerini icmâlen kaydettirmeye başladı. Sene-i merkûme zilhiccesinin üçüncü memûriyeti evkâf-ı

hümâyûna tahvil edildi. 95 senesinde Suriye vilayeti tevcîh olunmakla Şam-ı şerîfe gitmiştir. Müteakiben ticaret nezâreti tevcîh olunarak Dersaadet’e gelmiştir, mukaddema İran Şahı tarafından birinci rütbeden şîr ü hurşîd nişânı verilmişti.

&

Müşârün-ileyhin ta’dâd olunan müellifâtı ıydî-i istifade-i umûmda dair olduğundan mahiyat-ı muhteviyatı hakkında tafsilat-ı zâideye hacet görülmez.

Şu kadar diyebiliriz ki 12 ciltten ibaret tarihi –ki1188 senesinden 1241 senesine kadar olan vakâayi-i devlet-i âliyeyi mufassalan ve onsan evvelki vakâyî-i mühimmeyi mücemmelen hâvî olduktan başka daha bir çok fevâid ile fenn-i tarihe müteallık kavaid-i câmi’dir- hakkan ki kütüb-i tarihiye arasında emsali nadir bir telif-girân-ı kıymet ve hele ibn-i Haldun mukaddimesinin taksimât ve mahiyet-i ulûm ve fûnûna dair kısmından tercüme ve ca-be-ca teallikât ve havâsî-i müfîde ile tevşih eylediği üçüncü cilt kitap bir gencine-i cevâhir-i marifettir.

Fuat Paşa merhum ile müştereken tertip edip /(394)/ muahharen tarz-ı âhire bi-t-tahvîl ve beş defa tab’ ettirdiği Kavâid-i Osmaniye risâlesiyle “Belagat-ı Osmaniye” namındaki telif-i güzîni müşârün-ileyhe lisanımızın vaz’-ı kevâidi olmak şerefini kazandırmıştır.

Cevdet Paşa âlim olduğu kadar siyasî, hekim, edip idi. Bu meziyâtına zikrolunan müellifât ile bilhassa “Kısas-ı Enbiyâ”sı ve –gelecek nüshamızdan itibaren **Hazine-i Fünûn**’a derc edeceğimiz- bazı âsâr-ı mensûre ve manzumesi şahid-i nâtıktır.

Beş küçük ciltten ibaret olan ve mekâtib-i rüştiyede okunduğu cihetle bir çok Osmanlı gençlerinin zîver-i hafızası bulunan “Kısas-ı Enbiyâ” sehl-i mümteni’ denilen sade ve münekkah üslûb-ı müstehsin ile yazılmış bir eser-i âlîdir ki heveskârân inşaya meşk-i taklid olmaya sezâvârdır.

Cümle-i meziyâtında biri de bir mesele-i ilmiyeyi muhâkemâtıyla beraber yazması vesair müelliflerde sarf ve nahiv ve belâğata muhalif gördüğü hataları hayırhahhâne ihtar ve tenbiye eylemesiydi.

Lisan-ı Arabî ve Farisî'deki iktidarının derecesini –tercüme-i hâlinde münderic olduğu vech ile- bazı kütüb-i Arabiyeye yazdığı talikât ile mesnevî-i şerifin şârihî olan bir müellife yazdığı mektup gösterir.

Elhâsıl, Cevdet Paşa ve vücuduyla iftihar olunur cami-i gül bir zat fezâil-i safât idi.

Şûrâ-yı devlet aza-yı kirâmından Ali Sedat Bey Efendi Hazretleri'yle “Nisvân-ı İslâm” ve “Muhâddarât” unvanlı eserlerin müellifesi olan Fatma Aliye Hanımefendi merhum müşârün-ileyhin iki nihâl-i ravza-i hayatıdır. /(395)/

(Adet 49, s. 392–395)

(Hazine-i Fünûn)

KISM-I EDEBÎ

MEKTUP

Muharrir efendi!

Biraz da şu ihtiyarı dinler misiniz? Fi'l-hakîka ben artık âlem-i tahrîre değil, âlem-i takrîre bile veda ettim. Saçlarımda, sakalımda da beyaz tellerin siyahlara galebesini gördüğüm günden beri gûşe-nişîn sükûn ve sükûnetim.

Benim yalnız bir ümidim, bir ma'sûkum vardır. O başka ümitler, başka ma'sûklar gibi nevârişini yalnız gençlere tahsîs etmez; benim gibi uzlet-güzînân sâl-hûr digânîde buselerine gark eyler.

Yegâne hissim, yegâne zevkim ona munhasır olduğu için tahrîrimi, takrîrimi de ona hasır etmek isterim...

Bu sene bir kat daha müsâ'adekâr davranarak kış ortasında aylarca arz-ı cemâl etti. Şu fevkalade lütfü benim gibi emeli, ümidi kendisine munhasır olan bir pîr-i sükût perverî de nutka getirse elbette çok değildir.

Lütf-i vâkı'na karşı, bahara olan cihet-i meftûniyetimi makam-ı teşekkürde herkese ilân etmeyi gönlüm arzu etti. Gönderdiğim müsveddeyi karaladım. Çok tasdî' edeceğimden ihtirâz etmeyiniz. Bunu inâyet eder de “**Hazine-i Fünûn**”un bir köşeciğine derc ederseniz onunla kanaat edeceğimden emin olunuz. Âşık-ı dîdâr-ı bahar olan bu fakîr ihtiyar bir daha sizi tasdî' etmez. /(266)/

(Adet 33, s. 266)

(Bir İhtiyar)

KISM-I EDEBÎ

MEKTUP

[Münşî-i şehîr saâdetlü İzzet Efendi hazretleri tarafından ihdâ buyurulmuştur]

Bugün maarife atf-ı nigâh-ı mübâhât eden her sâhib-i nazar bütün manâzır-ı âliyesi üzerinde o kadar şümüllü bir nûr-ı feyyâz görür ki cümle-i hasâis-i ulvîyesinden olarak tehzîb-i zamâire, tenvîr-i besâire tealluk eden hâsiyet-i celîlesi delâlet-i bâhiresiyle bunun her an o âleme pertev-efşân olan ehâsın-ı teveccühât-ı Senîe-âfitâb cihân-tâbından geldiğini derhal derk ve itgân eder.

Bu hakikat-ı fâhire ile söze başlamaktan meramım geçen gün mekâtib-i hususiyeden Aksaray'da Yusuf Paşa civarında kâin mekteb-i Osmanide o nûr-ı mukaddesin âsâr-ı fuyuzâtından /(247)/ olan meşhûdâtımı zikr ve beyana bir medâr-ı tevessül teşkil etmektir.

Bahse girmezden evvel icmâl-ı kablet-tafsîl tarzında şu cümleyi takdim ile kesb-i fahr ederim ki o debestân-ı maarif-i nişânda gördüğüm me'ser-i edeb ve irfân hakikaten bir şair-i mediha perdâzın fikr ve hayaline sermaye-i külli olacak dürer-i âliyedendir.

Sadede gelince: Hasbe'l-civâriye evvelki gün mekteb-i mezkûru ziyarete gittiğim sırada müdür efendinin odasında bir çok kütüb-i fennîye ile müzeyyen bir masa üzerinde hutût-ı şâkirdanî hâvî olan müteaddid defterlerin, sınıf itibarıyla, takım takım yığılmış olduğunu görerek bunlardan bazılarını nazar-ı mutâlaaya almaklığım üzerine müdür mûmâ-ileyh şâkirdanın fûnûnca olan derece-i tahsillerini de görmek arzusunda bulunup bulunmadığını sormasıyla –kulûb-ı hamîyet-mendânî en ziyade mahzûz eden şey vatan evladını envâr-ı ulûm ile münevver görmek şerefi olduğuna göre elbette derslerinden de birer cümle-i mücmele istimâ'yle telezzüz etmek emelinde bulunacağım tabii olduğunu- der-meyân eyledim.

Her sınıftan keyfe mâ ittefaka ikişer üçer efendi celb ile, derslerine göre, Arabî ve Fârisîden îrâd edilen suallere her biri muvâfık cevaplar vererek füyûzât-ı maariften behre-i mükteseblerini ibrâz ve ityân ve sevk-i münasebetle tefek kud-ı efkâr zemininde vukubulan bir suale mukâbil de “tahsîl-i fûnûnda hissedilen külfete sâye-i şâhânede müstekillen ihrâz olunacak mesudiyetin nâkabil kıyas bir nispette

fâik olacağı” cevab-ı âkılânesini serd ve der-meyân eyledikleri gibi atvâr-ı edebiyeye kemâl-i riâyet ve ittibâ’larını dahi her vaz’ ve hareketlerinde gösterdiklerinden bu temaşa-yı inşirâh-âverin neşve-i dilârâsı ile gönlüm mübtehic olduğu gibi şâkirdan-ı mûmâ-ileyhimin şu suretle fezâil ve hasâile müteallık terbiye ve istifadelerine mektepçe kemâl-i ehemmiyetle hüsn-i hizmetten fazla medâr-ı infilâk ve ezhân ve müstetba’-ı tevessü’-i vicdan olan mûsîkî-i fenn-i âlîsi dahi her nev’-i sanayi ve dakâyik-i mûsîkîyede maharet-i kâmile si müselle m bulunan adliye kete bes i ser-âmidânından Ahmet Bey tarafından fahrî olarak talim olunmakta olduğu cihetle ni’met-tesadüf ziyaret-i âcizânem mûsîkî dersinin de yevm-i muayyeninde vâki’ olmuş bulunmasına mebnî salifu’l-beyân es’ile ve ecvibe-i ilmiyenin teâtisinden sonra o yoldaki tadrîsâtın dahi esnâ-yı cereyânında hazır bulunduğumdan o cümle meyânında nâm-nâmî-i cenâb hilafetpenâhiye olarak şâkirdanın, piyano başında kumanda eden muallimleri ile yek-ahenk olarak, tegannî ettikleri parçalar mânend gulgule-i kerrûbiyân evc-i ârâ-yı âsumân olduğunu gûş edişim ise başkaca bir şevk-i dil-nişîn ile neşât-âver dil ve can oldu.

Dibâce-i makalede telmih edilen hakikati şu noktada dahi tekraren âlem-i dâniş ve marifeti şeref ihtivâsıyla feyz-yâb eden ve bil-cümle âmâl ve niyât ve temâyyülâtı vatanın maddi ve manevi menâfi’ ve mefâhirine hizmet liyâkatini ihrâza sevk eyleyen envâr-ı teveccühât ve teşvikât-ı Senîye-i berekâtıyla gerek revâc-ı ulûm ve fûnûnun, gerek umûm kalplerde o cihete ait meyl ve rukûnun günden güne izdiyâd ve ittisâ memleket-i Osmaniye ye müteveccih binlerce peyk ikbâl in ufuk-ı saadette iltimâ’ı demek olduğunu tasavvur ve takdir ile beraber haddizatında hâdim-i hakâyık olan bir kalemi vak ın haricinde idare-i kelâma sevk etmek gayr-i kâbil olduğuna göre erbâb-ı mübâlağanın kemâl-i sahâvetle bezl ettikleri tahsînât-ı lafziye kabîlinden olmamak ve kalem gibi bir câmidi âlem-i hayâlâtta nutka getiren sahn-perdâzların itrâları nev’inden de ma’dûd tutulmamak üzere cidden mekteb-i mezkûrun hal ve şân ve idaresini bil-vücûh şâyân-ı istihsân görerek hâh-şükran ilim ve edebe tavsiye olunacak bir menba’-ı tahsîl olduğunu itiraf eylerim. /(248)/

III. SAĞLIK İLE İLGİLİ METİNLER

MÜTENEVVİA

SIHHÂTNÜMÂ

Piliç, Hindi, Ördek

Bu hayvanların tea'mı latif olduğu gibi hazımları da oldukça kolaydır; lakin yaşlı hindi ile ördeğin hazımları biraz güççedir.

Kaz

Kazın hazmı kolay değildir; bu da etinin arasındaki yağın çokça olmasından ileri gelir.

İhtar.- Tuyûr-ı beytiyenin kâbil-i hazım olmaları pişirilmeye göre değişir: Izgarada tabh edilenlerle kebab yapılanlar gayet kolay hazım olunur; lakin söğüş halinde pek çabuk hazım edilemez.

Hayvanat-ı mezkûre dar mahallere habis olunarak çokça besilenildikte büyüyerek semizlenirse de ale'l-umûm hazımları güç olur. Hâlbuki hâl-i vahşetten kurtarılacak geniş bir mahalde cüz'î besilenen hayvanların etleri sühûletle hazım olunur.

Sayd u Şikâr Hayvanları

“Sayd u şikâr hayvanları” dediğimiz hayvanlar keklik, sülün, karaca, tavşan, güvercin, bıldırcın, culluk, karatavuk gibi ufak kuşlardan ibarettir.

Hayvanat-ı mezkûre –yedeklerini güzelce hazım edenler için- sehlü'l-hazm bir gıdadır; lakin minkârı [gagası] uzun olan kuşlarla âkilü'l lühûm olanlar müstesnâdır.

Av etleri iyice pişirilmezse hazımları batî olur.

Bunlarda salgın yani hâl-i vahşette veyahut olur da büyüdüklerine göre hazımları muhtelifdir; hâl-i vahşettekiler hem muğaddi, hem de hazımları esheldir. Bunun da sebebi av hayvanları çok yürüyerek daima hareket ettikleri cihetle elyâf-ı adaliyeleri [*] kemâliyle neşv u nümâ bulunduğundandır.

* Kaba etlerinin ara yerinde olan iplik gibi etler, söğüş halinde olan etlerde görüldüğü gibi.

Portakal Hıfzı

Çürümekten vikâyeten saklanması matlûb olan portakalları kuru bir bez ile sildikten sonra talaş içine koymalı. Pek çok zaman çürümeksizin durur.

Pişmesi Batî Olan Makulatı Tezce Pişirmek

Sığır eti, bakla velhâsıl tabhı güç olan et'imenin derûnuna –pişirilirken- bir parça incir dalı, yahut bir billur /(250)/ parçası veya kavun, karpuz kabuklarından biri konulsa çabuk pişer.

Bazı Balıkların Ağır Kokularını Defetmek

Balıkların hîn-i tabhında bulunduğu kabın ağzı açık bırakılırsa ağır kokular tabahhur yani buhara tahavvül edeceğinden kokudan eser kalmaz.

Yumurta

Yumurta bir gıda-yı sâlimdir; fakat taze olması şarttır.

Yumurtanın yağ ile matbuhu asîru'l-hazmdır. Buna sebep ise ensicesi meyânına yağ dühûl etmesidir; hele bazı kimseler yumurtayı yağda pişirdikleri gibi iyice katılandıktan sonra yerler ki bunun hazmı gayet güçtür.

Taze yumurtanın rafadanı yani üç dakika kadar pişmiş gayet mugaddîdir; hususiyle yeni hastalıktan kalkanlar için sehlü'l-hazm gıdaların en a'lasıdır.

∴

Süt

Agdiyenin a'lâ ve ra'nâsı süt olduğu müntesibîn-i tıbbâ malûmdur.

Südün içinde azotlu, azotsuz yemeklerde bulunan mevâd bulunduktan mâadâ su ve tuz dahi bulunur.

İşte bu hâssasından dolayı insanın yalnız süt ile besilenmesi mümkün olur; bu cümleden olmak üzere sahrâ-yı kebîrde sâkin Araplarda ekserinin başka bir şey yemeksizin süt vasıtasıyla besilendikleri kutub-i tıbbiyede yazılır.

Süt, hastalıktan yeni kalkanlar için de bir gıda-yı mükemmeldir.

Süt, memeli hayvanat-ı muhtelifeden alınır; kuvve-i gıdaiyesi hayvanın derece-i sıhhatine, sütüne, yediği şeylere göre tahallüf ettiği gibi içen kimsenin sütüne ve diğer hâlât-ı şahsiyesine göre de tebeddül eder.

Süt, yeni doğan çocukların gıda-yı mahsûsu olup bir iki sene onunla tegaddî ederek neşv ü nümâ bulundukları herkesin malumudur.

Sütten istihrâc olunan ağdiye-i mütenevvîa –suret-i hazımlarına nazaran– şunlardır:

Surenkâ [südü bir kapta kaynattıktan sonra bir litresine otuz gram miktarı yoğurt mayası konularak kestirilir; badehu loru alınarak kalan su “surenkâ olur.], kaymaklı süt, kaymaksız süt, kaymak, yoğurt, tereyağı, peynir, kaymaklı peynir.

Südün terkîbindeki mevâddın binde ne miktar bulunduğunu cetvel-i âtî irâe eder:

Bin kısımda bulunan mevâd	Kadın	İnek	Koyun	Keçi	Kısarak	Dişi Merkep
Su	889,4	857,5	839,89	863,58	838,32	920,24
Peynir Mayası	29,24	54,4	53,42	46,59	66,41	40,18
Tereyağı	26,66	43,5	58,90	43,57	68,72	42,56
Süt Şekeri ve milh	45,2	45,88	43,29	46,26	86,50	52,2

/(251)/

(Adet 31, s. 250–251)

(Mustafa Rauf)

MÜTENEVVİA

SIHHÂTNÜMÂ

Aldığımız bir varakada kolalı gömlek kolları vücudu ziyadesiyle cereyân-ı hevâyâ müsait bulundurduğundan ve ekseriya bunun neticesi olarak bir takım hastalıklar husûle geldiğinden bahis ile mütâlaamız istifsâr olunuyor.

Fil-hakika kolluklar biraz sertçe olduğundan kollara temas etmediği cihetle cereyân-ı havaya müsait bir halde bulunmaktadır. Bunun için atıbbâdan ekseri kışın Frenk gömleği giymemeyi tavsiye ediyorlar.

Bu babda hatıra şöyle bir çare gelir:

Eğer kolalı gömlek bütün ise kollukların nihayetine, yani kolasız mahalline bir santimetre arzında ve kollara göre uzunlukta olarak mektep çocuklarının kitaplarını bağlamak için kullandıkları kırmızı veya diğer türlü iki tane lastik alarak – çok sıkı olmamak şartıyla- geçirmeli.

Eğer Frenk gömleğinin kollukları gömleğe merbût değil ise, kolluğun altında bulunan fanila ve gömleği onlarla tazyîk etmemeli. İşte o zaman fanila ve gömlek kollarla temasta bulunarak havanın vücuda girmesine mani olur.

Yıkanmamış yeni fanilaların kolları da lastik yerini tutar. /(300)/

(Adet 37, s. 300)

(Mustafa Rauf)

MÜTENEVVİA

DÂ-İ BAHR

Dâ-i bahr yani deniz tutması hakkında bir çok kitaplar okudum. Biri “Deniz tutan bir kimse ayak üzerine durarak gözlerini ufuktan ayırmamalı, vapurun sallanmasına Tefvik-i hareket eylemelidir” diyor. Bir diğeri: Vapura binileceği zaman portakal veya limon yemeyi münasip görüyor; birtakımları da birçok ilaçlar tarif ediyor.

Dâ-i bahr hakkında her ne okudum, her ne işittim ise hepsini tecrübe eyledim; çünkü vapurda bulunduğum zaman ufak bir sallantı bana ziyadesiyle tesir eder; olduğum yerde yuvarlanır, bihoş bir halde kalırım, her ne ise, netice-i tecâribimden hiçbir semere hâsıl olmadı.

Geçenlerde iyce hatırı sayılır lodos rüzgârı vüzân oluyordu. Hasbe’l-icâb Haydarpaşa’ya gitmek lazım geldi. Köprüdeki vapur iskelesine gittim. Lodos o kadar şiddetli idi ki orası bile sallanıyordu. Bilet almakta tereddüt ediyordum; çünkü vapura biner binmez başımı yere vuracağımdan emindim. Nâçâr vapura bindim. Tesadüf bu ya, nöbet gayet küçük olan 2 numaralı vapurdaymış. Hareketimize daha beş dakika vardı. Güverteye /(347)/ çıktım. Ayakta duramayarak bir kanepeye ittikâ ettim; hatırıma bir şey geldi: Denizi görmemek için –tâ Haydarpaşa’ya gidinceye kadar gözlerimi kapayım; bakalım nasıl olur? dedim- dediğim gibi de yaptım. Vapur hareket etti.

Sarayburnu’nu geçer geçmez vapur o derece yalpa vurmaya başladı ki ellerimle kanepenin kenarını tutmaya mecbur oldum. Ma’mâfih sebât ediyordum. Gözlerimi hiç açmadım. Takriben yarım saat sonra şiddetli bir düdük sesi işittim. Mahall-i maksûda yaklaştığımızı anladım. Biraz sonra gözlerimi açtım. Etrafa bir göz gezdirdim. Herkes pikelere uzanmış yatıyordu. Ben ise bilakis hiç denizden filan şikâyet etmiyordum. Geldiğimiz tarafa temdîd-i nazar ettim. O koca koca dalgalar yekdiğerini kovalayarak sahilleri beyaz köpüklerle dolduruyordu. Biraz sonra hem vapurdan uzaklaşıyordum, hem de kendi kendime şöylece söyleniyordum:

— Oh! Ne güzel tecrübe, bundan böyle bir daha denizden korkmayacağım!

/(348)/

MÜTENEVVİA VESÂYA-YI BEYTİYYE

Yemek Kapları

Me’kûlâtın tabh ve muhafazası için kullanılan kaplar bakır, ağaç, kurşun, toprak, gümüşten yapıldığı gibi fakfon, zücâc ve içi minalı demirden de yapılır.

Bakırdan yapılan kaplar önde bir kurşunu hâvî kalay ile kalaylanırsa hiçbir mahzuru yoktur. Fakat sık sık kalaylatmalı.

Dişbudak ve kayın ağaçları yaş iken kesilip kap /(242)/ yapılırsa içine konulan me’kûlât ve meşrubatın bozulmasına sebep olur; Gülgen ağacıyla yumuşak ve reçineli ağaçlardan yapılmış kaplara konulan yemekler fena koku hâsıl eder.

Topraktan yapılan sırlı kapları –hîn-i imâlinde sırık terkinde olan kurşunun miktarı ziyade olmaz ve layıkıyla ısıtılırsa –kullanmakta mazarret olmadığı gibi gerek soğuk, gerek kaynar ekşilere dahi mukâvemet eder.

Gümüş kapların isti’mâlinde bir mahzûr-ı tıbbiyen yok ise de gümüş sert olduğundan ekseriyâ işletmek için biraz da bakır katılır. Bu vech ile imal olunan kaplarda me’kûlât ve meşrubatın çok vakit bırakılması mahzurdan sâlim değildir.

Fakfon kaplar her vech ile isti’mâle sâlih olarak mazarreti mûcib bilcümle madeniyâttan ârîdir. Binaen-aleyh yemek pişirmek ve hıfzetmek için sair kaplara tercih olunur.

Camdan mamul kaplarda mevâdd-ı muzirreden biri olduğundan isti’mâlinde be’s yoktur.

İçi ve dışı minalı olarak Avrupa’da yapılmakta olan demir kapların hiçbir güne mazarreti yok ise de susuz veya az yağ ile ateşe kondukta pul pul sırları dökülerek gayr-i kâbil-i isti’mâl bir hâle gelir.

Murabba, reçel, salamura gibi me'kûlâtı saklamak için de teneke kaplar iyidir.

1'den 10000'e Kadar Olan Adetleri Parmak İle Göstermek

Fransa risâil-i fennîyesinden birinde balada ki unvan ile münderic bulunan makale-i garâbeti hasebiyle bit-tercüme dergimize derc olundu.

Muharrir makale yazmak hesabı hakkında biraz malumât-ı tarihiye verdikten sonra ber-vech-i âtî idare-i kelâm ediyor:

Malumdur ki el beş parmaktan ibaret olup isimleri de şunlardır: Baş parmak, salavât parmağı, orta parmak, adsız parmak, küçük parmak.

Parmaklar açık olarak tutulduğu halde gerek sağ, gerek sol eller sıfır demektir.

Aşağıda bir tafsîl anlatılacağı vech ile sol el parmaklarının bir takım vaziyet-i mahsûsasıyla ondan doksan dokuza kadar olan a'dâd gösterilip sağ el ile de (100,200,300,1000'den 9900)e kadar olan tekmîl adetlerin bildirilmesi kâbildir. Biz şimdi yalnız sol el parmaklarının muhtelif vaziyetlerine nazaran gösterdikleri adetleri tarif ve beyan edeceğiz. Sağ el dahi yine o adeti, fakat sol elinkinden yüz defa büyük olmak şartıyla ifade edecektir.

Birler.- Birleri işaret için baş parmak ile salavât parmağı uzatılıp bırakılır, bâkî üç parmağın yardımıyla da birden dokuza kadar olan adetler gösterilebilir. Şöyle ki:

Yalnız küçük parmak kıvrılırsa	(1)
Adsız ve küçük parmak kıvrılırsa	(2)
Üç parmak birden kıvrılırsa	(3)
Adsız parmak ile orta parmak kıvrılırsa	(4)
Yalnız orta parmak kıvrılırsa	(5)
Yalnız adsız parmak kıvrılırsa	(6)

Geri kalan üç adet, yani (7,8,9)u irâe için yine küçük, adsız, orta parmakların mümkün olabildiği kadar avucun içine bükmek lazımdır.

Her ne kadar (1, 2, 3)ün işaretlerine benzer ise de ziyâde bükülmekle onlardan tefrîk olunur. Öyle ise:

Küçük parmak avucun içine bükülürse (7)

Adsız parmak avucun içine bükülürse (8)

Orta parmak avucun içine bükülürse (9)

Onlar.- Onları göstermek için üç parmak hiç karışmayıp yalnız baş parmak ve salavât parmağın îânesiyle (10,20,30,90)adetleri gösterilebilir. Şöyle ki:

Salavât parmağın avuca doğru tutulan baş parmağın orta boğumuna bitiştirilerek küçük bir daire teşkil olunursa (10) /**(243)**/

Salavât ve baş parmaklarla her ikisi de doğru tutulur ve yek-diğerine yaklaştırılırsa (20)

Salavât ve baş parmakların ucu yan yana getirilip bir daire teşkil olunursa (30)

Baş parmak, salavât parmağının tırnağı üzerine eğrilmiş olarak gösterilirse (40)

Baş parmak, salavât parmağının orta yerine doğru eğrilmiş olursa (50)

Salavât parmağı, bükülen baş parmağın üzerine eğilirse (60)

Salavât parmağı doğru olan baş parmağın tırnağı üzerine dayanırsa (70)

Salavât parmağı doğru tutulan baş parmağın orta yerine dayanmış bulunursa (80)

Baş parmak doğru tutulup salavât parmağı bükülürse (90)

Yüzler.- Yukarıda dahi söylediğimiz vech ile sağ elin üç parmağa, sol elin üç parmağa, birden dokuza kadar olan adetleri irâe için muhtelif vaziyetler verilerek gösterilir.

Binler.- Binlerden sol elin salavât ve baş parmaklarıyla onlar ne surette gösterildiyse yine o surette sağ elin iki parmağıyla gösterilir.

Tafsilat-ı meşrûhadan anlaşılır ki sağ ve sol ellerin ikisini de isti'mâl ederek sıfırdan (9999)a kadar olan yani dört haneli bulunan cümle adetleri bildirmek mümkündür.

Meselâ (1884) adetini göstermek istesen sağ elimizin parmaklarını (1000 ve 800) adetlerini gösterecek vaziyete getirdiğimiz gibi sol elimizin parmaklarına da (80 ve 4) adetlerini beyan edecek vaziyet veririz.

El bomboş olarak eğrice gösterilirse sıfır olduğu gibi parmaklar dayanarak yumruklar gösterildiği halde 9999 adetini bildirir. /(244)/

(Adet 30, s. 242–244)

(Mustafa Rauf)

MÜTENEVVİA

SIHHÂTNÜMÂ

Çay

Çay. İki metre irtifânda küçük bir ağacın yaprağı olup ilkbahar ile yaz ve güz mevsimlerinde toplanılarak ateşte ısıtılmış bakır levhalar üzerinde kurutulur; en a'lâsı ilkbaharda devşirilen yapraklardır.

Çayın fiili müderrir ve münebbih olduğundan i'tidâl üzere içilen çay damağa hoşça bir surette tesir ettiği gibi zihne küşâyış verir; demi tahrîk, nabızı tesri' eyler.

Çay, memleketimizde hem su ile, hem de süt ile istihzâr edilir. Mideleri zayıf olan kimseler çayı kahveye mürecceh görürler.

Sütlü çay muğaddi olduğu gibi hâzım gibi de tesir eder

İstiridye

Taze istiridyenin her ne kadar hazmı kolay ise de ifrât-ı ekli mûcib-i mazarrat olur.

Taze istiridyenin sehlü'l-hazm olmasının sebebi de çokça deniz suyunu hâvî bulunmasıdır; ziyade pişirildikte hazmı güçleşir.

Midye

Midyenin gerek pişirilmişinin, gerek çiğinin eklinden sakınmalıdır; karîneleri bakır kaplı gemilerin üzerine yapışmış olan midyeler sumludur.

Istakoz, , Çağanoz, Yengeç

Bunların eti sert olduğundan usâre-i mi'deviye ile kabil-i hazım bulunmadıkları cihetle eklinden ictinâb olunmak hayırlıdır.

İhtar. – Ekl edilmek için istihzâr olunan balıkların en âlâsı ızgarada pişirilenidir. Bundan sonra suda pişmiş ve en sonra bu türlü pişirilip biraz da baharat ilavesiyle ta'tîr edilenidir. Tavası çokça yenilirse hazmı güçtür. Tuzlu salamur balıkları da umumen batû'l-hazımdırlar.

Yumurtanın Taze Olup Olmadığını Nasıl Anlamalı?

Yumurtanın taze olup olmadığını anlamak için /(234)/ yüzde on nispetinde tuzu hâvî bir su içine koymalı. Eğer yumurta suyun yüzünde kalırsa bayat, dibine çökerse tazedir; çünkü yumurta bayatladıkça ağırlığından üç dört santigram kayıp eder ki yumurtalardan birçoğunda gördüğümüz boşluklar da bundan ileri gelir.

Yumurtayı Beş Altı Ay Nasıl Taze Saklamalı?

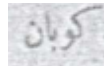
Yumurtayı beş altı ay taze olarak hıfz etmek için her yumurtaya mercimek kıt'asında "Vazelin" sürdükten sonra bulamaç gibi koyuca yapılmış kireç içine koymalı. "Vazelin" ile kireç yumurtanın tabahhuruna mani olmakla yumurta taze kalır. Yenildiği zaman da asla kireç kokusu his olunmaz.

∴

Kauçuk Ağacı

Bu ağaç onbeş yirmi metre irtifâ'ında, sâkı bir metre derinde, yeşile mâil gül renkli bir kaşır ile mestûrdur.

Kauçuk ağacı – Hurma ağacı gibi – dal budak salmayarak yükselir. Yukarı tarafında dallanarak büyük bir şemsiye şeklini alır; ekseriya Amerika'da kâin



kıt'asında neşv ü nümâ bulur.

Bu ağacın kaşırı yarılarak altına bir takım toprak kavanozlar konulur; bu mahallerden akan usâra fırınlarda ısıtıldıktan sonra "Ham kauçuk" namıyla pazardâd ve stada çıkarılır ve pek çok şeylerde kullanılır. Hatta geçenlerde , ayakkabı da yapılmaya başlanılmıştı.

Kauçuktan yapılan eşya nazar-ı itibara alınırsa sanayide ne derece kesb-i ehemmiyet ettiği anlaşılır.

Kauçuk kokusu pek kerîh olduğu cihetle hîn-i  mayi'ler karıştırılır. "Lastik" dediğimiz ayakkabı, yağışlı havalarda giydiğimiz muşamba [muşamma'] kauçuk bez üzerine sürülmesiyle imal olunur; lastik top, borular ve daha bunlar gibi bir takım eşya dahi usâra-i mezkûreden imal edilir.

Kauçuğun kükürtle imtizâcından fildişi gibi gayet sert bir cisim husûle gelerek bundan da muhtelif renklerle de şemsiye ve baston sapları, kitap kapları, tütün tabaka(*)ları taraklar, kibritler ve daha bu gibi pek çok eşya imal olunmakta ve her gün evrak-ı havâdiste yeni yeni mahallerde isti'mâl edilmeye başlanıldığı haber verilmektedir.

*“tabaku” tabaka suretinde yazılmaz. /(235)/

(Adet 29, s. 234–235)

(Mustafa Rauf)

IV. TABİAT – COĞRAFYA İLE İLGİLİ METİNLER

KISM-I EDEBÎ – MUSÂHABE

KIŞ İÇİNDE BAHAR ÂLEMİ

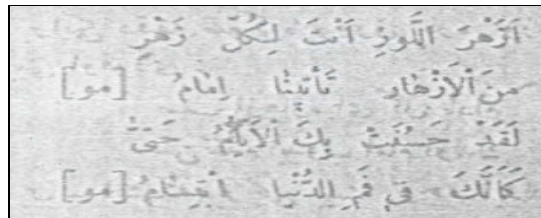
Geçen Çarşamba günü –ki hitâm-ı erbaîn idi- ahibbâdan üç zat ile havanın letafetinden istifade emeliyle atlara râkiben hariç-i surda bir “cevelân” yaptık. Daire-i tenezzühümüz iyice vasî’ idi. Bazen geniş caddelerden gidip geleni geçeni seyrederdik; bazen sahilden azimetle derya-yı nilgünün emvâc-ı latifesini, vapurları, yelken gemilerini, sandalları, kayıkları, karşı cihetin manâzır-ı bedi’asını temaşa; bazen de bahçeler içine dalıp çimenlerin tarâveti ve bazı eşçârın henüz açmaya başlayan ezhârıyla dîde-i inbisâtımızı garîk-i envâr eylerdik. Hatta seraba çiçekle donanmış bir badem ağacı bizi atlardan inip bir müddet temaşaya mecbur eyledi.

Mevkiimiz yüksek olmakla İstanbul ile denizlere karşı cihet pîş-i nazarımızdaydı. Mükemmel bir dürbünümüz de vardı. Ne âlâ! Hiçbir tarafı dolaşmaya hacet yok; hepsi göz önünde. Hatta mâh-ı cârîmiz bile vardı. Badem ağacı bütün manâzırdan ziyade nazar-ı rağbetimizi celbetti. Öyle ya, artık çiçekleri göreceğimiz geldi. Bahara müteallık musâhabe esnasında refikimiz “M.....” Efendi dedi ki:

— Badem sair ağaçlardan evvel çiçek açar; hem çiçeği de gayet latiftir. Bundan birkaç sene evvel allâma-i edeb “ibn-i Hüccetü’l-Hamevî”nin “Te’hîlû’l-garîb” unvanlı bir eser-i bî-nazirinde “mücîr İbn-i Temîm”in en latif bir neşidesini mutâlâa etmişim ki gül bâdemini senâsındaydı.

B... - Tercümesiyle beraber okursanız mutayyeb olunuz.

M... - Baş üstüne:



[Ey badem çiçeği! Sen kâffe-i ezhârdan evvel bizi envâr-ı safâya müstağrik edersin. Mevsim bahara makdemin o kadar revnak-bahş oldu ki urefâsını fem-i dünyada ibtisâma benzetmişlerdir.]

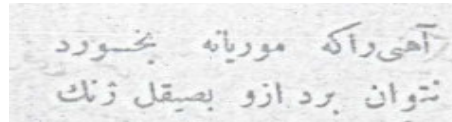
B- Veznen tercümeyi merak etmediniz mi? Vallahi insan böyle nevâdiri tercüme suretiyle olsun mecmua-ı eş'ârı içine sokmaya çalışır.

M – Evet “çalışmak”, “çalma”nın mezidâtındandır; ama eş'âr-ı arabiyede bu gibi nefâisin hadd ve pâyânî yok ki! İnsan hangisini ihtiyar edeceğinde dücâr-ı hayret olur!

V... - Bu ciheti siz yapınız.

B – Tamam. Üç senedir üç beyit söylemedim. Söylemek istedim; muvaffak olamadım. /(261)/

Urefâ-yı Arab “tabiat-ı şiiriyye seyf-i Berrân gibidir: Kullandıkça âbdâr ve tâbdâr olur; bir köşeye atılırsa zeng-i âlûd olur.” Derler ki onu maskale-i istimâl ile tekrar tathîr ve teşhîz ya mümkündür, ya değildir. Hele ferağ-ı kalb gibi bir arzu-yı muhâle muallak olduğu düşünülürken Sadi'nin:



beyt-i hakimânesi hükmünce ihtiyar-ı feragat etmek derkârdır...

Nenize lazım; beyhude beni meşgul edip de şu nimet-i tenezzühten mahrum etmeyiniz!

V – Â birader! Dört saat kadar bir zamanımız var. Hem ben böyle bir latif mevkî'den bir adım bile ileriye gitmek istemiyorum. Bu zamanımızı ne ile geçireceğiz? Birkaç beyit ile tercüme edelim. Bir beyti de sizin hissinize düşer. Dört saatte bir beyit söyleyemez değilsiniz â. Haydi evvela ben söyleyeyim.

Bir iki dakika sonra bir varak-pâre üzerine yazdığım şu beyti okudu:

Saff-ı ezhâra ey gül bâdem

Sen takaddüm edip imâm olduk

Ben – İşte birinci beyit tercüme edildi. Haydi “M...” Efendi! İkinci beyti de sen tercüme ediver de bahs hitâm bulsun.

M... Efendi kâğıdı kurşun kalemi alıp biraz ileriye doğru gezinmeye başladı. Üç dakika sonra gelip muzafferâne kâğıdı kalemi önümüze fırlattı. Şu beyit ilave olunmuştu:

Müjde-i mukaddem baharı virüb

Neşve-bahş dil-i enâm olduk

B... Bey de şu beyti yazdı:

Revnakınla bahar mevsimine

Bâdî-i feyz ü intizâm olduk

Ben de şu yolda ikmâl eyledim:

Öperim. Koklarım seni çünkü

Fem-i dünyada ittisâm olduk

Dedim ki:

- V... Efendi'nin tercümesi hepimizinkinden âlâ oldu. Hem de beyti beytine tercüme. Her vakit bu kadar güzel düşmez. M... Efendi ile B... Bey'in beyitleri yalnız "lekad hasünat bike'l-eyyâm" ibaresine hâdimdir. Benim ki de son mısranın tercümesidir.

B – Ben aczimi itiraf ettim.

V – Canım Efendim, siz edebiyat-ı Osmaniye'nin erkânı olan üç lisan edebiyatına mükemmel surette vâkıfsınız. Bu kadar tevağğulün sizi mükemmel bir şair edeceği derkârdır. Fakat siz kasten şiir söylemeye rağbet etmeye etmeye söyleyemez olmuşsunuz demek olacak.

B – Bir kere bendenizin itikatımca ahlâfa bir divan bırakmaktan ise küçük bir risale-i edebiye terk eylemek bin kat âlâdır. Nur-seyyîdkân bir risale-i edebiyeden hâsıl eyledikleri faydayı yirmi tane eâzım-ı üdebânın külliyyatından ahz edemezler. Hatta bendeniz bir hayli esâtizenin üstadı olan Hoca Neşetî –hizmet-i edebiyece-Nâbî'ye, (bahru'l-maârif) sahibi şârih-i Mesnevî sürûr-i mevlevîyi müerrih surûrîye tercih edenlerdenim. Bundan başka şurası da mağlum olsun ki ulûm-ı edebiyeye vakıf olmakla şair-i kavî-tabiiyet olmak icap etmez. Eğer öyle olsaydı edebiyat-ı

Arabiye'nin muallim-i yegânesi olan İmam Halil, İmam Sibeveyh gibi zevatın eş'âr-ı şuarâdan olmaları lazım gelirdi. Hâlbuki emir ber akstir, bu sözleri bana elsine-i selase edebiyatına vukûf-ı azv eylediğinizden dolayı söyledim; yoksa nefsü'l-emr'de kendimi “muallim, müellif” sınıfına katacak kadar mağrurlardan değilim. Okumadan, yazmadan muallim, müellif olmak sevdasına düşen hadd-ı nâşinâslardan olmadığımı bilirsiniz.

Geçen gün birkaç senelik bir risale-i mevkûta koleksiyonunda bu sınıftan, hatta bu sınıfın ileri gelenlerinden bir zatın eseri müsâdif-i nazarım oldu. “Fuzulî”ye dair muhâkeme-i edibânede bulunuyor da diyor ki:

“Fuzulî, sanayi-i perdâzân-kudemâ gibi şiirindi ibrâz-ı sanata çalışanlardan değildir: eş'ârında görülen sanayi', keyfe mâ-ittefaka selîkuhu elcâsıyla hâsıl olmuştur.”/(262)/

Derhal intikâl ettim ki bu fikri meşâhîr-i üdebâmızdan bir zatın:

İtmez gazelinde fikr-i san'at

San'at olur anda bî-sanâ'at

beytinden almıştır. Hâlbuki muallim-i edeb

Nâci merhum o beyti şu yolda şerh ediyor:

“... sanat ile sadeliği kemâl-i sûzişle imtizâc ettirmiştir. Bunun ne kadar büyük bir meziyet-i edebiye olduğunu ashâb-ı zevk takdir eder.”

Fuzulî ibrâz-ı sanata fevkalade münhemiklerdendir. Fakat Sami gibi sanatta külfet göstermez. Hatta yek-nazarda iltizâm-ı sanat etmemiş gibi görünür. Gâsırîni aldatan cihet de işte burasıdır. Hiçbir beyti yoktur ki derûnuna birkaç sanat cem' eylemek için sa'y edilmemiş olsun. Kendisi sonradan cem' eylediği külliyyatına yazdığı Fârisî mukaddimede “tab'ım sanat ve rikkat ve iğlâk cihetine münhemik olmakla bir çok muammayât söylemekten kendimi alamadım.” diyor.

Kezalik kendisinin Nevâi-i mukallidi olduğu malum-ı üdebâdır. Nevâi'nin meslek-i şairanesi ise musanna', bârîk, muhayyel şiir söylemektir.

M – Edebiyatımızın mebdê demek olan Ahmet Paşa devrinde Nevâî'ye takliden şiir söylemeye başlandığına nazaran biz şiir söylemeye sanatıyla filanıyla başlamışız demek oluyor?

B – Ahmet Paşa devri edebiyatımızın mebdê, hatta evâili bile değildir. Ahmet Paşa dokuz yüz ricâlindendir. Hâlbuki ondan iki yüz sene evvel şiir-i Osmanî söylenmeye başlamıştır. “şiir-i Osmanî” dediğimin sebebi elyevm-i acem vezninde ve Fârisî Arabî elfâz ve tabirât ile mahlût eş'âra bu namı verdiğimizdendir.

Ondan evvelki eş'âr-ı Türkîyeyi ve taklit eylediğimiz edebiyat-ı Fârisîye ile Arap edebiyatını da bırakalım da yalnız icmâlen şiir-i Osmanî'nin edvâr-ı edbiyesini söyleyelim.

Osmanlı şiiri –eş'âr-ı kadîme, vâdî-i musanna', tarz-ı şevhane, devr-ı emsâl, üslûb-ı hayal olmak üzere beş kısımdır.

1- Eş'âr-ı kadîme – 700'den 900 senesine kadar güzerân olan üdebânın eş'ârıdır ki meşâhîri şunlardır: [Hazret-i Mevlana'nın mahdûm mükerrerleri] Sultan Veled, Süleyman Çelebi, Ahmedî, Nesîmî, Şeyhî, Celilî.

Bunlar Hazret-i Mevlana, Şeyh Attar, Hekim Senâî Firdevsî, Nizâmî gibi zevatın mesleğini taklit eylemişlerdir. Bunların eş'ârında sanâiye inhimâk yoktur. Cümle-i sanâyiden olan ziynet-i elfâz, revnak-ı manaya da kasten inhimâk göstermezler.

2- Vâdî-i musanna' – 900'den 1000 senesine kadar geçen pek çok şuarânın mesleğidir.

Meşâhîri şunlardır:

Ahmet Paşa, Necatî, Zâtî, Şâhidî, Fuzulî, Bâkî.

Ahmet Paşa, asrında reisü'l-şuarâ olup Necâtî gibi bir üstâd-ı muktedir kendisine muîn olmakla ve halbuki bunlar Nevâî-i mukallidi bulunmalarıyla üdebâ-yı Osmaniye meyânında Nevâî vadisinde şiir söylemek moda oldu. Adeta eslâfın vadisine hiç itibar kalmadı. O zamana göre Çağatayca Fârisî'den daha ziyade karîbü'l-tenâvüldü. Herkes Asya-yı vusta şuarâsının eş'ârına daldı. Hâlbuki onlarda da emirü'l-şuarâ Ali Şir Nevâî idi. Elhâsıl, şiirimizde pek çabuk bir tahavvül vukua

geldi. Bu vadi lafzan ve manen musanna‘, maânî-i dakîka ve işarât-ı gamizayı hâvîdir. Selâset-i ifade, ziynet-i elfâz o kadar mu‘tenâ değildir.

3- Tarz-ı şevhane.- 1000’den 1100 senesine kadar geçen Esatizenin vadisidir ki meşâhîri şunlardır: Fâyizî, Nadirî, Riyâzî, Hâletî, Sabrî, Nef’î, Yahya, Behâî, Cevrî, Vecdî, Neşetî, Nâilî, Fasîh.

Bu vadi Örfî, Feyzî, enver-i mukallitliğini İstanbul’un şive-i latifiyle edadan ibaretir. Bu yolda şiirlerde müzeyyen, fasîh, ahenkli elfâz ve tabirât ile kuvvetli manaya dikkat olunduğu görülür; sanâyi-i saireye ikinci derecede iltifat edilmiştir. Bu vadinin hamâset cihetinde yegane Nâşerî Nef’î, tegazzül hususunda Cevrî’dir.

4- Devr-ı emsâl.- 1100’den 1200 senesine kadar güdâz eden esâtize devridir ki meşâhîri şunlardır:

Nâbî, Sabit, Râşit, Nuri, Ragıp, Fitnat. /(263)/

Bunlar tarz-ı şev-haneyeye saib ve kelîm-i mukallidliğini ilave etmişlerdir ki o da emsâl ve tabirât-ı meşhûrayı şiirde iltizam etmekten ibarettir.

5- Üslûb-ı hayal.- 1200’den asrımıza kadar gelen üdebânın meslek-i ârifânesidir. Meşâhîri şunlardır:

Gâlib, Esrâr, İzzet Avnî.

Bu vadi Şevket ve Beydel mukallidliğiyle vücuda gelmiştir. Her ne kadar bu taklit Şeyh Galib’ten bir hayli evvel başlamış ise de onun kadar tevaggul eden olmamıştır. Yegâne Nâşirî hazret-i şeyhtir. Şu kadar var ki bu vadi öyle irsâl-i mesel, cinas gibi herkesin rehven olacağı bir şâhirâ olmayıp kesret-i tetabbu’, vus’at-i karîha ile münselik olmak lazım geldiğinden hazret-i şeyhten sonra gelenler de kendisi kadar taklit tam gösterememiştir.

“Ben açtım o genci ben tükettim”

demesi bu yolda tevcîh olunur.

Edvâr-ı edebiyeyi her ne kadar şu vech ile asırlara taksim eylemişsek de bununla mesela “tarz-ı şev-hâne şayi’ olduğu esnada vâdî-i musanna‘ bütün bütün mehcûr oldu veya devr-ı emsâlden evvel irsâl-i meseli kimse bilmezdi” demek

istemeyiz; çünkü evvel ve âhir edebiyatımızın esası ehl-i fars mukallidliğinden ibaret olup edebiyat-ı Fârisî ise sekiz yüz tarihine kadar aksâ-yı kemâle bâliğ olmuş olmakla bizim şairlerimiz Fârisîyi tetabbu‘ derecesinde edebiyatta sahib-i kemâl olurlardı; binaenaleyh tarz-ı şev-hânenin mahsûsâtından olan bazı tabirât ihtimal ki binden evvel gelen bir şairin eş’ârında görülebilsin. Nitekim Nâbî devrinden birkaç yüz sene evvel irsâl-i mesele rağbet eden şairlerimiz vardı. Ezcümle Necâtî bu yolda teşhir eylemiştir.

Kazım Paşa dahi Fuzulî mukallidliğinden başka bir şey yapmamış olduğu gibi Fuzulî’den sonra zuhur eden şairlerin hiç birine kasten meyletmemiştir. Bizim maksadımız yalnız her devirde tarz-ı inşâdın tahavvülünü bildirmektir. Yoksa bir şair arasındaki tarz-ı inşâdı taklit ile mukayyed değildir; herkes istediği yolda şiir söyler.

Maksadım Fuzulî devrinde ale’l-umûm vâdî-i musanna’a bir inhimâk gösterildiğini bildirmek iken sözü uzattım.

M – Teşekkür ederiz. Tarih-i edebiyatımızın bir fihristi demek olan şu sözleriniz bizi cidden müstefîd etti.

B – Zamanımız olsaydı daire-i bahsi biraz daha genişletirdik. Tarih-i edebiyatımıza dair yazdığım bir mufassal kitabı size vereyim de mutâlâa buyurunuz.

M – Minnettarınız olurum.

Ben – İnşallah tab’ına muvaffak olursunuz da bütün âlem-i edebiyat müstefîd olur.

[Burada sohbeta hitâm verip ikametgâhlarımıza avdet eyledik.] /(264)/

MÜTENEVVİA

TE'SİRÂT-I SEYAHAT – KIŞ MEMLEKETİ

Küçük şehir, i'vicâclı bir körfezin büküntüsünde, cezr ve meddsiz, kemâl-i itina ile tathîr edilmiş bir semanın buhârları altında, hemen beyaza mail açık menekşe renginde bir denizin sahilinde kâindir. Lakin akşamüzeri berî-i nûrânî likâ-yı âfitâb-ı mağrib istinâre büründüğü zaman bu deniz taze gül rengi ile mütelevvin olup karşıda pek uzakta bulunan karlı dağın üzerine elvânı aks ettirir. Pek safâ-âver ve mâil-i sükûndur. Zevcelerinden nefret edip semt-i bahre şitâbân olan hiçbir fakir balıkçı kayığı bu körfez /(339)/ üzerinde nazar-ı temaşaya tesadüf etmez. Belki bir daha vatanlarına avdetleri nasip olmayacak bir takım yolcuları hâmil bulunan büyük sefînelerde şu râkid denizin mai hatlarını halel-pezîr kılmaz. Ancak şems-i tâbân, eşi'a-ı lem'a pâşıyla () vakt-i zuhurda âlemi tenvîr eylediği zaman parlak yelkenli bazı kayıkların şu kayıtsız denizin emvâcıyla hem ahenk olarak orada seyrettiği vâki'olur; fakat bu da vakt-i zuhura mahsus ve munhasırdır; zira şu memleket hakikaten bir takım alîl ve marîz biçarelerin mecma' ve meskenîdir.

Burada hükümferma olan hissiyat-ı rakîke ve letâif-i tabiattan iktisâb edilen zevk ü sefâ o kadar fevkaladedir ki âle-l-umûm merâkiz-i medeniyetin gürültülü ve dağdağalı âlemleri bu küçük şehrin hurma ağaçları altında esnâ-yı seyirde insanın sahife-i hatırına hutûr etmek kabiliyeti yoktur. İşte ahvâl-i mesrûde bu kış memleketinin sair nüzhet-gâhlara adem-i müşâbehetini ispat eder; zira burada mâhir bir ressamın tersîmine müptela olduğu bedâyiden bir eser olmadığı gibi nezâkete meyyâl bir şairin veyahut zerafet-i meftûnu bir muharririn kalemlerini tahrîk edebilecek surette harkuladeliklere de tesadüf olunamaz.

Küçük şehrin vehle-i ûlâda enzâr-ı temaşa-girâne arz eylediği manzara orada mündemic olan hikmet-i rabbâniyeyi ihbâr eyler ki o hikmette esbâb-ı hilkatîni bir dereceye kadar ifhâm ettikten sonra teşkiline mecbur olduğu şiiiri ikmâle devam eyler.

Körfezin en mahfûz bir köşesinde ve âdî bir tepeciğin önünde birkaç hane müşâhede olunur. Bu haneler pek küçük ve hararet-i şemsin tesiriyle kırmızılaşmış

ve güya cenûb rüzgârının dar yollardan getireceği serinliğe karşı yekpâre bir sedd-i mümânaat teşkil etmek üzere yek-diğerine sıkışmıştır.

Bir çok asırlar esnasında, hatta pek karîb bir zamanda müthiş bir illete müptela olup da gayet zayıf bulunan bir İngiliz Lordunun ikmâl-i enfâs-ı hayat etmek üzere burasını ittihâz-ı mekan edinceye kadar şu küçük memleketin mesâkini bahsettiğimiz birkaç haneden ibaretti. Şimdi bile mevsim-i sayf buranın mu'tedil kışını takip eylediği zaman yalnız bu fukara meskenleri meskûn bulunur. Bir fersah mesafede güneşin göz kamaştırıcı ziyası hâlî köşklerin pancurlarını, boş terâselerin terk edilmiş trabzanlarını, insan gezintisinden mahrum kalmış bahçelerin hareketsiz ve tozlu çimenlerini, içinde Ağustos böceğinin müz'ic sadasından başka bir şey vasil-ı sâmi'â-i beşer olmayan sükunetli sokakları tenvîr eder. /(340)/

Bu kasabada tevellüd eden ihtiyarlar vatanlarının mebnî bulunduğu körfezin bir nişâne-i vahşet-âbâd olduğunu, zeytin ağaçlarından müteşekkil ormanlara hiçbir ecnebî pâ-yı tecavüzünü uzatmayıp o ağaçların derûnuna balta işlemediğini, binlerce portakal ağaçlarıyla müzeyyen latif tepelerin esmâr-ı hoş-güvârı kimsenin yed-i istifadesine geçmediğini tahattur ettikçe küçük vatanlarının ahîren iktisâb eylediği hâl-i umrân ve medeniyet kendilerine bir hayalden ibaret görünür. Ancak körfezin müntehi olduğu burun üzerindeki fener altına oturup da şehre doğru temdîd-i enzâr-ı temaşa eyledikleri zaman musâdif-nigâh hayretleri olan saray vârfi köşkler, bâğ-ı iremden nişan veren ravza-i ferah-bahşâlar ve bunların icabât-ı tabiyesinden bulunan âsâr-ı medeniyet hayal kıyâsında bulundukları ahvâlin bir hakikat-i mahzadan ibaret olduğunu yine kendi nazarlarında tayin ettirir. Bu manzara na-mütenâhi bir denizin dalgaları gibi gözleri önünde temevvüc eder. Ebniye-i mezkûrenin daire-i vüs'ati küçük tepelerinden zirve-i cibâle, küçük burunlardan körfezin nokta-i muntehâsı bulunan büyük buruna kadar vâsıl olur.

Bu temaşa köylüleri kendi vatanlarına bir ecnebi ülkesi nazarıyla bakmaya mecbur eder. Gerçi bu nazarlarında da büyük bir hiss-i ihtirâm mevcut ise de bu saf-dil adamlar sahib-i kanaat olup kendi ma'îşet-i fakiranelerini bu dağdağalı medeniyetin –bin türlü menba'-ı ihtiyacat olup bir şa'sa'a-i zâhiriyyeye malik bulunan- hayat-ı dil-ferîbine tercih ederler. Lakin bu hilekâr muhâsibler hurma ve portakal ağaçlarıyla muhât ve müzeyyen ferah-fezâ bahçeler ortasında yapılmış

köşkler derûnunda sakın olan sahib-i servet zatlardan her birinin burada üç dört ay kadar ikamet edip ba'dehu ikametgâhı terk ile diyâr-ı âhara nakl-i mekan edeceğini vesair yerlerde ve senenin mevâsim-i muhtelifesinde icrâ eyleyeceği sarfiyat ile birlikte bu zengin adamların mecmu'-ı masârifinin büyük bir yekun teşkil edeceğini müvâzene eylerler. Bu yekûnun cesâmeti saf-dil köylülerin akıllarının ermeyeceği bir mertebede olduğundan kendilerini hayret ve taaccübden men edemezler. Lakin bunlar saf-dil oldukları kadar felsefeye de âşına adamlardır. /(356)/

Evvelce bu zengin hastalar tarafından ikamet edilip de muvakkaten terk olunan ve adeta bir heykel-i kabir denmeye sezâ olan köşklere, konaklara baktıkları zaman gözlerini kaparlar. Cenâb-ı Hakkîn bu fakir adamların lekesiz kalplerine ilham eylediği bir takım hissiyat-ı garîbe, kuvvetli bünyeleriyle vatanlarında hükümfermâ olan emniyet ve asayişin kendileri için temin eylediği esbâb-ı saadet ve bahtiyârının bu zengin marîzlerin ahvâl-i esef-i iştimâline nispetle kat kat hâiz-i rüchân olduğunu yine kendilerine ifhâm eyler. Mevsim-i sayf bu suretle güzerân olur. Lakin kış! Bu mevsimde bahsettiğimiz sahil artık o saf-dil köylülere ait değildir; belki buraya gelip de hasta ise sıhhat, zayıf ise kuvvet, yorgun ise istirahat, yahut bazı havadis-i kevnîyeden usanmış ise ziya-yı ziyâ-yı ferahbaş aramaya gelenlere aittir. Bu ziyâ-yı latif ve neşât-âver mu'tedil ve serin olup sayfiyelerin kendine karşı küşâde olan pencerelerinden içeri dâhil olur. Terâseler üzerinde kadın şekilleri tecessüm eder. Esnâ-yı tenezzühte atlar eşinirler. Lakin bu gezintilerde asla nazar-ı dikkati celb edecek derecede bir galebeliğe tesadüf olunamaz ki fikr-i izdihâm, yahut büyük şehirlerin dağdağalı tenezzühleri hatıra-vârid olsun. Sayfiyeler yek-diğerine karîb fakat her halde aralarında az çok, mesafeyi hâvî olup ağniyâ ve küberânın ikametgâhı olmuştur. Bu iftirâk ve inziva küçük şehirde, esnâ-yı şitâda asalet ve servet hissiyatının hükümfermâ olduğunu ima eyler. Bu sebepledir ki mâil-i inziva olan İngiliz bu kasabacığa büyük bir muhabbetle merbûtturlar. Üzerinde deniz kuşları tayarân eden bahrın sahil boyunca devam olundukta seyyah kendisi İngiltere Cezayir'inden Vigot () Adası'nın bir sahilinde keş ü güzâr ediyor zehâbında bulunur. Bâ-husus Britanyalıların şekl ü suretinde bir takım ihtiyar ve genç cennetlimanlara ve yine onlara mahsus güzellik ve çirkinliğe malik kadınlara tesadüf ettikçe evvelki zehâbları bir kat daha teyyüt eyler. Fakat seyyah nazarını bu çeşreler

üzerinden çalıp da köşklerin bulunduğu cihete atfederse denizden gelen bâd-ı latife karşı açık bulunan dairelerde, saksıları imlâ ve tezyîn ile revâyih-i tayyibe neşreden ve masalar üzerinde çini kaplar derûnundan etrafa müstevli olan ezhâr günâgûnu görünce evvelki zan ve mutâlaası derhal tebeddül eyler; zira bu gibi manzaralara İngiltere ülkesinde tesadüf etmek ve bahşeylediği letafet ve tarâvetten hisseyâb zevk ü neşât olmak kâbil değildir.

Bu kasabacığın her mahalden daha latif olan ezhâr-ı tarâvet-i nisarı başlıca esbâb-ı meserret ve mefharetinden ma'düddur. Kasabanın çiçekçi dükkânları geniş kaldırımlı sokaklar münevver, onlar serin ve muzlim bulunduğu zaman âlemde en ziyade mahzûziyet bahşolan mevâki'den sayılır. Burada masaları tezyîn eden taze devşirilmiş çiçekler a'sâba hüsn-i tesir eden revâyih-i tayyibesi ve kalbe inbisât ve keşâyîş veren âsâr-ı letafet ve tarâvetî ile hevâ-yı nesîmînin şu muattar iltifâtlarına mazhar oldukça insan tabiatın âsâr-ı müzeyyenesini menba'-ı ihtisâsâtır kıyasında bulunur. Bunlar zarâfet ve tarâvetleriyle nazar-ı temaşaya maruz bulundukça bunların meyânında mesut dudaklar gibi kırmızı, felaketli kimselerin solmuş yanakları gibi sarı güller, erguvanî ve beyaz karanfiller, bir nerm-i zayıfı haiz olup da güzel kokusunun tesiriyle rengi değişmiş nergizler, ipekli kumaşa müşâbih ve şiddetli bir renge malik bulunan menekşeler henüz devşirilmiş olduğu halde ne kadar müessir ve hoş râyihalar neşreder! İnci çiçekleri küçük çağlara mûmâsil ezhâr-ı sefidîni koyu mai mahfazaları derûnunda taşıyan ince dallarını nigâh hayret ve istihsâna /(363)/ arzeyler. Geniş, lakin pek hafif şakâyik-i nu'mâniye, ağır fakat mebzûl ve bereketli laleler eğrelti otları arasında nazardan gâib olur. Bu nebâtât-ı latîfe ve zarîfeden bazıları kendilerini itlâf edecek ve tabir-i âharlae yegane sermaye-i iftihârları olan sahife-i şan ve şereflerine hâtime çekecek olan makas darbesine henüz hedef olmamıştır.

Bu çiçek yığınları arasında kadın ve muavinleri gidip gelirler. Burada ispat-ı vücut eden üç genç kadının çehreleri çiçekler arasında temevvüc eden zehirden mütehâssıl havâ-yı mehleki teneffüs ederek teşkil ettikleri kamelya demetleri renginde bir sarılık peydâ eylemiştir.

Ateşin közleri ısıtma nöbetiyle lem'ân oluyor zannedilir. Beş dakikadan beş dakikaya, kendileri gibi bir takım muhtarib kadınlar arabalarından inerek buradan

meftûn oldukları çiçekleri intihâba glirler. Bu mahal cidden bir fivdevs-i zarâfet ve letâfet itlâkına şayestedir. Burada esbâb-ı sıhhiyeye mebnî mahbûs kalıp kendilerini vatanlarından cüdâ olarak imrâr-ı ayâm-ı hayata mecbur eden insanların hissiyat-ı rakîkesi şu letâif ve mehâsin-i tabiiye arasında bir kat daha müteyakkız ve müteheyyc olur. Cezr – medsiz denizin sahilinde, hurma ağaçları ortasında oturan genç gemiciler için ma'sûkalarının dihân-hoş beyânından çıkan müessir şarkıları sermestâne-i gûş etmekten daha meserret-âver bir tenezzüh tasavvur olunamaz. /(364)/

(Adet 42, s.339–340; adet 44, s.356;

(Hüseyin Pertev)

adet 45, s.363–364) (Selanik'te Alyanus İsrailiyât ve Hayruş Mektepleri Muallimi)

MÜTENEVVİA

İLKBAHARDA KÜÇÜCÜK BİR SEYAHAT

Dersaadetten hîn-i infikâkında İzmit ve civarına vukubulacak seyahatim hakkında mufassal mektuplar göndereceğimi vaad etmiştim. İşte o vaadimi ifâ için şu ilk mektubumu karalıyorum. /(410)/

Nezdinizden ayrıldıktan sonra köprüye inerek idare-i mahsusanın 2 numaralı vapuruna girdim. Saat sekizi beş dakika geçiyordu. Kaptan tarafından öttürülen düdüğü müteakip vapur hareket etti. Deniz dalgasız olduğundan geçende “dâ-i bahr” hakkında icra eylediğim tecrübeye hacet kalmadı. Haydarpaşa’ya geldik. Tren bizi bekliyordu. Herkes vagonlara yerleşti. Ben de ikinci mevki vagonlarından birine girerek kapalı olan pencerenin camını kaldırdım. Bulduğum mevkide benden başka kimse yoktu. Burası, yani sekiz on kişilik geniş bir mahalde benden başka kimse bulunmaması ne kadar hoşuma gitti bilseniz? Hemen ayağımdan kunduraları çıkararak pencerenin önüne yaslandım. Simitçiler, peynir ekmekçiler sucular vagonların etrafında fırl fırl dolaşıyorlardı. Bu aralık üç defa şiddetli çan çalındı. Lokomotif düdüğünü öttürdü. Artık hareket ettik. Oh, ne alâ!.. Her iki ciheti de seyrediyordum. Çünkü yalnızdım. Yollarda arasıra bazı kimseler görüyordum; bizden korkarak geri geri gidiyorlardı. Az sonra medîd bir düdük sesi işittim. Şimendüfer memurlarından biri: “Kızıl toprak!” diye bağırdı. Birkaç kişi çıktı; bir diğerleri de geldi. Oradan da uzaklaştık. “Fener Bahçesi”ne geldik.

Buralar hoşuma gitmeye başladı. Muntazam yollar, bahçeler gayet dil-rubâydı. Sonra “Göztepe”ye, müteakiben “Erenköyü”ne vâsıl olduk. Lakin buralardan çabuk çabuk ayrılmak istemiyordum. Elvan renklerinin ile mülevveni şükûfezârın orta yerlerinde bulunan havuzlar, fiskiyeler insanın gönlüne latif, nâkâbul tarif bir inşirâh veriyordu. Hele Çamlıca Dağları, bağları tabiatın oralara bahşeylediği manazâra bir kat daha revnak vermişti. Yeşil tarlaların arasında sarı, pembe, kırmızı, beyaz köşklerin hâsıl eylediği manzara hakikaten vecd-i âver kalıp bir derecedeydi. Yollarda zümürürdîn çimenler meyânında biten kırmızı kırmızı gelincik, sarı, beyaz kır çiçekleri de nâzırının yüreğini ferahlatıyordu.

Saat onu beş dakika geçiyordu. “Pendik”e vâsıl olduk. Trenin on dakika kadar burada duracağını memurdan anladım. Fırsattan istifade emeliyle bulunduğum

mevkiin kapısını açarak hemen kendimi dışarıya attım; küçücük bir gezinti yaptım. Tam biraz rahat edecektim; şiddetli şiddetli çan çalmaya başladı. Canım sıkıldı, ama ne çare?.. Mecburen vagona atladım. Onu, onaltı dakika geçerek burayı da terk ettik. Yirmialtı dakika sonra Tuzla'ya gelmiştik. Orada biraz durduk, atıba tarafından muâyene-i tıbbiye ve lâzime ba'de-l-icrâ Tuzla'dan da uzaklaştık. Bu aralık biraz dalmıştım. Bir kitap okuyordum. Şimendüferin ahenk-i muttaridi arasında ince fakat şiddetli bir ses işittim. Hemen pencereden baktım; “Gökboza” köprüsünden geçtiğimizi gördüm. Trenin bir arka cihetine, bir de ön tarafına baktım; yirmi vagonan mürekkeb olan katarımız köprünün tam orta yerinde kalmıştı. Bir de aşağı cihete baktım. Âdeta uçurum.

Şimendüferde bulunanlar da vagon pencerelerinden başlarını çıkarmışlar köprüyü seyrediyorlardı. Biraz gittik. Bir düdük sadâsı daha. Gökboza'ya yaklaşmıştık, burada da biraz bekledikten sonra hareket ederek sırasıyla “Gökboza , Tavşancıl, Hereke”ye vâsıl olduk. Artık akşam olmuştu. Burada beklediğimiz beş altı dakika zarfında gazlarımız yandı. Vagonların içerisi aydınlandı. Artık hârice bakamıyordum; çünkü baksam da göremeyecektim. “Yarımca, Tütün Çiftlik, Derince”yi geçtiğimizi trenimizin üç mahalde durduğundan anladım. Beş on dakika sonra İzmit'e kavuşacaktım. O sevinçle gözlerim o cihetten ayrılmıyordu.

Oh! İzmit'in yukarı taraf evlerinin aydınlıkları göründü. Bu aralık bir de uzun düdük öttü. Bir dakika kadar sonra istasyonun fenerlerini gördüm. Lokomotif durdu. Vagonların kapıları açıldı. Ben de çıktım. Elimdeki şeyleri fenerli bir çocuğa vererek “Yukarı Pazara!” dedim. İstasyonun kapısından çıkarken bu lüccilerin /(411)/ nereden gelip nereye gideceklerini soran polis memuruna da bir “kart du vizit” vererek oradan uzaklaştım.

Saat bir buçuk olmuştu. Mahall-i maksûda vâsıl oldum. Biraz yemek yedim. Dört buçuk saat muttasıl sallanmaktan mütevellid rahatsızlığı gidermek için hemen yatağa girdim. O gece rahatça bir yolcu uykusu uyudum. Sabahleyin kalkarak şu mektubu yazdım. İkinci mektubumda da bundan sonra gezeceğim mahalleri yazarım. /(412)/

MÜTENEVVİA

HİNDİSTAN CEVİZİ AĞACI YAHUT CEVİZ-İ BEVVÂ

Bir seyyah Hindistan'ın ıssız ve bedensiz bir sahrasında dolaşırken birdenbire bazı ağaçlarla muhât bir kulube müşâhede eder; bundan bir hayat-ı taze kesb ederek kulubeye doğru gider. Misafirliğe kabul olunur. Kabile sahibi onu hüsn-i kabul ile beraber derhal ekşimsi bir şerbet takdim eder.

Seyyah biraz istirâhatten sonra Hindli at'ime-i mütenevvîa ile memlû siyahımsı ve parlak bir sofra takımını hazırlayıp misafirin önüne kor ve taamın nihayette de leziz reçeller ile gayet nefis bir şerbet daha takdim eyler.

Seyyah müteaccibâne: - “Bu tahâ yerde bu şeyleri size kim tedarik eder?” der.

Hindli – “Onları benim ceviz ağaçlarım istihzâr eder. Ve solunuzda takdim ettiğim şerbet ceviz-i bevvânın kemâle ermemiş meyvesinin suyudur. Bazı defa bu cevizlerden üç veya dört litre suyu hâvî olanları bulunur.

Bu lezzetli bâdâm, ağacın yetişmemiş bir meyvesidir. Gayet hoş bulduğunuz süt, bu bâdâmın usârasıdır. Şu nefis lahne ağacın kısm-ı bâlâsıdır; lakin böylece kısm-ı bâlâsı kesilmiş bir ağaç derhal kuruyacağından her vakit bu ziyafeti veremeyiz. Ziyadesiyle hoşunuza giden bu şerbet dahi ceviz-i bevvâdan hâsıl olur. ağacın taze sapları yarıldıkta onlardan “hurma ağacı şurubu” dediğimiz beyaz bir mayi' akıp kaplara toplanır. Bu mayi' güneşe gösterildikte ekşir ve sirke olur. Onun taktirinden tattığınız bu nefis mayi' alınır. Bu mayi' dahi yaptığım bâdâm reçellerine şeker tedarik eder. Elhâsıl isti'mâl ettiğim sofra takımı ve edavâtının kâffesi cevizlerin kabuğundan yapılmıştır. Dahası vardır: Şu meskenim tamamıyla bu kıymettâr ağaçlar sayesinde husûle gelmiştir; onların odunları kulubeyi, kurumuş yaprakları tavanı teşkîl eder. Bu yapraklarda şemsiye heyetine konuldukta mesirelerde beni güneşin hararetinden muhafaza ettiği gibi vücudumu örten bu elbise onların lifleriyle nesc olunur. Şu hasır ile döşemeler dahi onlardan vücuda gelmiştir. Bu eleği, bu süzgeçleri ağacın yaprak kısmında hazır bulurum. Örölmüş yapraklarıyla da gemi yelkenleri yapılır. Cevizi ihâta eden elyaf gemi yarıklarının tıkanması için isti'mâl olunur; gayet dayanıklı ve metanetlidir. Su ile kabardığından keten ve kenevire tercih olunur. Ondandır sicim, halat ve her nevi ip yapılır. Hâsılı,

yemeklerimi terbiye eden ve kandilimde yanan yağ da ağacın taze bâdâminin usâresinden hâsıl olur.” cevabını verir.

Seyyah bunu kemâl-i hayretle dinleyip Hindlinin yegane mâlî makamında olan ceviz ağacından yemeğine, meskenine ve bilcümle hususâtına lazım olan mevâddı nasıl tedarik ettiğine şaşar ve oradan gitmeye hazırlandığı vakit Hindli misafirine der ki:

—Şehirde bulunan bir dostuma mektup yazacağım; ümit ederim ki îsâlnı der’ahde edersiniz.”

-Ma’a’l-memnuniye! Yazıya lazım olan mevâddı da ceviz ağacından mı tedarik ediyorsunuz?

Derseniz. O da size cevaben:

—Evet, şüphesiz; dalların bıçkı talaşıyla bu mürekkebi ve yapraklarla bu kağıdı yaparım.” der. /(404)/

MÜTENEVVİA

BİR MANZARA-İ KUTBİYE

[Kutb-ı şimâlî seyahatine gitmiş bir seyyah lisanından]

İspicburg'a[*] vusûlümüz günü o kadar şiddetli bir yağmur yağıyordu ki gemiden çıkmak mümkün olmadı. Ertesi gün yağmur dindiğinden erkenden karaya çıkmaya karar verdim.

Kamaradan çıkıp da etrafa atf-ı nazar temaşa ettiğimde gemimizi bir çok buz adalarıyla muhât, denizi de gözün alabildiği kadar buzlarla mestûr buldum; böyle bir manzarayı –görmeden evvel- tasavvurdan bile geçiremeyeceğimi itiraf ederim.

Hilkatın ilk gününden beri üzerine hiçbir toz konmamış olan kutub buzları en parlak elvân ile müzeyyen idi ki her gören ahcâr-ı kerîmeden müteşekkil zannederdi.

Acîb ve meçhûl mâddelerle karışmış lem'a-pâş elmaslar, şa'sa'dâr yakutlar, pertûnsâr zümrüdlar arz-ı dîdâr eylemekteydi.

Bu sâiyh adalar, deniz tarafından düçâr olduğu i'tikâl ile aralık aralık şekillerini tebdîl ve şiddetlice bir hareket bunların esfelini a'lâsına munkalib eylerdi; mesela: karşınızda bir iğne bulunduğunu tasavvur ederken başınızı çevirip tekrar baktığınızda o iğnenin bir mâ-nazar şeklini almış bulunursunuz! Bir mermer direk farz ederken bir an cüz'i içinde vâsi' bir tabla şekline girdiğini görürsünüz! Bir kule tahayyül ederken hemen bir merdiven heyetini irâe ettiğini müşâhede edersiniz. Bu tebeddülât da gayet âcil ve seri' bir surette cereyân ederdi. /(387)/

Elhâsıl, ilk bakışta bir eser ve alameti bırakılmamak üzere harap edilmiş, cin tâifesine mensûp bir kasaba enkazı gözümün önünde teşahhus etmiş gibi zihnime garip hatıralar tebâdür etmişti.

Mesâlik-i mi'mâriyenin her nev'ine ve her zamanına ait parçalarının etrafıma yuvarlandığını görüyordum ki çan kuleleri, sütunlar, minareler, beyzî kubbe dilimleri, ehrâmlar, kuleler, kubbe cevfleri, külahlar, helezûnî köşe oymaları, kemerler, tâklar, gayet cesîm taşlar, kurûn-ı vustâda cesîm kiliselerin direklerini tezyîn ettikleri heykeltıraşı gibi tezyînâtı hâvî parçalar bu cümledendi.

Hayli imdâd eden seyahatim zarfında ne nazarıma bu kadar dîderiyâ, garâbet-nümâ bir levha eylemiş, ne de böyle gayet mahdûd bir müddetçik bu mertebe garâib-i hayret-fezâyîş teferrücümde yekdiğerini takip etmişti.

Müşâhedâtım bana o derece veleh-bahş oldu ki tamamen gördüğüm gibi resimle tasvir, yahut kalemle tarif ve tahrîr nice daire-i imkândan hariç kaldı.

*Rusya'nın şimâlinde, bahr-i mütecemmid şimâlide, sivri kayalardan ibaret cezâir-i müctemi'ah /(388)/

(Adet 48, s. 387–388)

(E (1). Eslahaddin (Selahaddin))

MÜTENEVVİA

TUZLA'DA BİR SABAH

Tuzla'nın gayet düz, vâsi' bir mahallinde bulunuyordum. Saat on buçuk vardı. Enzârımı ufka doğru atfettiğimde güneşin bir azamet-i fevkalade ile yükselmekte olduğunu gördüm. Diğer tarafta bir pûşîde-i sefîd altında mestur koca bir dağ (Keşiş Dağı) arz-ı çehre-i ibtisâm eyliyordu. Başka bir tarafta da sertapâ zümrüd gibi yeşillere bürünmüş bir meşcere görölüyordu. Diğer cihette bulunan saf bir denizde mevceleriyle sahilde bulunan bostanları suluyordu. Biraz sonra hafif, latif esen bâd-ı sabâ ile kalbim ferahlandı. Etrafta gayet ince bir sis vardı.

Tabiatın, baharın bu bedâyi'ni seyir ile gaşy haline gelmek üzereydim ki küçücük kuzuların hazin hazin meleyişlerini bulduğum hal-i tefekkürden îkâz etti. O mini mini hayvanları temaşaya başladım. Kalbim hazin bir hisle doldu. Orada duramayarak kalktım. Kuzuların birini kucağıma alarak çocuk gibi sevdim, öptüm; okşadım; onunla da iktifa etmeyerek sürüyü durdurdum. Biraz kaval çalmasını çobandan rica eyledim. Çoban da ricamı is'âf eyleyerek yarım saat kadar hem kaval çaldı, hem "Bahariyeler"ler okudu. /(364)/

(Adet 45, s. 364)

(Mustafa Rauf)

MÜTENEVVİA

PATATES

Patatesin mevlid-i nebâtîde nev’-i beşere en faydalı, en mugaddî sebzelerden olduğuna şüphe yoktur. Bu nefis nebâtın menşei cenûbî Amerika’da kâin “Peru” memleketidir. 1545 sene-i mîlâdiyesinde ilk defa olarak Avrupa’ya ithâl ve yüz elli sene sonra Britanya cezair-i müctemi’asında zer’ olunmuştur. Cezair-i mezkûrede buğday mahsulü az olduğundan onun ifâ ettiği hizmetleri patates ifâ eder. İrlanda’nın rençber takımı hemen munhasıran onunla ta’ayyüş eyler.

Sıcak kül altında, fırında, yahut kaynar suda pişirmek zahmetinden maâdâ zahmeti olmadığı vesair nebâtâtın yetişmesine elvermeyen arazide neşvünümâ bulduğu, binâen-aleyh bir çok kıtlıkların önünü alabildiği halde Fransa’ya pek geç ithâl edilmiştir.

Fransa köylüleri buna nazar-ı hakaretle bakar ve ancak âdî hayvanlara elverişli olduğu zannında bulunurlardı; tabîbler ise mühlik ve cüzam illetinin zuhûrunu mûcib addederlerdi. “Parmantih” namında bir zat patates hakkındaki vâhî fikirlerin izâlesine teşebbüs etti. Bundan külliyetli araziye ektirerek mahsulün dîn-bahâ ile satılacağını ilân etti. İlk senede ancak birkaç müşteri bulabilip ertesi sene ise hiçbir müşteri bulamadı.

Parmantineden az mukdim ve tabir-i âharla hemcinsine faidemend olmaya az havâhşeker (خواهشگر) bir adam olmuş olaydı hiç şüphe yoktur ki bu ahvâlden usanarak me’yûsan teşebbüsünden fâriğ olurdu. Lakin müdebbir ve mukdim olduğu derecede hayır-hâh olan Parmantih sebat-ı tam gösterdi; ekser insanların men’ olundukları şeye heves ettiklerini bildiğinden [*] patates tarlalarını duvar ve çatılarla ihâta ettirip emr-i nazârat ve muhâfazası için dahi bekçiler tayin etti. Lakin geceleri tarlalar muhâfaza olunmayarak oralara gelenlere iğmâz-ı ayn edilmekte olduğundan halk gelip patates çalarlardı ve bu vech ile Parmatine, patatesi Fransa ahalisi beynine ta’mîm ederek arzusuna muvaffak oldu. Mısır buğdayı dahi Parmatine vasıtasıyla Fransa’ya idhâl olunmuştur.

* Arapça’da “ahabbu şey’in ilel-insânî mâ muni’a” mısraı hikmet iltimâî bu hakikati te’yîd eder. /(388)/

KISM-I EDEBÎ

BİR MEHTAP GECESİ

Bu şeb-i letâfetiyle bak rekâbet etti gündüze
 Ki seyre daldı dîde-i mâh enveri süze süze
 Kamer kenâr-ı ufka eyleyince artık elvedâ'
 Fezây-ı âsumânda etti perteviyle iltimâ'
 Akıttı sath-ı arza refte refte nûr-ı şû'le-bâr
 Zalâm-ı leyle incilâyı verdi ol ziyâ-nisâr
 Yavaş yavaş semâda eyledikçe i'tilâ o meh
 Çekildi sâha-i fezâdan ibr-i muzlim ve siyeh
 Tenevvür etti her taraf, celâ saçıldı yerlere
 Kıyâs olunmaz oldu mâhitâbımız kamerlere
 Kulübe bir meserret-i safâ medârı-bahş eder
 Bakın bakın şu sine-i felekte meh ne rahş eder!
 Ne şairâne i'tilâ, ne dilberâne incilâ,
 Ne cilvesâz ve hoşnümâ, dil-âverâne bir celâ!
 Semâda saf bir fezâ, zeminde hayli bir sükûn
 Denizde aks-i meh, hevâda hâl-i gıpta rû-nümûn
 Manâzır-ı şimâl ü şark ü garb ü sâha-i cenûb
 Münevver oldu ser-ta-ser, hafifçe yâd edip hubûb
 Hayât-ı taze verdi cesime, cana hazz ü inbisât
 Zemîne serdi güyâ eliyle bir gelin bisât /**(413)**/

MÜTENEVVİA

ŞAM'DAN MEKTUP

Kuvve-i kalemiyem ekâlîm-i mu'tedileden ma'dûd olan böyle latif bir mevkiin ilkbaharı ile sonbaharı beyninde bir mikyâs-ı letafet arz edecek kadar kuvvetli değilse de “müverreden şîrâne savlet beklemez dâniş-verân” mısrasının meâl-i /(248)/ hakîkisince şuracığa da birkaç kelimecik yazmaktan kendimi alamadım.

Kâriîn-i hazerâtının mazhar-ı müsâadeleri olduktan sonra şu suretle arza cesaret ederim ki: Buranın ilkbaharı cevalân ki kainatı müsaid görmeyen onbeş onaltı yaşlarında bir kamer-i simânın hararetili dudaklarında rû-nümâ olan ibtisâm kadar rûh-perverdir. Sonbaharı ise yirmiye yaklaşmış, altın gibi temiz kalpli câzibe-i aşkın tesirine kapılmış, gölgesine oturduğu bir ağacın sükut etmekte olan yapraklarına atf-ı nazar ederek güya ki bir günde kendisinin hazânı ima eden yaprakları tanzim edeceğini düşünmekte; bir kâbâya dayanmış, hân-ı pâyine yüz sürerek akıp giden derenin hazin hazin çağlayışına bakıp da ağlamakta; bir ormanın kenarına oturmuş kuşların cıvıltısı ve ormanın hışırtısı ile hem-ahenk olmakta bulunan bir dilrûbânın saika-i aşk ve muhabbet ve tesirat-ı hasret ve firkat ile gurubu tasvir eden çehre-i hüzn-âverânesi gibi kulubu cezp eder bir tesire, bir letâfete maliktir!

Seyahatimizin böyle bir latif günde icrâ olunduğunu farz etmiştik. Bedâyi'-i tabiatı seyir ve temaşa ede ede yüz on ikinci kilometre üzerinde yürüyen münşerih yolcumuz ikinci taş köprü üzerinden evvelce minerallerini müşahade ettiği camiye girmek üzere cenûba döner. Eski Arap usul-i mimarisince bina olunmuş bir kapıdan ve oldukça uzun bir dehlizden geçtikten sonra tahminen elli altmış metre murabbaında dilnişâ bir bahçeye girer. İşte bu bahçe selâtîn-i âl-i Osman içinde “Yavuz” lakabıyla mulakkab bulunan Cennetmekan Sultan Selim Han-ı evvel Hazretleri'nin necl-i necîbi merhum Sultan Süleyman Kanunî Hazretleri tarafından peder-âlî guherleri namına inşa olunmuş bir cami nûr-ı lâmi'dir.

Cami-i mezkûr vâsi' bir müstatilden ibaret olup şimâl ve şark ve garp cephelerinde medrese-nişîn ilm ve marifet olan bir çok talebe-i ulûmun beytûtetine mahsus zaviyeler ve bir çok fukara ve muhtacînin it'âm ve iaşesini temin eden bir imarethane ve garb cephesinde cami-i şerifin mütevellîsi olup meşâyih-i tarîkin Nakşibendîyeden ve ehfâz hazret-i Mevlana Halid'den bulunan Şeyh Efendi Hazretlerinin hanelerini ve bir de ayrıca Darül-hadîsi şâmil bir bina-yı azîmdir. Eslâf-ı izamımız hazerâtının yadigar-ı kıymetdârları olan şu dârü't-tedrîsin mürûr-ı zaman ile harabe yüz tutan mahallerinin müceddeden tamir için padişah-ı umrân-perver ve şahınşah ma'delet Kester Efendimiz Hazretlerinin şeref-i müteallak buyurulan irade-i Senfe-i cenâb cihâniyâtîleri muktezâ-yı âliyesince bir sûret-i fevkalade de tamir ve termîm edilmiş ve bu vesile ile de bir çok muhtacîn ve fukara-yı müslimîn tarafından dua-yı devam az ve iclâl-ı şâhâneleri yâd ve tezgâr olunmuştur.

Seyyâhımız suret-i muntazımada tarh ve tanzîm edilmiş olan bahçe-i dilnişîni ve müteaddid fıskiyelerinden su fışkıran havuz-ı bahşetiyi temaşa ettikten sonra müşarün-ileyhin azamet ve celâdetine bir nümune-i mücessem olan cami-i şerife doğru yaklaşır ki el'ân fenn-i mimarının en müzeyyen, en musanna' kısmını teşkil eden Arap usulünde yapılmış kapısının üzerinde şu rubaiyi okur:

Bir imâret yaptı kim Sultan Süleyman bin Selim
Niğmete müstağrik oldu hep dimeşkin tâmi'î
Şemsi eksiklik edip dedi onun tarihini [¹⁴]
Şam'ı ihyâ eyledi Sultan-ı Rum'un Camii[¹⁵]

Fütûhât-ı azime ve vakâyî-i meşhûresiyle sahâyıf-ı tevârih-i Osmaniye'mizi tezyîn eyleyen Sultan Selim-i evvel Hazretlerinin Şam'a tarih-i teşrifleri olan 919 sene-i hicrîyesi evâhirinde caminin inşası için irade-i şâhâne-i cenâb Sultan Selim Han'ı sâdır olmuşsa da müteakiben Mısır muhârebâtı ve meşâggılı saire inşaatın devamına mani olmuş ve az zaman sonra da irtihâlî vukubulmuş olmakla resîde-i hitâm olabilmesi ferzend-mükerremlerinin

¹⁴ Mısranın gösterdiği tarih "969"dur.

¹⁵ Rubainin üçüncü mısrasından tarihi söyleyen şairin Şemsi olduğu istinbât olunmakta ise de fazıl-ı şehir Cevdet Paşa Hazretlerinin "belağat-ı Osmaniye"lerinde Seyfî olarak gösterilmiştir. "Allah-ül-âlemu bis-sevâb.

zaman-ı saltanatlarında müyesser olduğu bâlâdaki rubai mealinde de müstebân olmaktadır. Hân-ı müşârün-ileyhin rivâyât-ı tarihiyeye göre /(249)/ yine Sultan Süleyman Hazretleri tarafından nâm-ı şâhânelerine nispetle İstanbul'da bina etmiş oldukları aynı tarz dilnişinde murabba'u'ş-şekl dört cephe üzerine inşa edilmiş olan işbu cami fuyûzât-ı lâmi' haricen ne kadar nûrânî ise dahilen de o kadar rûhânîdir. Bu mahall-i mübareki ziyaret ile kıble-i muvahhidîne teveccüh ederek iki rekat namaz kılan her mü'min bir hiss-i rûhânî ile mütehassis olur ki bu nev'-i hissiyât pek âlîdir.

Cami pek büyük değildir; derûnî yüz, yüz elli kadar cemaat isti'âb edebilir. Harâretin şiddetli zamanlarında havlisinde altı, yedi yüze karîb bir cemiyet edâ-yı salât edebilirler. Şehr-i Şam'da bu usûlde –kubbe ile örtülmüş- inşa olunmuş cami ancak budur. Şam-ı şerifin cami sakfları kâmilten –beşik örtüsü [¹⁶(3)]- çatı ile örtülmüştür. Cami-i mezkûrun cihât-ı selaseye açılır üç kapısı vardır. Şarka açılan kapısından şehrin dâhiline girilir. Şimâl kapısı seyyahımızın girdiği kapıdır ki köprüden sonra şoseye müntehî olur. Garb cihetinden ise El-mürce (المرجة) yani Gökmeysan namıyla mevsûm olup geçenki mektuplarımda zikrettiğim meydan-ı vasi'a çıkılır. /(250)/

Seyyâhımız Sultan Selim Cami'sini ziyaret ettikten sonra /(283)/ caminin garba müteveccih olan kapısından “Gök Meydan”a çıkar. Cenuba doğru teveccüh ederek bir müddetçik yürürse on oniki asırdan nişân veren cesîm bir çınar ağacının sâyesi altında bulunur ki sol tarafındaki sokak “Kışla Sokağı” tesmiye olunup sınıf-ı seles-i askeriye mahsus üç kışla ile mekteb-i idadi-i askeri önünden geçerek daire-i askeriye meydanına çıkar. Sağ tarafta “Banyas- (بانياس)” namındaki ma-ı lezzetin oldukça vüs'atli bir mecrâ derûnunda cereyânını müşâhede eder ki zikrolunan çınar ağacından sonra mecrâsı mestûrdur.

Seyyah tamamıyla karşısına tesadüf eden üzeri demir parmaklıkla tezyîn olunmuş mürtefi'ce bir duvar görür ki vasatındaki mermer sütun üzerinde âtîde muharrer ebyâtı okur:

¹⁶ “Beşik Örtüsü” tabiri fenn-i mimari ıstılâhatından dır ki menşûr-ı müsellese şeklinde bulunan cânîye denir.

Mekâbir –i Sufiyân

Bu sofîler mezaristanı bir hayli zaman evvel
 Harab olmuş yıkılmış kalmış idi merkîd duvar
 Gören her Müslümanın kalbini ol hâl-i hüzn-engîz
 Kemâl-ı şûruş garet ile eyler idi pür-nûr
 Hüdâya-i minnet olsun ki erişdi lütf-i Sultani
 Edip eltâfını emvât hakkında dahi izhâr
 O sultan-ı diyânet-perver ve Gazi Hamid Han’a
 Bu hal pür-melâli eyledi rıf’at kavî-i eş’âr
 O sultan celîlü’l-kadr ve hayr-âbâd ve dâd-âver
 Hemandem eyledi tamirine fermanını ısdâr
 Bu suretle bin üç yüz onbirinde sâl-ı hîcrinin
 Mezaristan-ı sufîyâne kıldı pek güzel imar
 İlâhi bundaki sufîlerin ervâh-ı Hakkı için
 Emirü’l-mü’minini mazhar eyle lütfüne her-bâr

1311

İşte burası padişah-ı bahr u ber ve şahîşah-ı umrân-perver Efendimiz Hazretlerinin yalnız ahyâ hakkında değil, emvât hakkında dahi mebzûl olan avâtıf-ı celîle-i hazret-i tâcdârîlerinin bir numune-i müşahhasıdır.

Bâlâdaki ebyât mealinden müstebân olacağı üzere bu merkad-ı mübarek bir iki seneye varıncaya kadar bir hâl-i indiras (اندراَس) ve harâbiyede kalmış iken enzâr-ı şahâne-i devr-i binaneleri mülkün ihyâsına ma’tuf olan halife-i ulvi-himmet Efendimiz Hazretleri meşâhîr-müfessirîn ve muhdesînin medfûn bulundukları bu mahall-i mahsusun hüsn-i muhafazasını irade ve ferman buyurarak maarif-i İslâmiyeye hüsn-i hizmetleri her nevi âsâr-ı mahâsin dinarlarıyla müstedil olan bir çok eâzımın ervâh-ı [] lerini şîrîn-kâm eylemişlerdir. /**(284)**/

Bu ziyaretgâh beyne’l-avâm “makâbir-i beramiki” denmekle maruf ise de elsine-i havâsda “makâbir-i Sufîyân” ism-i mahsus ve hakikisiyle yâd olunmaktadır. Buranın yanlış olarak bermekîlere hasredilmesi bermekî olduğu zannolunan bir zatın bu civarda metfun olmasından naaşi ise de böyle olmadığı tahakkuk etmiştir.

Metfun olan zevatın esâmîsi:

Şeyhülislâm Takuyyiddin İbn-i Teymiye= [Tarih-i vefatı: 728]
 İmamü'l-Muhaddîsin Osman İbn-i Salâh=943
 Muhaddis-i kebir ve riyâzi-i şehir Şerafeddin Bin Abdulhalim= 712
 Üstat İmam Nevevi Abdurrahman Bin Nuh= 654
 Şair-i şehir Muhammet Muhyiddin İbn-i Zahir el-üzeyli=697
 “Cami-i kebir” Şarihi İbrahim İbn-i Süleyman El-hamevi=611
 Şarih-i “El-fusûs” Süleyman İbn-i Afifeddin el-Telmesani=790
 Kutbettin Mesut İbn-i Muhammet el-Nişaburî=578
 Hakîm Necmeddin Ahmet Bin Muhammet İbn-i Salâh= 545
 Hafız Elmezi Cemaleddin Yusuf= 729
 Eş-şeyh Şafî-i Abdurrahman İbn-i Asâkir= 620
 “Kudûrî” Şarihî İbrahim Abdürrezzak el-Hanefî= 807
 Kadu'l-kudât Necmeddin Ahmet İbn-i Muhammet el-Basrî= 723
 Sâhibü't-tefsir İmâduddin İbn-i Kesîr= 774

&

Tercüme

Şeyhülislâm Takiyüddin İbn-i Teymiye. – Merhum müşârün-ileyhin asıl ismi (Ahmet Bin Teymiye)'dir. Urfa'ya altı saat mesafede kâin ve el'an harabesiyle meşhur olan Harran [1]'da 661 sene-i hicriyesinde ârâyîş-i mehd vücud olmuştur.[2]

Müşârün-ileyhin iki yüzden mütecâviz hocası olup ekser fûnûn-ı mühimmeye yirmi yaşından evvel tahsil etmiş ve on sekiz yaşında “Şeyhülislâm” lakab-ı âlisiyle telkîb olunarak mesâil-i şer'iyeye hal ve tesviye için istâr ettiği fetvalar o zamandan mazhar-ı tevkîr ve rehin-i kabul olmaya başlamıştı. Kendisinin esbâb-ı iştihârı üç şeye ma'tûftur.

1- Ulûm-ı akliye ve nakliye de yed-i tûlu sahibi olması ve hatta bütün ömrünü bir fennin tahsiline sarf eden bir âlimi o fende izhâr ettiği malumât-ı fevkaladesiyle engeşt bir duhân bırakmasıdır.

2- Nihayet derecede zühd ve takva, son derecede ıslah-ı ahlâka çalışmasıyla beraber umûr-ı siyasiyeyi umûr-ı şer'iyeye mezc ve tatbik etmesi.

3- Fırak-ı dâlleye karşı ispat-ı hakikat için bir çok kitaplar telif etmesi.

Telif ettiği kitaplardan en meşhuru (Adî İbn-i Müsafır) cemaatine gönderdiği nasihatnamedir ki muhteviyâtı pek âlî, pek azimetlidir.

Coğrafya ve aksâmından bahseden kıymetli bir eseri “Mesâlikü'l-Ebsâr fîl Memâlik vel-emsâr” namı altında tab olunmaktadır.

Telifâtı kabil-i ta'dâd olamayacak kadar ziyadedir.

Yüz on tanesi sayılabilir. [Bu hususta malumât almak arzusunda bulunan erbâb-ı mutâlaaya zeyl ibn-i Hallikâ'nın 44'üncü sahifesine müracaat edilmesini tavsiye ederiz].

Otuz yaşında iken telif ettiği bir eserine meşâhîr-i /(288)/ İslâmiyeden Kâdi'l-kudât Kemâlettin Zemlekânî takriz yazmıştır.[*] 727 tarihinde Şam'da irtihal eylemiştir. /(289)/

[1] Hazret-i İbrahim Aleyhüsselam bedriyle Urfa'dan arz-ı Ken'âne müteveccihen hareket ettikleri esnada pederleri (Azer) Harran'da vefat etmekle oraya defn ve kendileri Lud Aleyhüsselam ile mahall-i maksuda azimet buyurmuşlardır.

[2] Ahfâd-ı Cengiziye'nin o civarı istilasî hengamda Şam-ı Şerife hicrete mecbur olmuştur.

[*] Birkaç beyitten ibaret olan bu takriz derûn-i mektupta muharrer idiye de layıkıyla okunamadığından biz-zarure terk edildi. İbârât-ı Arabiye'nin ve bilhassa esmâ-i âlâmın biraz okunaklı yazılmasını sahib-i mektuptan rica ederiz.

(Adet 31, s.248–250; adet 35, s.283–284;

(M. İhsan)

adet 36, s.288–289)

(Şam Mekteb-i İdâdî-i Askerî Dâhiliye Zâbiti Mülâzımı)

MÜTENEVVİA

BAHARI SEVERİM

Baharı severim.

Çünkü o hengâm-nümâ, feyyâz-ı kudretin takdirat-ı hayat-bahşâsına bir tecelligâh-ı ibretnümâdır. Vaktâ ki bahar gelir; her zerre-i âlem üzerinde “ ve yuhyi’l-arz...” ser-celîli-nümâyân olur. Dört beş ay sihrinin topraklar altında, kuru dallar içinde gunûde-i sükûn ve ihtifa olan kuvve-i hayatiye bir nigar-ı zümrîdin halinde baş gösterir. Hayat kadar tatlı başlayan ve tatlı başlamış bir hayat gibi nazar-ı dikkate bin türlü ümîtlar, bin türlü emeller, bin türlü hayaller ihsâs eden tomurcuklar sabâvet kadar güzel, sabâvet gibi renkdâr birer şükûfe-i revnakbâr tevlîd eder. Güz, cihan-ı şetaret-nişan tabiatın hangi noktasına, hangi parçasına mün’atıf olsa bir nev-zâd-ı ser-âzâdın şekerler kadar tatlı olan tebessümüne benzer çiçekler, ruhsâr /(266)/-âbdâr yârin meşamm-ı âşıkına verdiği râyiha-i latifiyi yâd ettirir goncalar görür. Perî-i dil-ferîb bahar bütün ziynetiyle, bütün sabâhatiyle sahralara, bahçelere çıkarak kır âlemlerini bir bûy-ı latif içinde bırakır. Baharın bu cemali, baharın bu kemâli kuşlarda bile birer hiss-i şevk ve neşet uyandırır.

O mâder-zat şairlerin kalbi, kim bilir nasıl hisler, nasıl neşelerle galeyana gelir ki küçücük ağızlarından –rebî’-i bedî’in bâsiraya verdiği safayı sâmi’a-ı zevk üzerinde bîhakkın tenzîr eder- bir takım semavî, lâhûtî nağmeler dökülmeye başlar. İşte o zaman şairin:

“Safâ-yı fasl-ı baharı semaya anlatıyor
Bakın şu bülbüle şevk ü mesâr şairidir
Zemini taze çimendir, seması yapraklar
Çiçeklerin arasında bahar şairidir.”

kıtasıyla tasvir etmek istediği levha-i şâirâne meydana gelir.

Baharı severim.

Çünkü o likâ-yı ferahfezâ, bana devr-i mesud-ı şebâbımı yâd ettirir. Düşünürüm: Bir zamanlar bahar gibi pürneş’e ve safâ, bahar gibi henüz mevsim kemâl-i hayata ümitvârâne ağûş-ı âmâl ve hayalimi açmış perverde-i sevda edem. Baharın çiçekleri gibi en ufak, en hafif bir nura karşı açılır, baharın kelekleri gibi

her gördüğüm çiçeğe, her gördüğüm goncaya doğru müştâkâne, neşe-i mendâne tehzîz-i yâl eder, baharın kuşları, baharın bülbülleri gibi letafet-i tabiiyyenin her türlü tecelliyâtı karşısında mütehassıs, müterennim olurdum. Âtî için hayalimde bin türlü levhalar, bin türlü manzaralar tersîm ederdim. Yalnız bu muhayyel levhalar benim için başlı başına birer bahtiyarlık teşkiline kâfi idi. Her gördüğüm, her gezdiğim yerde ümidin vech-i mütebessimini müşahade ederdim. O zaman benim için zaman, kâinat birer bahardı. Esîrin her türlü temevvücâtında bir başka kuvvet, bir başka feyz hissederdim... Şimdi?

Şimdi her ümidin sakalımda birer beyaz tel halinde tahaccür, tecessüm ettiğini görmekte ve hayalât-ı şübbâneyi böyle koca bir demet hakikat halinde daima çeşm-i dikkatim önünde bulunmaktayım.

Fusûl-i erba' içinde yalnız bahar beni biraz müteselli ediyor. Baharın tecelliyât-ı nev-civânîsini görünce kendimi bir müddetçik âlem-i şîrîn-i şebâbe avdet etmiş zannediyorum. O hatıraları o demleri âyine-i hayalimden geçiriyorum; müteessir oluyorum. Bazen ağlıyorum; fakat itiraf edeyim ki hayatımın şu devr-i ahîrinde en tatlı geçirdiğim zamanlar işte yâd-ı şebâb ile müteessir olduğum, ağladığım o demlerdir. Gençliğe tealluk eden o hayatı bir müddetçik olsun kalbe veren teessürlerde, giryelerde de bir başka safâ vardır.

Baharı severim.

Çünkü bahar şimdi benim yegâne ümidimdir. Yazın ateşin günlerinde, sonbaharın kasvetli akşamlarında, kışın soğuk, muzlim gecelerinde fikrimi hüznler, kalbimi kasvetler içinde bulduğum zamanlar baharı, o timsâl-i şebâbı düşünürüm. Onun geleceğini, onu göreceğimi tefekkür ederek ta'dîl-i melâl ederim. Dil-i hazinemde hatıra-i şebâb ile hem âşiyân olarak ümid-i verûd baharı besilerim. Bunlardan birincisi daima benden tebâüd eder; fakat ikincisi şimdiye kadar hissettiğim ümitlerin, hayallerin hepsinden vefakârdır; her sene sûret-i hakikatle tecelli eder.

Gençliğim, gençliğe mahsus ümitlerim, hayata ait emellerim hepsi artık beni terk edip gitmiştir. Yalnız bahar, o nigâr-ı vefakar beni bırakmaz..

İşte bunun için baharı severim! /(267)/

**V. EDEBÎ TENKİT İLE İLGİLİ
METİNLER**

MÜTENEVVİA
ARZ-I HÂLİSÂNE

İsmi zikretmeye lüzum görmediğimiz bir genç tarafından **Hazine-i Fünûn**'a derci iltimâsıyla bir “makale” aldık ki bu zat “Nevreste Bir Muharririn Hissiyatı” ser-levhasıyla bundan evvel derc eylediğimiz bir fıkrada tasvir olunan hâlâtın kendi hissiyatına muvâfık geldiğinden bahsettikten sonra bir sabah bahçede gezinirken bir şairin “ Kadbârekallahu, Kadbârekallahu” [¹⁷] mısrası hatırına gelmekle bunun veznine mutâbık olmak /(361)/ üzere “Gizlenme dallarda andelîb öt” diye yerdiğini, sonra buna:

“Gülzâle dârdır mahzûndur âlem

Şems-i cihântâb baş göster artık

Canlansun âlem, canlansun âlem”

mısralarını ilave ile bir “kıta” haline koyarak bize tebliğ ettiğini yazmıştır.

Eğer varakada “Zaten şîir söylemeye hevesim vardır” cümlesini müteâkip “bahir filan bilmem” sözü münderic olmamış, bir de evvelce tebliğ eylediği birkaç ufak tefek eserleri kendisinin erbâb-ı istidâd ve kabiliyetten bulunduğu delalet eylememiş olsaydı –sair emsâline yapıldığı gibi- “âvihte-i çengâl-i ihmâl” edilir. Şu satırları yazmaya da lüzum görülmezdi. Lakin mademki şîire heveskâr olduğunu beyân ile beraber evzân-ı şîire vakıf olmadığını kavlen ve fiilen göstermiş ve mademki istidâd ve kabiliyeti anlaşılmıştır, hüsn-i kabule sezâ görülür de taklidinin tahkike müncer olmasına vesile oluruz mulahazâsı bazı nesâyih-i halisânede bulunmaya bizi mecbur etmiştir.

Cümleden evvel “şair olmak için şair doğmalıdır” kavî-i meşhurunu yâd eder de deriz ki:

“Gayretle heveskâr kemâl olmalı yoksa

Fıkdân-ı mesâî-i hevesi bî-semer eyler”

¹⁷ “Sadbârekallahu, Sadbârekallahu” olacak.

beyti müfadinca şiire heveskâr olan bir kimse için yalnız heveskâr olmak kifayet etmez. Evvela –“bilmem” tabiriyle ehemmiyetsiz gibi gösterilmek istenilen-evzân-ı şiiri bilmek lazımdır. Zira şiir –tarif-i marufu üzere- “mevzûn, mukaffâ, muhayyel-i kelâm”a olduğuna göre şiir olmak üzere söylenilecek sözün mutlaka mevzûn olması kelamı mevzûn söyleyebilmek için de “aruz” denilen fenn-i mahsûsun bilinmesi iktiza eder. Gerçi aruz okumamış oldukları halde her vezinde pek güzel şiir söyleyen şairlerimiz olduğu gibi vakitlerini aruz okumak, hatta okutmakla geçirmiş iken dersset bir mısra söyleyebilmekten aciz adamlar bulunduğu münker değilse de bu hâl umûr-ı istisnaiyeden ma’dûd olarak istisnanın kaide olamayacağı ise malumdur.

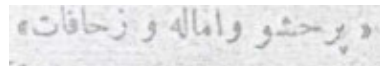
Her halde şair olan veya olmak isteyen bir kimse aruza vakıf olmalıdır. Nitekim tabib olacak bir adama Fünûn-ı tıbbiyei sırasıyla ve yoluyla görmek nasıl müktezî ve yalnız atıbbânın reçetelerini okumak gayr-i kâfi ise şair olacak bir nevhevesede fenn-i aruz ile beraber bi-l-cümle kavâid-i şiiriyei sırasıyla ve yoluyla görmek öylece muktazâ ve yalnız şuarânın manzumelerini okuyup ezberlemek gayr-i kâfidir.

Sâniyen, şair ehl-i ilm demektir. Ehl-i ilm olmayan bir şairin, -tabir-i sahîhiyle- Nâzım’ın sözü sade “Kelâm-ı mevzûn”dan ibaret kalarak hiçbir zaman makbul olamaz.

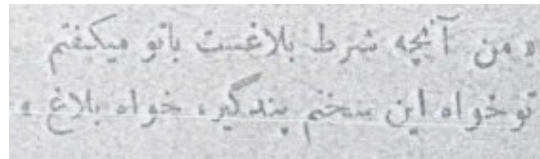
Binaen-aleyh fünûn-ı şiir ile beraber, belki ondan daha evvel kavâid-i lisanı ve onun icrasından olan Arabîyi Farisîyi –hiç olmazsa “Kadbarekallahu” tertibinin manasızlığını anlayacak kadar olsun- tahsil ve az çok ulûm ve fünûn-ı mütedâvile ile manzum, mensur âsâr-ı edebiye-i eslâfı itkân etmelidir.

Âsâr-ı edebiye-i eslâfı tettebbu’ etmek güzel tabirler, terkipler bilmeyerek güzel ve manidâr söz yazmak için dahi lazımdır. Yazı yazarlarımızdan bir çoğunun ekseriya tasvîr-i merâmdan aciz kaldıkları, yahut devr ü derâz cümlelerle teksîr-i sevâd eyledikleri görülmektedir ki başlıca sebebi âsâr-ı eslâf lüzumu kadar tettebbu’ ve onlardan istifade edilmediği cihetle- mana-yı maksûdu ifade edecek kelimât ve terkebâta vakıf olamamaktan ibarettir.

Elhâsıl, sözüümüzün kemâl-i hulûs-ı niyetten münbeis olduğunu bi't-te'mîn tekrar tavsiye ve ihtar ederiz ki: Zeki ve heveskâr-ı ilim ve edeb olan gençler için her şeyden evvel miftâh-ı ulûm mesâbesinde olan lisanı bellemek, ba'dehu fûnûn-ı lâzıma ile beraber "İslahât-ı Edebiye, Mecmua-ı Muallim, Belağat-ı Osmaniye, Mebâniyi'l-inşâ, Talîm-i Edebiyat, Takdir-i Elhân, Mizânu'l-edeb" gibi müellefât-ı ciddîye-i edebiye; eslâftan Fuzulî'nin, Bakî'nin, Nef'î'nin, Nedim'in, Nâilî-i Kadîm'in divanlarını; müteahhirînden Muallim Naci merhumun ve o iktidar ve meziyette bulunan efâzil-i şuarâ ve üdebânın âsâr-ı manzume ve mensurelerini layıklıca mutâlaa ve onları meşk-i taklit ittihâz eylemek icap eder. Yoksa galatât ile memlû olan bir takım manzum, mensur /(362)/ eserler insana bir şey öğretmez. Bilakis yukarıki kıta gibi



mısrasına mâsadaka olacak sözler söyletmeye, onlar gibi galat yazmaya sevk eder.



/(363)/

(Adet 45, s.361–363)

(Faik Reşât)

VI. TOPLUM – AHLÂK İLE İLGİLİ METİNLER

MÜTENEVVİA

TAVSİYENÂME

(Fransızca'dan tercüme olunmuştur)

Kibardan bir zat hizmet-i hususiyesi için bir uşak istediğini dergilerle ilân eder. Bunun üzerine elli kadar taleb-i tavsiyenâmelerle müracaat ederler. Bu zat ise tavsiyenâmesi olmayan birini intihâb ederek diğerlerine izin verir. Orada hazır bulunan bir dostu “Bu adamın hiçbir tavsiyenâmesi olmadığı halde neye müsteniden onu intihâb ettiniz?” diye sorması üzerine o zat “ Yanılıyorsunuz, dostum! Bu uşağın bir çok tavsiyenâmeleri vardı: Girerken ayakkabılarını silip duhûlüne müteakip kapıyı kapaması intizâm-perverliğine, yerini bir alîl ihtiyara terk etmesi mulâhazalı ve riâyetkâr olduğuna, girdikte şapkasını çıkarması ve suallerime bilâ-tevakkuf ihtirâm-kârâne cevap vermesi edeb ve terbiyesine delâlet etmektedir. Kasten düşürdüğüm kitabı arkadaşlarının bazıları üzerinden yürüyüp diğerleri ayaklarıyla bir tarafa attıkları halde bunun hemen yerden kaldırıp masanın üzerine koyması ne kadar dikkatli olduğuna, arkadaşları öne geçmek için birbirlerini ittikleri sırada bunun kemâl-i sükûnetle nöbetini beklemesi ne kadar halîm olduğuna burhândır.

Kendisiyle konuştuğum zaman elbisesinin temiz, saçlarının muntazam, dişlerinin de fildişi gibi beyaz olduğuna dikkat ettim. İsmi yazdıktaki tırnaklarının mavi setreli güzel delikanlının tırnakları gibi siyah, pis değil, gayet temiz olduğunu gördüm.

Bunlara “tavsiyenâme” demez misiniz? Diyebilirim ki şu beş on dakika zarfında gözlerim önünde gördüğüm emârât bence en alâ tavsiyenâmelerden iyidir.”
/(412)/

(Adet 51, s. 412)

(A (ع). Rızkullah)

MÜTENEVVİA

VİCDAN

Vicdan bütün fezâilin mecma'ı, kâfe-i meziyât-ı âliyenin matlaıdır.

Vicdan ârif-i serâir-i hakikat, vâkıf-ı hafâyâ-yı hikmettir.

Vicdan bir merd-i ercümendir ki meslek-i râst-kûydan asla inhirâf etmez.

Vicdan envâr-ı menâkıb-ı cemile ve şefkat-i lahûtiyenin cilvegâh-ı münferididir.

Vicdan bir mirât-ı nâdirü'l-muadildir ki eş'â-i hamiyet ve insaniyet ona akseder.

Vicdan merkez-i muhît-i kemâlât, melce-i bedâyî-i ruhânîyâttır.

Vicdan faziletin müttefikî, ulviyetin muttahîdidir.

Vicdan bülbül-i gülistan-ı hakikat, şebhâz-ı uluvvi himmettir.

Vicdan âsumân-ı merhametin bir mihr-i sâti'î, sipher-i semâhatin bir bedr-i lâmi'idir.

Vicdan öyle bir kutb-ı mukaddestir ki, kâffe-i mehâsinni-i insaniye birer ibre gibi ona müteveccihdir.

Vicdan bir rakkastır, vücud ve ef'âl-i insaniye ise onun saati hükmündedir.

Vicdan şîâr-ı sadakate bürünmüş bir nigâr-ı dil-nişîndir ki misal-i afitâb cemal-i müstetâbında lem'ân eden pertev-i fazilet numune-i nümâ-yı kutsîyettir.

Vicdan öyle bir üstad-ı hakayıktandır ki avâza-i şöhreti cihanı istila etmiştir. İnsana dakâyık-ı umûru öğreten işte o hoca-i dâîdîr. Her manevi can onun vasâtatıyla keşf ve idrak olunur.

Vicdan öyle bir hâkim-i fa'âldir ki her bir ra'y ve tedbiri vareste-i noksan, cûy-bâr-ı adl ve dâdı daimü'l-cereyândır. Ankâ-yı himmeti, fazl ve salâhı zîr-i cenâhına almış etrafa sâye salmış, ilân-ı şevket ediyor.

Vicdan bir daire-i temyîziyedir ki cemi'-i müşkilât ona arz olunur. Nîk u bed-ef'âl orada fark ve temyîz olunur.

Vicdan bir nimet-i uzamâyı rabb-ı vedûdtur.

Vicdansız insanlar ızdırabât-ı kalbiye azabât-ı ruhaniyeden kurtulamazlar.

Hatime

Ne kadar ibârât-ı gurrâ bast ve temhid olunsa tevsîf-i şeref ve şanı müstehil olan “vicdan” için makale yazmak benim gibi erbâb-ı acz ve noksanın değil, edhem-i /(323)/ hâmesi meydan-ı hakâyık-ı edebiyatta sebk-i seyr olanlar için dahi mesâil-i müşkileden ise de meftûn-ı cemâl-i nuvâri olduğum o Nigâr-ı ulviyetin, vasf-ı ahvâl-i cemîlânesi yolunda hâmerân olmak hususundaki mütehâssıl hevesime bir türlü galip gelemedim. /(324)/

(Adet 40, s.323)

(Karahafızzade Şevket)

MÜTENEVVİA

ARZU-YI VİSÂL-MUHABBET

Arzu-yı visâlin kalb üzerine tesiri, dalgaların sahile çarpıp münkesir olmaları gibidir. Lakin muhabbet denizin mühâcemât-ı şedîdesine karşı kahramane göğüs geren bir kaya gibi bekâ-pezîr istikrârdır.

Arzu-yı visâl mürgân-ı sebk-mağzâne; muhabbet-i tabakât-ı ulviye-i hevâiyede bâlâ-pervâz bir kartala benzer. Arzu-yı visâl kademzen kainat olur olmaz şiddetli bir rüzgara girifsâr olan çiçekler gibidir; muhabbet ise hayata iştirak eden göz yaşlarına ve bunun aksi olan tebessümlere müşâbihdir. Arzu-yı visâl sâike-i mestî ile vukua gelen anı bir haz ve keyiftir; muhabbet bir kâse-i ser-şâr-ı feyzdir ki neşvesi câvidânîdir. İnsanlar arzu-yı visâl ile ser-mest olurlar. Bunların hançer-i muhabbetleri kalblerde yaralar açar. Muhabbetin yarası ebedî ise de sû-i te'sirden berîdir. Arzu-yı visâl bir nizâm ve kanuna tâbi olamaz. Muhabbet ise meş'ale-i izdivâcî kendine rehber ittihâz etmiştir. /(260)/

(Adet 32, s. 260)

(Cahit)

MÜTENEVVİA

SEVERİM

Beni girdâb-ı cehâletten kurtaran, şem'a-i saadetimi îkâd eden, hem kendimi hem de kendim kadar sevdiğim bütün insanları müstefîd etmek için beni âğûşuna alıp çalıştıran mektebi, tenvîr-i fikrime hâdim olan dersleri severim.

O koca sınıfta hükümfermâ olan, kalemlerin gayr-i mahsûs cızırtılarıyla kağıtların hafif hışıltılarından başka bir sesle ihlâl edilmeyen o derin sükunet ne kadar hoşuma gider!

Manzara-i gurûb karşısında, yeşil çimenler üzerinde dereleri kucaklayan söğüt dalları arasında aks-i mehtap ile gümüş gibi parlayan hazin, sakın deryada dolaşan beyaz bir sandal içinde, denizin emvâc-ı ahenkdârına karşı nice senelerden beri göğüs geren azametli bir kaya üzerinde bir kameriye altında elele verip tiril tiril titreyen iki sevda zedenin hâl-i sevdavilerini, mübâhasât-ı ma'sumâneelerini severim.

Onlar bu gibi manâzır-ı âliyenin hayranı olan iki sahib-i kalb-i saf, iki bî-günahtır...

Ne inkâr edeyim? O iri siyah gözleri, o sahibe-i ânî o numune-i iffeti ruhum, sa'yım, kitaplarım kadar severim! /(332)/

(Adet 41, s.332)

(Zeynelabidin Fenârî)

MÜTENEVVİA

NEVRESTE BİR MUHARRİRİN HİSSİYATI

Bir kış gecesi idi. Damların üzerinde bir buçuk karış kadar yükselik karlar, gecenin zulmeti altında latif bir manzara teşkil eyliyordu. Henüz onyedinci yaşlarında Muî'î isminde bir genç pencerenin önünde şitânın bedâ'î'ini seyr ile mütelezziz oluyordu. Aklına bir şey geldi, ayağa kalktı, çingırağı çekti. /**(329)**/ Gelen hizmetkâra sobaya biraz odun atmasını emrettikten sonra yazıhanesinin önüne oturdu. Kalem eline aldı. Hokkaya batırdı. Haline münasip bir makalecik yazmak istiyordu. Düşündü, düşündü; hiçbir şey yazamadı. Mütehevvirâne, kalem, bir tarafa fırlattı. Yazıhanenin bir köşesinde duran haftalık risâleleri mutâlaaya başladı.

-Ne güzel yazıyorlar; ne büyük muvaffakiyet!...

dedi. Tekrar kalemi eline alarak:

-Öt, öt; ben de yazacağım; hem de mümkün mertebe güzel yazmaya çalışacağım! diyerek düz beyaz bir kağıt üzerine on satır kadar yazı yazdı. Durdu. Yazdıklarını okudu; beğenmedi. Çünkü meramını iyice anlatamamıştı. O canım kâğıdı parmakları arasında buruşturarak sobaya attı. Ziyadesiyle canı sıkılmıştı. Yatmaya karar verdi. Yatağa gitmek üzere idi ki cerâid-i mevkûte yine gözüne ilişti. Tekrar sandalyeye oturdu. Sobada yanan odunların çıtırtısını dinliyordu. Kâğıdı, kalemi eline aldı. Kâğıdın orta yerine ser-levha olarak şu kelimeyi yazdı: "Bahar". Durdu. Düşünüyordu. Sonra, fevkalade bir suretle kalemi kâğıdın üzerinde gezdirmeye başladı.

Aradan bir saat kadar bir zaman geçmiş, artık yorulmuştu. Yazdıklarını okudu. Dudaklarından hafif bir tebessüm çıktı. Meramını anlatmaya muvaffak olmuştu. Kâğıdı yazıhanenin önüne koydu. Mesrûrâne, çıkmadan bir tabaka kâğıt çıkardı. Yazdığını tebyîz etti. Altına imzasını attı. Bir zarfa koyarak zarfın üzerini yazdı. Saat sekizi vurdu. Artık iyice uykusu gelmişti. Kalktı; yatağa girdi. Yorganı başına çekti. Sözde uyuyacaktı. Lakin uyku nerede?.. Muttasıl hikâyeye ile uğraşıyordu.

-Ah! Şu yazdığım hikâyeyi gelecek haftaki nüshada görürsem ne kadar memnun olacağım, ne kadar memnun olacağım; bahtiyar olacağım! diyordu.

Sabah olur olmaz uşağını çağırarak hikâyeyi (خ) idaresine gönderdi.

Perşembe günü oldu. O gece rahat bir uyku uyuyamamıştı; yarım saat kadar uyuyor; rüyasında dergide kendi yazdıklarını okuyor; hele imzasını gördükçe – sevincinden- çıldıracağı geliyordu! Uyanıyor, bir saat kadar latif hülyalarla vakit geçiriyordu.

Saat üçbuçuk olmuştu. “Nevraste muharrir” önüne oturarak dergi müvezzi’ini bekliyordu. Bir aralık canı sıkıldı. Bir gün evvelki evrâk-ı havâdisten birini mutâlaaya koyuldu. Bir ses, gözlerini dergiden iftirak ettirdi. Müvezzi, kapının önüne gelmiş:

-İkdâm, Sabah!..

diye hızlıca bir bağırdı. Mutî’î’nin darabân-ı kalbi ziyadeleşti. Elleri, ayakları titremeye başladı. Uşak kapıyı açarak odadan içeri girdi. Elinde bir deste dergi vardı. Efendisine vererek kapıdan dışarı çıktı.

Zavallı “muharrir” o birçok dergilerin içinden küçük bir dergi aldı. Hemen mündericâtına bir göz gezdirdi. Yüzünde âsâr-ı kedûrat revnemâ oldu. Artık bir daha makale filan yamayacaktı; çünkü yazdığı beğenilmiyordu.

Aradan bir hafta geçti. Yine Perşembe günü idi. “Muharrir Efendi” kitap mutâlaasıyla meşguldü. Oda kapısı açıldı. Uşak, elinde yedi sekiz tane dergi ve risâle olduğu halde içeri girdi. Efendisinin meşgul olduğunu görerek dergileri usulcacak yazıhanenin bir tarafına bırakarak odadan çıktı. Mutî’î, dergileri birer birer okudu. Kendi kendine diyordu ki:

—Ne olurdu? Benim makaleciğim de şunlar meyânında buluna idi?.. Güç hâl ile bir şey yazdık. Onu da derc etmediler!

Sıra (خ)’a geldi. Dergiyi eline aldı. Mündericâtını mutâlaaya daldı. Birden bire oturduğu yerden kalktı. Tekmîl-i a’zası titriyordu. Kalbi, göğsünü paralayacak derece şiddet gösteriyordu.

Hiç ümit etmediği halde yazdığı hikâye bu haftaki /(330)/ nüshaya derc edilmişti. Seviniyordu. Bir defa okudu; bir daha okudu. Tamam, onbir defa okudu! Her okuyuşunda başka türlü bir lezzet buluyor; imzaya bakarak bu kelimenin kendi

ismi olduğunu düşündükçe sevincinden ne yapacağını bilmiyordu. Artık ne kadar sevindi görseniz?..

Evde oturamadı. Civar kıraathanelerden birine gitti. Makalesini muhtevî derginin eydi-i mutâlaaya alındığını gördükçe tarifi gayr-i kâbil bir memnuniyet hissediyordu. /(331)/

(Adet 41, s.329–331)

(Mustafa Rauf)

MÜTENEVVİA

ZAVALLI ARKADAŞIM

Takriben bundan sekiz sene evvel mekâtibden birine devam ettiğim sırada bir refîk-i şefîk ile kardeş gibi geçinir, beraber derse çalışırdık.

Arkadaşım daha pek küçük iken validesinden yetim kalmıştı. Validelik vazife-i mukaddesesi teyzesi tarafından ifâ olunuyordu. Kendisi daîfü'l-bünye olduğu gibi gayet nazik, karşısında ağlayan bir kimse ile beraber ağlayacak kadar da merhamet ve rikkate malikti.

Mektebimizin müntehî sınıf-ı şâkirdânı idadiyene dâhil olduğumuz günden itibaren çok çalıştık. İmtihana girdik. Hüsn-ü muvaffakiyet hâsıl oldu. /(267)/

Bir buçuk ay sonra şehâdetnâmelerimizi hâmilan bir mesrûriyet-i azime ile mektep kapısından çıkıyorduk. Arkadaşım yüzünü bana dönmüş olduğu halde elimi elinin içine alarak “Kardeşim Rauf! Artık “fırkat” denilen o meş’ûm kelimedenden şikayet etmek zamanı geldi. Sen mekâtib-i âliyeden birine, ben bir diğerine giriyorum; bunun için beheme-hâl ayrılmaklığımız icap ediyor. Bir daha beraber derse çalışamayacağız; beraber müzakere edemeyeceğiz. Sade tatil günlerinde görüşebileceğiz ki o da haftada bir günden ziyade değildir.” diyordu.

Bunun üzerine tahammüllükdâz bir resm-i veda icrâsıyla tatil günleri görüşebileceğimize dair söz verdikten, her ikimiz de gözlerimizi serşin-i fırkat ile tertip eyledikten sonra yekdiğerimizden ayrıldık

∴

Aradan üç sene geçmişti ki arkadaşım bulunduğu mütebeddin şehâdetnâme (mektepten şehâdetnâme) olarak aklâmdan birine, ben de hem kaleme, hem de bir mektebe devam ediyordum.

Bir gün külliye-i ahzândan dışarı çıkarken elime bir tezkere verdiler. Açtım. Şu kelimeler gözüme ilişti:

“Mirim!

Epeyce bir zamandan beri gırtlak veremine düçâr olarak esîr-firâş bulunan teyzem yani validem dün gece saat beş raddelerinde vefat ettiğinden malumât olmak üzere tezkere taktim kılındı. Bâkî uhuvvet!” Vefakârınız.

∴

Tezkereyi okuyunca “Zavallı Arkadaşım!” demekten kendimi men edemedim. İşte bu günden itibaren bedbaht refîkimin daima mütebessim görünen yüzü mübeddel-i hüzn ve keder oldu; ince bir öksürük biçareyi rahatsız ediyordu. Beraber bulundukça daima kendisini teselli ederdim. Ne fayda ki çehre-i gül-gûnunun sararmaya başladığını kemâl-i teessüfle gördüm. Öksürükten şikâyet ettikçe merak edecek hiçbir şey olmadığını, tütün içmemesini, daima şen ve şâtır bulunmasını söyledim.

Benim bu teselli-âmîz sözlerime karşı mağmûm gözlerini gözlerime dikerek bir takım müphem şeyler söyler ve bununla “Bende bir illet var ki şifası mutlaka mevte muhtaçtır.” demek istediği anlaşılırdı. Zavallı arkadaşım!

Zaafı bir derece ilerledi ki artık yürüyemez oldu. Öksürük de buna  olarak biçareyi hiç uyutmuyordu.

Kendi arzusu üzerine Beyoğlu hastanelerinden birine yatırıldı. Olunan muayenede hastalığının “verem” olduğu meydana çıktı. Bol bol ilaç veriyorlardı. Bu sebepten zayıflıyordu. Yirmi beş gün sonra tekrar eve getirildi.

Zavallı! Artık ilaç içmekten usanmıştı. Bir gün yanına girdiğim zaman artık sesi kısılmış, yatağın içinde kaybolacak derece zayıflamıştı; mamafih lakırdı etmeye çalışıyordu.

Lakin hemen her kelime arasında birkaç defa öksürüyordu. Elinde tutmakta olduğu beyaz keten mendili kırmızı lekelerle telvîs ediyordu. Zavallı arkadaşım!

∴

Kânûn-ı sâninin ilkbaharı andıran bir Pazar günü idi, Eyup Sultan’ın üst tarafında bulunan “Kırk Merdiven” Mezarlığında sürülerin arasında bir cemaat-ı keşîre görülüyordu. Âh!... On sekiz yaşında bir genç, bir civan defnolunuyordu! Zavallı arkadaşım! /(268)/

MÜTENEVVİA

ZAVALLI ARKADAŞIMIN KABRİNİ ZİYARET

Mevsim bahardı. Bir sevk-i tabîi beni Eyup Sultan’a doğru götürüyordu.

Tam Eyup Çarşısı’na kadar gitmişim. Durdum. Ne tarafa gideceğimi düşündüm. Bence meçhul bir sadâ “Kırk Merdivene! Kırk Merdivene!” diyordu. Ne çare! Yokuştan yukarı çıktım. Kabristana girerek bir sed üzerinde taze bir mezarın yanında ağlamaya başladım. Evet, hem de hıçkırığa hıçkırığa ağlıyordum. Acaba ne için ağlıyordum?...

Mektepte iken yek-diğerimize sual îrâd eylediğimiz, imtihana girerken kapının önünde tir tir titrediğimiz, “Ah! Şu imtihanı bir atlatsak!...” dediğimiz, gülzârı andıran mektebimizin bahçesinde beraberce peynir ekmek yediğimiz demler hatırıma geldi. Kendimi tutamayarak “Kardaşım!” diye avazım çıktığı kadar bağırmaya başladım. Evet; zîr-i türâbda bulunan o zavallı arkadaşşıma hitap ediyordum. Cevap verdi mi? Nerede?....

Yarım saat kadar ağlamışım; gözlerim şişmiş, kan çanağına dönmüş olduğu halde kabrin üzerine bakıyordum.

Hastalığı esnada bir gün evine gitmiştim. Sokak kapısından içeri girdikten sonra arkadaşşımın hangi odada yattığını sordum. Yanıma terfîk edilen küçük bir çocuk ile on ayak kadar taş bir merdivenden çıkarak bir sofaya girdik. Çocuk dört adım ileri gittikten sonra durarak sol tarafta bulunan oda kapılarından birini gösterdi. Ve – İşte burada!- dedi; oradan savuştu.

Uslucacık kapının tokmağını çevirdim. Etrafa bir göz gezdirdim. Sol tarafta, küçük bir dolabın arkasında bir yatak gördüm; lakin içinde kimse yoktu. Bir adım daha attım, yatağın bir ucunda duvara dayanmış bir sırr-ı nahîf manzûrum oldu. Gözler çukura batmış, kemikler bilakis meydana çıkmış, elhâsıl âdeta bir kadîde benzemişti. Biraz evvel içinde kimse olmadığını zannettiğim yatağın içinde biçare arkadaşşım yatıyormuş. Beş dakika kadar yanında oturdum. Biraz konuştuk.

İşte o manzara gözümün önüne geldi. Artık orada durmayarak ağlaya ağlaya avdet ettim. /(316)/

(Adet 39, s. 316)

(Mustafa Rauf)

MÜTENEVVİA

HÂLÂ DÜŞÜNÜYORUM

Güneşin son eşi'ası dağların, tepelerin, yüksek ağaçların zirvelerini yaldızladığı sırada bir ye's-i derûnî beni kütüphanemden çekilmeye mecbur etti.

Bu ana kadar mutâlaadan bıkmış usanmış değildim; fakat bu defa kalbimi tazyîk eden nâğihânî ızdırabâtı teskin için iltizam eylediğim mutâlaât-ı amîkadan gözlerim kararmış, zihnim ziyadesiyle yorulmuştu.

Bilâ-ihhtiyar bellemek, boynumun mütemadiyen bir vaziyette kalmesinden vücudumda hâsıl olan bir sızı ile beraber bir iç sıkıntısı bana gezinmek ihtiyacını hissettirdi.

Münferiden edilecek gezintilerle müsterih olamıyordum. İki üç günden beri pençe-i dehşetnân ecel altında incimâd eden, hatıralarda yalnız bir hayal bırakıp giden vücudu düşünüyordum. Ah, pek bîgâne kalmıştım. Evvelce nereye gideceğimi tayin etmeden mütefekkirâne kendimi kapıdan dışarı attım.

Bir sevk-i tabîi beni haberim olmaksızın bir mahalle sürükleyip götürüyordu. Ayaklarımın patırtısını duyduğum bir mahall-i tenhâyîde bir tarafa meyleden başımı doğrulttum.

Etrafa hazînâne nazarlar fırlattım. Esn-i nesîm rûh-ı fezâ ile ihtizâz eden cesîm ağaçların semaya yükselen hafif uğultuları, yek-diğerini selamlıyor gibi başlarını sağa sola meylettiren çimen ve çiçeklerin dalgalanmaları ruhumu tatyîb ve teskîn ediyordu. Her taraftan intişar eden bûy-ı uhrevî derûnumda hissiyat-ı ruhaniye uyandırıyor. Birkaç adım ilerledikten sonra karşımda amûdî beyaz taş sütunları heybetle nazarıma çarptı.

Bunlar nişâne-i mevti gösteren mezar taşlarıydı. Üzerlerinden güneşin alaca koyu muhteşiz renkleri çekile çekile ömr-i beşerin sürat-i zevâline işaret ederek dehşet-âlûd bir manzara irâe ediyordu. İşte güneş burada cihana muvakkaten elveda ederek ihtifa etmekte olduğu gibi kardeşimden aziz arkadaşım da bu yerde kendisini son bir cana ebediyen veda ederek topraklar altında iğtirâb etmiştir.

O, şimdi âlem-i maneviyatta mesudâne seyeran, arkadaşının da âlem-i fânide amaçgâh sihâm-ı ekdâr olduğunu ihtimalki temaşa ediyor.

Ah! Ona acırım; ağlarım; pek genç gitti! /(372)/

(Adet 46, s.372)

(Manastırlı Salim)

KISM-I EDEBÎ

SUBH-I SAÂDET

Geçen sabah urûk ve a'sâbıma tesir ile bir hayat-ı câvidânı bahşeden latif, tatlı, ulvi bir sesle uykudan uyandım. Bir halde ki bu tayakkuz ve intibâh ile bir dakika yatakta durmak mümkün olamadı. Hemen pencerenin önüne koştum. Oh, gönlüm ne ferah! Sanki bütün ezvâk-ı âlem gönlüme girmiş de envâr içinde raksediyor!

Dinliyordum. Ezan okunuyor, "Lailahe İllallah.." terkiib-i celîli âfâk-ı münevvere içinde temevvücyâb şân-ı kudsiyyet oluyordu.

Bütün iz'ânımla bütün imanımla dinlediğim bu sadâ-yı âsumânı, bu aheng-i Tevhid, bu ezan-ı Muhammedî insaniyetle İslâmiyeti lafz ile mani gibi ikisi bir hükmünde olan iki kelimeyi tefsir ediyor.

Dinliyordum. Ezan okunup bittiği halde mana-yı meserret âveri şafağın levninden, baharın ziynetinden, nesîmin nezaketinden, çiçeklerin bûyundan, semanın rûyundan, âfitâbın zıyasından, mehtabın hüsnünden masnû' bir küpe gibi kulağımda kalmıştı.

Bu ruhânı, lâhûtî ziynete sâye-i âtıfet ve inâyetinde mazhar olduğum habîb-i kibriyâya elimden geldiği kadar arz-ı ihlas eylemek istedim. Zevk-i rıkkıyyetim beni o derece ihâta etti ki acz ve cehalet mulâhazası zihnimde kendine bir yer bulamadı. Hazret-i Fuzulî'nin hayran-ı ulviyeti olduğum bir mısrasını alarak ber-vech-i âtî yazmaya başladım:

İltifât ibrâz edip ey mefhar-ı devrân sana

Nezdine davetle ikrâm eyledi Yezdân sana

Hâk-ı pây oldu efendim çarh-nûr-ı efşân sana

"Hâki indi gökten istikbâl için Kur'an sana"

&

Enbiyâ ervâhını gördü semâda rûz u şeb

Ru'yet-i dîdârını etmekte haktan taleb

Debdebeyle, nûr-ı kudsiyetle ey âlî-i neseb
 “Hâkî indi gökten istikbâl için Kur’an sana”

&

Celb ü cezb etmiş de aşk zül-celâli fitrâtın
 Cezbedâr etmez mi sükkân-ı semâyı hasretin
 Oldu Allah’ın kelâmı ruh-nemâ-yı devletin
 “Hâkî indi gökten istikbâl için Kur’an sana”

&

Erdi Mirac-ı Şerîfin tâ harîm-i izzete
 Tâkati yetmezdi Cibril’in bu rutbe-i Rifate
 Nezd-i zât-ı kibriyâda bak şu makbûliyet
 “Hâkî indi gökten istikbâl için Kur’an sana” /**(229)**/

&

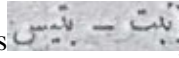
Arş u ferşî zât ki ihdâ edip rabb-ı ecel
 Kuvvet ve kudretle tezyîn etti onu fi’l-ezel
 Vakt-i ihsânı gelince ey nebî bî-bedel
 “Hâkî indi gökten istikbâl için Kur’an sana” /**(230)**/

VII. AKTÜEL HABER İLE İLGİLİ METİNLER

MÜTENEVVİA

PICKPOCKET YAHUT LONDRA YANKESİCİLERİ

“Pickpocket” İngilizce yankesici demektir. Londra’da bu nevi sâriklerin add ve hesabı yoktur denilse mübalağadan ârîdir. /(402)/ Sanatlarındaki maharet ise dünyanın hiçbir memleketi sâriklerinde görülmemiş olduğundan Londra “pickpocket”leri pek meşhurdur. İnsan bunların elinden yakasını kurtarmak mümkün değildir. Londra’da bulunup da üzerinden bir şey kaptırmamak kabil midir? Hatta şu aralık sayfın hulûlu “pickpocket”lerin kemâl-i iştîyâk ile intizâr etmekte oldukları mevsim olduğundan bu müddet zarfında ne aşırabilirlerse kışın onunla taayyüş ederler; zira zaman-ı şitâ bunlar için menhûs bir vakit addedilir.

Londra’da neşrolunan (nöbet-betis ) namındaki haftalık risale muharrirlerinden biri “pickpocket”lerin yazın ne kadar eşya çalıp çarptıkları merakına düşerek şu merakını def etmek maksadıyla geçenlerde yankesicilerden birini bulup kendisinden bu babda malumât talep eder.

İstihşâl eylediği malumât üzerine “pickpocket”lerin öyle zannedildiği kadar değil yalnız karın doyuracak kadar para kazanmakta olduklarına, binaen-aleyh şu sanatın dâ’î-i mehâlik olmaktan başka hiçbir semeresi olmadığına kanaat hasıl etmiştir.

Muharririn isticvâb ettiği sâriklerden biri demiş ki:

“Sâlik olduğumuz tarîk-i sanattan pek çok menâfi’ istihşâl edildiği zannı o kadar beyhudedir ki bunu şimdi izah ederim. Bir “pickpocket” yalnız karnını doyuruyor, fakat yaşayamıyor.

Bizim için kış pek müthiştir. Eller soğuktan donar, çalışmak mümkün olmaz. Geçen sene ben bizzat böyle bir mevsimde oturduğum odanın kirasını tedarik edinceye kadar bin müşkilât çektim. Arada sırada istikrâz etmekte olduğum murâbahacı bana bu defa da para vermeseydi açlıktan telef olacaktım! Murâbahacının verdiği para ise bizlere pahalıya oturuyor; bu sınıf insanlar kadar büyük hayırsız tasavvur edilmez. Murâbahacılık, sanatımızdan daha aşağı bir meslektir.

Ah! Ne çare, bir kere şu sanata sülûk ettik! Çalıp çırpımayıp da ne yapmalı!

Bazı şık adamlar sahte mücevherât takınırlar. “Pickpocket”lerin gözleri fırıldak gibi döner. Fakat şu sahte müzeyyinât neden sonra anlaşılır. Müsekkirât isti’mâl etmekle meşgul bir adam yine haftalarca yürüdü. Kendisini her gün takip ederdim. Gayet şık ve süslü gezerdi. Bir gün akşamüzeri bu cennetlimanı () sarhoş olduğu halde تنها bir sokakta yakaladım. Boyun bağına takmış olduğu muşa'sa' bir iğneyi güçlkle aşırıdım. Haftalarca nazar-ı dikkatimi celbetmiş olan ve kıymetine paha biçmekte zihnimi durduran o iğne kaç para etse beğenirsiniz? İki şilin! Her ne ise, mevsim kış olup çarpıp çırılacak kimse de olmadığından iki şilin ile bir hafta günümüzü geçirdik.

Diğer cihetten bizi de çalıp çırpanlar vardır. “Deveden büyük fil var” darb-ı meseli şu sözümü ispat eder. Bir gün beş yüz frank kıymetinde bir saat çaldım. On dakika sonra benden çaldılar! Yine günlerden bir gün gayet kıymetdâr bir altın saat aşırımakta iken benden gözü açık birisine kaptırdım! Bazen para çantaları aşırırsınız; içini açtığımızda birkaç kuruştan başka bir şey bulamayız. Görüyorsunuz ya. Herkes bizlerin şu sanattan küllî istifade etmekte olduğumuza kanaat hâsıl ederler ise de yanlış fikirde bulunurlar.

Yüzümüzü güldüren omnibusa ile tramvay arabalarıdır. Burada çalıp çırpma yoktur.

Mesela tramvaya binip giderken biri acele ile çıkar; ya şemsiyesini, bastonunu, yahut paketini, paltosunu unuttur; derhal kemâl-i maharetle onu aşırırsınız. İşte bu iki yerde günde sekiz on frank kadar bir istifademiz vukubulur.

Eğer şu istifade ile geçirmekte olduğumuz tehlikeler mukayese edilecek olursa uzman “pickpocket”lerin ne gibi bir hayat-ı sefilâne sürmekte oldukları anlaşılır ki bu da mahzâ karın tokluğuna müstenid bir sanat –ı mekrûhedir.”

∴

Muharririn isticvâb ettiği yankesicinin hikâye-i hâl ve sanatı muvâfık-ı sıhhat olup olmadığı kestirilemez ise de bazı cihetlerce sıhhat kavline itimat olunur; zira kışın herkes sımsıkı üzerini örter. Umumi mahallerde dolaşmaz. Hanesinden işinin

başına gider gelir ve nadiren /(403)/ tramvaylara biner. Yazın ise tabiidir ki keşt ü güzâr etmek, bahçelere gidip hava almak zaruri olduğundan ya tramvaya veya omnibusa râkib olur ve bu suretle bir “pickpocket”nin hedef-i sanatı olarak bir şeyi çaldırır. Londra yankesicileri maharette şöhret kazanmış olduklarından onlar için güçlük adîmü’l-imbkândır. /(404)/

(Adet 50, s. 402–404)

(Mehmet Tevfik)

VIII. DİL BİLGİSİ VE İMLÂ İLE İLGİLİ METİNLER

MÜTENEVVİA

ÖTEBERİ

Bir tezkireden müstahrec fıkradır. “Ma’lûm maarif-mendâneleridir ki (usûl) Arapça ve (asl) kelimesinin cem’idir. Fakat biz onu “kaide” manasına ve zâhiren müfret olarak kullanmaktayız. Müfret nazarıyla bakıldıkta müzekker gibi telakki edileceğinden mesela zikri sebkât eden bir kaideden bahsederken “usûl-u mezkûr” dememiz lazım gelir. Hâlbuki hakikate bakılırsa bu kelime cem’ olmak münasebetiyle sıfatı müennes itibar edilerek “usûl-u mezkûre” dememiz iktiza ediyor. Bu iki suretten hangisinin karîn-i savab olduğunun **Hazine-i Fünûn**’a derciyle hem bendenizin hem bu hususta benim fikrimde bulunanların tashîh-i fikr eylemesine medâr olacak izâhâtın i’tâ buyurulmasını rica ederim.

&

Muallim Naci merhum “Lügat”inde bu kelime hakkında şöyle diyor:

“Usûl.- Asl’ın cem’i. Usûl ve furû’ ş sûret, minvâl, tarîk, biri birine merbût şeylerin nizamı, kaidesi. Bu manada müfret hükmündedir. Her halde sıfatı müennes olarak getirilir: usûl-ı ma’lûme.”

Geçende şifahen arz edilmiş olduğu ve te’yîden li’l-müdde’î Naci merhumun Lügat’inden alarak şuraya derc olunan fıkradaki “her halde” kaydından da istidlâl olunacağı vech ile bu kelime müfret olarak isti’mâl edildiği takdirde dahi sıfatı yine müennes getirilir. Aslen cem’ olan bir kelimenin –yerine göre- müfret makamında isti’mâli ise üdebâ-yı Osmaniye’nin cümle-i tasarrufâtındandır. Evlat, a’za kelimeleri de böyledir. Fakat, bunların mana-yı müfretleriyle beraber terkîb-i Farisî suretinde isti’mâl ve sıfatlarının te’nîs edildiği görülmemiştir. Yani, “şu çocuk, evlad-ı maneviyemdir”, yahut “filan zat, a’za-i daimedir” denilmeyerek edat-ı teb’îz olan (dan) ile yazılmıştır. (Husus) kelimesini (usûl)e kıyas etmek yanlış olur. Bu kelime aslen müfrettir ki cem’i (husûsât)dır ve mevsûf vâki oldukda sıfatı bi’t-tab’i müzekker yazılır: Husûs-ı mezkûr, husûs-ı mebhûs.” /**(329)**/

(Adet 41, s.329)

(Abdülgânî Senî [YURDMAN])

MÜTENEVVİA

İZMİR'DE TAB OLUNAN AHENK DERGİSİ'NDE (M. B.) İMZASIYLA İSTANBUL'DAN YAZILIP GÖNDERİLMİŞ OLAN BİR MEKTUP

İzmir'de tab olunan Ahenk Dergisi'nde (M. B.) imzasıyla İstanbul'dan yazılıp gönderilmiş olmak üzere şöyle bir mektup okuduk:

“İkdam” Dergisi'nin bazı nüshalarında sırf Türkçe kelimât ile yazılmış iki makale neşredilmişti. Hatta bunlar arasında Vakanüvis Semahatlü Latifi Efendi Hazretleri'nin bu yolda bir mektubu neşrolundu.

Fil-hakika Türk lisanı Arabî ve Farisî kelimât ve tertibât ile bir derece ağılâk olunmuş ve bir mertebe tabîi halinden çıkarılmıştır ki yazılan eserler Türkçenin garı hiç bilmediğimiz bir lisan ile kaleme alınmış zannolunur ve şu hâle göre lisanın tabîi hâline ircâi yolunda bir ıslaha şiddetle muhtaç olduğu insafı olanlar nazarında derhal teslim edilir. Ancak bu ıslah ne yolda olmalıdır? Arabî'den Farisî'den aldığımız kelimeleri, tabirleri külliye terk mi edelim? Yoksa bu derece ifrâta gitmeyerek daha mu'tedil bir suret bulmaya mı çalışalım? Buraları bahis ve munâzaraya şayan görünür:

Malumdur ki Türkçe nâkıs bir lisandır. Birçok makâsıdı, hususiyle bir hayli hissî ve fikrî şeyleri ifade edecek Türkî kelime bulmakta müşkilâta, belki teazzüre düçâr olmamak kabil olamaz. Şu halde Farisî ve Arabî kelimelerden külliye istiğnâ edersek makâsid ve efkârımızdan bir haylisini terk etmeye mecbur oluruz; bu ise terakkîyi değil, tedannîyi icap eder.

Haydi farz edelim ki eski Türkçemiz layıkıyla tetkik olunarak her fikrimizi ifade edecek kelimeler şimdi kullanmakta olduğumuz Arabî ve Farisî kelimelerden ziyade me'nûs ve manaları herkesçe malum mudur? Ne mümkün! Mesela, zannetmem ki hiçbir Türk Türkçe olan “toplul” kelimesine Arabî olan “defter” kelimesi kadar me'nûs olsun. Yine mesela “bir evin sahibi” diyecek yerde “evin asî” desek sanmam ki bunu herkes diğerdinden ziyade anlayabilsin.

Şimdi müsta'mel olan kelimât-ı lisanımıza öyle bir suretle dâhil olmuştur ki herkes o kelimeleri tamamıyla anlamış ve istinâs etmiştir. Türkçe kelimelerle terkipte tamamıyla mümtezicidir. Bunların terki halinde ise bil-ade ispat olunduğu gibi bir

fayda hâsıl olamadıktan başka “buyruk” gibi “evs” gibi, “es” gibi elfâz ile bilâ-sebep lisanın ahengi bozulmuş olmaz mı?

Peki, öyle ise kâmûsta, burhânda tesadûf ettiğimiz her kelimeyi sellemehü’-selâm kullanalım ve eserlerimizi kimsenin anlayamayacağı bir takım ifadelerle muamma haline mi getirelim? Hayır! Bu da değil; yazı fikir anlatmak için yazılır; bu cihetle herkesin bilmediği kelimeleri, tabirleri lûgat kitaplarından alarak eserlerimize doldurmak ve yazdığımız şeyleri karartısından ürkülecek bir hâle getirmek hiçbir vakitte tecvîz olunmaz. Ancak daima kullandığımız, manasını tamamıyla bildiğimiz me’nûs kelimeleri mücerred Arabîdir, Farisîdir diye atmak da ber-vech ile doğru olamaz ve onların yerini almak için daha muvâfık bir kelime, bir tabir bulunamaz.

/(378)/

Bu halde lisanın ıslaha şayan olan neresidir?

Farisî ve Arabî terkipler, kaideler.

İşte lisanı ıslah için dikkat olunacak en mühim nokta fikrimce burasıdır.

Eğer biz lisanımızdan Arabî, Farisî terkipleri, kaideleri kâmilten çıkarmaya muvaffak olabilirsen velinimet bî-müntemiz Padişahımız Efendimiz Hazretlerinin açtıkları şu terakki devrinde bir büyük adım daha atmış oluruz. Zira bunlar lisanı ağılâk etmekle beraber efkârı da tabîi olan safvetinden mahrumediyor. Fikrimi biraz izah edeyim:

İnsan bir kelimenin –gerek ecnebi olsun gerek mâdezâd bulunsun- bir kere manasını anladı mı her ne vakit istese derhal medlûluna istikâl etmekte hiç müşkilât görmez; ancak ecnebi bir terkibi tamamıyla bilse ve hatta kendi de kelimeleri o yolda terkibe muktedir olsa yine işitiverince derhal kabul ile manasına intikal edemez. Hiçbir Türk tasavvur edemem ki mesela “letâfet saçıcı baharın âsârını temaşa ile münbesit oldum” mefhûmuna da o suretle intikâl edebilsin. Hele eser biraz muğlâkça da yazılır ve seci’ ve kafiye belasıyla izafetler biri biri ardına dizilirse bir ders mutâlâa eder gibi terkipleri hâl ve taharrî ile uğraşmadıkça bir muannî anlamak kâbil olmaz ve ifadenin tumturâkı içinde ser-gerdân olan fikr-i manasına anlamadığı bir çok terkipleri, ifadeleri hiç itiraz etmeksizin okur ve kabul eder; hatta bazı yerde kendisi de kullanır. Hâlbuki o bî-çare kullandığı terkinin, ibarenin mefhûmunu

tamamıyla düşünse ihtimal ki isti'mâline asla haz vermez. Bu fikri tamamıyla anlamak için muğlak yazılmış kitaplarımızdan birkaç sahifeyi, hatta kelimâtına dokunmaksızın, yalnız terkiplerini değiştirmek suretiyle Türkçeleştirmek kifayet eder.

Acaba bu suretin kabulü halinde lisanımızın intizâmına, letâfetine, vüs'atine hâlel gelir mi? Fikrimce asla gelmez. Fil-hakika yazacağımız şeyler ifadece şimdiki kadar tumturâklı olmaz; fakat manaca daha tabîi, daha metîn, daha rengîn olur.

Bu müdde'âyı ispat için en güzel tarîk, en güzel ve manası dersset ve tabî-i edebî âsârımızdan bir parçayı bu dediğim suretle tekrar yazarak tecrübe etmektir; fil-hakika bu tecrübede bir çok sözlere tesadüf olunur ki yalnız terkiplerini Türkçeleştirmek ile ifadesi kâbil olmaz, olsa da evvelki letâfet bulunamaz. Ancak bir kere bu suret-i kabul olsun öyle Türkçe terkibât ile tercümesi kâbil olamayacak tabirlerin yerine kudret-i eshâb-ı sarf-ı Türkî terkibât ile yeniden öyle ifadeler, tabirler icat ederler ki evvelkine bin kat faik görülür. Bunda düşünülecek yalnız bir cihet kalır ki o da şiirimizin hâlihazırıyla bekâsındaki müşkilâtı; zira şimdi parmak hesabıyla yapılan şiirlerde ecnebî terkipler ne kadar soğuk düşüyorsa ecnebî terkiplerin terakkî halinde yazılacak ibarelerde şimdiki evzân içinde o mertebe-i bârid görünür; fakat lisanın bu kadar azim bir faydasına karşı yalnız şiirce görülecek bir mahzur-ı müdafa makamında zikredilemez. Hususiyle üdebâmız buna da bir çare bulmakta aciz kalmazlar; bulunacak çare yani parmak hesabına müracaat meydanda duruyor.

Üdebâmız bu ihtiyacı hayli zaman evvel görerek lisanı sadeleştirmeye başlamışlar ise de henüz terakkîlerini derece-i matlûbeye getiremediler. Ancak sevgili Padişahımız Efendimiz Hazretleri'nin sâye-i hümayûn-ı malûkânelerinde şu az zaman içinde edebiyatça dahi hâsıl edilen terakkînin azimetine nazaran kariben lisanın muhtaç olduğu ciddi ıslahâta tamamıyla muzahher olacağını kim ümit etmez.

“-Bu babda biz de bazı mulâhatâtımız vardır ki karîben yazarız.” /**(379)**/

KISM-I FENNÎ

ÂSÂR-I FENNÎYEYE MÜNÂSİP ÜSLÛB-I İFADE

—1—

Erbâbına malum olduğu üzere ifade-i merâm için esâlib-i mahsûsa vardır. Bir ifadeyi –mana-yı maksûdun derece ve tahammülüne, muktezâ-yı hâl ve makama göre –hangi üslûp ile eda etmek münasip olacağını “zevk-i selîm” denilen kuvve-i mümeyyize tayin eder. Ancak herkes bu hâssa-i celîleden vâyedâr olamayacağından üstâdân-ı edeb sâir havâss-ı kelâma esâlib beyanı dahi ilhâk ve ta’rifât ve izahat-ı lazimesiyli kavâid-i edebiye meyânına idhâl etmişlerdir.

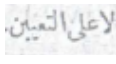
İşte şu ta’rifât ve izahat bize gösteriyor ki âsâr-ı fennîye için münasip olan üslûb-ı ifade “üslûb-ı sâde”dir.

Filhakika âsâr-ı fennîyeden matlûb ve muntazar olan belağat-ı kelim değil, faide-i mühime-i ilmiyeden ibaret olduğuna ve üslûb-ı sâde ise sanâyi’-i lafziye ve maneviyeden ârî olmakla beraber tabîilik, selâset, vuzûh gibi muhassinât-ı adîdeyi cami’ bulunduğu nazaran bir ifade bununla eda edildiği taktirde kârî ve müstemiin zihni yalnız bir noktaya munhasır kalacağından husûl-ü matlabı teshîl ve temin edecek yegane bir vasıta sade üslûb-ı ifadedir.

Âsâr-ı fennîyenin mustalah yazılmakta olması zannımızca “en makbul tarz-ı kitâbet-i ıstılâh-perdâzlıktır” zeamından ileri gelmektedir. Eğer bir kere üslûb-ı sadenin muhassinâtı ve bilhassa âsâr-ı fennîye için lüzumu layık olduğu derecede takdir edilmekle beraber o kitapları, o makaleleri havâstan ziyade avâmın okuyacağı nazar-ı mulâhazaya alınacak olsa hiç şüphe yoktur ki bunların mümkün olduğu kadar sade yazılmasına gayret ve himmet olunurdu.

Bugün bir çoğumuz Fransızca, İngilizce, Almanca gibi akvâm-ı müterakkiye lisanlarından birine az çok aşınayız. O lisanlarda herhangi fenne müteallık olursa olsun yazılmış bir kitabı, bir makaleyi eğer fenne intisâbımız varsa bilâ-müşkilât, yoksa ıstılâhat-ı mahsûsa için lügate bil-mürâcaa tamamıyla anlıyoruz. Zira bunlar umumen herkesin anlayacağı bir surette **/(279)/** sade yazılmıştır. Bu sadelik sayesinde ki vaktiyle hiçbir fen görmemiş bir adam sonradan merak ettiği halde kendi kendine mütalaa ve tettebbu’ ile istediği fennin nazariyatını pek’ala ele

getirebiliyor. Hatta ser-âmedân muharrişin-i Osmaniye'den birkaç zat en mükemmel tahsil görenler derecesindeki malumât-ı ilmiye ve fennîyelerini ancak bu yolda sa'y ile iktisâb eylemişlerdir ki zaten lisan öğrenmekten gaye-i maksûd dahi budur.

Bizim lisanımızda da bu istidâd yok değil, vardır; hem de zannedildiğinden ziyade vardır. Lakin ne çare ki vaktiyle ittisa' ve inbisâtına himmet edilmediğinden şimdiki derecesinde kalmıştır. Maahazâ şimdiki derecesi ile de husûl-ü maksada yani sade ifade ile istifade-i umûmiyeye hizmet mümkündür. Nitekim Ahmet Mithat Efendi ve Sami Bey Efendi Hazarâtıyla Salih Zeki Bey Efendi bir dereceye kadar muvaffak olmuşlardır. Her birinin âsâr-ı münteşiresi eydi-i ihtirâmda dair olmakla misal irâdına lüzum yoksa da fayda zâide mülâhazasıyla müşârün-ileyhimden Mithat Efendi Hazretleri'nin bu yolda yazılmış eserlerinden –Lâ 'ala't-ta'yîn  - bir küçük parçayı derc eyledik:

&

Nasırları tedavi hakkında.- Nasırları tedavi hususunda isti'câl etmemeli; pek ehemmiyetli ve mu'tedil davranmalıdır. Bu tedavinin de esası banyodur. Gerek tuzlu gerek safî su ile banyo etmek için suyu ayak dayanacak kadar ısıtılmalı. Hatta ayaklar su içinde bir müddet kalacaklarından su dahi soğuyacağı cihetle bir yandan sıcak su getirip hararetini tecdîd etmeli. Safî su ile banyo edildiği zaman hâlis Girit sabunu su içinde köpürtülerek nasır mahalleri oğuşturulursa nasırları yumuşatmak, kabartmak için nef'î pek ziyadedir. Banyo içinde nasırlar güzelce kabardıktan sonra ayaklar çıkarılıp bir çakı ile nasırların üstünü kazımaya başlamalı. Ama dikkat buyurulsun ki “kesmeye” başlanmasını tavsiye etmiyoruz, kazımaya başlanmasını tavsiye ediyoruz. Kazımak ameliyatını o surette icrâya dikkat etmelidir ki bu ameliyattan hiçbir veca' ve elem his olunmamalıdır. Çakının temas ve deliğinden azıcık ağrı his olunduğu anda ameliyatı bırakmalıdır.

Bu ameliyat ile nasır üzerinden pul pul, yahut talaş talaş deri parçaları kalkar. Ba'dehu hâlis ladini ateşte yumuşatarak kalınca kağıt kadar incelttikten sonra nasırların üzerine örtmeli ve onların dahi üzerlerine birer sigara kağıdı koyarak çorapları ve dışarı çıkmak lazım ise potinleri giymeli. Her yirmidört saatte bir kere bu ameliyat tekrar olunursa bir hafta zarfında nasırdan eser kalmaz. Hatta daha ilk

günü, ameliyatın hüsn-i tesiri ile, insan rahatça yürümeye muvaffak olur. İlk ameliyatın icrasından sonra ikincisi icrâ olunacağı zaman evvela yine çakı ile nasır üzerine yapışmış olan ladini kazıyıp çıkararak banyoyu ondan sonra icrâ etmelidir. Tuzlu banyodan sonra nasırlar üzerine yalnız “gliserin” sürmek dahi bunları yumuşak tutarak evcağı teskine hizmet eylerse de balıkyağı indifâini mûcip olamaz.”

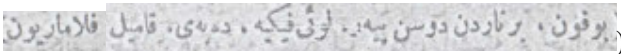
&

İşte âsâr-ı fennîyeye layık ve bâhusus bu yolda tevzîh ve tarif-i ameliyat için en muvâfık ifade budur. Telif ve tahrîr ile iştigâl eden sair erbâb-ı fen dahi bu tarzda ifadeye sarf-ı himmet eyleseler mutâlaaları hakikaten mûcib-i istifâde olur eserlere malik olmakla iftiharımız tezâyüd ederdi.

Elhasıl –başka bir makalede dahi dediğimiz vech ile - temeddün terakkî-i maarîf ile, maarif-i lisan ile, lisanda tabîliği, fesâhati muhafaza edilerek umumileştirmekle kâim olduğundan burası erbâb-ı maarifçe nazar-ı dikkate alınmak lazım gelir. /(280)/

—2—

“Üslûb-ı ifade” terkindeki “sade” tabirinden bunu âdî bir şey olduğu anlaşılmamalıdır. Bu üslûbun o suretle tesmiyesi –arz olunduğu üzere- mahzâ sanayi’-i lafziye ve maneviyeden müstağni olmasına mebnîdir. Yoksa tabiat-ı lisana en ziyade muvâfık olmak ve bununla beraber bazen –yine tabîi olan- sanayi’-i bedî’aya dahi ihtivâyâ kâbil bulunmak hasebiyle makbûliyetçe esâlib-i sairenin mâdûnunda değildir. Bâhusus “sehl-i mümteni” denilen derecesi –ki en büyük ziyneti külfetsiz ve gayet tabîi ve revân olmaktadır- zevk-i âşiyânân edebe göre /(294)/ cezb-i kulûb etmekte üslûb-ı müzeyyene, belki üslûb-ı âliye salâhuvân rüchân olsa sezâdır.

Vakia ne bunun ne de esâlib-i sairenin mevzu-ı bahsimiz olan âsâr-ı fennîye ile münasebeti yoksa da ulûm-ı hikemiye ve tabîiye ebhâsından bazılarının, alelhusus bedâyi-i hadisât-ı tabîyenin üslûb-ı müzeyyen ile beyanı mümkün ve hatta müstahsendir. Nitekim Bufon, Bernardın Davsın Piyer, Lui Fikiye, Debey, Camille Flammarion () gibi zûl-cenâheyn

yani hem hekim hem edib olan zevatın ve onlara takliden Mithat Efendi Hazretleri'nin bir çok âsârı bu yolda yazılmış şeylerdendir ki insan okumakla lezzetlerine doyamaz.

Ama bize göre bunda husûl-ü muvaffakiyet için evvela bahis olunacak şeyin buna mütehammil olup olmamasına, saniyen “ta’lim” veya “tavsîf” maksatlarından hangisine yani ders için mi, yoksa mücerred şairane bir tarif olmak üzere mi yazılacağına, salisen “tezyinât-ı lafziye ve maneviye öyle bir ibarede bir çok Arabî Farisî kelimât ve terkebât ile gayr-i tabîi seciler ve hâyîde ve hilâf-ı zevk-i selim teşbihât bulundurmaktan ibaret zannıyla sözü tabîilikten çıkarmamaya dikkat etmek lazımdır.

Zira umûr ve mebâhis-ı âdiyeden biri ve mesela bundan evvelki makaledeki fakra kabilinden bir şey üslûb-ı müzeyyen ile yazılacak olduğu halde gayet münasebetsiz, belki gülünç düşeceği gibi “ talim” veya “tavsîf”den birinin yerine diğeri ikâme edildiği taktirde dahi maksat-ı aslî fevt olacağı ve kelimada ziynet-i hakikiye “tabîilikten” ibaret olmakla onu lügât ve ıstılâhâta boğmak tabîilikten çıkarmak demek olarak bu ise

“Çıktıkça lisan tabîatından

Elbette düşer fesâhâtinden”

muhtezâsınca fesâhati ve binaenaleyh tesiri izâle edeceği derkârdır.

Kelimada hüsn-i tesir bilhassa sez-âvâr tezkîridir. Zaten edebiyat ve belâğat namı altında bir takım kavâid ve zevâbitin tedvîni hep kelimada husûl-i hüsn-i tesir ve onun esbâb ve vesâilini tayin ve takrîr maksadından ileri gelmiştir.

Sözü tabîilikten, tesirinden alıkoyan esbâb pek çoktur. Biz burada, bahsimize taalluku cihetiyle, yalnız birini beyan edeceğiz ki o da lüzum-ı hakîkî olmadıkça Arabî Farisî terkipler ve bir manaya mevzu ve zebânizid Türkçe bir kelime varken Arabîsini Farisîsini kullanmamak lazimesidir.

Filhakika bahsin mevzusu her ne olursa olsun bir ibarede lüzumlu lüzumsuz Arabî ve Farisî kelimât ve terkebâtın kesreti, al-el-husus ef'al-i mürekkebe istimâli sözün letafet-i asliye ve tabîiyesi bil-küllîye ihlal eder.

Bizde Arabî Farisî terkib-i istimâli merakının ne gibi galatâta yol açtığı ve “mustalah yazmak” hevesiyle bazı kere ne kadar acayip ve garip sözler yazıldığı herkesin bildiği şeylerden olmasıyla uzun uzadı izaha hacet yoktur.

Ef’âl-i mürekkebe -malum olduğu üzere- “olmak, bulmak, kılmak, etmek, eylemek” maddelerinden biriyle yazılan Arabî Farisî esmâ ve ef’âldir: “layık olmak, hitâm bulmak, müstaid kılmak, tezyîn etmek, istimâl eylemek” gibi.

Bunda dikkate şâyân bir cihet daha var: Ekseriyet üzere Arabîden alınan kelimeleri bu surette istimâl etmekle hem mana-yı mevzû ve hakîkîlerinden çıkarmış, hem de o manada Türkçemizde mevcut ve daha münasip tabirâtı nazar-ı itibardan ıskât eylemiş oluyoruz.

Mesela “şöyle bir vaziyet aldı; saatin çalması taam vaktini iş’âr eyledi.” Diyoruz. Halbuki buradaki “ahz” kelimesi bizim “vaziyet aldı, tabirindeki (almak) kelimesinin mütezammin olduğu “kesb” manasına mevzu olmadığı gibi iş’âr kelimesi dahi mutlakâ hutût ve nukuş vasıtasıyla bildirmek demek olarak sadece “bildirmek” manasına değildir.

[Bunlar “şöyle bir vaziyet aldı; taam vaktini bildirdi” suretinde yani daha belîğ olarak ifade edilmelidir.]

İşte mürekkeb fiiller sözü tabîilikten çıkardığı gibi her iki lisanın şivesini de bozmuştur.

Mevzuu mevâdd-ı âdiyeden olan âsâr-ı fennîyenin üslûb-ı sade ile nasıl ifade olunmak lazım geleceğini makale-i ûlâdaki /(295)/ misal tayin ve izah eylemiştir. Mevzuu mahasin-i tabîiyenin tavsîfinden ibaret bulunanlarının üslûb-ı müzeyyen ile nasıl ifade olunabileceğine de –musâmahadan neşet eden bazı sakatât ile zevâid ve mükerrerâtından kat'-ı nazar edildiği halde- yine Mithat Edendi Hazretlerinin âsârından misal aramalıdır. /(296)/

MÜTENEVVİA

BEYHÛDE, İLHÂK, NÂNPARE, İSKÂN

BEYHÛDE

“Beyhûde” kelime-i Farisîyesi basit değildir. İki lafızdan mürekkebdir. (hûde) hak, sahîh, dürüst, fayda, feyz, ribh, mefhûm gibi maddi ve manevi bir emr-i müstahsen manasına olmakla evveline edat-ı selb olan (bî) ilave olundukta batıl, galat, nakıs, muzır gibi manaları ifade eder ve yalnız bu surette isti’mâl olunur. Bunu (fersûde) vezninde okumak beyhudedir; çünkü o surette –kurutmak için ateşe tutulduğu halde kavrulan bez parçası- manasını ifade eder. Kelam-ı mevzûn ile nesr-i müsecca’da (beyhide) isti’mâli sahihtir:

Beyhide gûyân zamandan beri

İtmede lâf-ı hüner şairi

İLHÂK

Biz bu kelimeyi iki manada isti’mâl ederiz; katmak, katılmak, âhirine getirmek ikinci manaya göre: “kelimenin âhirine bir harf –i ya ilhâkıyla” yolundaki cümlelerde “(âhirine) tabiri haşv olur.

NÂNPARE

Rîze-i nân yani ekmek kırıntısı manasıdır. Bazıların belledikleri, yazdıkları gibi “nânpâresi [akçesi]” demek değildir. O manada “nân-bahâ” kullanılır.

İSKÂN

Bu kelime “sâkin kılmak” manasıdır; “ikâmet” manasına değildir. Binaenaleyh “filan zat filan yerde (iskân) eder” demek yanlış olur. Bu mahallede “ikâmet eder”, yahut “sâkindir” demeli. /(274)/

MÜTENEVVİA

ÖTEBERİ

Aldığımız bir varakada (ittirmek, yaptırmak, görülmek, konuşmak, açmak) gibi bazı kelimelerin gerek mastarlarını gerek siyağ-ı sairesini bazen bu vech ile, bazen de (ittirilir, yapılır, görülüp, konuşarak, açılan) suretinde yani (y), (v) harflerinin ilavesiyle yazılmasındaki esbâb-ı sual olunmasına mebnî izahat-ı lâzımanın i'tâsına mecburiyet hasıl olmuştur.

Bu sual aynıyle bundan üç sene evvel, resâil-i mevkûteden birinin umûr-ı tahrîriyesinde bulunduğumuz sırada irâd edilmiş ve cevaben izahat-ı lâzıma verilmişti. İzahat-ı mezkûreyi burada da aynen tekrar eder de deriz ki:

Türkçe mastarlar ya mücerred yahut mezidun-fih halinde bulunur. Mücerred mastarlar ya doğrudan doğruya ma'na-yı fiilîyi hâiz olan, yahut isimlerin, sıfatların âhirine (l, lan, leş) ilave edilerek ma'na-yı fiilîyi tazammun eden madde-i asliyeye (mek, mak) ilhâkıyla teşkil olunur. (Beklemek, atmak, kullanmak, beslemek, güzellenmek, fenalaşmak).

Mezidun-fih mastarlar madde-i asliyenin âhirine (dır, t, l, n, ş) ilavesinden sonra (mak, mek) ilhâkıyla teşkil edilir. /(235)/

Bu edatlardan (dır) iki harften terakkup ettiği cihetle (d) müteharrik, (r) sakın; diğerleri sakın olarak ilhâk edilir.

Müteharrik olursa – bir harflilerden teşkil edilen müte'addîler müstesna ve âhirinde sakın (l) bulunanların mutâvvaa ve mechulleri dahil olmak üzere – (t, n, ş) ilave edilerek hece-i ahirin harekesiyle okunur: (bekletmek, söyletmek, yürütmek, kurutmak, avlanmak, sürünmek, söyleşmek).

Sakın olursa – Bir harflilerin müteaddîleri dâhil ve ikinci defa ta'diye edilenlerle âhirinde (l) bulunanların mutâvvaa ve mechulleri müstesna olmak üzere - (dır, l, ş) ilave edilir.

(dır) evvelindeki hecenin harekesine göre yazım ile, ya kesreyle telaffuz edilir: (aldırmak, itirmek, yıldırmaq, buldurmaq, güldürmek).

(l, n, ş) yi ilave edilince iki sakinden tahsil eden telaffuz imkânsızlığını def için madde-i asliyenin harf-i âhirine son hece-i meftûh veya meksûr ise kesriyle, mazmûm ise zam ile hareke verilerek ilhâk edilen edat da o hareke ile okunur: (görülmek, yazılmak, alınmak, bulunmak, karışmak, konuşmak).

Bu hallerde bu edatları okutan hareketlere mukabil olan harf-i imlâ ispat edilmez. Mesela (ittirmek, buldurmak, aldırma, görülmek, yazılmak, alınmak, bulunmak, karışmak, konuşmak) yazılmaz.

Mezidun-fih madde-i asliyelerin âhiri hareketlendiği gibi ilhâk edilen edatı telaffuz ettiren harekeye harf-i imlâ ispat edilir: (ittirmek=ittirilmek, yazılmak=yazılır, uzaklaştırmak=uzaklaştırılır, görülmek=görülür, karışmak=karışır, alışmak=alışılmak.)

Bu harf-i imlâ evvelden beri (y) ile ispat edilmekte idiyse de –kelimenin aslına ait bir tağyîri mûcib olmadıkça- telaffuz esas ittihâz edildiğinden kesr ile telaffuz edilenler (y), zam ile telaffuz edilenler de (v) ile ispat olunur. /**(236)**/

MÜTENEVVİA

TERSANE, AMİRAL, KAPTAN, LEVEND

—Lafızları hakkında malumât- [•]

Elsine-i ecnebiyeden alınıp da halkımız beyninde dahi isti'mâli şuyû' bulmuş olan (tersane, amiral, kaptan, levend) gibi alem olarak kullanılan lügatlerin hangi lisanlarından ve ne vech ile alınmış olduğu keyfiyeti muharrirîn-i Osmaniyyeden bazıları tarafından mevki'-i bahis ve tetkike çekilmiş ve her biri bir vech ile beyân-ı mütâlâa eylemiştir. Ez cümle Rifat Efendi (Lügat-i Tarihiye ve Coğrafiye)sinde “Tersane” lafzının (tersahane)den muharref olup ba'de'l-feth şimdiki tersane-i âmirenin mevkiinde tersahane ismiyle inşa kılınmış bir daire-i mahsûsa bulunmasından ileri geldiği ve bu tabirin (dâru'l-sînâ'a) lafzından tahrîf edilmemiş olduğu ve takviye-i da'vâ için Araplarda (mersâ) lügati var iken “dâru'l-sînâ'a” tabirini kullanmaya ihtiyaçları olmayacağı beyân edilmekte ise de tahkîkât-ı mahsûsa-i âcizânemize nazaran tersane lafzı tersahaneden muharref olmayıp İspanyol lisanında esliha ve edavât-ı harbiyenin i'mâl ve muhâfazasına mahsus bir daire-i umumiye manasını mutazammın [dârsînâ- Dâncinah] lafzından muharref olduğu şu iki suretin hem manen hem de şeklen yekdiğerine gayet müşâbih olmalarıyla müsbettir. (Dârsînâ) lafzının ise “dâru'l-sînâ'a”dan tahrîf edilmiş olduğu şüphe edilemeyecek derecelerdeki müşâbehetleriyle sabittir. Ma'mafih liman bulunan mahalde tersane bulunamayacağına nazaran (mersâ) lüğatinin delâlet ettiği mana ile “dâru'l-sînâ'a” tabirinin medlûlû bulunan mananın hiçbir vech ile Tevfik kabul etmez derecelerde farklı olduğu (Lügat-i Tarihiye ve Coğrafiye) sahibi tarafından dahi tasdik edilir zannındayız.

Te'yîd-i müdde'a için şunu da arz edelim ki: ilm-i elsine ulemâsından müdekkik meşhur İngiliz Webster'ın telif /(274)/ etmiş olduğu Muhtasar Diksiyoner'in 29'uncu sahifesinin 1'inci sütunu nihayetlerinde (House of Industry) yani “dâru'l-sînâ'a” tabirinin aynen manasını müfîd olan (Dârsînâ) lüğatinin İspanyolların Araplardan almış olduğunu ifade eylemekte olup Portekiz, İtalyan, Fransız, İngiliz gibi Avrupa milel-i meşhûrasının da tabir-i mezkûru – Tophane,

Cübbehane, Silahhane, Tersane – manalarını tazammun etmek üzere cüz’-i külli tahrifât ile lisanlarına bi’l-kabul isti’mâl eylemekte olduklarını söylemektedir. Ez cümle İngiliz ve Fransızlar Arsenal ve İtalyanlar Arsenali suretinde tahrîf ile kullanmaktadırlar ki bu kabîlden olarak Osmanlılar dahi İspanyolların zaten muharref olan suret-i isti’mâllerini bir kat daha tahrîf ile “tersane” suretinde kullana gelmişlerdir. Hâsıl-ı kelâm, ta’bir-i mezkûrun (dâru’l-sinâ’a)dan galat olduğu mertebe-i vüsûk ve bedâhettedir. Yine sözümüzün sıhhatini ispat eden delâilden olmak üzere fâzıl şehîr Cevdet Paşa Hazretleri dahi te’lîfâtının en kıymetlilerinden olan tarih-i meşhurunda:

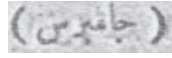
“Endülüs Araplarından İspanya tarafında pek çok elfâz-ı Arabiye kaldığı ve devlet-i Eyyubiyenin kuvvet ve kudreti zamanında İskenderiye dâru’l-sinâ’asının gayet ma’mûr ve mükemmel olmasıyla Venedikliler pek çok tabirâtı onda öğrenip lisanlarına naklettikleri gibi...”

Diye bir fıkra zikreylemişlerdir ki hakikat hali tavzîha medârı olduğundan buraya aynen nakleyedik.

Ehl-i salîb seferlerini müteakip Venediklilerin memâlik-i İslâmiye ile münasebet peyda ve bu vasıta ile şarktan Avrupaya pek çok malumât nakil ve idhâl eylemiş bulundukları herkes nazarında müsellemler olmakla Cevdet Paşa Hazretlerinin dedikleri vech ile İskenderiye tersanesinde gördükleri sanâîya dair pek çok şeyleri de öğrendikleri ve memleketlerine naklettikleri gibi milel-i bahriyeden ma’dûd bulunan İspanyollar dahi hâsıl olan ihtiyaç üzerine (dâru’l-sinâ’a) tabirini Araplardan doğrudan doğruya almışlar, fakat teleffuz edebildikleri vech ile lisanlarına nakleylemişlerdir.

§

Şu zamanlarda bizde dahi isti’mâli şuyû’ bulmuş olan (Amiral) lafzı her ne kadar bir lûgat-i ecnebiye gibi zannolunmakta ise de bu lafzın dahi esasen Araptan alınmış olduğu ulemâ-i elsine tarafından tasdik olunmaktadır. Ezcümle lûgat-ı ulemâsından İngilizce ve Türkçe lehçe sahibi meşhur Redhouse “amiral” lafzının (emirü’l-ma’) veya (emirü’l-bahr) tabirlerinden tahrîf edilerek alınmış ve bütün Avrupa lisanlarına idhâl edilmiş olduğunu ifade eylemektedir. Keza İngiliz meşhur



dahi “amiral” lafzının Araplardan alınmış olduğunu kabul ile İngilizler tarafından (admiral), Fransızlar tarafından (admiral yahut admiral), İspanyollar tarafından (admirante yahut almirante), İtalyanlar tarafından dahi (ammiraglio) suretlerinde tahrîf edilmiş olduğunu ve ehl-i salîb seferleri esnasında Araplardan öğrenilip ilk önce Avrupa lisanlarına idhâl edilmiş bulunduğunu ve 13’üncü asr-ı miladî nihayetlerine doğru Fransız ve İngilizler tarafından kullanılmaya başlanıldığını hikâye etmekte bulunmuştur.

Fi’l-hakîka, şark ve Endülüs Arapları esfâr-ı bahriye ile iştigâl ve fenn-i deryada kesb-i kemâl eyledikleri zamanlar donanma başbuğlarına emîrû’l-bahr tesmiye edip beyinlerinde emâret-i bahriyeye bir büyük mansıb olmak üzere telakki ederlerdi. Asrımızda ve her zamanda da bu memuriyet her devlet-i bahriye nezdinde bir rütbe-i refî’a ve bir maslahat-ı azîme olmak üzere tanılmıştır.

§

Fi’l-asıl başbuğ manasına olan kaptan lafzı dahi İtalyancadan me’hûz olup tahrîf edilerek kapudan suretinde şayan isti’mâl edilmektedir. Tabir-i mezkûr her devlet-i bahriyûnu lisanında müsta’mel olup yüzbaşidan **/(275)/** itibaren mîrlivâya kadar olan zabıtlara verilmekte ise de şimdiki halde bizde yalnız sol ve sağ kol ağalarıyla binbaşılara tahsis edilmiş bir lakab-ı resmîdir. Ecnebler beyninde topçu ve süvari ve piyade yüzbaşlarıyla Mısır-ı bahriye mülâzımlarına dahi verilir.

§

Kadîmen sufun-ı hümayûnda müstahdem tüfenkçi surâtına alem olan levend lafzı dahi levântîden muharref olup yine İtalyancadan ahz edilmiş ve halkımız beyninde isti’mâlî şuyû’ bulmuştur. Levent İtalya lisanında şark manasına olup Venedikliler o havâli ahalisinden gemilerine tahrîr ve tedârik ettikleri cenkçilere levanti tabir etmişlerdir ki şarklı demektir. **/(276)/**

KISM-I FENNÎ

ÂSÛRÎLER VE KELDÂNÎLERE MAHSUS HATT-I MÎHÎ HAKKINDA MALUMÂT-I MÜCMELE

-I-

Her gün cerîdelerde mutâlaa edildiği üzere âsâr-ı atîka keşfiyâtıyla onların mensûb olduğu akvâmın cem'iyet-i beşeriye'e ettikleri hizmet meydana çıkarak Asyay-ı Osmanî kıtasının hakikaten menba'-ı medeniyet ve musdar-ı ilim ve marifet olduğu elyevm ulemây-ı garb tarafından dahi tasdik olunmaktadır.

Bunlardan Sâm silsile-i lisânını tekallüm edenlerin [yani: Himyeriler, Araplar, İbraniler, Süryâniler, Keldâniler vesaire] biri de Âsûrîler idi.

Âsûrîler ve Keldânîler Fırat ve Dicle Nehirleri pîşgâhında, yani şimdiki Bağdat ve Musul Vilayetleri dâhilinde bundan takriben 4000 sene kadar mukaddem zuhûr edip onbeş asırdan ziyade devam etmişlerdir. İki nehir etrafında bulunan şu iki kavim bir lisan ve hutût-ı isti'mâl etmekte idiler[*Dipnot: Onun için ulemâ' indinde “Âsûrî Lisanı” demekle her ikisinin de lisanı anlaşılır. Biz dahi eserimizde bu tabiri kullanacağız]. O hutût ise kendilerinden evvel oralarda bulunmuş olan ve dünyanın belki en kadîm akvâmı zannolunan Sümer ve Akadlılar tarafından ihdâs olunmuş idi. Bunların tekallüm ettikleri lisanın Türkçe ve Tatar lisanından teşa'ub etmiş diğer lisanlar ile pek çok münasebeti olduğunu ispat için kable'l-mîlâd yedinci asırda iki lisan üzere tertip edilmiş olan ve elyevm İngiltere Müzesinde mahfûz bulunan levhaların mündericâtına bir kere atf-ı nazar etmek kifâyet eder.

Hatların şekli, bildiğimiz âdî mîhlara gâyetle müşâbih olduğundan biz şimdi onlara “hatt-ı mîhî” namını veriyoruz.

Hatt-ı mîhînin bir misalini her gün koynumuzda taşımakta olduğumuz saatlerde dahi görebiliriz. /(286)/

Hatt-ı mîhî (İyeroglif) hatlarından ma'hûz olup suret-i tahrîri ise Avrupa yazıları gibi soldan sağa doğrudur.

İyeroglif tabiri olunan hatlar –İstanbul'un Sultan Ahmet Meydanında kâin dikili taş üzerinde numunesi görüldüğü gibi – bir takım resim ve eşkâlden ibarettir.

- ب -

Her ne kadar sonraları hatt-ı mîhînin isti'mâli muattal kalmış ise de beyne'n-nâs bazı senedât, temessük, kontrato ve bunlara mümâsil şeyler için mîlâdın ilk asrına kadar devam etmiştir.

Üzerine yazı yazmak için kullanılan şeyler altın, gümüş, bakır, kalay, tunç, mermer, tuğla, kil vesaire olmuştur. Zamanımızda bunlardan en ziyade bulunanları tuğla ve kil numuneleridir.

Tuğla ve kil isti'mâlinde, evvela cismi hamur kıvamına getirip üzerine şekli-i müsellesde demir bir ibre vasıtasıyla hak ettikten sonra fırınlarda pişirmek âdeti cârî olmadığı gibi böylece pişmemiş kerpiç ve tuğladan binalarını dahi inşa ederlerdi.

Kilden ma'mûl senedler ve kontratolar gerek şeklen gerek hacmen bildiğimiz kokulu sabunlara gayetle müşâbihdir. Fakat bunlarda dikkate şayan bir hal vardır ki o da şudur: Senedler iki nüsha tertip olunup gılâf gibi yekdiğeri üzerine mazrûfen gerek medyûn gerek şahitler tarafından mühürlenmiştir. Şayet senede dain tarafından hîle veya akçenin faizi hakkında menâza'a vukûunda sened hâkim huzurunda okunduktan sonra fek olunarak dâhilinde bulunan nüshası her halde hâricdekine müreccah tutularak ona göre icrây-ı muamele olunur idi.

Bunlardan başka ma'bedler ve ebniye-i azîmenin dört temellerine kilden veya tuğladan yapılmış birer ufak fiçılar ve mahrûtlar vaz' ederler idi. Onların üzerine gerek mensûb oldukları ma'bûdun gerek bânîsinin ismi ve takriben tercüme-i hâli yazılır idi. Ebnîye-i azîme inşası için kullanılan her tuğlanın üzerinde de sahibinin ismini hâvî bir mühür hak olunur idi. İşte bunların vücudu tarihce gayet mühim olan bir takım müşkilâtı halletmiştir.

Dağlar, taşlar, duvarlar, kapılar, sanemler ile birçok eşya ve edâvât üzerinde dahi müte'addid yazılar vardır.

Şu mütenevvi' eşya ve edâvât üzerinde bulunan yazıların cümlesini İngiltere Müzesi cem' edip bundan evvel Western Asia inscriptions namı altında neşrettiği cildlerde hıfzetmiştir.

- ٢ -

Şimdi tabîî bir sual vârid hatır olur:

Bunca asırlardan beri metrûk olan şu yazıları hâl-i hazırda nasıl okuyup mana verebiliyorlar?

İran-ı kadîmde keyâniyânlar tabakasının tesisiyle sûret-i tahrîri dahi kendilerine hicvâr olan akvâm Âsûriyeye nisbet olunmuştur. Şöyle ki: Âsûrîlerin isti'mâl etmekte oldukları hutût-ı mîhînin eşkâlini esas tutarak yeni bir elifbâ teşkiliyle İskender-i rûmî zamanına kadar keyâniyânlar dahi bu nev-icâd hatt-ı mîhî hurûfunu isti'mâl etmişlerdir.

Bunlar, azametlerini âleme ilân için her kavimde görüldüğü vech ile vakayi'-i meşhûreyi ebniye-i azîme vesaire üzerine gerek kendi gerek diğer akvâmın hurûf ve lisanı ile kayıt ederler idi.

Böylece Keyâniyânların Âsûrîler ve Medyeliler (مديولر) ile olan münasebeti, üç lisan üzre mukayyed olup İran'da el'ân mevcuttur.

Avrupa meşâhîr-i müverrihînden Grotfend ilk defa olarak Keyâniyân hurûfunu okumaya muktedir olmuş ve De Sauley için Âsûrî hutûtunu kırâat etmeye bir rehber olmuştur. Bu nâiliyet hakkında ehl-i fen beyrinde kanâat hâsıl etmek için 1857 de Fox Talbot'un teklifiyle (Londra Ulûm-ı Asya Şirketi) tarafından H. Rawlinson, Dr Hineks, J. Oppert'den mürekkeb bir komisyon teşkil ve a'zâsını yekdiğeriyle ihtilâttan men' ile (Âsûr)a mahsus büyük bir ma'bedin dört köşesinden çıkan sekiz /(287)/ köşeli menşûrların üçünü bunlara tefsîr ve tercüme ettirerek hep bir netice hâsıl olmuştur.

Menşûrların üzerinde yedi yüz satırdan ziyade yazı vardır. /(288)/

- ٣ -

Hatt-ı mîhînin esası şöylece  ' amûdî ve  ufku iki nev' hattan başka bir şey değildir.

Sûret-i tertîbine gelince, (İdeografik) ve (Silâbîk) usulü üzere olup bunlar da bizim bildiğimiz elifbâlar gibi asla harf-i cârî olmadığından isti'mâl olunan işaretin

adedi dahi el-ân tayin olunamamıştır. Fakat Âsûrîde, Arabîde olduğu gibi, fetha, kesre ve zamme var ise de harflerin üzerine veya zîrîne konulmayarak telaffuzu sırasıyla bir kelimenin evveline, ortasına yahut nihayetine âdî harf gibi vaz’ edilmiştir.

(İdeografik) usûlü arzu olunan cismin şeklini taklîden hatt-ı mîhî müessisleri tarafından kabul olunan iri bir şekl-i mahsûs ile o cismi irâeden ibarettir. Mesela, beş parmak yerine şöylece beş adet hat çizerek:



“yed= el” okunur.

Ve çatılmış dört duvar ile bir kapı fikrini gösteren şu resim: /(298)/



“beyt=hâne” okunur

(Silâbîk) ise, her ne kadar elifbâ usûlüne müşâbih ise de farkı şudur ki her şekil bir hece makamında isti’ mâl olunarak iki veya üç heceli bir kelimeyi beyân için iki veya üç muhtelif şekilleri yan yana yazmaktan ibarettir. Mesela:

“Yâdigâr” manasına olan şu  (zâkîr) okunur. Ve:

“Öküz” manasına olan şu  (پ - لا - آ) okunur.

Hatt-ı mîhî usûl-i tahrîrîni ikmâl için bu iki usûlden başka isti’ mâl olunan bir de (Determinatif) işareti vardır. Bunlar ibârede bulunduğu vakit telaffuz olunmayıp yalnız kendilerinden sonra gelecek kelimenin cinsini tayin eder. Mesela:



kendisinden sonra gelen kelimenin bir “erkek” ismi olduğunu imâ eder.



ise “ma’bûd” işaretidir. Vesaire.

- ۵ -

Her ne kadar bu işaret vasıtasıyla hutût-ı mîhîyenin kıraatı teshîl olunmuş ise de diğer taraftan başka müşkilâta tesadûf edilmiştir; şöyle ki: hatların kısm-ı a’zâmı bir vakitte gerek (İdeografik) gerek (Silâbîk) hâssasına mâlik olmaktan mâ’dâ yekdiğerine muğâyir birkaç mana ve birkaç heceleri dahi vardır. Mesela:



“gün”, “gündüz”, “seher”, “şafak”, “gün ortası”, “parlamak”, “beyaz”, “güneş”, “tulû’-ı şems”, “uyanmak”, “âli”, ilh.

“göz”, “secde”, “deniz”, manalarından başka hece makamında (ot), (boş), (cins), (hîş) ve (zâl), (lîh), (yâr), (tâm) dahi okunur.

Kezâ, bazı hattın bu hâssalarından başka (determinatif) alâmetleri yerine dahi kullanılanları vardır.

Ma’lûm “erkek” işareti gibi ki bir hatt-ı amûdî gerek “ ” ve “altmış” ve “de” manasında gerek (dîş), (tîş), (gîp) heceleri yerine ve gerek “gördüğümüz gibi” “erkek” ismini iş’âr için isti’mâl olunmuştur.

Bazı defâda bir kelime iki ve üç hece ile yazıldığı gibi müte’addid hece ile dahi yazılmış olduğu müşâhede olunur. Böylece “ buht-ı nasr” isminin üç, dört, altı, sekiz ve on hece ile yazıldığı görülüyor.

İşte bunun için hutût-ı mîhîyi kıraat eden ehl-i fen beyinde bazı mertebe mücâdele vukû’a gelmektedir; zira yukarıda gösterilen hattı, biri “şems” okuduğu halde diğeri o hattın “şems” manasını ifade ettiğini kabul etmekle beraber orada yalnız “hükümdâr” manasına okunacağını iddiâ eder.

Müşkilâtın biri de asırdan asıra hatların şekli tebeddül etmesidir.

İzâh edelim:

Yukarıdan beri beyân olunduğu üzere hatt-ı mîhînin esası iyeroglif hatları ise de Fırat ve Dicle etrafında işbu hatlara el’ân tesadüf olunamamıştır.

Zamanımızda destres olduğumuz hutûtun en kadîmi (iyeratik) hatlarıdır ki iyeroglifin tahfîf olunmuş bir şeklidir. Bundan sonra hatlar mîhî şeklini kesb etmiştir ki bunlarda iyeratikin muhaffefidir ve (Arkaik) tesmiye olunur. (Arkaik)den ise (Moderen) şekli çıkmıştır.

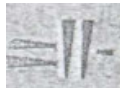
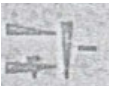
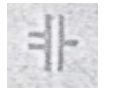
Fakat Âsûrîlerde, Keldânilerdekine nisbetle (Arkaik) ve (Moderen) hutûtunun eşkâli yekdiğerinden az bir şey farklıdır.

Bunları birer misal ile gösterelim:

Her ne kadar müfredinde zamme ile nihayetlenir ise de cem'inde (ot) olduğu görülmüştür. Eğer kelime müzekker olmayıp da müennes olur ise müfredinde (ât) veya (ît) suretinde nihayetlendiği halde cem'inde nihayetindeki hece zamme alır.

Bazı defa da cem' için bir kelimeyi iki defa yazmaktan başka belki manasına bir takviyet vermek maksadıyla yine onların nihayetine cem' alameti konulmuştur. **/(299)/**

[30'uncu nüshanın 299'uncu sayfası ikinci sütununda görülen “bunları birer misal ile gösterelim:” satırından sonraki iki cümle fazladır.]

Âsûrîlere mahsus		Keldânîlere mahsus		İyeratik
Modern	Arkaik	Modern	Arkaik	
				

Bu şekillerin hepsi de (mâr) hecelenir.

Demek olur ki iki lisanın da hatları (İyeratik)ten teşâ'ub etmişlerdir.

- و -

Sarf kavâidine gelince, Sâm silsile-i lisânının her kâidesi, Âsûrîde dahi cârî gibidir. Fakat biz yalnız Arabîye tatbik ederek göstereceğiz.

İsim, ya müzekker veya müennes olur.

Müzekker, yalnız zükûr eşhâsa tabir olunub onların isimlerinden evvel daima zükûra işaret olan ma'lûm amûdî (determinatif) hattı vaz' olunur.

Müennes ise, gerek inâs eşhâsa gerek dişi hayvanlara itlâk olunup bunların isimlerinden evvel dahi müennese işaret (determinatif) hattı vaz' olunur.

Ale'l-umûm müennesler, Arabîdeki “T...” adeti gibi, Âsûrîde (ât) veya (ît) ile nihayetlenir.

Kemmiyyet üçtür: müfret, cem' ve tesniye.

Bir kelimeyi cem'lendirmek için sair lisanlarda olduğu gibi bir edât-ı mahsûs isti'mâl olunmayıp ya onu iki defa yan yana yazmakla iktifâ etmişlerdir. Ya kelimenin nihayetine cem'e alamet olan (ideografik) hattı vaz' olunmuştur.



Mesela: şehir manasına olan cem'inde şöyle yazılır.

Veyahut, kelimenin cem' olunduğunu, hareke usûlü ile beyân etmişlerdir. Bu halde eğer kelime müzekker olup zamme ile nihayetlenir ise cem'inde zammeyi kesreye tahvîl ederek beyân etmişlerdir, fakat bir çok kelimelerde vardır ki her ne kadar müfredinde zamme ile nihayetlenir ise de cem'inde (ot) olduğu görülmüştür. Eğer kelime müzekker olmayıp da müennes olur ise müfredinde (ât) veya (ît) suretinde nihayetlendiği halde cem'inde nihayetindeki hece zamme alır.

Bazı defa da cem' için bir kelimeyi iki defa yazdıktan başka belki manasına bir takviyet vermek maksadıyla yine onların nihayetine cem' alameti konulmuştur.

Bunlardan başka bazı isimler de vardır ki ister müennes olsun ister müzekker olsun iki suretle cem'lenir:

Tesniye-i beyân için Âsûrîlerde her ne kadar bir alamet-i fârîka yok ise de seleflerinde yani (Sümer ve Akad)lılarda, kelimenin nihayetine “iki” rakamı vaz' olunmuştur.

İsimlerin ekseri fiilden müştakdır ve suret-i terkipleri ise Sâm lisanının cümlesinde cârî olan kavaide tabî'dir.

- ۛ -

Sıfat isimde cârî olan kâffe-i kavaidi şâmildir.

Ale'l-umûm sıfat isimden sonra kullanılıp gerek cinsen gerek kemmiyyeten isme mutabakat eder. Fakat suret-i tahrîri ihtiyârîdir. Şöyle ki: İsim “silâbîk” ile yazıldığı halde sıfat “İdeografik” ile yazılabilir veya bunun aksi olabilir. Eğer isim ile sıfat “ideografik” usûlüyle yazılmış ise cem'inde alamet-i cem' en nihayetine vaz' olunur.

Sıfat-ı adediye, Arabîde olduğu gibi, aşarâta kadar müzekker veya müennes olabilir.

Rakamların şekli ise Lâtîn rakamları gibi birer çizgiden ibarettir. Mesela:

“Bir” Lâtinde I , Âsûrîde= bir hatt-ı amûdî.

“İki” Lâtinde II , Âsûrîde= iki hatt-ı amûdî.

“Üç” Lâtinde III , Âsûrîde= üç hatt-ı amûdî.

Elhâsıl, dokuza kadar böylece hattın adedini artırarak beyân olunmuştur.

/(307)/

“On” rakamına gelince, kezâ Latinde bir X ile beyân olunduğu gibi, bunlarda dahi o harfe müşâbeheti olan şu şekil kullanılmıştır.

Yirmiden otuz ve ondan altmışa kadar ma'lûm olan “on” işaretini yan yana yazarak göstermişlerdir; latinde XX, XXX, ilh olduğu gibi.

Fakat “altmış” rakamını, “bir” yazar gibi, yalnız bir hatt-ı amûdî ile yazmışlardır. Ondan sonra yüze kadar altmışın yanına “on” rakamını ilave ederek “yetmiş”, “seksen”, ilh etmişlerdir.

“Yüz” işareti yine bildiğimiz bir hatt-ı amûdî olup ortasından sağa doğru bir mîh çekilmesiyle “bir” ve “altmış” rakamlarından tefrîk olunur. “İki yüz”, “üç yüz” ilh için telaffuz ettiğimiz gibi evvela “iki” adedini gösteren iki hatt-ı amûdî ve ittisâlinde ise “yüz” işareti yazılmıştır, 2X100, 3X100 gibi, böylece bine kadar.

“Bin” yazmak için, “on” işareti ile “yüz” işaretini yan yana vaz' etmişlerdir; güya 10X100 yazılmış olsun.

“Birinci”, “ikinci”, ilh a'dâd-ı fer'iyyesi için ma'lûm işarât kullanılıp yalnız rakamların nihayetine fer'iyyeye alamet olan işaret-i mahsûsa konulmuştur.

- خ -

Zamîr, şahsiyye ve izâfiyesinde, Arabîde olduğu gibi, gerek müfredi gerek cem'i için muhatab ve gâibî iki nev' olur: müzekkeri başka, müennesi başka. Bu hâl müttekellimde cârî değildir.

Zamâir-i izâfiye, Arabî ve Türkîde olduğu gibi yalnız ismin nihayeti tebdîl edilerek beyân olunmuştur. Şöyle ki: Türkçede “kitabım” dediğimiz vakit nihayetindeki “-m” edatı “benim kitap” olduğunu gösterdiği gibi Âsûrîde dahi isimden evvel yazılmaz. Türkçede kullanılan müfredinde “-m”, “-n”, “-i” ve cem’inde “-miz”, “-niz”, “-leri” edatı mütegayyir olmadığı gibi Arabîde ve Âsûrîde dahi tegayyür etmez. Mesela: /(308)/

Müfred

Mütekellim		nihayetlenir: Âsûrîde (),	Arabîde “ى”
Müzekker	muhâtab	nihayetlenir: Âsûrîde (),	Arabîde “ك”
Müennes	muhâtab	nihayetlenir: Âsûrîde (),	Arabîde “ك”
Müzekker	gâib	nihayetlenir: Âsûrîde (),	Arabîde “هو”
Müennes	gâib	nihayetlenir: Âsûrîde (),	Arabîde “ها”

Cem’

Mütekellim		nihayetlenir: Âsûrîde (),	Arabîde “نا”
Müzekker	muhâtab	nihayetlenir: Âsûrîde (),	Arabîde “مكنا”
Müennes	muhâtab	nihayetlenir: Âsûrîde (),	Arabîde “مكننا”
Müzekker	gâib	nihayetlenir: Âsûrîde (),	Arabîde “همهو”
Müennes	gâib	nihayetlenir: Âsûrîde (),	Arabîde “همننا”

İsm-i işarete dahi gerek müfredinde gerek cem’inde müennes ve müzekkeri biri birinden farklıdır. /(311)/

- ط -

Fiil, kezâ Arabîdeki gibi üç harfli mastardan müteşekkil olup ikiye münkasımdır: kıyâsî ve semâî.

Kıyâsîler başlıca dört esas-ı fiilden ibarettir. Bunların arasına (ت)ye benzer bir sadânın ilavesiyle Âsûrîde bizce ma'lûm olan babların adedi sekize bâliğ olur.

Zamirde müşâhede olduğu gibi fiilde dahi muhâtab ve gâib, gerek müfredinde gerek cem'inde müzekker veya müennes olduğuna nazaran iki suretle olur.

Fiil, gerek şahsen, gerek cinsen ve gerek kemiyyeten kendi mübtedâsına tabî' olup ona mutabakat eder.

Âsûrîde fiil her ne kadar üç harfli mastardan müteşekkil ise de hatt-ı mîhînin suret-i tahrîri iktizâsınca iki harf ile yazılıp elsine-i Sâmiyenin cümlesinde yine o fiil üç harf ile yazıldığından i'tibârî olarak "sülâsî" denilir. Kezâ dört harfli fiiller dahi iki harf ile ve bazı kere de üç harf ile yazılıp i'tibârî olarak "rubâî" denilir.

Î'lâl, aynıyla Arabîyedekine müşâbih olarak def'-i siklet için bir harfî kalb veya hazif etmekten ibarettir.

Âsûrîde "îbdâl" dahi cârîdir.

- ی -

Harf-i cer, gerek kemiyet gerek keyfiyet ile hiçbir münasebeti olmayıp daima sabit bir hâle mâliktir.

Âsûrîde mevcut harf-i cere misal için bir kaçını şuracıkta gösterelim:

(آدی) = "الی", (ایتی) = "ایله", (کیما) = "کجی", (بانی) = "اوکنده", ve gayrihim.

- ك -

Zarf, Âsûrîye mahsus olarak bir şekl-i âhar üzeredir, bu da ismin nihayetine (-îş) hecesi ilavesiyle olur.

Fakat bunlardan başka âdî zarflar dahi vardır. Mesela:

(mâtîmâ)= “daima”, (kânâ)= “ne kadar”, (âkkâ)= “nasıl”, (âdî)= “daha”, ilh.

- ل -

Harf-i atf her lisanda olduğu gibi Âsûrîde dahi şunlardır:

(îm, kî)= “eğer”, (lâ)= “lâ, yok”, (v)= “v, yahut”, (şûmmâ)= “böylece”, ilh.

- م -

Şimdiye kadar ettiğimiz ta’rîfâtan anlaşılacağı ve makalemizin baş tarafında dahi beyân edildiği vech ile Âsûrî lisanı Sam silsile-i lisanına mensuptur. Binaen-aleyh onlar ile büyük irtibatı vardır.

Şu irtibat, gördüğümüz gibi, yalnız sarf kavâidine dair olmayıp terekküb-i lisan ve lügat cihetinden dahi hiçbir farkı olmadığı mervîdir.

Âsûrî’de ismin bir hayli kısmı ef’âlden müstakk olması buna bürhân kâfidir.

/(312)/

Âsûrî lisanının Sâm lisanlarına olan müşâbehetini göstermek için şuracıkta yalnız Arabî ile telaffuz ve manaları bir olan lügatlerden bazılarını göstermekle iktifâ ederiz:

<u>Âsûrîde</u>	<u>Manası</u>	<u>Arabî</u>
(ûzûn - اوزون)	“kulak”	(uzn - اذن)
(ayn - عين)	“göz”	(ayn - عين)
(âbû - ابو)	“peder”	(eb=ebû - اب=ابو)
(beyt - بيت)	“hâne”	(beyt - بيت)
(bâbû - بابو)	“kapı”	(bâb - باب)
(lîşân - ليشان)	“dil”	(lisân - لسان)
(meh - مه)	“su”	(mâ' - ماء)
(nâhâr - نهار)	“ırmak”	(nehr - نهر)
(kâlû - قالو)	“hep”	(küllî - كل)

(nûr - نور)	“nûr”	(nûr - نور)
(akâl - آقال)	“yemek”	(ekl - اكل)
(kâlbû - قالبو)	“köpek”	(kelb - كلب)
(şâmû - شامو)	“gök”	(semâ - سما)
(dâmû - دامو)	“kan”	(dem - دم)
(şâmşû - شامشو)	“güneş”	(şems - شمس)
(amûkû - اموقو)	“derin”	(amîk - عميق)
(alâmû - الامو)	“halk”	(âlem - عالم)
(yevmû - يومو)	“gün”	(yevm - يوم)
(kurbân - قربان)	“kurban”	(kurbân - قربان)
(âhû - آخو)	“kardeş”	(ah - اخ)
(gâmâl - غامال)	“deve”	(cemel - جمل)
(kâkkâbû - قاققابو)	“kevkeb(yıldız)”	(kevkeb - كوكب)
(pâtâ - پاتا)	“açmak”	(fetha - فتحة)
(şânât - شانات)	“yıl”	(sene - سنه)
(âdemû - آدمو)	“insan”	(âdem - آدم)
(âkrâbû - اقرابو)	“akrep”	(akrep - عترب)
(râkîp - راکب)	“rakib”	(râkib - راکب)
(zîkârû - ذیقارو)	“erkek”	(zeker - ذکر)
(nâhârû - ناهارو)	“gündüz”	(nehâr - نهار)
(melîkû - ملیکو)	“padişah”	(melik - ملک)
(rîşû - ریشو)	“baş”	(re's - رأس)
(kârnû - قارنو)	“boynuz”	(karn - قرن)
(bîntû - بنتو)	“kız”	(bint - بنت)

(mîeyt - می‌ایت)	“ölü”	(meyyit - میت)
(şâniye - شانیه)	“iki”	(isneyn - اثنين)
(şâlâş - شالاش)	“üç”	(selase - ثلثه)
(ârbâ - اربا)	“dört”	(erbaa - اربعة)
(hâmişâ - خامشا)	“beş”	(hamse - خمسة)
(şaybâ - شيبا)	“yedi”	(seb’a - سبعة)
(şûmûnû - شومونو)	“sekiz”	(semâniye - ثمانية)
(yetşû - يتشو)	“dokuz”	(tis’a - تسعة)
(eşritû - اشريتو)	“on”	(aşre - عشرة)
(hâmeşehriyet - خامه‌شهریت)	“onbeş”	(hamsete-i aşar - خمسة عشر)
(eşrâ - اشرا)	“yirmi”	(işrîn - عشرين)
(şâlişâ - شالشا)	“otuz”	(selasîn - ثلاثين)
(meh - مه)	“yüz”	(mie - مائة)
(âlâb - آلاب)	“bin”	(elf - ألف) / (324) /

Not: Latin harflerine aktarılan karşılaştırmalı sözcüklerden Âsûrlere ait ve Arapça kelimelerin yazımlarının birbirine benzerliklerinin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla eski harfle yazımları birlikte verilmiştir.

(Adet 36, s.286–288; adet 37, s. 298–299;

(K (ق). B.)

adet 38, s.307–308; adet 39, s. 311–312;

adet 40, s.324)

IX. TARİH İLE İLGİLİ METİNLER

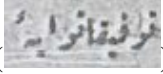
KISM-I EDEBÎ

ÂSÂR-I CELÎLE-İ HAMİDİYE

—den bir nebze-

İfade

Müstağni-i şerh ve beyan ve envâr-ı mehr-i âsâ pertev-i efşân olan ef'âl-i mebrûre-i cenab-ı Padişahı ve makâsid-i Hayriye-i Hazret-i hilâfetpenâhînin îrâd ve tezkârına ne mertebe kalkışılrsa yine bahr-ı bî-pâyân mahâmit şehriyâriyelerinin bir noktasını bile hakkıyla tarif ve iş'âr mümkün olamayacağı gayri-kabul-ı inkardır.

Hasâil ve sıfât-ı Hamîde-i tâcdârilerinin esniye ve medâih-i celîlesini ve sâye-i Tevfikât-vâye-i () mulûkânelerinde mülk ve milletin nail olduğu saâdet-i haliye ve âtiyeyi ve âlem-i İslâmînin ulûm ve fûnûna ne yolda hizmetler ettiğini ve terakkiyât-ı mütenevvasına nasıl bir medâr-ı azim olduğunu Fransa ehl-i ilminden ve kadr-i şînâsândan Mösyö () telif ve neşreylediği bir risâle-i mahsûsada lisan-ı sitâyîş ve şükran ile yâd ve ta'dâd eylemiş olmakla Avrupa erbâb-ı ilm ve dânişinin zât-ı hazret-i zıllu'l-lahı ve memâlik-i mahrûse-i şahinşahi hakkında nasıl bir fikre sahih ve hakikatnümâ beslediklerini ihvân-ı Osmaniyeeye bildirmek ve bu babdaki memnuniyet ve meserretimden onları da hıssa-münir eylemek arzusuyla risâle-i mezbûrenin tercümesini vazife-i şükr-i güzârı ve resâil-i bahtiyârîden addettim.

<<Vallahü'l-Müsteân>>

Abdülgânî Senî [YURDMAN]

∴

Devlet-i âliye-i Osmaniye zat-ı hazret-i padişahının devr-i celîl mes'adet-karîn şâhânesinde terakkiyât-ı maddiye ve maneviye ile tahallî ve merâtib-i âliye-i gıpta-bahşâyâ suûd etmeye başlamıştır.

Hakikat, cülûs-ı meyâmin me'nûs cenab-ı tâcdârânelerinden biri –Kur'an-ı Kerim'in de emir ve tenbih buyurduğu vech ile- tebaa-i sâdıkasının saâdet-i dünyeviye ve uhreviyesini istihsâl-i maksat âlem-pesend ile bir çok mekâtib-i küşâd buyurarak millet-i necîbe-i Osmaniyeyi bir terakkî-i seri'a nail etmişlerdir.

Maarif-i umûmiyenin terakkîyât-ı külliyesi sayesinde umûr-ı idare, sanayi, ticaret, idare-i askeriye ber-intizâm fevka'l-gâye kesb etmiştir.

Diyanet-i İslâmiyenin mâni'-i terakki olduğu zann-ı sahîf ve fikr-i tıflânesinde bulunan bazı kuvvete beynân (کونه بیان) ve sebk-i magzânın – evvelleri bulundukları gibi- şimdi şu tekaddüm ve terakkîyi görüp artık ta'rizât-ı bî-üdebâne ve hakk-ı şikenânede bulunamayacakları âşikârdır.

Peygamber-i Zîşân-ı İslâmiyân [Aleyhissalavati Ve's-selam] bir Hadis-i Şerif'lerinde “ulemâ enbiyânın vârisleridir”. “Rûy-ı zeminde ulemâ âsumândaki ihtirân nûr-efşân gibidir.”, “Tahsil-i ilm her Müslümin vazife-i mükellefesidir.”, “İlim kalbin hayatı, basarın nurudur.”, “Çin'de bile olsa ilmi talep ediniz!” diye tavsiye buyurdular.

Kur'an-ı Mübeccel'de “Hel yestevîllezine yağlemûne, vellezine lâ yağlemûn” emr-i celîlini okuyoruz. İşte bu nikât-ı âliye vakıf olan ve medlûlünü hayyiz-i husûle getirmek fikr-i cihân-pesendânesinde bulunan ve himem-i mütevâliye-i terakkî-perverâneleriyle bütün Avrupa'yı hayret ve meftûniyette bırakan zat-ı celîl şahınşahı teb'a-i mes'ude-i şâhânesini, dünyanın her bir cihetinden hisse-yâb olduğumuz terakkîyât-ı mütenevvianın fevâid-i azîmesinden iktitâf edebilmek saâdetine nail olmuş ve maarif-i cedîde-i hâzırâyı memâlik-i vesîâ-ı mülûkânelerine intişâr etmiş olarak görmeyi arzu buyurmaktadırlar.

Birkaç sene zarfında memâlik-i fesîhatu'l-mesâlik cihânânîlerinin başlıca şehir ve kasabalarında bir çok mekâtib tesis ve inşa buyurulmuştur.

Gerek Rumeli, gerek Anadolu demiryolları az bir zaman içinde pek çok terakki etmişlerdir.

Bu husustaki hakk-ı tekaddüm fazileti o hükümdar zî-iktidar ve şehriyâr-ı Âli Tebara aittir.

İstanbul ray hatimlerinin inşası, şu cesîm eser zat-ı bî-mesîl-i umrân-perverânelerinin saâdet ve ikbâl ve salâh ve ma'muriyet-i memlekete masrûf olan fikir ve teveccüh mukaddimânelerine pek vâzıh bir delil-i zâhirdir.

Mekteb-i Sultanî ve mekâtib-i âliye-i saire zat-ı hüsrevâne- /**(255)**/ lerinin ihya buyurdıkları fûnûn ve maariften dolayı iftihar etmelidir.

Zaman-ı perişan-ı şâhânelerinin i'lâ-yı nâmı, saâdet-i memâlikin ikmâl ve itmâmı makâsid-i celîlesiyle iştigâl-i daimide bulunduklarına, medâr-ı terakkiyât-ı umûmiye olacaklarına itimat-ı mülûkâneleri ber-kemâl olan ve burada birer birer ta'dâdı uzun düşecek bulunan mekâtib en büyük berâhîn-i celîyyedendir.

Tertîbât-ı cedîde-i askeriye'nin mükemmel bir eser hakîm-i satvet-i şîârâneleri olduğu meşhûd-ı âlemdir.

Kudret ve şevket-i İslâmiyeyi anlamak için ehl-i İslâmi esnâ-yı ibadetlerinde hazır bulunup müşâhede etmek kâfidir:

Namaz vaktinin hulûlunda, müminin bilâ-fark ve temeyyüz veya neseb ve tekaddüm – Efendi hâdiminin, kâtib vezirin, bir nefer kumandanın sırasında saff-ı beste-i ihtirâm ve ihtişam ve huşu'-ı tam olarak ve bir sükût-ı edibâne ve huzû'kârâne ile umûr-ı dünyeviyeden bir şey düşünölmeyerek, âhırlede hiçbir mukâleme ve işaret dahi edilmeyerek “Allahu Ekber!” kelime-i celîlesiyle ibadet-i hâlik-i lem-yezele ibtidâ olunur.

Buraları anlaşıldı; izahatımız da daha ileriye gitmeden evvel evâilde ulûm ve maarifin âlem-i İslâmiyet'te ne merkezde bulunduğundan bahsedelim:

&

(El-Birûnî), envâr-ı ulûmi tâ Hindistan'a kadar isâl eylemiştir.

(Nasrettin Tûsî) Merağa'da bir rasathane inşa ve tesis etmek için pek dakîk ve zarûri ulûm-ı sahîhe-i felekiyyeye destres olmuştur.

Hulagu'nun biraderi Kubilay, Çin Hükümdarı olduğu vakit ulûm ve maarifi memleketine idhâle sa'y etmiştir.

Buhara'da tecemmu' etmiş olan cemiyet-i ilmiye mesâî-i maarif-perverânesiyle şöhrat-yâb olmuştu.

Gazi Sultan Orhan Hazretleri şair Hâfız'ın hâmisî olmuşlardır.

Ebulfeth Gazi Sultan Mehmet Han sâî Hazretlerinin Sadrazamı Mahmut Paşa ulemâ, şuarâ ve erbâb-ı hüner ve marifeti sever ve himaye ederdi; müşârün-ileyh bir çok kütüphaneler ve medreseler küşâd etmişti.

Yine Hakan-ı müşârün-ileyh hazretlerinin zamanlarında makam-ı sadâratta bulunmuş olan Gedik Ahmet Paşa dahi gayet makbul ve belîğ şiir inşâd ettiği ve umûr-ı siyasiyede de haiz-i iktidar-ı küllî bulunduğu gibi ulûm ve fûnûna dahi aşina bir zat-ı yektâ idi.

Hele o padişah-ı âlîşânın bizzat bir çok lisanlarda vukûf-ı tam ve mekânât-i tahrîr ve kelâmı vardı; ilm-i nücûm ise bildiği ulûmun en âdisidir.

Müneccim-i meşhur Hüseyin, malumât-ı vâsî'a ve dakikasıyla fevkalade bir sitâyîş ve takdire mazhar olmuştur.

Sadrazam Ali Paşa, İran'dan şair İdris'i celb ederek devletin vekâyî'-i yevmiye-i tarihiyesini zabdetmek için "Vakanüvis" tayin etmiştir.

Şehzade Cem malumât-ı Mütenevvîa-ı vâsîasıyla kemâl-i suhûletle söylediği bir çok elsineye vukûfuyla Rodos'taki Malta Şövalyeleri'ni hayrette bırakmıştı.

Meşhur Sultan Süleyman Han Hazretleri gayet vâsî' olan âsâr-ı ulûmundan hayli şeyler bıraktığı gibi Feridun Bey, Mustafa Paşa, Ramazan Zade, Birgîvî gibi erbâb-ı fazl ve kemâl-ı hâkân müşârün-ileyh hakkında pek çok esniye ve mahâmîd îrâd ve ulûm-ı âliye ve âliyedeki bâ'-i tavîleni suret-i mahsûsada tezkâr ve yâd eylemişlerdir.

Vezîr-i şehir Sokullu Mehmet Paşa'nın ale'l-umûm ulûm ve fûnûn hakkında malumât-ı câmia ve külliyesi vardı.

Büyük şairlerden biri olan Bâkî Sultan müşârün-ileyh hazretlerinin hasâil ve fezâil-i memdûha-i âlem şumûlünü gayet belîğ ve müesser bir kaside-i mutavvele ile zikr ve ilân etmişti.

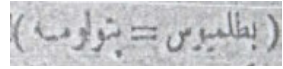
Sultan Mustafa-yı sâlis Hazretleri zamanında makam-ı sadâreti işgal etmiş olan İbrahim Paşa küşâd eylediği medreseye haftada üç defa giderek bizzat hocaların tedrisâtını istimâ’ ederdi.

Sultan Ahmet-i sâlis Hazretleri’nin sadrazamı Ragıp Paşa kendi ihdâs ettiği kütüphane-i umûmiyede imrâr-ı ömr etmek için isti’zân etmişti. /(256)/

Vezir-i müşârün-ileyh teşne-gân-ı ulûm ve maarifin şu kütüphaneden def’-i hırs ve ataş tahsil eyleyeceklerini kütüphanenin bir canibine bina ettirdiği çeşmenin üzerine hakk ettirmiştir.

Uluğ Bey medh ve senâdan devr kalmayacak âsâr-ı ilm-i heyet bırakmıştır.

Ulemâ-yı İslâm-ı heyetten: Medâr-ı şemsin en uzak mesafesini, seyyârelerin güneş etrafında resmettikleri muharriklerde şemsin nokta-i ihtirâktaki mevkinin o muharriklere olan buğdunu, bir senenin –fevkalade sahîh bir surette – müddet-i muayyene ve mukannesini tayin, küre-i arzın şems etrafındaki devrinin bir nisbet üzere olan tenâkusunu ispat, küre-i kamerin inhirâfât-ı arziyânesinin adem-i intizâm ve ıttirâdını keşf, kamerin üçüncü inhirâfını tayin, duvar tahtasını, delikli irtifâ’ aletini, saat rakkâsını ve saireyi keşf ve ihtirâ’ etmiştir.

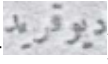
Coğrafya-yı Riyâzîden: Batlamyus=Butuloma ,nın

Elmecesti  namındaki kitab-ı kebîr heyetini tetkik, daire-i nısfu’l-nehârın mikyâs-ı derecâtını vaz’, coğrafyaya müteallık cedâvili ihdâs ve terkîm vesaire ...

Riyâziyâtan: “Memâs” [18] ları hisâbât-ı müsellesâtiyeye idhâl, “ceyb” [19] leri “vitr-i daire”ye kalb ve tebdîl, cebrî hendeseye tatbik, üçüncü derece muâdelât-ı cebriyesinin halli usûlünü tevsi’ ve ikmâl vesaire ...

^{18 2} [1] ve [2] (ilm-i müsellesât) istilâhâtındandır.

Kimyadan: “Hâmız-ı kibrit=Zâc yağı”nın hâmız-ı azot’un “mâizerrîn”in
terkibini, “civa”nın vesair hamezât-ı madeniyenin istihzârını keşf vesaire ...

Nebâtâtan: İki bin nev’-i nebâtın keşfi, (diyokrid-)in nebâtât-ı
mecmuasına bir ilâve, nebâtâtın müzekker ve müennes pek çok envâmın tetkiki,
nebâtât bahçelerinin ihdâsı vesaire ...

Tıptan: “Gaytân Yakısı”nın isti’ mâli, “revâned”in “lubb-ı nebâtât”ın “temr-
i hindi”nin, bazı nebâtât-ı usâresinin, “senâimekkî”nin, “kâfûr”un te’sirat-ı
devâiyesi, şekerin isti’ mâli ve yâle-i rüchânı, “cülâb” şurubu ve ecsâm-ı summiyye
vesaire ...

Ziraattan: Her sene tarlaya ekilecek tohumların tayiniyle beş altı senede
araziye yarayacak mevrûât teakubu usûlü, bataklıkların kurutulması için lağamlar
isti’ mâli vesaire ... /(257)/

Hayvanattan: Bir büyük tarih-i hayvanat, hayvanat bahçelerinin icadı
vesaire...

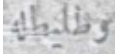
Pirinç, pamuk, tütün ağacı, şeker kamışı, hurma ağacı, fıstık ağacı, “Japonya
Gülü” denilen nebat, kırmızı ve beyaz “kamelya” çiçeği, “helyon” yahut “kuş
konmaz” denilen nebat Avrupa’ya hep İslâm erbâb-ı sanâyi’ ve himmeti sayesinde
dâhil olmuştur.

Çelik isâga etme sanatı. İpin nescî usulü, demircilik hırfeti, âlât-ı basariye
imali, yeldeğirmenleri şarkta bilinip kullanıldıktan sonra Avrupa’ya girebilmiştir.

Arap usul-i mimarisi heyet-i mecmuasıyla gayet dil-nişîn ve mergûbdur;
münhaniyât-ı muhtelifeyi hâvî olan kemerlerin tarz-ı inşâsı, beyzavî dilimli
kantaralar, nukûş ve mahkûkât-ı mütenevvî-i garîbe muhtelif fağfûrî duvar taşları,
elhâsıl cami bulunduğu ziynet-i cazibe-i ukûl olarak mimarlarımızı düçâr-ı baht ve
hayret etmektedir.

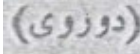
Şam, Kahire ve Kurtuba’da bulunan cevâmi Avrupa fen /(264)/ mimarisine
fevkalade musanna’ ve bedî’ birer numunelik etmişlerdir.

Geçen asırlarda ticaret büyük bir faaliyette idi; lâyuad velâyuhsa olan kervanlar Hindistan ve Çin mahsulat ve mamulatını Afrika, Sicilya, İspanya emvâl ve emtiâ ve eşyasıyla mübâdele ederdi.

Şeker, zağferân, pirinç, pamuk, darı, fildişi, altıntozu, Şam ve Tilitle  eslihası, Kurtuba'nın keçi derisinden mamül sahtiyânları, (Kuiza)'nın mavi ve yeşil çuhaları, İran kumaş ve halı ve derileri, Çin'in çay ve akmişe-i harîriyesi, Keşmir'in mensucat-ı kıymetdârı, Musul mensucatu ve edviye-i tıbbiye muamelât-ı ticariyeye mühim bir revac vermiştir.

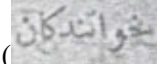
Kur'an-ı Kerim sa'y ve ikdâmı, kesb-i vakârı, inşâ ve imarı emr ve tavsiye ve kâsibin muhabbet-i ilahiyeye mazhar olduğunu beyan etmektedir; bütün inşaat ve imarât cemiyet-i himmetkârânın muavenât-ı mahsûsasıyla meydana geldiğinden saâdet-i hal hükümfermâ idi.

Hükkâm, vülât, kumandanlar, kibar ve mu'teberân-ı hüner ve sanayi ile meşgul olmaktan asla çekinmezlerdi.

Tilitle'deki Müslüman mekteplerine tahsil-i ulûm etmek için her yerden müteaddid tullap geldiğini Mösyö  tarihinde zikretmiştir.

Afrika ve şark, İspanya ile müsâbakata girişmiştir.

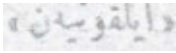
Sebte, Kayravan, Cezayir, Tunus, Trablus merâkiz-i ulûm ve maarif olmuştu.

Felâsife, müfessirîn, şurrâh, fukaha, nahviyyun, fusahâ ve bulağa, şuarâ, muhaddisîn ve hikâye nüvîsân hevâinedgân () nâmahdûd denilecek surette her yerde bulunurdu.

Me'mûn dokuzuncu (hicrî ikinci) asrı kendi ismiyle doldurmuştur.

Tabib ve heyetşinâs İbn-i Sina Buhara'da, rakkas ve delikli irtifâ aletinin mucidi İbn-i İdris Mısır'da – onuncu (hicrî üçüncü) asırda – bir mevki-i mühim ve mümtaz tutmuşlardı.

Hükümdar-ı Selçukiyyân Celalettin Melikşah feth-i İbn-i Nacibe, onbirinci (hicrî dördüncü) asır vukuâtı sırasında zikr-i cemîl ashâbı idâdından bulunmuşlardır.

Cedâvil-i mühime-i ilm-i heyetin vâz'ı Ebu Hanife, hey'ıyyûn ve coğrafiyyundan Ebulhasan,  denilen cedâvilin müretibi Nasreddin Tûsî, şairu'l-ğuzeyli zamanlarının medâr-ı fahr ve şerefleri idi.

Eslâfının tertip etmiş olduğu ilm-i heyet cedâvilini ikmâl eden İbn-i Şatir, Semerkand'da bir cemiyet-i ilmiye teşkil eden Timurlenk, müerrih-i şehir Ebulfidâ, ulûm ve maarifi Herat'a kadar îsâl eden Timurlenk'in oğlu Şahrûh "mülûk-ı çerâkise" tarihiyle bir "lûgat-ı tarihiye" telif eden el-Makrizi, Semerkend'da bir rasathane inşa eden Timurlenk'in hafîdi Uluğ Bey, Mısır için bir tarih yazan Ali es-Suyutî, kavâim-i nakdiye istimâli usulünün beyne'l-İslâm vücudunu ispat eden bir "muhtasar tarih" müellifi hevând-mîr envâr-ı ulûm ve fûnûnu bil-cümle memalike neşr ve ta'mîm eylemişlerdir.

Onyedinci [hicrî onbirinci] asırda Kâtip Çelebi her nokta-i nazardan mühim ve mükemmel olan "coğrafya"sını cem ve telfik etmiştir. Muaviye'nin tabibi olan Muazer hem şair, hem münekkîd-i edebiyat, hem hekimdi; Halid bir çok âsâr-ı Yunaniye tercüme etmişti; İskenderiye tabibi Harun –ki mecmua-ı âsârı elimize geçmemiştir- çiçek illeti hakkında bir suret-i müdâvât irâe eylemişti.

Harunü'r-Raşîd İmparator Şarlman'a gönderdiği Musevî elçiler vasıtasıyla pek çok medâr-ı ibret ve istifâde şeyler irsâl eylemiştir; Nişabur'daki medrese-i tıbbiye taht himâyesine aldığı gibi Bağdat'ta da bir daru'l-fünûn küşâd etmiş ve bu daru'l-fünûn heyetini huzurunda derece-i matlûbede imtihan veremeyenleri icrâ-yı tebâbetten men eylemiştir.

Bütün şarkta kadîmden biri kullanılagelen müdâvât-ı hurâfiye ve vehmiye hemen kâmil sâratli bir surette bertaraf edilmişti. Bağdat mektebinin muallimîni sırasında meşhur Yûşa' bin Nûn dahi bulunmaktaydı. Bu mektepte kutub-i mu'tebere-i **/(265)/** Yunaniye Arapça tercüme ve muallimler yalnız tıb değil sair-i ulûm-ı edebiyeyi dahi tadrîs ederlerdi. İşte bu suretle Aristo ve Eflatun'un âsârını cem etmiş bulundular. Hemen her gün kitap yüklü develerin Bağdat kapılarından girip çıktığını gördüklerini rivayet etmişlerdir. İmparator Mihael'den tazminat olarak Yunanistan kadîm-i hükemâsının âsârı ahz olunmuştur. Bu faaliyet, hep envâr-ı

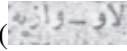
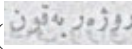
maarif ve ulûmu etrafa neşretmekteydi. Basra, İsfahan, Semerkant, Fas, Merakiş, Sicilya, Kurtuba, İşbilya, Gırnata’da müteaddid mektepler küşâd edilmişti.

Mâ-fevke’l-tabia olan şeyler daima insana bir telezzüz bahşeder. İşte Araplarda eslâfından muntekil bir hevesle ulûm-ı mevcûdeyi lisanlarına tercümeleri esnasında ulûm ve fûnûn-ı ciddiye ve hakikiyeye bir takım umûr-ı ticariyede karıştırmışlardı. Tahsil ettikleri şeyleri öğrenmekle iktifâ etmeyerek hemen onu ikmâl ve tevsi’â çalışırlardı. Her şeyi –tasavvura dâhil olabilir- her nevi ameliyatla mehekk ticariye örerek eslâfın tecâribini ikmâl ve bu babdaki malumât-ı tezyîd ve fûnûn ve ulûm-ı tecribiyye hakkında bir usûl-u muntazam keşfederlerdi. Bazı ecsâmı ateş üzerine vaz ve onlardan daha saf ecsâm-ı istihsâl ve bir suretle tekşîf ederek havâs hakkında hayli malumâta destres olurlardı. Yine bu suretle de ehl-i İslâmın taharriyât-ı himmet-kârânesi –her maraza deva-yı âcil olacağı emelinde bulundukları- “el-iksîr”i bulmak ümidiyle kendilerini kimya tetkikatına fevka’l-lüzûm münhemik etmişti. Sarı çiçeklerin, altının sath-ı zeminde güneşe alâmet ittihâz edildiği ezmineden pek çok asırlardan beri erbâb-ı tecrübe âsâr-ı hilkatî hâdde-i tetkike vaz edilmekteydi. Araplar el’ân ismini muhafaza etmekte bulunduğumuz “enbîk” dedikleri ecsâm-ı mâyiayı taktire mahsus olan alet-i malûmeyi icat etmişlerdir. /(266)/

Evvelleri Napolili Zozin (زوزين) taktirîn suyu tasfiye usulüyle istihzârını tarif etmişti. Suların havâs ve terkibâtına ait olan bu usulü –kaynamak hâsasına malik bulunan mâyi’ât hakkında- pek garip ve vehmî bir usuldür; ma’mafih terakkî-i fenn nokta-i nazarınca onun bu usulünden de diğer suretle istifadelere yol açılmıştır.

Kimya-girân İslâm arasında şâyân-yâd ve tezkâr-ı meşâhîrden Errâzî, Ebudder, Cafer Tuğracı–ki kimyadan bahis manzum bir eseri vardır; âsârından birinin ismi de “Es-sırâc”dır- gibi bazıları kimyaya sezâ-i tezkâr isimler vaz’ etmiştir: “ilmü’l-mizân”, “ilm-i siklet”, “ilm-i terakkubât” gibi.

Yukarıda ismini zikretmiş olduğumuz Cafer’den biraz bahsedelim: sekizinci (hîcri ikinci) asırda ber-hayattı; Râzî, İbn-i Sina, Hâlid gibi meşâhîr-i atibbâ-yı Arab kendisini bir üstat gibi tafdîl ve lisan-ı hürmetle yâd ve tebcîl ederlerdi. Tarih-i kimyada ismi pek büyük bir şöhretle mezkûr olduğu gibi peryesitley, lâv-vâziye

() [²⁰]kadar bir mevki-i mühim ihrâz etmiştir. “Hâmiz-i azot”, “mau zerrîn” hakkında ilk defa olarak izahat vermişti. Ondan evvel keşfolunmuş sirkeden şiddetli bir hâmız bildikleri yoktu. Hâmız ve hâmızsız kimyadan bahsetmek bizim için kâbil olamaz. Rojer Bekon ()’un da Cafer’den bahsettiği sırada kendisini “üstâzu’l-esâtize” namıyla yâd etmeye hakkı vardır.

Evvelce zikri sibkat eden İbn-i Sina’nın cem etmiş olduğu âsârı ta’dâd etmek faydadan hâlî değildir:

- (1) “fevâid ve menâfi’-i ulûm” hakkında,
- (2) “sıhhat ve edviye” hakkında,
- (3) “kanun-ı tıb”,
- (4) “mutâlaât-ı felekiyye” hakkında,
- (5) “mesâil-i riyâziye”,
- (6) “lisan-ı Arab ve mana-yı aslî-i lûgat” hakkında,
- (7) “Rûh ve haşr-ı ecsâd” hakkında,
- (8) “Küre üzerine çizilen hutût-ı mütevâziye”ye dair
- (9) “Okklides’in bir muhtasarı”,
- (10) “Mütenâhî ve nâmütenâhî” hakkında,
- (11) “hikmet-i tabiiye ve gayr-i tabiiye”ye dair,
- (12) “malumât-ı beşerî cami-i kâmûs-ı kebîr” [20 cild]

Bu esnada Avrupa’nın ne hal ve merkezde olduğunu düşünmeli ve şu terakkiyatı da göz önüne getirmelidir.

Araplar esmâr-ı ulûm-ı iktitâf ve fazla olarak vaz’ ve icad ettikleri sıralarda Avrupa hemen bu günkü Kafreri’ye^[21]’den az ziyadece bir medeniyete malikti. Arapların felsefe, riyaziyât, hey’et, kimya, tıp hususunda kazandıkları muzafferiyet, terkiyât-ı askeriyelerine nazaran daha sabit, daha mühimdi.

²⁰ Meşâhir-i kimya-gerân-ı garbiyedendirler.

²¹ Cenûbî, Afrika’da bir kütadır.

İspanya Müslümanları oraya geldikleri vakit Asya'ya /(269)/ mahsus olan elbise ve mefruşat tezyinâtını sair debdebe ve tantanalı ahvâli beraber götürmüşlerdi. Meskenlerinin manâzır-ı dahiliyesi gökyüzünün levn-i mâvisini irâe etmekte, yahut küçük körfezler arasında gizlenmiş gibi görünmekteydi.

Ebniyenin, gayet latif ve dil-rübâ olan o güzel mermerden inşa olunmuş balkonları, rûh-fezâ bir surette çiçeklerini açmış portakal ağaçlarını hâvî asılı bahçeler, envâ-ı ezhâr sayesi altında kurulmuş halvetgâhlar, insanı günün hararetili zamanlarında uykuya davet ederdi.

Bir tarafta, saf ve berrak bir su çeşmesi, diğer cihette nazar-ı karîbnukûş ve rusûm-ı mütenevvîa, ötede yazın çiçek bahçesinin o râyihadâr ve taze havasıyla tecdîd-i hava edecek âlâtı, kışın alt katta bulunan buhar sobası vasıtasıyla ısıtmak üzere oraya sevk olunan ve duvarlar arasında bir takım borular derûnunda bulunan sıcak ve râyiha-i tayyibeli havayı hâvî daireler görölürdü.

Eşya, sandal ve limon ağaçlarından ve sedef, inci, fildişi, gümüş, altın, “mâlâkiyet”denilen bir nevi yeşil taşla kaplanıp tezyîn edilirdi. Her tarafta bir suret-i mâhirâne ve sanatkârâne de dizilmiş kayabillûrundan, Çin porseleninden mamûl tabaklar, türlü nukûş ve tesâvîr-i hayret-âmîzi cami levhalar müşâhihi olunurdu.

Sekîneyi, taharet, meşguliyet ve eğlencelerinden alıkoyacak bir şey tasavvur olunamazdı. Hiçbir millet Arapların tenezzüh bahçeleri kadar санаат ve zerâfetini geçecek bir terakkiye mazhar olamamıştır. Bize maişetin suret-i mesudiyet ve refâhiyeti gösteren ve o yolda alışmaya tarîk irâe eden İspanya Arapları'dır.

Nezâfet ve taharet onlar için bir vazife-i dinîyyeden ma'dûddur; tahareti, âdeta günde birkaç defa elbise değiştirmek derecelerine vardırırlardı. /(270)/

Mevsimine göre sıcak veya soğuk suyu, mermerden yapılmış dil-güşâ havuzlara sevk eden madeni borular, istenildiği vakit bir cereyân-ı havâî sevki kâbil bir surette imal olunmuş ve derûnunda “el-karâzâs” denilen su soğutmaya mahsus mesâetli destiler asılmış hücre ve dolaplar bulunurdu.

Kadınların tenezzühüne, eğlencesine mahsus ebniye-i cesîme, çocuklar için dolaşık yollu ve kaldırımlı havlu ve meydanlar, hocalar için vâsi' kütüphaneler vardı. Ali el-Hakîmin kütüphanesi o kadar meşhur ve cesîm idi ki yalnız fihristi kırk cild teşkil etmişti. Kitapları istinsâh ve teclîd ve tezyîn için ayrıca hususi daireler bulunurdu.

Asya ve Afrika mülûk-ı İslâmiyesi hutût-ı Mütenevvîa-i garibeye, türlü el yazılarına temallük ile iftihar ederlerdi.

Garb-ı mülûk-ı İslâmiyesi, edebiyatı himaye ve teşvikte Dördüncü Halife Hazret-i Ali [Radiyallahu Anh]'nin eser ve mesleğine iktifa eder. Başlıca şehirlerde birer kütüphane inşa etmişlerdi. On adeti İspanya'da olmak üzere yetmişe yakın kütüphaneleri sayılırdı.

Her caminin yanında fukara evladının okuma yazma, Kur'an-ı Kerim bellemesi için medreseler bulunurdu. Mekâtib-i ihtiyâriyeye gelince: Her birinde dörder tâlib bulunmak üzere yirmibeş, otuz kısma münkasım dârü'l-fünunlar bulunur ve bu dârü'l-fünunların her biri birer reisin yed'-i idaresine tevdi' kılınırdı.

Gırnata'da, Kurtuba'da ve daha sair büyük şehirlerde dârü'l-fünunlar ve bu dârü'l-fünunlar riyâsetinde Musevilerden bile erbâb-ı liyakat ve iktidar bulunurdu; ehl-i İslâm evâmir ve nevâhi-i dinîyelerinden başka bir çok hükemiyât ve emsâl-i nâdireye itibar ederler ve asla taassub vesair edyâna hakaret göstermezlerdi ki bununla mekâtibin teftiş ve tetkiki vezâifini Nasturî (Musevîye)ye tevdi' etmiş olan Harunü'r-Râşit'e iktidâ etmiş oluyorlardı. Adeta müslümanların efkâr-ı münevveresi Avrupa'da o vakit hükümfermâ olan şiddet-i taassubla taban tabana bir zıddiyet teşkil etmekteydi.

Zamanımızda da bu fikr-i münevver Müslümanlarca muhafaza olunmaktadır: Mekteb-i Sultanî-i şahanede Avrupalı, orman ve maden mektebinde yerli Hıristiyan memurîn ve hususi muallimlerden maâdâ bütün büyük mekteplerde de bunlardan muallimler vardır.

Bugün Avrupa'da hangi müterakkî ve mütekaddim bir millet vardır ki ehl-i İslâmın eserine tebaiyyet etmiş ve onların mesleklerini tutmuş olmasın? Dârü'l-fünunlarında edebiyat muallimleri hep Arapların mekâtibe elverişli kitaplarını

tercüme ve izah /(277)/ etmişler, diğerleri de beyan ve belağat, inşâ, riyâzât, hey’et vesair ulûmu tedris eylemişlerdir. Maarif-i umûmiyemizi küşâd ettiğimizde Arap dârü’l-fünûnları tarz ve usullerinin pek çoklarını muhafaza etmişizdir. Ulûm-ı muhtelifede tedris olunan bu mekâtibin yanlarında birer “dârü’l-muallimîn”, bâhusus birer “tıbbiye mektebi” dahi bulunuyordu

Araplar lisanlarını, nev-i beşer içinde musta’mel elsinenin en mükemmeli olduğundan bahis ile medh ve senâ edenlerdi.

Bunda da haksız değillerdi; hatta Hazret-i Peygamber [Aleyhis-Selavatı Ve’s-selam]’e bir mucize teklif ettiklerinde erbâb-ı teklifi, Kur’an-ı Kerim’den bir miktar irâdıyla tarz-ı inşâ-yı bedî’ ve bî-nazirine mebhût ve hayran ederdi. Muslen namıyla maruf ve kaza ve takdirât-ı İlahiyeye mütevekkil olan bir takım Ortodokslar, her biri bir mucize-i garibe olan Kur’an’ın sahâifini tekrar etmekten fevkalade mahzûz olurlar.

Bu takdirce gayet meşhur nahviyyun ve sarfiyyun meydana getiren bu lisanın Arap mekteplerinde bir ihtimâm-ı ciddiyet-perverâne ile tahsiline taaccub etmemelidir.

Bu nahviyyun ve sarfiyyun ise bu gün bizim kullandığımız kamuslara müşâbih kamuslar, lügatler teşkil etmişlerdi ki bu kamusların biri altmış cildten ziyade bir kitaptan müteşekkildi. Her kelimenin şerhi müellifin-i meşhûradan nakil ve ahz olunurdu.

Gırnatalı Muhammed Bin Abdullah’ın “Lügat-i Tarihiye-yi Ulûm”unda ve daha diğer büyük ve mühim kamuslardan başka Yunan, Latin, İbrani lisanlarına mahsus lügat kitapları cem’ ve tertip etmişlerdi.

Arapların itibar-ı ilimleri hakkında daha yüz sahifede doldurabilirim; lakin ziyade tafsilat ile erbâb-ı mutâlâyı yormak bir faydaya müntic değildir.

Müslümanların âlem-i insaniyette ihrâz etmiş oldukları mevki mütehayyiz ve âliyi ve beşeriyetin onlara karşı müteşekkik ve minnetdâr bulunduğunu anlatmak için inzâr-ı itibara koyduğum bu kadar tarîfât kâfidir.

Ulûm ve maarif nokta-i nazarından âlem-i İslâmiye karşı olan teşekkürâtımızı unutturmak fikr-i bâtilını aramış olan edebiyatımızın tutmuş olduğu o meslek hakk-ı nâ-şinâsiyi terk edeceği tabiidir. Hakikaten, şimdi o teşekkürü ifâ edecek vakit hulûl etmiştir. Mahzan bilâ-muhâkeme ve elcâât-i gayr-i ma'kûleye müstenid bir haksızlık müebbeden devam etmez; bâhusus meziyât ve hasâis-i ulviyet-perverâneleriyle mâcerezâyât-ı kadîmeyi mahv ile temhîd ve sâil-i ta'mîm-i insaniyete himmet buyurmakta olan zât-ı celîl padişahı zamanlarında hemen mâil-i indifâ' ve mübeddel-i uhuvvet-i umûmiye olmaktadır.

3

Justinyan'ın vefatından dört sene sonra yani 569 tarihinde Arabistan'da, Mekke-i Mükerrreme'de ırk-ı beşer üzerinde pek büyük bir nüfuz ve tesir-i kussiyet-âميز göstermiş olan Hazret-i Muhammed (Aleyhissalatu Vesselam) tevellüd etmiştir.

Hazret-i müşârün-ileyh memleketini ibadet-i esnâm ile meşgul, alâim-i cevviyye ve semaviyye gibi hurâfâta mu'tekid halk ile mâlî bulmuştur.

İşte müşârün-ileyh (Peygamber-i Zîşân Efendimiz Hazretleri) Peygamber olmakla beraber minberde fesâhate, ma'rekede şecâate sahipti. İtikadı, gayet âlî bir surette "Lailahe İllallah, Muhammed Resulullah" ibare-i tevhîdiyesini ikrâr üzerine müessestir.

Müşârün-ileyh (Efendimiz Hazretleri) bu mühim ve dinî olan vahdaniyeti ilahiye hakikatini tenbîye ve ihtar edip bir takım münakaşât-ı gayr-i hikemiye ile beyhude uğraşmaz ve daima ibadet ve oruç, sabır ve kanaat, beden tahareti gibi esâsî ve makbul vezâifle ümmetin ıslah-ı ahvâline çalışırdı. En ziyade zekat, tasadduk, rızaen lillah emel-i hayır ve ma'rûfu takdir ve tahsîn ederdi. Çoktan beri dünyanın görmemiş olduğu adem-i taassub irâesiyle her şahsın necât ve saâdet-i uhreviyesi için edyânı bahis ve tetkik ve fezâil-i âliye ile müveşşah olmak şartıyla fikrinin kabul eylediğine sülûk ve tabir-i diğerle imanı taklidi değil, tahkîki olması üzerine farz bulunduğunu beyan etmekte olduğundan beşeriyetin üç rub'una icrâ-yı nüfûz etmek bu suretle tabîi bulunmuştur.

İle'l-ân Afrika ve Asya'nın en büyük kıtası kâvi bir surette İslâmiyete bağlı bulunmuş ve bulunacaktır. /(278)/

Hülâsa-i kelim, âlem-i İslâmiyetin Asya, bâ-husus Afrika’da vaktiyle ikmâl edilmiş olan telkin ve neşr dinin bu defa kendiliğinden ve yeniden tevessü’ ve intişârı, şu nüfuz-ı garîbi şâyân-ı hayrettir. coğrafya nokta-i nazarından Afrika’nın sülûsânî İslâma aittir; birkaç Avrupalı tüccar veya tüccar vekili hariç tutulursa, yüzlerce muhtelifü’l-ecnâs kabâil beyninde kabul ve temessük edilmiş bir mezhep varsa o da dîn-i İslâmdır; tayin ve tahsisi müşkil olan bir hat üzere şimâlden cenûba doğru günden güne imtidâd eylemekte olduğunu, nüfuz-ı İslâmiyetin terakkiyât-ı seriasını daha iyi bilenlerden biri bir münvâl-i muharrir aynen kitabında göstermiştir.

Mösyö Yaniğ, bu hattın Yeşil Burun’dan zengibâra kadar tahdit olunabileceğini –iki sene evvel- takdir ve tahmîn etmişti. Şimdi ise bit-tabî vasatlara, kenarlara da münteşir olmuştur. Afrika’daki İslâmiyetin merkezi Afrika’nın şimâlinde ve bir müselles şeklinde kavî bir suretle tahkîm ve tahdîd olunmuş demektir ki Trablus, Vaday, Sudan Mısırî aralarında bulunmaktadır.

İşte zât-ı Hazret-i Şahınşahının ef’âl-i meşkûre ve âmâl-ı mebrûre ve saâdet-i mülk ve devlet hakkındaki niyyât-ı hayriyesini hülâseten şuraya kayıt ve evvelleri ulûm ve fûnûnun beyne’l-İslâm ne merkezde olduğunu ve o mukaddimâtın memâlik-i şâhâne-i Osmaniyenin ikbâl ve istikbâli için ne gibi terakkiyât hıfzetmiş olduğu hakkında ne yolda bir his hâsıl ettiğini irâd ettim.

Şu risâleyi yazmakla asla malumât satmak arzusunda değilim; yalnız hakikat-i İslâmiye ve ulviyet ve kudsiyet-i hilâfet-i muazzamaya karşı uhdeme terattüb eden vazife-i şükran ve ihtirâmı ifa etmek emelindeyim.

Memâlik-i mahrûsa-i şâhâne hakkında muğâyyir-i hakikat fikirlerde bulunan bazı basiretsizlere mukâbil zîrdeki cümleyi şifâhen söyleyebilirim.

“İşte Sultan Abdülhamit Han Gazi Hazretleri’nin âsâr-ı himem-i ciddiyet-perverâneleri! İşte ihyâ buyurdıkları memâlik-i ma’mura ve mes’ude-i şâhâneleri!”

/(279)/

(Adet 32, s.255–257; adet 33, s.264–266, (Abdülgânî Senî [YURDMAN])
adet 34, s.269–270; adet 35, s.277–279)

**X. DERGİNİN YAYIN
POLİTİKASI TEŞEKKÜR VE
CEVAPLAR İLE İLGİLİ
METİNLER**

MÜTENEVVİA

ÖTEBERİ

Tebliğ olunan bir varakada meşhur “Tazarruât” müellifi Sinan Paşa’ya “Eslâf”ın 48. adedinde münderic tercüme-i hâli sırasında “Hoca Paşa dahi denilir” dediğimizden bahis ile müşârun-ileyhin İstanbul’da kâin meşhur mahalle ve mescidin sahibi olan Hoca Paşa mı, yoksa onun gayrı mı olduğu istizâh edilmiştir. Cevaben deriz ki:

Gayrıdır. Vakıa –yazdığımız gibi- Sinan Paşa’ya da Hoca Paşa denilirse de mescit ve mahallesi olan Hoca Paşa 999’da şehîden vefat eden Üveys Paşa’dır ki meşhur olan mescitten başka asıl kendi namına olarak bina eylediği “Hoca Üveys” mescidinin mihrabı pîş-gâhında medfûndur.

(Adet 34, s. 273–274)

(Faik Reşât)

İHTAR

(Muallim Hikmet-Kısm-ı Fennî)

30 ve 31’inci nüshalarda münderic (Muallim Hikmet)’in ara yerinden bir miktar mahal eksik dizilmiş olduğu gibi 32’nci nüshanın 257’nci sahifesinde “umumiyetle hararet” diye başlayan cümle ile onu müteakip gelen “öyle ise havâs-ı hamseye” cümlesi arasından dahi bir bahsin unutulmuş olduğu mevhiren anlaşılmakla 1 ve 2 rakamlarıyla ber-vech-i âtî derc edildi.

(Adet 34, s. 270)

(Hazine-i Fünûn)

İHTAR

Hazine-i Fünûn derc olunmak üzere irsâl buyurulacak evrâk ve mekâtibin iki nüsha olarak yazılması lüzumunu evvelce ilân ve ihtar eylediğimiz halde ekseriya yine bir nüsha olarak gönderilmekte olduğundan ba'dazin iki nüsha olmayan evrâk ve mekâtibin kabul ve derc edilemeyeceğini ma'-ı el-i'tizâr tekrar ihtar ederiz.

(Adet 39, s. 316)

(Hazine-i Fünûn)

İHTAR

Dergimizin ikinci senesinin Mart iştirâki 52'nci nüshada hitâm bulacağından senetlerini tecrîd etmek isteyenlerin doğrudan doğruya kütüphane-i âcizânemize müracaat buyurmalarını rica ve bundan böyle gerek kitap, gerek dergiye müteallak siparişleri yalnız peşin para ile ifâ etmeyi kararlaştırmış olduğumuzdan kütüphanemize edilecek siparişler bedellerinin daima ber –vech peşin gönderilmesi temenni olunur.

(Adet 42, s. 340)

(Hazine-i Fünûn)

İHTAR

Dergimizin ikinci senesinin Mart iştirâki 52'nci nüshada hitâm bulacağından senetlerini tecrîd etmek isteyenlerin doğrudan doğruya kütüphane-i âcizânemize müracaat buyurmaları rica olunur ve bundan böyle tahvîl-i memuriyet, tebdil-i mekân, seyahat vesaire bu gibi esbâb ()-ı meşru'ânın hesap ve kuyûdatımızca irât eylediği müşkilattan dolayı gerek kitap, gerek dergiye müteallik siparişleri yalnız peşin para ile ifâ etmeyi kararlaştırmış olduğumuzdan kütüphanemize edilecek siparişler bedellerinin daima ber –vech peşin gönderilmesi temenni olunur.

(Adet 47, s. 380)

(Hazine-i Fünûn)

İHTAR

Dergimizin ikinci senesinin Mart iştirâki 52'nci nüshada hitâm bulacağı ve Martları hitâm bulan abonelere –bir eş'âr vukubulmadıkça- dergi gönderilemeyeceği cihetle senetlerini tecrîd etmek isteyenlerin doğrudan doğruya kütüphane-i âcizânemize kemânü's-sâbık yirmi üçer kuruş göndermeleri rica ve bundan böyle tahvîl-i memuriyet, tebdil-i mekân, seyahat vesaire bu gibi esbâb-ı meşru'ânın hesap ve kuyûdatımızca irât eylediği müşkilattan dolayı gerek kitap, gerek dergiye müteallik siparişleri yalnız peşin para ile ifâ etmeyi kararlaştırmış olduğumuzdan kütüphanemize edilecek siparişler bedellerinin daima ber –vech peşin gönderilmesi temenni edilir.

(Adet 48, s. 388)

(Hazine-i Fünûn)

İHTAR

Dergimizin ikinci senesinin Mart iştirâki 52’nci nüshada hitâm bulacağı ve senetleri hitâm bulan abonelere –eş’âr vukubulmadıkça- dergi gönderilemeyeceği cihetle senetlerini tecrîd etmek isteyenlerin doğrudan doğruya kütüphane-i âcizânemize kemânü’s-sâbık yirmi üçer kuruş göndermeleri rica ve bundan böyle tahvîl-i memuriyet, tebdil-i mekân, seyahat vesaire bu gibi esbâb-ı meşru’ânın hesap ve kuyûdatımızca irât eylediği müşkülattan dolayı gerek kitap, gerek dergiye müteallik siparişleri yalnız peşin para ile ifâ etmeyi kararlaştırmış olduğumuzdan kütüphanemize edilecek siparişler bedellerinin daima ber –vech peşin gönderilmesi temenni edilir.

(Adet 51, s. 412)

(Hazine-i Fünûn)

TASHÎH

Geçen nüshada munderic Farisî gazelin makta beytinin mısra-ı sânisindeki “nefha” kelimesi “nağme” olacaktır.

(Adet 39, s. 316)

(Hazine-i Fünûn)

TASHÎH

Geçen nüshada münderic nazirenin mısra-ı sânisî:

“Piyâlesiz olurum mest-i hayret âh iderim”

olacakken nasılsa “hayret kelimesi unutulmuş olmakla ma’-ı el-i’tizâr tashîh olunur.

(Adet 41, s. 332)

(Hazine-i Fünûn)

(İZAHAT)

Daire-i Askeriyeye mensup Selahaddin Bey tarafından aldığımız bir varakada 37’nci nüshada münderic redifli gazelin kendi mahsul-i karîhaları olarak hatta geçen sene neşrettikleri “Gonca-i Hayatım” unvanlı mecmualarında aynen münderic bulunduğu beyan ve teyid-i maddi için mecmuanın bir nüshası ve eser-i teveccüh olarak bir de gazel irsâl buyurulmuştur. Bizim her tab’ olunan eseri görmekliğimiz gelmez; tebliğ olunan bir şeyi beğendiğimiz ve mesleğimize muvâfık gördüğümüz halde kabul ve derc etmek usûl-u mütehazemiz icabânındandır. Binâen-aleyh bu babdaki mazuriyetimiz dergârdır.

(Adet 38, s. 308)

(Hazine-i Fünûn)

TEŞEKKÜR

Mukaddimâ şair Sabit'in tercüme-i hâli yazıldığı sırada musakkat reisi olan Özeyce (اوزجيه)'nin mevki-i coğrafyası hakkında vukubulan istifsârimiz üzerine bazı zevât itâ-yı malumâta himmet ve mesâretle bizi memnun eylemişlerdi. Âhiren hâlâ da Süvari Otuzbirinci Alayı Miralay izzetlü Mehmet İzzet Beyefendi dahi bir mektup ile buna dair bazı malumâtı itâ buyurmuşlardır. Mektubu derc etmeye lüzum görmedik. Şu kadar ki mîr-i mevmi-ileyh gerek bu mektuplarında gerek daha evvel alınan diğer bir iltifâtnâmelerinde dergimiz hakkında fevkel-hade ibraz hüsn-i teveccüh buyurdıklarından ve bu da kendilerinin maarif-perverliklerine delâlet eylediğinden suret-i mahûsada beyân-ı mahzûziyet ve arz-ı şükran ile beraber teveccüh el'elerini istibkâ ederiz.

(Adet 36, s. 286)

(Hazine-i Fünûn)

(TEŞEKKÜR)

Bemneha-l-kerim **Hazine-i Fünûn**'umuzun ikinci senesikolleksiyonu bu nüshada hitâm bulmakla üçüncü seneye gelecek nüsha ile ibtidâ olunuyor.

Bir iki sene müddet muntazaman ve ithâz eylediğimiz meslekten asla inhirâf etmeksizin devam etmekliğimiz muhazâ-i ashâb-ı mutâlaa tarafından had ve iktidârımızın fevkinde gösterilen hüsn-i teveccühe ve iltifâtın semeresi olduğundanbuna mazhar olduğumuz müddetçe biz de ifâ-yı hizmette tecvîz-i kusur etmeyeceğimizi makâm-ı teşekkürde arz ile beraber her hâl-i vakârda muhtacı olduğumuz tevkîfât-ı ilâhiyeyi burada dahi tekrar istidâ ederiz.

(Adet 52, s. 413)

(Hazine-i Fünûn)

YEVİM-İ VELÂDET-İ BÂSİ'ÂDET HAZRET PADİŞAHI

Hazret-i Abdulhamid dâd-ı fermânın bu gün

Mühd-i imkâne şeref verdi kadûm-ı devleti

'İydda, nevrûzda yoktur bu rûzın revankı

Zeyb-i âgûş eylemiş zira o mihr-i şevketi

Cenâb-ı Hâlık-ı kainat, nâmiye-i bahşa-yı mevlid ve imhât-ı azişâne mehr-i metîr sipher-i hilâfet, bedder-i tâbinde-i semâ-yı saltanat, veli-nimet bî-müntemiz şevketlü Padişahımız {Sultan Abdülhamit Han}sâni Efendimiz Hazretlerini kemâl-i âfiyet ve iclâl ile erîke-i melâ-yı hilâfetpenâhilerinde müstedâm ve sâye-i Râfet ve adâletlerini neşîmingâh kâfe-i enâm buyursun Âmin.

Sâl-i besâl vukûu devr-i teceddüdî bu mülk ve millet hakkında fâl-ı mübarek diğer olan yevm-i velâdet-i bâsi'âdet cenâb-ı şahenşâhîleri bu gün yal'az-ı veş-şeref-i hulûl etmiştir.

Cülûs-ı meyâmın manûs-ı zalel-hilerinden biri muzahher olduğumuz maddî ve manevî terkiyât -umûm-i cihâniyân andında müslümandan olduğu üzere- asırlarca zamana muhtac olan muvaffakiyât-ı azîmeden ve bu ise muhazâ o sultan-ı zîşana mevhibe-i mahsusa-i Rab izzet olan kemâl-i fetânet ve hüsn-i tedbir ve reviyet veulu himmet gibi hasâil-i celîle mukteziyât-ı feyz-i gâyatından olmakla cülûs ve velâdet-i hümâyûn malûkânelerine mesâdif olan günler nazar-ı itibar-ı umûmide i'yâddan bil-eter ve şeref-i tâbiyet ve sadakatla mabbâhi olanlar bu günlerde bir kat daha mevâzeb-i davet padişah-ı kiram kesterdir.

Binâen-aleyh cerîde-i kenterânemiz heyet-i sadâkat-i nihâdi dahi umûm-i ifrâd taba-i şâhâne ile hemhis ve hemzibân olduğu halde ilân-ı sürûr ve iftihar ve men gayrihad ifâ-yı vazife-i tebrik ve tehnişeye ictisâr eder.

TEBRÎK-İ ‘ÎD-İ SAÎD

Rabbimiz Teala ve Tekaddüs Hazretleri şeref-i halveliyle karire’l-ayn ibtihâc olduğumuz ‘Îd-i saîd fitre-yi kâfe-i mü’minin haklarında ve bilhassa Emirü’l-Mü’minin Halife-i Resul Rabbü’l-âlemin, veli-nimet bî-müntemiz, padişah-ı adl-ı âyin Efendimiz Hazretleri’nin hakk-ı ehak hilâfet-penâhilerinde bâis-i hayr-ı mûfûr ve müşâhide-i emsâl kesiresiyle ve eyadâr-ı sürûr nâ-mahsûr buyursun Amin.

Bu gün resîde-i encâm olan şehr-i mübarek seyyâm lâ Elhamdü-l-menâ bu sene dahi sâye-i inâyet ve âtîfet hazret-i şehr-i yâride senin sâbıkada olduğu gibi ve belki onlardan kat kat ziyade kemâl saadet hâl ve aramış bâl ile güzâr eylediğinden her an ziver-i zebân mesâdikkatimiz olan davât-ı mefrûza-i cenâb-ı veli-nimet-i azimeyi bu vesile ile de tekrar ve ifâ-yı vecibe-i tebrik ve tehneye ictisâr ederiz.

(Adet 39, s. 309)

(Hazine-i Fünûn)

‘ÎD-İ SAÎD-İ ADHÎ

Halveliyle şerfiyâb olduğumuz ‘Îd-i Saîd-i Adhîyi hitâb-ı hak cümle abâd-ı müslimin haklarında ve bilhassa Emirü’l-Mü’minin, Halife-i Resul Rabbü’l-âlemin, kire’l-ayn âlemiyân, Veli-nimet bî-müntemiz şevketlü kudretlü Padişah adâlet unvan Efendimiz Hazretleri’nin hakk-ı ehak Hilafet-penâhîlerinde bais-i envâ hayr u müs’adat ve zât-ı ekdas hümâyûnlarını bâ-kemâl afiyet nice emsâlinin idrâkiyle ziynet-i bahş evrenin saltanat buyursun Âmin.

Dâver-i deverân şah-ı âlempenâh

Zall-ı hüdâ Hazret-i Abdülhamit

Şâneti, ikbâlini, iclâlini,

Ömrünü efzûn ide Rabb-ı mecîd

(Adet 49, s. 390)

(Hazine-i Fünûn)

ŞİİRLERİN TASNİFİ ²²

TABLO-2

Eserin Adı	Şairi	Dergideki Yeri		Ana Başlık	Kitaptaki Başlık	Alt Başlık	Kitaptaki Sayfa Yeri
		Adedi	Sayfa				
Kıt'a	M. Ali	y.2, nr.50	399	I- DIVAN ŞİİRİ NAZIM ŞEKİLLERİ	Kıt'a	I) İki Beyitlik Kıt'alar A) Normal kıt'a tariflerine uygun olanlar 1) xaxa" kafiye düzeninde olanlar a) Eski tarz şiire mensup şairlerin yazdıkları kıt'alar	68
Kıt'a-i Na'tiyye	Hayretî	y.2, nr.46	365		Kıt'a	I) İki Beyitlik Kıt'alar A) Normal kıt'a tariflerine uygun olanlar 2) İki beyitlik musarra' kıt'alar (aaaa)	74
--- (Tarih-i Velâdet-i Hümâyûn)	---(Ali Râşit)	y.2, nr.32	254		Kıt'a	II) Kıt'a-i Kebireler A) Normal kıt'a tarifine uygun olanlar 1- İçerisinde mahlas bulunmayan kıt'alar a) Eski tarz şiiri sürdüren şairinkiler	84
Sevdiğime	Vehbîzade M. Rüşdü	y.2, nr. 28	228		Kıt'a	II) Kıt'a-i Kebireler A) Normal kıt'a tarifine uygun olanlar 1- İçerisinde mahlas bulunmayan kıt'alar a) Eski tarz şiiri sürdüren şairinkiler	84
Tarih-i Velâdet-i Hümâyûn	Ali Râşit Efendî	y.2, nr. 32	254		Kıt'a	II) Kıt'a-i Kebireler A) Normal kıt'a tarifine uygun olanlar 2- Mahlas kullanılan kıt'a-i kebireler a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerinkiler	89
Sevdiğime	Vehbîzade M. Rüşdü	y.2, nr. 28	228		Kıt'a	II) Kıt'a-i Kebireler A) Kıt'a-I Kebire şekli üzerinde görülen tasarruflar ve farklılıklar 2- Müstakil birer başlık taşıyan kıt'a-i Kebireler a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	92
Nazm	Muhyiddin	y.2, nr.50	399		Kıt'a	III. Nazm A) Normal nazım yapısında olanlar 1- İki beyitten ibaret olanlar a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	94
Kıt'a	Nazmî	y.2, nr. 37	293		Kıt'a	III. Nazm A) Normal nazım yapısında olanlar 1- İki beyitten ibaret olanlar b) Batı tesirinde yazan şairlerinkiler "Kıt'a" başlığı ile yazılan iki beyitlik nazmlar a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	95
Gazel	Mehmet İhsan	y.2, nr.38	301		Gazel	A) Normal gazel tariflerine uygun olanlar 1) Beyit sayısı 5 ilâ 15 arasında olan mahlâslı gazeller a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	134
Gazel	Mehmet İhsan	y.2, nr.38	301		Gazel	A) Normal gazel tariflerine uygun olanlar 1) Beyit sayısı 5 ilâ 15 arasında olan mahlâslı gazeller a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	134
Gazel	Ahmet Neylî	y.2, nr.42	335	I- DIVAN ŞİİRİ NAZIM ŞEKİLLERİ	Kıt'a	A) Normal gazel tariflerine uygun olanlar 1) Beyit sayısı 5 ilâ 15 arasında olan mahlâslı gazeller a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	134
Meyân-ı Gülzârda	Reşât	y.2, nr.43	343		Gazel	A) Normal gazel tariflerine uygun olanlar 1) Beyit sayısı 5 ilâ 15 arasında olan mahlâslı gazeller a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	135
--- (Ma'raz-ı Sühan)	Kâzım Paşa	y.2, nr.44	353		Gazel	A) Normal gazel tariflerine uygun olanlar 1) Beyit sayısı 5 ilâ 15 arasında olan mahlâslı gazeller a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	135
--- (Nazire)	Kâzım Paşa	y.2, nr.44	353-354		Gazel	A) Normal gazel tariflerine uygun olanlar 1) Beyit sayısı 5 ilâ 15 arasında olan mahlâslı gazeller a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	135
Nazîre	Servet	y.2, nr.48	383		Gazel	A) Normal gazel tariflerine uygun olanlar 1) Beyit sayısı 5 ilâ 15 arasında olan mahlâslı gazeller a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	135
Münâcât	Vahdetîzade Rıza Safvet	y.2, nr.50	388-390		Gazel	A) Normal gazel tariflerine uygun olanlar 1) Beyit sayısı 5 ilâ 15 arasında olan mahlâslı gazeller a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	135
Gazel	[Tevfik] Lâmihi	y.2, nr.40	317		Gazel	A) Normal gazel tariflerine uygun olanlar 1) Beyit sayısı 5 ilâ 15 arasında olan mahlâslı gazeller b) Batı edebiyatı tesirinde yazan şairlerinkiler	139
Gazel	Muhyiddin	y.2, nr.30	240		Gazel	A) Normal gazel tariflerine uygun olanlar 3) 4 beyitten müteşekkil gazeller —Mahlâssız olanlar a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	145
Gazel-i Müşterek	[T] Lâmihi - [Müst] İsmet	y.2, nr.31	245		Gazel	A) Normal gazel tariflerine uygun olanlar 5) Müşterek Gazeller	147
Na't	M. Ali	y.2, nr.30	240		Gazel	A) Normal gazel tariflerine uygun olanlar 8) Mahlâssız Gazeller a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	166
Gazel-1	Muhyiddin	y.2, nr.30	240		Gazel	A) Normal gazel tariflerine uygun olanlar 8) Mahlâssız Gazeller a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	166

²² Bu tablonun şekillenmesinde M. Fatih ANDI' "Servet-i Fünûn'a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişimleri" isimli eserinden faydalanılmıştır. Kitapta belirtilmeyen şiir isimleri ve yazar isimleri dergideki incelemeden sonra belirlenmiş ve parantez içerisinde gösterilmiştir.

--- (Gazel-2)	Muhyiddin	y.2, nr.30	240	I- DİVAN ŞİİRİ NAZİM ŞEKİLLERİ	Kıt'a	B) Gazel şekli üzerinde görülen tasarruflar 8) Mahlâssız Gazeller a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	166
Gazel	Nazmî	y.2, nr.37	293		Gazel	B) Gazel şekli üzerinde görülen tasarruflar 8) Mahlâssız Gazeller a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	167
Nazire	Halil Hâkî	y.2, nr.37	293		Gazel	B) Gazel şekli üzerinde görülen tasarruflar 8) Mahlâssız Gazeller a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	167
---(Nazire)	Faik	y.2, nr.40	317		Gazel	B) Gazel şekli üzerinde görülen tasarruflar 8) Mahlâssız Gazeller a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	167
Na't	M.	y.2, nr.41	329		Gazel	B) Gazel şekli üzerinde görülen tasarruflar 8) Mahlâssız Gazeller a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	167
---(Gazel)	Canlı Ömer Efendizade Ahmet Tâhir	y.2, nr.48	383		Gazel	B) Gazel şekli üzerinde görülen tasarruflar 8) Mahlâssız Gazeller a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	168
Fuzulî'ye Nazire	Ali	y.2, nr.48	382		Gazel	B) Gazel şekli üzerinde görülen tasarruflar 8) Mahlâssız Gazeller a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	168
Gazel	Kilisli Rifat	y.2, nr.46	366		Gazel	B) Gazel şekli üzerinde görülen tasarruflar 8) Mahlâssız Gazeller a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	168
Sahil-i Deryada	Vedât	y.2, nr.43	343		Gazel	B) Gazel şekli üzerinde görülen tasarruflar 8) Mahlâssız Gazeller a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	168
---(Subh-ı Saâdet)	Fatma Makbule Leman	y.2, nr.29	230		Murabba'	A) Normal murabba' tariflerine uygun olanlar 2) Murabba'-ı mütekerrirler (aaaa, bbbA ...) a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları murabba'-ı mütekerrirler	218
Son Aşk	Mehmet Celal	y.2, nr.46	365–366		Muhammes	A) Normal muhammes tariflerine uygun olanlar 1) Muhammes-i müzdevicler (aaaa, bbbA cccca ...şeklinde kafiyeleyen muhammesler) b) Batı edebiyatı tesirinde yazan şairlerin yazdıkları	229
Tevhîd	Recâî Efendizade H. Ferîd Efendi	y.2, nr.36	285		Muhammes	A) Normal muhammes tariflerine uygun olanlar 1) Muhammes-i müzdevicler (aaaa, bbbA cccca ...şeklinde kafiyeleyen muhammesler) a) Eski tarz şiiri devam ettiren şairlerin yazdıkları	228
Tahmîs-i Na't-ı Fuzulî	Kâmil	y.2, nr.47	375–376		Tahmîs	A) Normal tahmîs tariflerine uygun olanlar a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	238
Şarkı	Halil Kemal Vahdetî	y.2, nr.52	414		Şarkı	I) Dönder mısralık bendlerle yazılan şarkılar (Murabba' Şarkılar) A) Normal şarkı kafiyeleşmelerine uygun olanlar 1) "aAaA, bbbA cccA ..." şeklinde kafiyeleyenler a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	245
Bir Mehtap Gecesi	Abdülgânî Senî	y.2, nr.52	413	III- Batılı veya Yeni Nazım Şekilleri I- Batı Edebiyatı Sabit Nazım Şekilleri	Dört Kafiye Nazım Şekli	Dört Kafiye Nazım Şekli A) Normal düz kafiye yapısında olanlar a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları	284
Gırîv-i Uhrevî	(İbnü'r- Rifat) Sâmih	y.2, nr.39	309–310		Dört Kafiye Nazım Şekli	Dört Kafiye Nazım Şekli A) Normal düz kafiye yapısında olanlar b) Batı edebiyatı tesirinde yazan şairlerinkiler	288
Ulviyet-i Ramazan	Kilisli Mehmet Rifat	y.2, nr.38	301		Sarma Kafiye Nazım Şekli (Rime embrassée)	Sarma Kafiye Nazım Şekli (Rime embrassée) a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin sarma kafiye şiirleri	293
Re'y	Hayretî	y.2, nr.46	365		Çapraz Kafiye Nazım Şekli (Rime croisée)	Çapraz Kafiye Nazım Şekli (Rime croisée) a) Eski tarz şiiri sürdüren şairlerin çapraz kafiye şiirleri	298
Sabah	Abdülgânî Senî	y.2, nr.47	376		Sekizer Mısralı Bendlerden Meydana Gelen Şekiller	Sekizer Mısralı Bendlerden Meydana Gelen Şekiller a) Eski Tarz şiiri sürdüren şairlerin yazdıkları 7)"aabbccca ddeefffd gghhmg ..." kafiye 5 bendli bir şiir	339
Şîr-i Gazâ	Mehmet Celal	y.2, nr.41 y.2, nr.42 y.2, nr.43	325–326 333–334 341–343		Her Bendi Farklı Sayıda Mısralardan Meydana Gelmiş Olan Şekiller	Her Bendi Farklı Sayıda Mısralardan Meydana Gelmiş Olan Şekiller	351

SONUÇ

XVIII. yüzyılda Lâle Devri ile başlayan batılılaşma-yenileşme çabaları, bütün engelleme ve başarısızlıklara rağmen XIX. yüzyıl ıslahatları için temel ve örnek teşkil etmiştir. Bir süreç ve deneyim şeklinde devam eden yenilik hareketleri, XIX. yüzyılda **Sultan II. Mahmut**, Tanzimat ve Islahat hareketleri, I. Meşrutiyet devri yeniliklerine dönüşmüş; XX. yüzyılda II. Meşrutiyet ve Cumhuriyete geçişle sonuçlanmıştır. Kısaca Cumhuriyeti ortaya çıkaran süreç XVIII. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlamıştır. Siyasî ve sosyal alanlarda başlayan batılılaşma çabaları asıl meyvelerini edebiyat alanında vermiştir.

Yeni türler ile, edebiyatımızda eskiden farklı olarak yeni bir toplum görüşü oluşmaya başlamış; bu yeni görüşler edebiyatımızdaki yeni bir oluşumu, Tanzimat Edebiyatını ortaya çıkarmıştır. Tanzimatın edebiyatımıza kazandırdığı en verimli kaynaklar ise gazete ve dergiler olmuştur.

Gazete ve dergilerin sağladığı en büyük fayda ise artık şairlerin kendilerini halkın huzurundaymış gibi hissederek yazmalarına olanak sağlamasıdır. Bu durum aydınlara kendilerini daha çok insana anlatma imkânı sunmuştur.

Gazete ve dergilerin en büyük özelliği ise yayımlandığı devrin özelliklerini yansıtmasıdır. 1893 yılında yayın hayatına giren **Hazine-i Fünûn** da yayımlandığı devrin özelliğini göstermektedir.

Hazine-i Fünûn dergisi edebî ve fennî bir dergi olmakla birlikte dergideki yazılar daha çok edebî niteliktedir. **Hazine-i Fünûn** yayım hayatı boyunca bu çizginin dışına çıkmamış siyasete yer vermemiştir. Hem edebî hem de fennî pek çok yazının yer aldığı mecmuada edebî konuların fennî konulara göre daha fazla yer tuttuğu görülmektedir. İlgili bölümde de belirtildiği üzere incelediğimiz sayılarda 168 yazı bulunmaktadır; bunların 105'i edebiyatla ilgili, 17'si sağlıkla ilgili, 46'sı ise diğer alanlardadır.

Dergi, şiir açısından da zengindir. Dergide 63 şiir yer almakta ve bunların çoğunluğu da eski tarz şiirlerden, özellikle de gazellerden, gazellere nazirelerden ve naatlardan oluşmaktadır. Bu şiirlerden 7'si sadece birer beyitten oluşan şiirlerdir.

Dergide bulunan 56 şiirin 26'sı gazel, 2'si kaside, 3'ü münacat, 1'i Tevhid, 1'i murabba', 2'si muhammes, 4'ü naat, 1'i şarkı, 10'u kıt'a, 6'sı ise bu nazım şekillerinden hiçbirine dâhil olmayan serbest şiirlerdir.

Batılı kaynaklı veya yeni tarz nazım şekilleri kullanılarak şiirler yazan şairlerin kullandıkları nazım şekilleri şunlardır: Dört Kafiye Nazım Şekli, Sarma Kafiye Nazım Şekli (Rime embrassée), Çapraz Kafiye Nazım Şekli (Rime croisée), Sekizer Mısralı Bendlerden Meydana Gelen Şekiller, Her Bendi Farklı Sayıda Mısralardan Meydana Gelmiş Olan Şekiller.

Hazine-i Fünûn'daki şiirlerin büyük bir kısmı aruz vezniyle yazılmıştır. Divan Edebiyatının usta şairlerinin şiirlerinin dergide yer alması, hatta nazireler yazılması, derginin Eski edebiyata olan sevgisinin ifadesidir. Özellikle Fuzulî'ye olan sevgi ve saygı çok büyüktür. Çünkü yazılan nazirelerin çoğu Fuzulî'nin gazellerine dairdir.

Dergideki yazıların, belirli sütunlar altında neşrine dikkat edilmiştir. İncelediğimiz bu sayılarda **“Kısm-ı Edebî, Eslâf, Mütenevvîa, Meşâhîr-i Şuarâ-yı Arab, Eş'âr, Makâle-i Mahsûsa, Ma'raz-ı Sühan, Kısm-ı Fennî, Musâhabe, Sıhhâtnümâ, Öteberi, Yeni Kitaplar”** isimlerini taşıyan sütunlar vardır. Bunlardan **“Eslâf”** ve **“Ma'raz-ı Sühan”** daha çok müstakil olarak, bazen **“Kısm-ı Edebî”**'nin alt başlığı; **“Sıhhâtnümâ”** ve **“Öteberi”** bazen müstakil olarak yer alırken, bazen de **“Mütenevvîa”**'nin alt başlığı olmuştur.

“Kısm-ı Edebî”'de şiir başta olmak üzere edebiyatla ilgili makalelere yer verilmiştir. **“Eslâf”**'ta Osmanlı şairlerinin biyografileri yayımlanmıştır. **“Mütenevvîa”**'da başta gezi yazıları ve hikâyeler olmak üzere dilbilgisi, matematik, genel kültür ve güncel meseleler gibi çeşitli alanlarda yazılara yer verilmiştir. **“Meşâhîr-i Şuarâ-yı Arab”**'da Arap şairlerinden ikisinin biyografisi yayımlanmıştır. **“Eş'âr”**'da Ali Râşit'in divanından şiirleri yayınlanmıştır. **“Makâle-i Mahsûsa”**'da sağlık, kimya, ahlâk üzerine makalelere; **“Ma'raz-ı Sühan”**'da Tanzimat öncesi Divan şairlerinden bazılarının gazellerine ve beyitlerine; **“Kısm-ı Fennî”**'de sağlık, coğrafya ve hayvanlar âlemi alanlarında, gezi yazısı türünde yazılara; **“Musâhabe”**'de şairlerin aralarında yaptıkları sohbetlere yer

verilmiştir. “**Sıhhâtnümâ**”da özellikle mutfakta kullanılabilecek pratik bilgiler aktarılmaktadır. “**Öteberi**”de dilbilgisi alanında kullanılan kelimelerden bazılarının yazılışları hakkında bilgiler verilmiştir.

“**Eslâf**” sütununun dergide önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu sütunda biyografi türünde yazılar bulunmaktadır. Derginin 27., 28, 29., 30., 31., 35., 36., 38., 40., 41., 44., 46., 47., 48., 49., 50., 51. ve 52. sayılarında yer alan bu sütunda **Faik Reşât**’ın 13, **Abdülkerim Hâdî**’nin 1, **İsmet (Müstecabizade İbrahim)**’in 1, **Abdülgânî Senî**’nin 2, **İzzet Efendi**’in 1 yazısı bulunmaktadır. Bu sütundaki bir yazı da “**İmzasız**”dır. **Faik Reşât** tarafından kitap halinde basılan **Eslâf** dergideki biyografik yazıların temelini oluşturmaktadır.

“**Yeni Kitaplar**” sütununda tanıtılan kitaplar derginin matbaasında basılıp kütüphanesinde bulunan ve satışı yapılan kitaplardır.

Hazine-i Fünûn’da siyasî olaylara yer verilmeden, toplumun eğitilmesi amacıyla güncel konular üzerinde faydalı bilgilere ağırlık verilmiştir. Dönemin temel özelliği olan duygusallık, yayımlanan hikâyelerde ön plana çıkarılmıştır.

Hazine-i Fünûn’da yer alan hikâyelerde sosyal hayata dair yaklaşımda daha çok kadın - aile - çocuk üçgeninden bakılmış; bunlara ilave olarak aşk konusu işlenmiştir. Sosyal hayatın bu şekilde konu bakımından sınırlandırılmasında elbette ki o yılların siyasî ortamı etkili olmuştur.

Gazete ve dergilere uygulanan sansür sebebiyle aydınların siyasete yönelememesinin bir bakıma faydasının olduğu düşünülebilir. Çünkü siyasete değinemeyen yazarlar edebiyat, matematik, fen gibi alanlara yönelerek önemli eserler vermişlerdir. Bu açıdan bakıldığında zaman sansürün olumlu sonuçları da olmuştur fikrini kuvvetlendirecektir.

Hazine-i Fünûn’da tercümeler **Batı** ve **Doğu** edebiyatından yapılmıştır. **Batı**’dan yapılan çeviriler genellikle ya kısa hikâye ve gezi yazısı türünde ya da fennî bir takım konularda bilgi vermek amacıyla o yılların Avrupasının sosyal hayatı hakkında bilgi vermek için kaleme alınanlardır. Doğudan yapılan çeviriler ise genellikle hikâyedir.

Dergide edebî yazılara önem verildiği gözlenmektedir. Yer yer dil meselesinde vurgulanan sade Türkçenin dergide uygulama sırasında çok fazla üzerinde durulmadığı kullanılan üslûbun ağırlığından anlaşılmaktadır.

Hazine-i Fünûn'da yer alan makalelerin bazıları fennî konulardadır. Fakat fennî konuların büyük bir kısmı bilimsellikten uzak insanların günlük hayatta karşılaştığı konulara ilişkin faydalı bilgiler niteliği taşır. Bundan başka dergide kimya, coğrafya ile ilgili konulara yer verilmiştir.

İncelediğimiz sayılar 1895 yılında neşredilmiştir. **Hazine-i Fünûn**, yayın ilkesi olarak Eski edebiyatın tesiri altındadır. Üç yıllık yayın hayatı boyunca bunu devam ettirmiştir. Fakat bu demek değildir ki yeniye karşıdırlar. Her ne kadar şiirde eski nazım şekilleri daha çok kullanılmışsa da bunun yanında yeni tarz şekil ve muhteva unsurları da kullanılmış; bunun yanı sıra Batıdan alınan yeni türlere de yönelinmiştir. Dolayısıyla **Hazine-i Fünûn** sütunlarında, eski ağırlıklı olsa bile her tarz yazıya yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

- AKKILIÇ, Yılmaz
 “Dünyada ve Osmanlı’da İlk Basımevleri.”
 (http://www.bgc.org.tr/b_text.htm : 02.01.2007).
- AKTAŞ, Şerif
 1996 Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi-1 (1860-1920)
 Ankara : Akçağ Yayınları, 1. Baskı.
- AKYÜZ, Kenan
 1995 Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923
 İstanbul : İnkılâp Kitabevi.
- AKYÜZ, Kenan
 Tarihsiz Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi
 İstanbul : Kitabevi, 5.Baskı.
- AKYÜZ, Yahya
 “Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı.”
 (<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/143/1.htm> : 12/10/2007).
- AKYÜZ, Yahya
 1999 Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999’a)
 İstanbul : Alfa Yayınevi, Genişletilmiş 7. baskı.
- ALKAN, Ahmet Turan
 2002 “Jön Türklük Ölmez; Ölse de Hatta!..” Türk Edebiyatı Dergisi,
 Mart 2002 sayı 341 (<http://www.osmanli.org.tr> : 25.01.2007).
- ANDI, M. Fâtiğ
 1997 Servet-i Fünûn’a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişimleri
 İstanbul : Kitabevi.
- BAKIRCIOĞLU, N. Ziya
 1999 Başlangıçtan Günümüze Türk Romanı
 İstanbul : Ötüken Yayınevi, 5. Baskı.
- BANARLI, Nihat Sami
 1982 Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C. II
 Ankara : MEB Yayınları.
- CEBECİ, Dilaver
 “Tanzimat ve Türk Ailesi.”
 (<http://www.akintarih.com/osmanli/aile/aile.htm> : 12/01/2007).

ÇALIŞLAR, Aziz

1995 Tiyatro Ansiklopedisi
Ankara : TTK Basımevi.

DEVELİOĞLU, Ferit

1996 OSMANLICA-TÜRKÇE LÛGAT
Ankara : Aydın Kitabevi Yayınları, 13. Baskı.

DİLAVER, Hasan Hüseyin

1999 “Sultaniler.”, Güler EREN, Osmanlı, C. V
Ankara : Yeni Türkiye Yayınları.

ENGİN, Ayşegül

“Türkiye Basın Tarihi.”
(Orhan Koloğlu’nun “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın” adlı eserinden kaynakla)
(<http://www.izedebiyat.com/yazi> : 02.01.2007).

ERCİLASUN, Bilge

1994 Servet-i Fünûn’da Edebî Tenkit
İstanbul : MEB Yayınları.

ERGİN, Muharrem

1995 Osmanlıca Dersleri
İstanbul : Boğaziçi Yayınları, 18. Baskı.

Faik Reşât

1894 “Eslâf Hakkında Mukaddime Yollu Birkaç Söz.”, Hazine-i Fünûn Dergisi, 2. Yıl, S. 5
İstanbul : Asır Kütüphanesi.

GARİPER, Cafer

2004 “Yenileşmenin Başlangıcı ve Öncüleri.”, R. KORKMAZ,
YENİ TÜRK EDEBİYATI EL KİTABI (1839–2000)
Ankara : Grafiker Yayıncılık.

GÖKALP, Ziya

1997 Türkiye’nin Sosyal ve Kültürel Temelleri I
İstanbul : MEB Yayınları.

HUYUGÜZEL, Ömer Faruk,

2000 İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850–1950)

Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları.

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal

1988 Son Asır Türk  airleri, Cilt 1–2–3–4
İstanbul : Dergâh Yayınları.

İSK T, Server R.

2000 Türkiye’de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış
Ankara : MEB Basımevi.

KABACALI, Alpay

1990 Başlangıçtan Günümüze TÜRKİYE’DE BASIN SANSÜRÜ
İstanbul : Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

KAHRAMAN,  lim

1998 “Hikâye.”, TDV İ l m Ansiklopedisi, C. XVII
İstanbul : Diyanet Vakfı Yayınları.

KAPLAN, Mehmet

1997 Türk Edebiyatı  zerinde Araştırmalar, C. I, II
İstanbul : Dergâh Yayınları.

KOÇER, Hasan Ali

1992 Türkiye’de Modern Eğitimin Doęusu ve Gelişimi (1773–1923)
İstanbul : MEB Yayınları.

KODAMAN, Bayram

1991 Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi
Ankara : TTK Basımevi.

KORKMAZ, Ramazan

2004 YEN  TÜRK EDEB YATI EL K TABI (1839–2000)
Ankara : Grafiker Yayıncılık.

KOLCU, Ali İhsan

2004 “Yenile menin İkinci Kuşağı.”, R. KORKMAZ, YEN  TÜRK EDEB YATI EL K TABI (1839–2000)
Ankara : Grafiker Yayıncılık.

KURDAKUL, Necdet

1997 Tanzimat Dönemi Basınında Sosyo-Ekonomik Fikir Hareketleri
Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları.

LEWIS, Bernard

- 1996 Modern Türkiye'nin Doğuşu
(Çev. Metin Kıratlı)
Ankara : TTK Yayınları, 6. Baskı.

Mehmet Tahir Efendi (Bursalı)

- 1972 Osmanlı Müellifleri 1299–1915, Cilt 1-2-3
İstanbul : Meral Yayınları.

Muallim Naci

- 1995 Osmanlı Şairleri
İstanbul : MEB Yayınları.

Muhtar, Gazi Ahmet Paşa

- 1993 Takvimü's-Sinin
(Hazırlayan: Yücel Dağlı, Dr. Hamit PEHLİVANLI)
Ankara : Genel Kurmay Basımevi.

NAİR, Güney

- 1999 Sivas Basını (1878- 1999)
Sivas : Ofset Matbaacılık, 1. Baskı.

ORAL, Haluk

- 2003 “Tarihten Günümüze Salih Zeki.”, Matematik Dünyası, Kış
(www.matematikdunyasi.org : 18.06.2007).

ÖZEĞE, Seyfeddin

- 1980 Bağış Kitapları Kataloğu
(Haz. Ali Bayram, M. Sadi Çöğenli)
Erzurum : Atatürk Üniversitesi Basımevi.

ÖZEN, Hatice

- 1994 Tarihsel Süreç İçinde Türk Kadın Gazete ve Dergileri (1868–1990)
İstanbul : Graphis Ltd.

ÖZTUNA, Yılmaz

- 1998 Osmanlı Devleti Tarihi, C. I,II
Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları.

PAÇACIOĞLU, Burhan

- 1990 Sivas Basınında Harf İnkılâbı
Sivas : Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

SEL, Semra

- 2004 Hazine-i Fünûn Dergisi (2. Yıl, 1–26. Sayılar) (İnceleme ve Seçilmiş Metinler)
(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
Sivas : Cumhuriyet Üniversitesi.

Selim Nüzhet

- 1931 Türk Gazeteciliği
İstanbul : Devlet Matbaası.

ŞAHİN, Tahir Erdoğan

- Tarihsiz Osmanlı Tarihi (Siyasî), Lise Ders Kitabı
Bem Koza Yayınları.

ŞAPOLYO, Enver Behnan,

- 1971 Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın
Ankara : Güven Matbaası.

Şemseddin Sami

- 1996 Kâmûs-ı Türkî
İstanbul : Çağrı Yayınları, 6. Baskı.

ŞİMŞEK, Ayşe

- 2006 Cumhuriyetten Günümüze Sivas'ta Ortaöğretim (1923–1997)
(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
Trabzon : Karadeniz Teknik Üniversitesi.

TANPINAR, Ahmet Hamdi

- 1976 19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi
İstanbul : Çağlayan Kitabevi, 4. Baskı.

TANPINAR, Ahmet Hamdi

- 1995 Edebiyat Üzerine Makaleler
İstanbul : Dergâh Yayınları, 4. Baskı.

TANZİMAT EDEBİYATI ---<http://www.geocities.com/amasyalisesi/tanzimat.html>-
25.02.2007.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy

- 2001 “Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar.”
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 10.

TOSKA, Zehra

- 1999 “İstanbul Hayalhânesinde Beliren Kadın Sımaları.”, Güler
EREN, Osmanlı, C. V
Ankara : Yeni Türkiye Yayınları.

TUNCER, Hüseyin

- 1994 Arayışlar Devri Türk Edebiyatı 1- Tanzimat Edebiyatı
İzmir : Akademi Kitabevi, 2. Baskı.

TÜRER, Ali

- 1999 Osmanlı-Türk Modernleşme Sürecinde Eğitim Düşüncesi
Balıkesir.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/ İsimler/Eserler/Terimler, 8 Cilt, 1977 -
1998, İstanbul : Dergâh Yayınları.

UÇAROL, Rifat

- 1995 Siyasî Tarih (1789 – 1994)
İstanbul : Filiz Kitabevi, 4. Baskı.

YOLALICI, M. Emin

- 1999 “XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve
Öğretim Kurumları.”, Güler EREN, Osmanlı, C. V
Ankara : Yeni Türkiye Yayınları.

YÜCEL, Hasan Ali

- 1994 Türkiye’de Ortaöğretim
Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları.

YÜKSEL, Süheyla

- 1997 Faik Reşât’ın Hayatı ve Eserleri
(Yayınlanmamış Doktora Tezi)
Ankara : Gazi Üniversitesi.

DİZİN

(yazar, gazete, dergi, dergi yazarları, dergi yazıları (hikâye, makale, deneme, şiir), kurum, kuruluş, kişi, eser, fikir akımı, millet, dil)

A

A (ع). Rızkullah	45, 58, 59, 64, 65, 76, 77, 78, 104, 129, 133, 136, 137, 139, 140, 244, 249, 263
A (ع). Senî	bk. [YURDMAN], Abdülgânî Senî
Abdülgânî Senî	bk. [YURDMAN], Abdülgânî Senî
Abdülhalim Memduh	34
Abdülkerim Hâdî	47, 50, 56, 70, 74, 76, 77, 78, 104, 128, 131, 135, 137, 138, 148, 173, 339
ADIVAR, Halide Edip	12
Afak (der.)	42
Afife Anjelic (tiy. Recaizade Mahmut Ekrem)	25
Afitab-ı Maarif (der.)	41
Afrika Kıtası (mak. Ali Muzaffer)	81, 105, 134, 140
Agâh Efendi	36
Agdiye-i Hayvanât-ı Ehliye (mak. Necmeddin Sami)	70, 73, 120, 133, 142
Ahâli (gz.)	41
Ahmet Cevdet Paşa XIX, 4, 5, 33, 46, 48, 75, 157, 210, 211, 295	
Ahmet Cevdet Paşa (biy. İmzasız)	50, 52, 57, 76, 125, 132, 138, 206
Ahmet Fehim	23
Ahmet Lütî Efendi	26
Ahmet Mithat Efendi	19, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 32, 33, 37, 57, 287
Ahmet Neylî	61, 76, 79, 104, 143, 335
Ahmet Rasim	11, 33, 91, 146, 147, 149
Ahmet Tahir (Canlı Ömer Efendizade)	61, 76, 77, 79, 104, 143
Ahmet Tevfik Lâmi	61, 76, 77, 78, 80, 81, 87, 105, 112, 114, 143, 156
Ahmet Vefik Paşa	19, 23, 25, 64
Ahvâl-i Âlem (rom.)	151
Akif Paşa	33
Ali (Çatalca Muhasebe Ketebesinden)	49, 61, 76, 77, 81, 105, 143
Ali Aziz Efendi	57

Âli Bey	34
Ali Haydar	19, 23, 24
Âli Kararnamesi (1867)	38
Ali Muzaffer	50, 58, 64, 74, 76, 77, 81, 105, 128, 129, 133, 134, 140, 150, 166
Âli Paşa	4, 20
Ali Râşit II, IV, 61, 76, 81, 82, 105, 121, 134, 143, 144, 335, 338	
Ali Suavi	37
Almanca	41, 152, 286
Almanca Istulât-ı Resmiye (kt.)	152
Amîr (gz.)	84
Anadolu (gz.)	41
ANDI, M. Fatih	XVIII, 63, 335
Andre (hik. çev. Mehmet İhsan)	58, 59, 64, 92, 115, 128, 130, 140, 161
Arapça	37, 41, 67, 80, 87, 88, 101, 108, 248, 282, 309, 318
Arif-i Rastgirdâr	bk. Sofullah Yar (Arif-i Rastgirdâr)
Arkadaş (der.)	42
Arkadaş (gz.)	38
Armağan (der.)	41
Arnavutluk (gz.)	41
Artin Kantarcıyan Efendi	150, 151
Arz-ı Hâlisâne (mak. Faik Reşât)	110, 131, 141, 259
Arzuhâl Hocası (kt.)	151
Arzu-yı Visâl-Muhabbet (den. Cahit)	49, 70, 82, 107, 137, 138, 266
Âsâr-ı Celîle-i Hamidiyeden Bir Nebze (mak. Baudin, çev. Abdülgânî Senî [YURDMAN])	65, 102, 123, 130, 135, 142, 311
Âsâr-ı Celîle-i Hamidiyeden Bir Nebze (kt. Baudin, çev. Abdülgânî Senî [YURDMAN])	151
Âsâr-ı Fennîyeye Münasip Üslûb-ı İfade (mak. Faik Reşât)	68, 109, 130, 141, 286
Âsâr-ı Perakende (der.)	41
Asır (gz.)	37
Asır Kütüphanesi	XX, XXI, 45, 46, 48, 151

Âsûriler ve Keldânilere Mahsus Hatt-ı Mîhî Hakkında Malumât-ı Mücmele (mak. K (ق). B.)	48, 68, 89, 113, 130, 141, 297
Âşık Çelebi (biy. Faik Reşât).....	57, 101, 108, 131, 137
Âşıkla Maşuk Dürbünü (hik.).....	26
Aşıyan (gz.).....	95
Atala yahut Amerika Vahşileri (tiy. Recaizade Mahmut Ekrem).....	25
Avavanâme (kt. Edhem Pertev Paşa).....	34
Avdet (hik. Necmeddin Sami).....	59, 97, 101, 119, 128, 140, 181, 182
Ayine-i Vatan (der.).....	41
Ayine-i Vatan (gz.).....	37
Ayşe Sıdika.....	12
Ayyar Hamza (tiy. Direktör Âli Bey).....	23
Aziz Haydar.....	12

B

Babıâli Caddesi.....	XX, 46
Bağış Kitaplar Kataloğu	XVIII
Bahâî bk. [İZBUDAK], Veled Çelebi	
Bahar ve Kelebekler (hik. Ömer Seyfettin)	15
Bahâr-ı Dâniş (tiy. Namık Kemal).....	30
Bahâr-ı Dâniş Mukaddimesi (mak. Namık Kemal) ..	30
Baharı Severim (den. İmzasız).....	49, 70, 82, 106, 135, 139, 256
Bahçe (gz.).....	38
Bahtiyarlık (hik. Ahmet Mithat Efendi).....	27
Basiret (gz.).....	37
Basîretü'l-şark ((gz.)	41
Baticılık	35
Batılılaşma XIV, 3, 10, 12, 19, 20, 26, 28, 31, 60, 64, 337	
Beberuhi (gz.).....	41
Bedâyü'l-Arab (mak. Veled Çelebi [İZBUDAK])... ..	89, 112, 131, 141
Bedir (gz.).....	37
Belkıs Şevket	12
Beşir Fuat	32, 33
Bevanülhak (der.).....	94
Beyhûde, İlhâk, Nânpare, İskân (mak. Veled Çelebi [İZBUDAK]).....	68, 89, 112, 130, 141, 291
Biçare Familya (hik. Hüseyin Vasıf Bey).....	146

Biçare Genç (hik. Ahmet Rasim).....	146
Bir Genç Kızın Söylenişi (den. Abdülkerim Hâdî). ..	50, 70, 79, 104, 128, 138, 172
Bir Gerçek Hikâye(hik. Ahmet Mithat Efendi)	27
Bir İhtiyar.....	49, 66, 70, 76, 77, 82, 106, 107, 131, 143, 212, 257
Bir İki Söz (den. Necmeddin Sami).....	70, 73, 98, 120, 132, 139
Bir Manzara-i Kutbiye (gezi. E ('). Eslahaddin (Selahattin).....	65, 83, 107, 129, 134, 139, 245
Bir Meclis-i Tarabda (şiiir, Mustafa Sâmih Rifat)	97, 118, 145
Bir Mehtap Gecesi (şiiir, Abdülgânî Senî [YURDMAN]).....	62, 63, 102, 124, 145, 249, 336
Bir Şebb-i Sitâre-i Feza-Camille Flammarion'dan (gezi, çev. Abdülgânî Senî [YURDMAN]).....	65, 102, 107, 124, 130, 135, 139
Bir Zat	49, 61, 76, 77, 78, 107, 144
Birkaç Perişan Söz (mak. Abdülhak Hamit TARHAN)	31
Bulutlar (mak. Necmeddin Sami).....	73, 98, 119, 135, 142, 203
Buşven (بوشون).....	XVIII, 65, 83, 107, 108

C

Cahid	49, 70, 76, 77, 82, 107, 137, 138, 266
Camille Flammarion.....	65, 70, 102, 107, 124, 130, 135, 139, 288
Celâl Bey (biy. Faik Reşât).....	57, 109, 131, 138
Celâlettin Harzemşah Mukaddimesi (mak. Namık Kemal).....	23, 30
Cemile (rom. Mehmet Celal).....	27
Ceride-i Askeriye (gz.)	37
Ceride-i Havadis (gz.)	21, 26, 36, 38
Ceride-i Mehakim (der.).....	42
Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye (der.)	41
Cerîdetü'l-Hakâyık (der.).....	91
Cevdet Paşa bk. Ahmet Cevdet Paşa	
Cezmi (rom. Namık Kemal)	27, 58
Cihan (der.).....	41
Curcuna (gz.)	41
Cüneyne (gz.)	41
Cür'et (gz.).....	41
Cüzdan (der.).....	41

Ç

ÇAĞPAR, Mehmet Muhyiddin Mekkî.....	94
Çanta (der.).....	41
Çaylak (gz.).....	38
Çekmece (der.).....	41
Çengi (hik. Ahmet Mithat Efendi.).....	58
Çingiraklı Tatar (gz.).....	37
Çiçekler de Uyur mu? (mak. Abdülgânî Senî [YURDMAN]).).....	102, 124, 133, 142
Çin, Kore ve Japonya Haritası (harita, Vehbî Bey). 147	
Çocuklara Vezâif-i Hayâtiyeden Malumât Vermek İçin Bir Fırsat mı Gözetmelidir? (hik. Necmeddin Sami) 51, 60, 97, 120, 128, 140	
Çörçil.....	36

D

Dağarcık (der.).....	41
Dâ-i Bahr (den. Mustafa Rauf) 70, 71, 73, 96, 118, 136, 138, 140, 141, 220	
Darülfünûn (der.).....	100
Darıışsafaka (gz.).....	100
Daul La Foudre (der.).....	41
Deccal (kt. Mehmet Eşref).....	34
Demdeme (kt. Muallim Naci).....	32
Derme Çatma (der.).....	42
Devir (gz.).....	37
Devr-i Cedîd (der.).....	84
Direktör Âli Bey.....	19, 21, 23
Divançe-i Râşid (kt. Ali Râşit).....	62, 105, 106, 144
Diyojen (gz.).....	37
Doğru Söz (gz.).....	41
Doktor Cerrahyan.....	XX, XXI, 46
Dolap (der.).....	41
Dolap (gz.).....	41
Dolmabahçe Tiyatrosu.....	19
Duhter-i Hindû (tiy. Abdülhak Hamit TARHAN)....	22
Duhter-i Hindû Mukaddimesi.....	24, 31
Durûb-ı Emsâl-i Türkiye (kt. Tekkezade M. Said) .	152
Dünyaya İkinci Geliş (rom. Ahmet Mithat Efendi) ..	57

E

E (¹). Eslahaddin bk. E (¹). Eslahaddin (Selahattin)	
E (¹). Eslahaddin (Selahattin)65, 76, 77, 83, 107, 129, 134, 139, 246	
E (¹). Raif (Erzurûmî)70, 76, 77, 83, 107, 128, 139, 171	
E (¹). Selahaddin bk. E (¹). Eslahaddin (Selahattin)	
Ebuzziya Tevfik.....	19, 23, 33, 34
Ebyât (kt.).....	151
Edebiyat (mak. Abdülgânî Senî [YURDMAN])34, 102, 123, 132, 142, 189	
Edebiyatımızın Nümûne-i İmtisalleri (kt. Mizancı Murat).....	33
Edhem Pertev Paşa.....	22, 34
Ef'âl ve Vezâif-i Hayatiye (mak. Necmeddin Sami)73, 98, 119, 136, 141	
Efkâr E (¹). Eslahaddin bk. E (¹). Eslahaddin (Selahattin).....	38
Ekrem Bey (kt. Ahmet Mithat Efendi).....	33
Elhac İbrahim Efendi.....	32
Elhan (kt. Mehmet Tahir (Menemenlizade)).....	31
el-Hilâfe (gz.).....	41
Elmedaris (der.).....	94
El-Neşr-il Zehrî'z-Zehrî fî Risâili'n-Nesred-Dehrî (kt. Hasan Hüseyin Tubaranî).....	147, 152
el-Yerbû'î (biy. Abdülgânî Senî [YURDMAN]) ...	54, 57, 102, 123, 132, 138
Emel (gz.).....	41
Emin bk. Emin (Revandizli)	
Emin Nihat.....	26, 27, 57
Emin (Revandizli)51, 65, 72, 76, 77, 83, 107, 108, 121, 129, 136, 140, 141	
Emine Semiye.....	12
Emir Nevruz Mukaddimesi (mak. Namık Kemal)....	30
Encümen-i Teftiş ve Muayene.....	40
ENGELHARDT.....	4
Enini Mazlum (gz.).....	41
Envâr-ı Şarkıye (der.).....	42
Envâr-ı Zekâ (gz.).....	84
Erzurumî E. (I) Raif bk. E (¹). Raif (Erzurûmî)	
Esâmî (kt. Muallim Naci).....	32, 152
Eshâb-ı Cerâim ve Lâhika (kt. Gelibolulu Mehmet Rıfat).....	151

Eshâb-ı Tabakât-ı Seb'a (kt. Abdülgânî Senî [YURDMAN])	152
Eslâf (Derginin Sütun Başlığı) I, III, XVIII, 47, 49, 52, 53, 54, 57, 62, 76, 84, 85, 104, 108, 109, 110, 112, 121, 123, 338, 339	
Eslâf (kt. Faik Reşâd)	34, 152
Eslâf Hakkında Mukaddime Yollu Birkaç Söz (mak. Faik Reşât)	53, 63
es-Sadaka (gz.)	41
Eş'ar (Derginin Sütun Başlığı)I, II, III, IV. 47, 106, 338	
Etfal (gz.)	38
Evhami (tiy. Mehmet şakir (Feraizcizade))	25
Ezân (gz.)	41

F

Faik Esat	153, 154
Faik Reşâd I, III, XVI, XVIII, XXI, 32, 34, 47, 50, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 61, 63, 65, 67, 68, 69, 76, 77, 78, 83, 84, 85, 88, 101, 108, 121, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 137, 138, 140, 141, 144, 152, 170, 198, 261, 290, 293, 327, 339	
Fakir Bir Kız (Kibritçi Kız) (hik. Hans C. Andersen çev. Mehmet Tevfik (Köprülüzade)) XVII, 50, 58, 59, 64, 94, 111, 112, 116, 128, 130, 140, 178	
Fakîre (hik. Abdülkerim Hâdî)	74, 148
Farsça	67, 79, 87, 88
Fasulyacıyan	23
Fatma Aliye	12, 211
Fatma Makbule Leman 61, 62, 70, 71, 76, 77, 85, 111, 114, 132, 139, 276, 336	
Felâatun Bey ile Rakım Efendi (rom. Ahmet Mithat Efendi)	27, 57
Feraizcizade Mehmet Şakir bk. Mehmet Şakir (Feraizcizade)	41
Feryat (gz.)	41
Filip Efendi	38
Fransız Tiyatrosu	19
Fransızca 12, 26, 35, 36, 41, 64, 78, 81, 86, 87, 93, 104, 129, 140, 148, 149, 152, 207, 263, 286	
Fransızca Numune-i İnşâ (kt. Y. Ziya Efendi) 148, 152	
Fransızca Yazı Meşki Defteri (kt.)	148
Fuat Paşa	4, 20, 207, 210
Fuzulî 15, 49, 61, 76, 111, 144, 232, 233, 235, 261, 275, 336	

G

Gayret (gz.)	91
Gazel-i Müsterek (şiir. İsmet-A. T. Lamih) 81, 87, 105, 112, 143, 144, 335	
Gazeliyât (şiir, Ali Râşit)	106, 143
Gazi Ethem Paşa	9
Gecelerim (kt. Ahmet Rasim)	149
Gelenbevi İsmail Hakkı Efendi-zeyl (mak. Salih Zeki)	100, 121, 132, 142
Gelibolulu Mehmet Rifat	150, 151
Gencine-i Hayâl (gz.)	41
Genç Osmanlılar	5, 6, 38, 39, 41
Geveze (gz.)	38
Gırıv-i Uhrevî (şiir, Mustafa Sâmih Rifat) 63, 97, 118, 145, 336	
Girit (gz.)	41
Görenek (tiy. Manastırşî Rifat)	25
Gülgonca-i Cezâ (kt. Gelibolulu Mehmet Rifat)	151
Gülgonca-i Hukuk (kt. Gelibolulu Mehmet Rifat) ..	150
Güllü Agop	23
Gülşen (der.)	91

H

H (ح). Ferit	61, 76, 77, 86, 111, 144, 336
Hadika (gz.)	37
Hadikatü'l-maarif (der.)	42
Hafta (der.)	42
Hak (gz.)	41
Hakâyiku'l-Vakâyi (gz.)	37, 84
Hakikat (gz.)	38, 41
Hâlâ Düşünüyorum (hat. E ('). Raif (Erzurûmî)) ...	71, 83, 107, 128, 137, 171
Hâlâ Düşünüyorum (hat. Salim (Manastırlı)) 71, 100, 122, 137, 139, 274	
Halet Bey	23
Hâlî Âda (kt. Abdülkerim Hâdî)	74, 150
Halil Hâkî	61, 76, 77, 78, 111, 144, 336
Halil Kemal Vahdetî	61, 76, 77, 78, 111, 144, 336
Hâmî-i Âmedî (biy. Faik Reşât) XV, 57, 110, 131, 138	
Hanımlara Mahsus Gazete (gz.)	38, 85
Hans C. Andersen...XVI, 50, 59, 64, 94, 111, 116, 180	

Harâbât (kt. Ziya Paşa)	30
Harç Tarifesi Şerhi (kt. Mehmet Niyazi)	151
Hasan Bedrettin Paşa	25
Hasan Hüsnü Tubaranî	148
Hasan Muzaffer Bey	152
Hasbîhâl (kt. Mehmet Eşref).....	34
Havâtir (gz.).....	41
Hayâl (gz.)	37, 39, 41
Hayâlât (kt. Alexandre Dumas, çev. Artin Kantarcıyan Efendi).....	150, 151
Hayat (der.).....	41
Hayretî	61, 63, 76, 77, 78, 112, 144, 336
Hayrullah Efendi	23
Hazân (den. Necmeddin Sami)70, 98, 119, 135, 139, 176	
Hazâr (soh. İmzasız)	50, 69, 76, 125, 132, 143, 199
Hazine-i Evrâk (der.)	42, 85
Hazine-i Fünûn (der.)I, II, XI, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XX, 17, 34, 40, 42, 45, 46, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 72, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 105, 106, 115, 121, 125, 126, 130, 133, 134, 137, 143, 210, 211, 212, 259, 282, 285, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 337, 338, 339, 340	
Heder (tiy. Muallim Naci)	25
Her Milletin Güzeli (hik)	26
Hıyaban (der.).....	87
Hikâye-i İbrahim Paşa be-İbrahim-i Gülşenî (tiy. Hayrullah Efendi).....	23
Hilâfet (gz.).....	41
Hilâl (gz.).....	41
Hindistan Cevizi Ağacı, Yahut Ceviz-i Bevvâ (gezi, çev. A (ع). Rızkullah)65, 78, 104, 129, 133, 139, 243	
Hintli Şeyh İnâyetullah Kanbu	30
Hirernâme (kt. Namık Kemal).....	34
Hoca Neş'et (biy. Faik Reşât).....	57, 108, 131, 137
Hulâsetü'l-efkâr (gz.).....	37
Hüdâvendigâr (gz.)	1
Hüdâyî (biy. Faik Reşât).....	57, 110, 132, 138
Hüdâyî-i Müezzîn (biy. Faik Reşât)..	57, 110, 132, 138
Hürriyet (gz.)	39, 41
Hürriyet Kasidesi (şiir, Namık Kemal)	34

Hüseyin Âgah	155
Hüseyin Pertev 65, 76, 77, 86, 112, 130, 135, 139, 240	
Hüseyin Rahmi Gürpınar.....	28
Hüseyin Vasıf Bey.....	146
Hüsn-i Hat-ı Fransevî (kt.).....	152

I

Islah (gz.).....	41
Islahat (gz.).....	41
Islahat Fermanı	4
İstîlâhât-ı Edebiye (kt. Muallim Naci).....	32, 152
'İd-ı Said-i Adhî (Hazine-i Fünûn).....	127, 134, 334

İ

İbn-i Sina (der.)	42
İbnü'r-Rifat Sâmih bk. Mustafa Sâmih Rifat	
İbrahim Müteferrika	26
İbranice.....	41
İbret (gz.).....	16, 37, 84
İbtâl-i Mezheb-i Mâddiyyun (kt. İsmail Ferit).....	146
İcab-ı Gurur yahut İnkılâb-ı Muhabbet (tiy. Feraizcizade Mehmet Şakir).....	25
İclâl (hik. Samipaşazade Sezai)	27
İçtihat (gz.)	41
İhtar (Hazine-i Fünûn) XVI, 40, 119, 126, 127, 133, 216, 225, 327, 328, 329, 330	
İkdam (gz.)	88, 97
İki Bayraklızade (biy. Faik Reşât).....	57, 110, 131, 138
İki Makale (mak. İzzet Efendi).....	89, 113, 132, 141
İkinci Ersas (tiy. Ali Haydar).....	24
İlaç Kullanmaksızın Uykusuzluğun Tedavisi (mak. Emin (Revandizli))51, 65, 72, 83, 108, 129, 136, 140	
İleri (gz.).....	101
İlkbaharda Küçük Bir Seyahat (gezi, Mustafa Rauf) 67, 96, 118, 135, 139, 241	
İlmü'l-Hayattan Birkaç Bahis - Hayat (mak. Mustafa Hayrullah)	70, 73, 95, 116, 136, 137, 141
İmlâ Kılavuzu (kt.)	XIX
İnatçı yahut Çöpçatan (tiy. Mehmet Şakir (Feraizcizade)).....	25
İncili Çavuş (gz.)	41

İngilizce	41, 95, 278, 286, 295
İnkılap (gz.)	39
İnsaniyet (der.)	42
İntibah (rom. Namık Kemal)	27, 31, 57
İntibâh (gz.)	41
İntibah Mukaddimesi (mak. Namık Kemal)	30
İntihâl (mak. Faik Reşât)	109, 131, 141, 195
İntika (gz.)	84
İntikâd (kt. Muallim Naci)	32
İntikam (gz.)	41
İrfan Paşa'ya Mektup (mak. Namık Kemal)	30, 32
İrtika (gz.)	87, 91
İslâm Birliği	35
İsmail Ferit	146
İsmail Hakkı	33
İsmail Hakkı Efendi (İsmail Hakkı Bursevî)	155
İsmail Safa	22
İsmet (Müstecabizade İbrahim)	47, 56, 76, 77, 86, 105, 112, 119, 132, 138, 144, 339
İstanbul (gz.)	37
İstikbâl (gz.)	38, 39, 41
İstimdâd (kt. Mehmet Eşref)	34
İstirdât-ı Zaman (gz.)	41
İttifak (gz.)	97
İttihâd (gz.)	38, 41
İttihâd-i Osmânî (gz.)	41
İzahat (Hazine-i Fünûn)	109, 126, 134, 331
[İZBUDAK], Veled Çelebi	XVI, 67, 68, 69, 76, 77, 78, 87, 88, 89, 106, 112, 130, 131, 132, 133, 135, 141, 143, 195, 235, 291
İzmir'de Tab Olunan Ahenk Dergisi'nde M. B. İmzasıyla İstanbul'dan Yazılıp Gönderilmiş Olan Bir Mektup	66, 67, 125, 130, 143, 283
İzzet Efendi	47, 56, 67, 70, 76, 77, 113, 132, 138, 141, 143, 214, 339
İzzet Efendi'nin Yazılarına Dair (den. İzzet Efendi)	70, 89, 113, 132, 138

J

Jenovefa (kt. Resmolu İbnü'l- Ahmet Mithat)	151
---	-----

K

K (ك) . B.	48, 68, 76, 77, 89, 113, 130, 141, 309
Kafkas (rom. Ahmet Mithat Efendi)	58
Kahkaha (gz.)	38
Kamer (gz.)	37, 38
Kâmil	49, 61, 76, 77, 78, 113, 144, 336
Kanûn-i Esasi (gz.)	41
Kanuni Sultan Süleyman	3
Karabibik (rom. Nabizade Nazım)	27
Karagöz	18, 23
Karahafızzade Şevket bk. Şevket (Karahafızzade)	
Karı Koca Masalı	57
Kasa (der.)	41
Kasbâr Matbaası	XX, XXI, 46
Kazım Karabekir Paşa	8
Kâzım Paşa	61, 76, 90, 114, 144, 335
Kedilerin Dört Ayak Üzerine Düşmeleri Merak Edilecek Bir Şey midir? (mak. Necmeddin Sami)	98, 120, 129, 142
Keşkül (der.)	41
Kevkeb-i Şarkî (gz.)	37
Kıbrıs (gz.)	41
Kırk Ambar (der.)	41
Kırk Yalan Köse (tiy. Feraizcizade Mehmet Şakir) ..	25
Kırlangıçlar (mak. Ali Muzaffer)	81, 105, 133, 140
Kım-ı Edebî (Derginin sütun başlığı) I, III, 47, 61, 84, 89, 92, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 176, 189, 212, 213, 229, 249, 275, 311, 338	
Kısm-ı Fennî (Derginin sütun başlığı) I, II, III, IV, 47, 51, 72, 105, 107, 108, 109, 113, 116, 119, 120, 121, 124, 286, 297, 327, 338	
Kıssadan Hisse (hik. Ahmet Mithat Efendi)	26, 57
Kış İçinde Bahar Âlemi (soh. Veled Çelebi [İZBUDAK]) ..	69, 89, 112, 132, 133, 135, 143, 229
Kıbrıç Kız (hik. Hans C. Andersen) XVI, 50, 58, 59, 64, 111, 116, 128, 130, 140	
Kilisli M. Rifat bk. Mehmet Rifat (Kilisli)	
Kirkor (Faik)	XXI, XXII, 46
Kokona Yatıyor (tiy. Direktör Âli Bey)	23
Köprülüzade Mehmet Tevfik bk. Mehmet Tevfik (Köprülüzade)	
Köy Seyirlik Oyunları	23

Kudemâdan Birkaç Şair (kt. R. M. Ekrem).....	32, 34
Kulak ve Gırtlak (kt. Hasan Muzaffer)	152
Küçük Şeyler (hik. Samipaşazade Sezai).....	27
Kürdistan (gz.).....	41
Kütüphane-i Andelîb (Faik Esat).....	153

L

La Turquie Libre (gz.)	41
Lâmih	bk. Ahmet Tevfik Lâmi
Lâtife (gz.).....	37, 38
Le Constitutionnel (gz.).....	41
Le Courrier des Balkans (gz.).....	41
Le Liberal (gz.).....	41
Le Moniteur Ottomon (gz.).....	41
Le Turquie Contemporaine (gz.)	41
Le Yıldız (gz.)	41
Lehçetü'l-Hakaayık (kt. Âli Bey)	34
Letâif-i Asar (gz.)	37
Letâif-i Rivâyet (hik. A. Mithat Efendi)	26, 57
Levhü'l-garâm fî Mesâri'-i Erbâbü'l-hüyâm (hik. çev. Faik Reşât) .50, 58, 59, 65, 110, 128, 129, 140, 167	
Lisân-ı Osmanînin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmilidir (mak. Namık Kemal).....	30

M

M.	49, 61, 76, 77, 78, 114, 144
M. Ali	XIX, 61, 76, 77, 78, 114, 144, 335
M. İhsan (Şam Mekteb-i İdâdî-i Askerî Dâhiliye Zâbiti Mülâzımı)....	67, 76, 77, 90, 114, 135, 139, 143, 255
M. Leman	bk. Fatma Makbule Leman
M. Rüştü (Vehbizade)61, 62, 76, 77, 78, 114, 144, 335	
Maarif (der.)	91, 95
Maariftten Bir Seda (der.).....	42
Mâder (hat. Mustafa Rauf)50, 51, 72, 76, 125, 128, 140	
Mahfil (der.)	95
Makâle-i Mahsûsa (Derginin sütun başlığı) I, II, III, IV, 47, 66, 117, 123, 125, 338	
Malumât (der.).....	34, 87, 91, 95, 97
Malumât-ı Baytariye (mak. Necmeddin Sami) 70, 73, 98, 120, 121, 133, 142	
Manastırlı Rıfat.....	25

Manastırlı Salim	bk. Salim (Manastırlı)
Manzara-i İrfan (der.)	42
Ma'raz-ı Sühan (Derginin sütun başlığı) I, II, III, 47, 62, 90, 98, 104, 121, 122, 335, 338	
Marifet (der.)	87, 91
Matbaa Nizamnamesi (1857).....	36
Matbaalar ve Kitapçılar Nizâmname'si (kt.)....	151, 153
Matbuat Nizamnamesi (1864)	38
Matbuat Tarihine Medhal: İlk Büyük Türk Muharrirlerinden Şinasi (kt. Ahmet Rasim)	33
Matbuatı Dâhiliye Müdürlüğü	39
Mazbutetü'l-fünûn (der.)	41
Mebahis-i Mütenevvia(der.)	42
Mechveret (gz.)	41
Mecmua (der.)	41
Mecmua-ı Ebuzziya (der.)	101
Mecmua-ı Malumât-ı Adliye (der.)	153
Mecmua-ı Tabirât-ı Resmiye (kt. Hüseyin Agâh)...	152
Mecmua-i Asar (der.)	42
Mecmua-i Asar-ı Edebiye (der.)	42
Mecmua-i Askeriye (der.).....	41
Mecmua-i Ebuzziya (der.)	42
Mecmua-i Fünun (der.).....	41
Mecmua-i İberi İntibâh (der.)	41
Mecmua-i İbretnüma (der.).....	41
Mecmua-i Maarif (der.).....	37, 38, 41
Mecmua-i Malumât-ı Adliye (kt. Nazif Süruri).....	151
Mecmua-i Nevadirü'l-asar (der.)	41
Mecmua-i Şark (gz.).....	38
Mecmua-i Ulûm (der.).....	41, 42
Meddah.....	18, 23
Meddâh (gz.)	38
Medeniyet (der.)	41
Medeniyet (gz.).....	38, 84
Medrese-i Edep (der.).....	42
Mehmet Celal27, 61, 62, 63, 70, 76, 77, 90, 91, 114, 115, 135, 138, 145, 336	
Mehmet Eşref	34
Mehmet Fuat.....	85, 156
Mehmet İhsan (Muhasebe-i Vilayet Ketebesinden). 58, 59, 61, 64, 76, 77, 92, 115, 128, 130, 140, 145, 161, 335	

Mehmet Nadir.....	60	Mir'at-ı İber (der.).....	42
Mehmet Rifat (Kilisli)61, 63, 76, 92, 114, 115, 144, 366		Mir'at-ı Vatan (der.).....	41
Mehmet Sait Efendi.....	29	Mirkat (gz.).....	37
Mehmet Şakir (Feraizcizade).....	23, 25	Misafir-i İstikbâl (tiy. Direktör Âli Bey.).....	23
Mehmet Şükrü.....	68, 76, 93, 115, 131, 141, 294, 296	Mithat Paşa.....	6
Mehmet Tahir (Menemenlizade).....	31, 33	Mîzan (gz.).....	33, 41, 101
Mehmet Tefvik.....	76, 93, 116, 129, 137, 141, 280	Mizancı Murat.....	33
Mehmet Tefvik (Köprülüzade)XVI, 50, 59, 64, 70, 76, 77, 94, 112, 114, 116, 128, 129, 130, 137, 138, 140, 142, 114, 175, 180		Mizân-ı Cezâ (kt. Ali Rıza- Vasil Organidis).....	152
Mektep (gz.).....	84, 87, 88, 91	Monitör Ottoman (gz.).....	41
Mektup (Bir İhtiyar) 49, 66, 82, 106, 125, 130, 132, 143, 212		Muallim (kt. Muallim Naci).....	32
Mektup (İzzet Efendi).....	66, 89, 113, 132, 143, 213	Muallim Hikmet (mak. Necmeddin Sami).....	47, 73, 97, 119, 126, 136, 142, 327
Mektûp (gz.).....	91	Muallim Naci.....	21, 22, 25, 28, 32, 33, 34, 54, 79, 84, 87, 124, 152, 261, 282, 344
Melbûsât (mak. Emin (Revandizli))65, 73, 83, 107, 108, 140		Muallim Naci (kt. A. Mithat Efendi).....	32
Memâlik-i Mahsura (gz.).....	37	Muharrem Ergin.....	XIX
Menemenlizade Mehmet Tahir bk. Mehmet Tahir (Menemenlizade)		Muharrir (der.).....	41, 42
Meprizon Muahezenâmesi (mak. Namık Kemal).....	30	Muhayyelât (hik. Ali Aziz Efendi).....	57
Mesâil-i Mühimme-i Müntahabe (kt. Gelibolulu Mehmet Rifat).....	150	Muhbîr (gz.).....	37, 39, 41
Mesâkin-i İbtidâiye (mak. Abdülgânî Senî [YURDMAN]).....	45, 70, 102, 124, 135, 142	Muhip (gz.).....	37
Meşahir-i Âlem (der.).....	42	Muhyiddin.....	61, 76, 77, 94, 116, 145, 254, 335, 336
Meşâhîr-i Şuarâ-yı Arab (Derginin sütun başlığı) I, II, III, 47, 54, 62, 101, 123, 338		Muhyiddin Raif YENGİN bk. YENGİN, Muhyiddin Raif	
Meşrutîyet3, 5, 6, 8, 10, 15, 24, 27, 39, 41, 58, 61, 88, 337		Muktebes (gz.).....	91
Meşrutîyet (gz.).....	41	Musa bin Ebu'l-Gazan Yahut Hamiyet (tiy. Muallim Naci).....	25
Meşveret (gz.).....	41	Musâhabe (Derginin sütun başlığı) I, II, III, IV, 47, 69, 112, 125, 229, 338	
Metanetsiz Olan Kadın mıdır Erkek midir? (den. Mehmet Tefvik (Köprülüzade))VII, 50, 70, 94, 116, 128, 138, 174		Musâhabe (soh. Velel Çelebi [İZBUDAK])89, 112, 132, 135, 143	
Meyân-ı Gülzârda (şiir, Faik Reşât).....	110, 144, 335	Musavver (der.).....	42, 91
Mınakyan.....	23	Musavver Terakki (gz.).....	84, 91, 99
Mısbah-ı Felâh (der.).....	41	Musavver Türkistan (gz.).....	42
Mısır Hıdivi İsmail Paşa.....	9	Mustafa Fazıl Paşa.....	37
Milli Kütüphane.....	I, XIII, XIX	Mustafa Hayrullah51, 70, 72, 73, 76, 77, 95, 116, 136, 137, 141	
Milyonlar Var Kızım Milyonlar (hik.).....	151, 154	Mustafa Nuri Bey.....	23
Mir'at (der.).....	41	Mustafa Nuri Efendi (biy. İzzet Efendi)56, 57, 89, 111, 113, 132, 138	
Mir'at-Abdülhamid (gz.).....	41	Mustafa Nuri Efendi'ye Düşülen Bir Tarih (biy. Faik Reşât).....	111, 132, 138
		Mustafa Rauf.....	45, 50, 51, 58, 59, 67, 70, 71, 72, 73, 76, 77, 95, 116, 128, 129, 132, 133, 135, 136,

138, 139, 140, 141, 185, 218, 219, 221, 224, 227, 242, 247, 270, 272, 273	
Mustafa Reşit Paşa.....	4
Mustafa Sâmîh Rifat XV, 61, 63, 76, 77, 78, 88, 96, 112, 118, 122, 145	
Mutâlaât-ı Edebiye (kt. Ziver)	152
Muvakkaten (gz.).....	37
Muvakkaten Muvâzene (gz.)	41
Mümeyyiz (gz.)	37
Münif Paşa.....	26
Münşi-i Meşhûr Saadetli İzzet Efendi Hazretleri Tarafından İhdâ Buyrulmuştur (den. İzzet Efendi)	89, 113
Mürebbi-i Muhadderat (gz.)	38
Mürüvvet (gz.).....	84, 91
Müsâmeretnâme (hik. Emin Nihat).....	26, 27, 57
Müsavat (gz.).....	38
Müstecabizade İsmet bk. İsmet (Müstecabizade İbrahim)	
Müteferrika (der.)	41
Mütenevvia (Derginin sütun başlığı) I, II, III, XVI, XVIII, 47, 52, 60, 66, 67, 68, 69, 70, 78, 82, 84, 95, 104, 105, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 122, 123, 124, 125, 161, 162, 167, 171, 172, 174, 178, 181, 185, 186, 187, 195, 206, 216, 218, 219, 220, 221, 225, 236, 241, 243, 245, 247, 248, 250, 256, 259, 263, 264, 266, 267, 268, 271, 273, 274, 278, 282, 283, 291, 292, 294, 327, 338	
Mütenevvia (mak. Hazine-i Fünûn)	76

N

Nabizade Nazım	22, 27
Nâilî-i Kadîm (biy. İsmet (Müstecabizade İbrahim)) 56, 87, 112, 132, 138, 261	
Namık Kemal 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 57	
Nasihât (gz.)	41
Naum Tiyatrosu	19
Nazif Bey (Sururi Paşazade).....	154
Nazîm (biy. Faik Reşât).....	XV, 57, 108, 131, 137
Nazmî	61, 76, 77, 78, 119, 145, 335, 336
Necmeddin Sami47, 50, 51, 59, 60, 70, 72, 73, 76, 77, 97, 98, 119, 128, 129, 132, 133, 135, 136, 139, 140, 141, 142, 177, 184	
Nedîm	61, 121, 145

Nevbahar (den. Mehmet Celal).....	92, 115, 135, 138
Nevreste Bir Muharririn Hissiyatı (hik. (hat ?) Mustafa Rauf) 59, 71, 96, 118, 132, 139, 140, 259, 268	
Nezihe Muhittin.....	12
Nigar binti Osman	12
Nota Muallimi (kt. Hacı Emin).....	152
Numune-i Edebiyat-ı Osmaniye (kt. Ebuzziya Tevfik)	33, 34
Nuseyyib Bin Rebâh (biy. Abdülgânî Senî [YURDMAN])	54, 57, 101, 123, 132, 138
Nüzhet (Bursalı)	61, 76, 98, 121, 145

O

Odeon Tiyatrosu	19
Oksiyor (mak. Mustafa Hayrullah) 51, 73, 95, 116, 136, 141	
On İki La'l (rom.).....	151
Ondördüncü Asır Türk Muharrirleri (kt. İsmail Hakkı)	33
Orta Oyun	18, 23
Osman Gazi	3
Osman Gazi (tiy. Manastırlı Rifat)	25
Osmanlı (gz.).....	38, 41
Osmanlı Devleti3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 15, 35, 36, 39, 103, 157, 344, 346	
Osmanlı İmparatorluğu.....	3, 5
Osmanlı Meşâhir-i Üdebâsı (kt. İsmail Hakkı).....	33
Osmanlı Şairleri (kt. Muallim Naci).....	32, 34, 54
Osmanlıca Dersleri (kt. Muharrem Ergin)	XIX
Osmanlıcılık	35
Ottomon (gz.)	41

Ö

Ömer Seyfettin	15
Öteberi (mak. Abdülgânî Senî [YURDMAN]) 69, 102, 123, 131, 142, 282	
Öteberi (mak. Faik Reşât) 69, 84, 108, 130, 141, 292, 327	
Öteberî (der.)	41
Öteberi (Derginin sütun başlığı) I, II, III, IV, 47, 67, 68, 69, 84, 89, 109, 112, 115, 338, 339	
ÖZEĞE, Seyfettin.....	XVIII

P

Pamuğun Sûret-i İstihâl ve İstimâlî (mak. Abdülgânî Senî [YURDMAN])	70, 102, 123, 133, 142
Panislâvizm Akımı	6
Paris'te Bir Türk (rom. A. Mithat Efendi)	57
Patates (mak. A (Ş). Rızkullah) 70, 78, 104, 133, 136, 140, 248	
Pek Severim (den. Mustafa Rauf)	45
Peykpuke Yahut Londra Yankesicileri (mak. Mehmet Tavfik)	94, 116, 129, 137, 141, 278
Pinti (gz.)	41
Polin (kt. Alexandre Dumas, çev. Minas)	151

R

Raciye (hik. (hat?) Mustafa Rauf) 50, 58, 71, 96, 117, 128, 139, 140, 185	
Ragıp Paşa (biy. Faik Reşât)	57, 110, 131, 138
Râşid	bk. Ali Râşid
Ratıb Paşa	61, 121, 145
Ravzatü'l-maârif (der.)	41
Re'y (şiiir, Hayretî)	63, 112, 144, 336
Recaizade Mahmut Ekrem	22, 23, 25, 26, 27, 31, 32, 34
Rehber-i Fünûn (der.)	42
Rehnümâ-yı Muhâverât-ı Seyyâhîn (kt.)	152
Resimli Dergi (der.)	100
Resimli Gazete (gz.)	84, 87, 88, 91, 95
Reşâd	bk. Faik Reşâd
Revandizli Emin	bk. Emin (Revandizli)
Revnak (der.)	41
Rıza Safvet (Vahdetizade)	61, 76, 98, 121, 145, 335
Rumeli (gz.)	41
Rumuzü'l-Edeb (hik. Samipaşazade Sezai)	27
Ruznâme-i Âyine-i Vatan (gz.)	37
Ruznâme-i Ceride-i Havadis (gz.)	29
Rüşdî-i Kadîm	61, 76, 77, 78, 121, 145
Rüya Oyunu (tiy. Ali Haydar)	24

S

Saadet (gz.)	32, 91
Sabah (gz.)	38, 91, 97, 269

Sabah (şiiir, Abdülgânî Senî [YURDMAN])	61, 62, 63, 102, 124, 145, 336
Sadâkat (gz.)	38, 41
Sadâ-yı Millet (gz.)	41
Sâdullah Rami Paşa	22
Saffet Paşa	20
Safîr-i Andelîb (kt. Faik Esat)	154
Sahil-i Deryada (şiiir, Vedât)	123, 145, 336
Salih Zeki	76, 99, 100, 121, 132, 142, 287
Salim (Manastırlı)	70, 71, 76, 77, 100, 114, 122, 137, 140, 274
Sâmih	bk. Mustafa Sâmih Rifat
Samipaşazade Sezai	25, 27
Sancak (gz.)	41
Sandık (der.)	41
Sefirler ve Şehbandarlar Hukuk ve Vezâîfî (kt. Hüseyin Âgâh)	151, 155
Selâmet (gz.)	38, 41
Semâhane-i Edeb (kt. Ali Enver)	152
Sergüzeşt-i Perviz (tiy. Ali Haydar)	24
Servet (gz.)	61, 76, 77, 78, 91, 122, 145
Servet-i Fünûn (der.)	XVII, 33, 34, 51, 58, 63, 72, 95, 335, 341, 342
Servet-i Fünûn'a Kadar Yeni Türk Şiirinde Şekil Değişmeleri (kt. M. Fatih ANDI)	XVII, 335, 341
Sevdiğime (şiiir, M. Rüşdü (Vehbizade) 62, 114, 144, 335	
Severim (den. Zeynelabidin Fenârî) 70, 102, 124, 137, 139, 267	
Seyf i Hakikat (gz.)	41
Seyfeddin ÖZEĞE	bk. ÖZEĞE, Seyfeddin
Seyyareler (kt. Âli Bey)	34
Seyyid Vehbî (biy. Faik Reşât)	XV, 57, 109, 131, 137
Sıhhatnümâ (mak. Mustafa Rauf) 47, 70, 73, 95, 96, 116, 117, 136, 141, 216, 219, 225	
Sıhhatnümâ (der.)	41
Sıhhatnümâ (Derginin sütun başlığı) I, II, III, IV, 47, 338, 339	
Sinan Paşa	33
Sıraç (gz.)	37
Slavcılık	7
Sofullah Yar (Arif-i Rastgirdâr)	61, 76, 77, 78, 106, 122, 145

Son Arzu (den. Zeynelabidin Fenârî)	70, 102, 124, 125, 128, 139, 187
Son Aşk (şiiir, Mehmet Celal)	92, 115, 145
Subh-ı Saâdet (hat.-şiiir, F. Makbule Leman)	62, 71, 86, 111, 132, 139, 275, 336
Sultan Abdülaziz	6, 39
Sultan Abdülmecit	3, 4, 11, 13, 18, 19, 35
Sultan I. Abdülhamit	35
Sultan II. Abdülhamit	5, 6, 7, 8, 11, 18, 39, 40, 42, 49, 51, 68
Sultan II. Mahmut	3, 10, 13, 18, 35, 64, 337
Sultan II. Murat	40
Sultan III. Mustafa	35
Sultan III. Selim	18, 35
Sultan V. Murat	6, 39, 40
Süleyman Muslî (rom. A. Mithat Efendi)	58
Sürûd (der.)	91, 92
Süt, Tazeyağı, Peynir (mak. A (ع). Rızkullah)	45

Ş

Şafak (gz.)	38, 91
Şair Evlenmesi (tiy. Şinasi)	18, 23, 36
Şam'dan Mektup (gezi, M. İhsan)	67, 90, 114, 135, 139, 143, 250
Şânizade (biy. Faik Reşât)	57, 109, 131, 138
Şark (der.)	38, 41, 42, 84
Şark Tiyatrosu	19
Şark ve Garp (gz.)	41
Şemseddin Sami	19, 23, 25, 27, 57
Şemseddin Sami (kt. A. Mithat Efendi)	33
Şerh-i Şuabi'l-İmân (kt. İsmail Hakkı Bursevî)	155
Şevket (Karahafizzade)	76, 77, 100, 122, 137, 142, 265
Şiiir ve İnşa (mak. Ziya Paşa)	29
Şinasi ... 2, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 29, 31, 33, 36, 37, 60	
Şîr-i Gazâ (şiiir, Mehmet Celal)	62, 63, 92, 114, 145, 336
Şûra-yi Osmani (gz.)	41
Şûra-yi Ümmet (gz.)	41
Şümruhu Edep (der.)	42

T

Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat (rom. Şemseddin Sami)	27, 57
Tâbüyet (kt. Mehmet Fuat)	156
Tahrib-i Harâbât (kt. Namık Kemal)	22, 30
Takdir-i Elhân (R. Mahmut Ekrem)	31
Tâkib (kt. Namık Kemal)	22, 30
Takip (gz.)	41
Takrizât (kt. R. Mahmut Ekrem)	31
Takvim-i Ticaret (gz.)	37
Takvim-i Vakâyî (gz.)	18, 35, 36, 38, 84
Takvimü's-Sinin (kt. Muhtar, Gazi Ahmet Paşa)	XIV
Talat Bey	154
Talîm-i Edebiyat (kt. R. Mahmut Ekrem)	31, 32
Talîm-i Edebiyat'a Dair Risale (kt. Namık Kemal)	30
Tan (gz.)	93
Tanzimat II, XIII, 2, 3, 4, 10, 11, 12, 13, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 52, 57, 58, 60, 68, 70, 208, 337, 338, 342, 343, 346	
Tanzimat Fermanı	4, 20
TARHAN, Abdülhak Hamit	22, 23, 24, 31, 60, 95
Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye (kt. Abdülhalim Memduh)	34
Tarih-i Velâdet-i Hümâyûn (şiiir, Ali Râşit)	46, 106, 134, 144, 335
Tashîh (Hazine-i Fünûn)	126, 127, 137, 330, 331
Tasvir-i Efkâr (gz.)	29, 37
Tatbikât-ı Kanun-ı Cerâim-i Sıhhiye (kt. Gelibolulu Mehmet Rifat)	151
Tavsiyenâme (hik. çev. A (ع). Rızkullah)	58, 59, 64, 78, 104, 129, 137, 140, 263
Tebrîk-i 'İd-ı Said (Hazine-i Fünûn) XXI,	46, 126, 134, 334
Tecdîd-i Hevâ-yı Mesâkin (mak. Emin (Revandizli))	65, 73, 83, 108, 129, 136, 141
Tedâbir-i Tahaffuziyye Dair Bir İki Söz (mak. Mustafa Rauf)	70, 73, 96, 117, 133, 136, 141
Teelhül yahut İlk Gözâğrısı (tiy. Mehmet Şakir (Feraizcizade))	25
Teessüf (gz.)	41
Tehzîbü'l-Mukarrerât (kt. Ali Rıza)	151
Tek Göz (kt.)	151, 156
Teodor Kasap	23, 26, 28

Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu.....	19
Tepebaşı Yazlık Tiyatrosu.....	19
Ter ve Terlemek (kt.).....	152
Terakki (gz.).....	37, 41, 87, 95
Terakki (Kadınlara) (gz.).....	37
Terbiye, Mâder-i Medeniyet midir (mak. İmzasız)..	50, 76, 125, 137, 142
Tercümân-ı Ahvâl (gz.)	21, 23, 29, 36
Tercümân-ı Hakikât (gz.).....	38, 88, 91, 95, 150
Tercümân-ı Şark (gz.).....	38
Tercüme-i Manzume (kt. Şinasi)	21, 22, 60
Tersane, Amiral, Kaptan, Levent Lafızları hakkında Malumât (mak. Mehmet Şükrü)68, 93, 115, 131, 141, 294	
Tesâdüf (rom. Alexandre Dumas, çev. D. Karakin)	151
Tesîrât-ı Seyahat-Kış Memleketi (gezi, Hüseyin Perdev)	65, 86, 112, 130, 135, 139, 236
Teşekkür	126, 127, 134, 332
Tevfik	bk. Mehmet Tevfik
Tevfik Fikret.....	33, 85
Tevfik Lâmi	bk. Ahmet Tevfik Lâmi
Tezkire, cilik.....	52
Tiyatro (gz.).....	38
Tokmak (gz.)	41
Tuhaf Bir İzdivac (hik. Ahmet Tevfik Lâmi).....	156
Tuhfetü'l-tıp (der.).....	41
Tuna (gz.)	41
Tuz ve Tuzla (mak. Abdülgânî Senî [YURDMAN])	102, 123, 129, 135, 136, 142
Tuzla'da Bir Sabah (hat. Mustafa Rauf)	71, 96, 118, 135, 140, 247
Türk (gz.).....	41
Türk Dil Kurumu	XIX
Türkçe19, 21, 35, 36, 37, 41, 68, 76, 80, 108, 146, 283, 285, 289, 292, 295, 297	
Türkçülük	35, 37
Türkiye	XIII, 4, 18, 39, 152, 342, 343, 346
Türkiye ve Tanzimat (kt. Engelhart).....	4

U

Ulûm (gz.)	37, 39, 41
Ulviyet-i Ramazan (şiiir, Mehmet Rifat)61, 63, 93, 115, 144, 336	

Umran (gz.)	38
Umûmî Sergiler (mak. İmzasız) 49, 50, 76, 125, 129, 142	
Usûl-u Muhâberât-ı Hâriciye (kt. Mehmet Hayri) ..	152
Usûl-u Muhâkemât-ı Hukukiye (kt. Hükoçyan)	151
Utarit (gz.)	37

Ü

Ümit (gz.)	41
------------------	----

V

Vakâyî-i Tıbbiye (gz.)	41
Vakâyî-i Tıbbiyet (gz. der?)	36
Vakâyî-i Zaptiye (gz.).....	37
Vakit (gz.).....	38
Vâlihî (Ahmet Çelebi) (Üsküblü)	61, 100, 122, 145
Vâsıf Enderûnî.....	61, 122, 145
Vasıta-ı Servet (gz.).....	38
Vasıta-ı Terakki (der.)	42
Vatan (gz.).....	37, 41
Vatan Yahut Silistre (tiy. Namık Kemal)	23
Vedât	78, 123, 145, 336
Vehbî Bey.....	147
Vehbîzade M. Rüşdü bk. M. Rüşdü (Vehbîzade)	
Veled Çelebi bk. [İZBUDAK], Veled Çelebi	
Veledülcevaip (gz.).....	37
Venus (rom. Mehmet Celal)	27
Vesâya-yı Beytiyye (mak. Mustafa Rauf) 73, 96, 117, 129, 136, 141, 221	
Vezâif-i Kanuniye (kt. Zağralı Ahmet Fehmi).....	151
Vezâif-i Zabıta (kt.).....	156
Vicdan (mak. Şevket (Karahafızade)) 100, 122, 137, 142, 264	
Vilâyet gazetesi (gz.).....	88
Vişnezade İzzetî (biy. Faik Reşât) 55, 57, 108, 131, 137	

Y

Y. Ziya Efendi	148
Yâd-ı Mâzi (den. Zeynelabidin Fenârî) 70, 102, 124, 128, 139, 186	

Yadigâr (der.)	42
Yalan Tükendi (tiy.)	25
Yazmış Bulundum (kt. Muallim Naci)	32
Yeni Fikir (gz.)	41
Yeni Kitaplar (Derginin sütun başlığı) I, II, III, IV, XVIII, 47, 146, 147, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 338, 339	
Yeni Usûl Elifbâ-yı Fransevî (kt.)	152
YENGİN, Muhyiddin Raif	94, 95
Yeniçeriler (rom. A. Mithat Efendi)	12, 27, 57
Yeryüzünde Bir Melek (rom. A. Mithat Efendi)	57
Yevm-i Velâdet Bâsi'âdet Hazret-i Padişahî (Hazine-i Fünûn)	46, 126, 134, 333
Yıldırım (gz.)	41
Yıldırım Beyazid Han (biy. Abdülkerim Hâfî) 56, 78, 104, 131, 135, 137	
Yıldız (gz.)	41
Yıldız Tiyatrosu	19
[YURDMAN], Abdülgânî Senî 34, 45, 47, 54, 61, 62, 63, 65, 67, 69, 70, 76, 77, 78, 101, 102, 104, 107, 123, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 142, 143, 145, 151, 152, 194, 250, 282, 311, 325, 336, 339	
Yusuf Kamil Paşa	26, 57, 64

Z

Zafer Hanım	12
Zafernâme (kt. Ziya Paşa)	34
Zatü'n-Nitakayn (tiy. Muallim Naci)	25
Zavallı Arkadaşım (hat. Mustafa Rauf) 71, 96, 117, 128, 139, 271	
Zavallı Arkadaşımın Kabrini Ziyaret (hat. Mustafa Rauf)	71, 96, 118, 128, 139, 273
Zavallı Masum (hik. çev. Ali Muzaffer) 50, 58, 64, 81, 105, 128, 129, 140, 162	
Zemîn ve Âsumân – Câzibe (soh. Abdülgânî Senî [YURDMAN]) 66, 70, 102, 107, 124, 130, 135, 137, 143	
Zemzeme III Mukaddimesi (mak. R. Mahmut Ekrem)	31
Zeyl-i Lügatçe-i Islahât-ı Resmiye (kt.)	152
Zeynelabidin Fenârî 70, 76, 77, 102, 124, 128, 137, 139, 186, 187, 267	
Ziraat (gz.)	38
Ziya Paşa	22, 29, 30, 33, 34
Zuhuri (gz.)	41